

18.553

OSZK

6=90/a

TÖRÖK
CEGILE
MŰVEI

BEJÓDOSÓ KÖNYV

TORMAY
CECILE
MÚVEI

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

2511-12

2. köld.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

TORMAY CECILE

MŰVEI

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

TORMAY CECILE
MŰVEI

VI.

Bujdosó könyv

Első kötet

Országos Széchényi Könyvtár

SINGER ÉS WOLFNER
IRODALMI INTÉZET RT. KIADÁSA
BUDAPEST

TORMAY CECILE

Bujdosó könyv

Első kötet

Országos Széchényi Könyvtár

SINGER ÉS WOLFNER
IRODALMI INTÉZET RT. KIADÁSA
BUDAPEST

*Fenntartunk minden jogot, a fordítás, színpadra
alkalmazás és filmesítés jogát is.*

*Copyright by Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt.
Budapest*

Országos Széchényi Könyvtár

87530?

~~2511~~
18.553/6 = (R 2) 30/a
Zeit

R 1586
R 1965

ORSZ. SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR
B. Növedéknapló
1959 év . : 4834 sz.

A címlapot Schinkovits és Sipos nyomdájára, Budapest,
a szövegrészt Révai Irodalmi Intézet Rt. nyomdájára, Budapest
nyomta.

A FORRADALMAK EGY CSENDES, SZELID
ÁLDOZATÁNAK AJÁNLOM EZT A KÖNYVET
FELEDHETETLEN ÉDES ANYAMNAK

Országos Széchényi Könyvtár

Ennek a könyvnek maga a sors adta a nevét. Bujdosó volt, olyan időkben, mikor a halál fenyegetődött a magyar szenvedések minden hangja felett. Bujdosott és menekült a szülői házból, magányos kastélyon, kisvárosi villán, falusi udvarházon át. Bujkált szétszedve, könyvek lapjai között, idegen tetők tövében, kéménykürtőben, pincegádorban, bútorok mögött és elásva a föld alatt. Házkutató titkosrendőrök keze, vörös katonák csizmája járt felette. Csodára mégis megmaradt, hogy emlékeztessen, mikorra már behorpadt a kor áldozatainak a sírja, fű nőtt az egykori akasztófák gödrében és a kinzókamrák faláról lekopott a vér és a golyók írása.

Most, hogy a könyvet odaadom Nemzetemnek, sok olyan adatot és részletet kellett elhagynom, melyek még nem bírják el a napvilágot, melyek élő emberek titkai. Talán eljön az az idő, mikor megszólalhat, ami ma néma marad. Mióta napról-napra feljegyeztem az eseményeket, idő múlt felettünk és világos lett sok minden, ami megfoghatatlan és sötét volt. De nem nyúlok a lapokhoz, érintetlenül hagyom rajtuk az akkori órák érveréseit. Ha tévedtem, legyenek elnézőek, akik a könyvet olvassák. A tévedéseim is tükrök: a kor tévedéseinek a tükrei.

Nem a forradalmak történetét, nem is a politikai események szemtanújának a naplóját akartam megírni. Szóljon az én könyvem arról, amiről nem fognak tudni a jövő történetírók, mert azt át kellett élni.

Szóljon arról, amiről nem tudtak az idegenből behurcolt forradalmak felidézői és politikai eseményeinek a szemtanúi, mert lelküktől távol állt minden, ami magyar.

Maradjon fenn könyvemben az, ami velünk vész el: egy halálraszánt faj legboldogtalanabb nemzedékének a kínja és becsülete. És lássák meg benne az utánunk jövők, hogy a megpróbáltatások esztendejében mi sajtott át a némaságra ítélt, elgyötört, vérig alázott magyar lelkeken.

Legyen a Bujdosó könyv a fájdalom könyve. Mialatt írtam, találkozni akartam benne azokkal, akik testvéreim voltak a közös szenvedésben. És ebben a könyvben velük akarok maradni még akkor is, mikor már sem ők, sem én nem fogjuk többé látni az új magyar tavaszokat.

Budapest, 1920 karácsonyán.

Tormay Cecile.

Országos Széchényi Könyvtár

Halottak napjára készült a város és a ködben fehér őszi rózsákat árultak az utcák szegletén. Bódult, fekete tömeg sodra vitte magával a virágokat. Ez évben nem marad belőlük a temetőknek. Magukra tűzdösik az élők azt, ami a halottakat illeti. Temetővirágok, elmulások, fehér őszi rózsák. Sírvirágos város a nagy, reménytelen ég alatt. Budapest 1918 október 31-én.

A házak között ázott, elnyűtt zászlók suhogtak a magasban. A gyalogjáró tele volt szeméttel. Szennyes papírrongyok, plakátfoszlányok, eltaposott fehér virágok heverték a sárban. Olyan piszkos és homályos volt a város, mint egy szellőzetlen, ronda vendégfogadó, melyben léhán tivornyázott az éjtszaka.

Ma éjjel magához ragadta Károlyi Mihály „Nemzeti Tanácsa“ a hatalmat!

Hát ide süllyedtünk? Ennyire jutottunk? Tiltakozó haragot és kimondhatatlan keserűséget éreztem. Míg közben a szemem ellenkezve és mégis valaminő mániákus kényszerben olvasta, csak egyre olvasta a kirakatok üvegére ragasztott piros-fehér-zöld papírszalagok megismétlődő felírásait: „Éljen a Magyar Nemzeti Tanács“ . . . Ki akarta ezt a tanácsot? Kinek kellett? Miért tűrik? Égetett a szégyen.

Andrássy Gyula gróf, a monarchia külügyminisztere Bécsből kétségbeesett különbékét kért. Ettől a gondolattól emlékezetemből egyszerre messze, kicsiny farkasok merültek fel. Mintha felhők közül jöttek

volna elő. Német katonasírok a Kárpátok alján, az erdélyi határon, a Duna mentén. A magyar föld védelmében: Gefallen fürs deutsche Vaterland . . .

És most cserben hagyjuk azoknak a síroknak az anyját, hitvesét, a gyermekét. Elöntötte a vér arcomat. Hát minden inog, még a nemzet becsülete is. És a hadijelentések is olyanok, mintha tántorognának. A Monte Asolonén hiába győznek tragikus hőseink. A velencei síkon már hátrál a hadsereg. A Duna, a Drina és a Száva mentén is. Itt a fővárosban pedig felesküsznek a kaszárnyák Károlyi „Nemzeti Tanácsá”-nak. Ocsmány tragédia! És az üres királyi váron, a hídfőkön, a dunai hajókon lobognak a zászlók, mintha ünnep lenne.

Az Erzsébet-hídra értem. Rendetlen sorokban, lefegyverzett bosnyák bakák masíroztak el mellettem. Kis katonaládát vitt a legtöbbje a vállán. A ládák össze-vissza mozogtak a fegyelmet vesztett lépések szerint. A bakák éljeneztek és nem értettek az egészből semmit. De azért: zsivió! Hazaeresztik őket! Mentek a pályaudvar irányába.

Szemközt egy teherautó kanyarodott fel a hídra. A villamosközlekedés szünetelt. Az autóé volt az egész híd. Kótyagosan, dübörögve vágatott, mint egy elszabadult, tüskés vadállat. Fegyveres suhancok és katonák álltak rajta. Ordítóztak és egy mesterinas formájú gyerek a levegőbe sütötte a puskát, melyet erőlködve emelt. A gyerek kicsi volt, a puska nagy. Minden olyan visszásan és valószínűtlenül hatott. Az egyik bosnyák is azt gondolhatta, mert mentében visszanézett. Görnyedt, ösztövéér hegyiparaszt volt. Most is látom koravén arcát a csukaszürke fez alatt. Megrázta a fejét és morgott valamit magában.

Azután nem látszottak többé a bosnyákok. A lucskos szél hidegen fordult be a Dunáról a pesti házak közé.

Az eső megint esni kezdett. A szegleten három ember bújt össze egyetlen esernyő alatt. Nagy cipőik mintha üresen álltak volna a vízben a kövezeten. A kabátjuk is olyan volt, mintha üres lenne. Azott kalapjukról a gallérjukra csöpögött a víz. Messzirőit látszott rajtuk, hogy kishivatalnokok. Ebben az órában harminc év óta, vagy még régibb idő óta, pontosan mendegéltek nap-nap után a hivatalukba. Most egyszerre kisiklott az út alóluk, nem tudták, mitévők legyenek: Törvénytelen dolog ez, — mondották izgatottan, — tiltja a hivatali eskü, a tisztviselői lelkiismeret... Ha a megélhetési kérdés nem lenne! És a többiek? Ők talán bementek. A tanácsos urat kellene megkérdezni...

Tanakodtak és közben elindultak, meg-megálltak, megint léptek. Mikor utánuk néztem, már sebesen haladtak, mintha a régi csuszdába kerültek volna, amelyből nincs kitérés.

A levegőben póznára akasztott nyomtatványok úsztak. Alattuk lassú, sűrű tolongással szüntelenül mentek az emberek. Úgy mentek, mintha kényszerben járnának és nem bírnának többé megállni és nem bírna többé közülük irányt változtatni senki sem. Az utca vége lökte az utca elejét. Egy óriástestű, sötét állat kúszott az aszfalton, roppant járommal a nyakán, kúszott lassan, himbálódzva és éljenzett.

Sajátságos, hangtalan kiáltást éreztem dagadni a torkomban és inteni szerettem volna, hogy álljanak meg és forduljanak vissza. De a tömeg hullámozásában ekkor már volt valami fulladt fátumszerűség, melyet feltartóztatni nem lehetett. És azért mégis volt, ami

parancsolt neki. Hullámzása időnkint szétvált és akadozó, kurta iramokban fölényes autók csúsztak át. Az autókban nemzetiszínű szalagok, fehér őszirózsák és jellegzetes sémi arcok vonultak el. Mögöttük, az utca közén, mindig újra összefolytak az emberi testek.

Letértem egy mellékutcába. Szemközt parasztszekérke kocogott a kövezeten. Hidegkúti svábasszonyok rázódtak rajta, vígan, szélesen, a tejeskannák között. Egyszerre — nem vettem észre, honnan kerültek oda — három tengerész állta el a szekérke útját. Rosszképű legények voltak. Az egyik megmarkolta a ló zaboláját, a másik kettő már a kocsiban állt. Hirtelen történt minden... Az asszonyok eleinte tréfának vették és a fiatal, buta arcok vihogva fordultak össze. De a tengerészek nem tréfáltak. Csúnya szitkok között letaszigálták az asszonyokat a kocsiról és mintha a legtermészetesebb dolgot művelnék a világon, fényes nappal, a Belváros közepén, sok ember szemeláttára, elvették a másét... Az ostor suhintott az idegen kézben és a szekérke sebesen ugrálva távolodott. Az asszonyok csak akkor fogták fel, hogy mi történt. Hangos paraszti sivalkodással jajveszékeltek. Segítést kértek és arrafelé mutogattak, amerre a szekérke elment. De az utca zsibbadt és gyáva volt és nem segített. Az emberek úgy mentek odébb, mintha nem akarnának hozzáérni a más bajához, mintha a más baja ragadós lenne...

Mindez olyan képtelen és csúnya volt. És nekem úgy rémlett, hogy valamennyien, akik arra jártunk, elvesztettünk valamit. Nem bírtam végiggondolni a gondolatomat. Hirtelen rendetlenség támadt a fejemben. A szomszéd ház kapujában két siheder egy fiatal

tisztet rohant meg. Az egyik sihedernek nagy konyhakés volt a kezében. Fenyegetően ordítottak. Egy bot emelkedett. Leütötték a sapkát a kis hadnagy fejről. Szurtos kezek kaptak a nyakához. A konyhakés a gallérjánál mozgott... levágták róla a csillagot. Az érdemkereszt és a nagy arany vitézségi érem összecsrérent a mellén. A csöcselék röhögött. A kis hadnagy födetlen fővel állt a kör közepén és az arca krétafehér volt. Nem szólt semmit, nem is védekezett, csak a válla rángatózott félszegen. Aztán ügyefogyott mozdulattal, mint a sírni készülő gyerek, a szeme elé kapta kifordított balkezét. Szegény kis hadnagy! Ekkor láttam meg, hogy a jobbkarja tőből hiányzik.

Most sem történt semmi. Az emberek megint úgy tettek, mintha nem látnának, mintha örülnének, hogy még nincsenek soron... Kusza és bomlott volt minden, mint egy félig éber lázálom, amelynek a valóságában nem hisz az álmodója és hánykolódva mégis nyöszörög bele.

Mi történik ott? ... A kezem megrándult, mintha valaminő reflexmozgásban a fejemhez akarna kapni. A térparancsnokság épülete mellett, a csupasz fák alatt, csoportba verődve, katonák álltak. Egy vörös-fehér-zöld zászló szövetjét tartották kifeszítve maguk között. Úgy tartották, mintha játszanának. És közben egy görbelábú, kócos kis ember a bicskájával sebesen nyiszálta ki a szövetből a koronát a címer fölül.

Senki se bántja! Odatartják neki... És ebben a pillanatban úgy éreztem, mintha egy égési seb támadt volna a belsőmben és ezután minden fájdalmat okozott, ami kívülről hozzá ért...

Elfordítottam a fejemet, hogy ne láthasson az arcomba senki. Jó idő múlhatott el így, mire észrevet-

tem, hogy milyen görnyedten állok. Kihúztam magamat és ekkor valahogyan egy szó került a fejembe. A szemem szedte le egy plakátról: „Elvtársak“ ... A szociáldemokrata párt kiáltványa kapaszkodott előttem a falon:

„Munkások, Elvtársak! Az osztályuralom önzése elkerülhetetlen végzetszerűséggel forradalomba kergette az országot. A Nemzeti Tanácshoz csatlakozott katonai csapatok szerdán éjjel vérontás nélkül megszállták a főváros főbb pontjait, a postát, a telefonközpontokat, a térparancsnokságot elfoglalták és felesküdték a Nemzeti Tanácsnak. Munkások, Elvtársak! Most rajtatok a sor! Az ellenforradalom valószínűleg vissza akarja szerezni a hatalmat. Meg kell mutatni, hogy Ti együttéreztek katonatestvéreitekkel! Ki az utcára! Szüntessétek be a munkát! A Magyarországi Szociáldemokrata Párt.“

Különösen hatott rám ez az írás. Mintha egy nagy hazugság kiabálta volna ki magáról az igazságot. A munkások uralomra törtető pártja első kiáltványában azt parancsolja: „Szüntessétek be a munkát!“ Ilyen kezdet után vajjon mit fog parancsolni holnap és mit azután?

Szemközt emberek jöttek. Munkások, akik nem voltak munkások többé: már nem dolgoztak. Katonák, akik nem voltak katonák többé: már nem engedelmeskedtek. Semmi sem volt az a tisztátalan, erjedt levegőben, aminek látszott. A sok piros-fehér-zöld zászló a házakon se volt a mi zászlónk. A sok nemzetiszínű kokárda se volt a nemzet színe többé. Csak az őszirózsák mondtak igazat ... temetővirágok.

Nem tudom, hogy miért gondoltam ilyesmikre. Talán nem is gondoltam semmit, csak úgy hirtelen

ott volt mindez a homlokom mögött. Lassan mentem előre. Egyszerre, mintha megrebbent volna a szemem. Egy sötét, kicsi dohánytőzsde üvegezett ajtaján, kiakasztott újságok között, eperszínű, betegvörös cédula ötlött elém. Ez már vörösen mondta, hogy „Éljen a Magyar Nemzeti Tanács“. És ettől kezdve mintha undok járvány lepte volna el a házakat, egyre több lett a vörös cédula és egyre bátrabb és merészebb a színük. Később tudtam meg, hogy a rémüldöző kereskedők kétszáz, sőt ezer koronát is fizettek ezekért a kirakatbiztosításokért a „Nemzeti Tanács“ pénztárába.

Egyik-másik bolt üvegtábláján a „Népszava“ nagy plakátja látszott. Egyetlen éjszaka alatt bejött a szociáldemokraták újsága a Conti-utcából a belső városba és hirdetése jámbor polgári üzletek ablakából rivalta ki a ködbe, hogy: *Itt az írás!* . . . A hirdetés nyomtatott szövegén egy mezítelen vörös ember emelte föl vörös kalapácsát az üvegen innen mozgó tömegre. Egy vérből fakadt rém . . . És a tolongó embereknek nem jutott eszükbe, hogy az a kalapács az ő fejüket akarja betörni. És a kereskedőknek nem jutott eszükbe, hogy az a szőrös, vörös kéz az ő pénzes fiókjukba készül beletyúlni. Ekkor vettem észre, hogy a baljóslatú plakáton, a vérből fakadt rém mellett, egy vörös munkás alakja vívódik a láncait szaggató rendőrrel.

Sajátságos kép . . . Hirtelen eszembe jutott a főváros államrendőrsége. Tegnapelőtt csatlakozott Károlyi úgynevezett „Nemzeti Tanácsá“-hoz. A híres budapesti rendőrség cserben hagyta hivatalos fogadalmát és a rombolókhoz állt. Csak most éreztem át ennek a hűtlenségnek a jelentőségét. Fázni kezdtem. A köd szitált, mintha meglazult volna a levegő. Köröskörül a házak falában is meglazult valami. Mintha

omlás támadt volna, kísérteties vakolatpergést véltem hallani. A dolgok mélyéről jött ez a nesz és a koponyacsontom alatt is éreztem. Valami láthatatlanul düledezett ebben az aláaknázott városban.

„Magyar“ ... azután csend lett. Odébb folytatódott: „Nemzeti“ ... és megint előlről kezdődött, utcahosszat, véges-végig. Ráeszméltem, hogy a szemem, akaratomon kívül állóan, ismét csak olvassa a papírszalagok felírását.

„Nemzeti Tanács“ ... De hát mit akar ez a sötét társaság? Hogy meri magát a nemzet tanácsának nevezni? Kik azok, akik lázítanak az állam ellen és húségesküt szednek a maguk számára? Kik azok, akik egy szállodai szobából kiáltványt intéztek a néphez és ígérték benne: *„az azonnali magyar békét, a nemzetek egyenjogúsítását, a nemzetek szövetségét, a föld felszabadítását, a dolgozó nép erőt fokozó modern szociálpolitikát“* ... Az ezeréves határokról nincs egy szavuk sem! Mi történik a háttérben, ahová mi nem láthatunk el? Az entente-hatalmak titkos szövetségesei dolgoznak-e közöttünk, vagy csak a mi saját ellenségeink, akik proklamációjukban ghetto-nyelven kürtölik, hogy *„ezt a Magyarországot megmentő és népet felszabadító programot a magyar katonaság is egész erejével támogatni fogja“*.

Ki mondja ezt? Ki hirdeti magát a legnehezebb órában Magyarország megmentőjének? ... Károlyi Mihály gróf és Schwimmer Róza? Lovászy Márton és Hatvany-Deutsch Lajos báró, Hock János és Kunfi-Kunstätter Zsigmond? Fényes László és Bóhm Vilmos, Batthyány Tivadar gróf és Bíró-Blau Lajos? Ábrahám Dezső, Garbai Sándor és Garami-Grünfeld Ernő? Jászi-Jakobovics Oszkár, Szende-Schwarz Pál és

Müller Ernőné? Jánosi Zoltán, Purjesz Lajos és Weltner Jakab?

Tizenegy zsidó és nyolc bűnös magyar!

Mondhatatlan szégyen kínja szállt fel bennem. Úr Isten, de hát hol van a király? Hol van Hadik gróf és kormánya? A tisztikar, a még hű helyőrség? Hát nincs többé ököl? Nincs, aki közéjük üssön? A király Gödöllő után most Bécsben tétováz. Hadik tétlenül hagyja múlni az órákat. A hivatalnoki kar nem teszi le a tollat, engedelmesen behajtja fejét a szégyenletes új járomba. És ami a legsúlyosabb, a katonai parancsnokság úgy adja át a kardját, hogy meg se kísérli kihúzni. Nincs ellenállás sehol. Sötét, alattomos erők zavartalan munkálkodással régóta készítették ezt elő. Megbomlasztottak itt mindent, ami magyar. És most vészes hirtelenséggel feslik egyik szem a másik után. Feltarthatatlanul bomlik az ezeréves szőttes.

Lázás sietség támadt az agyamban. Szinte futásnak eredt benne minden gondolat és félőrült hajzában keresett valakit. Valakit — aki még össze bírná markolni az iszonyatos bomlást. Tisza István!... És csendesesen, beismerően megkövettem, amiért olykor elítéltem, olykor nem értettem őt. Hogy szenvedhet most! Vajjon mit gondol magában?

A Ferencrendiek temploma alatt a falhoz szorított a tóduló tömeg. Nem bírtam mozdulni. Elöttem a tolongáson, mint a vakondok, apró rikkancsok fúrták át magukat. Pajeszes galíciai fiúk, akik ott voltak és még sem látszottak, akiknek az útját csak a félrehúzódó emberek vállmozgása jelezte, mint valami felszínen haladó vakondtúrás. A fiúk verseket osztogattak, melyeket a „Népszava“ nyomdája nyomtatott. Alá-

zatos, szívós tolakodással osztogatták és a közömbösöknek a zsebükbe dugdosták a papirosaikat.

Beteg zshivajjal volt tele a levegő. Az utca végéből éljenzés hallatszott. Egy teherautó dörömbölt a téparancsnokság felől. Szétvetett lábbal, fegyveres tengerészek álltak rajta inogva. Vörös szalagok virítottak a zubbonyukon és bőgve énekeltek. Az autó nyomán egy iskolásfiú futott és nagy puskát húzott maga után az aszfalton. Katonák, diákok, lompos asszonyok özönlöttek. A forgatagban két úr sodródott mellém, a templomfal tövéhez. Hallottam, amit beszéltek. Az egyik feltűnően izgatott volt: — Egészen megbízható forrásból tudom. A külvárosokban fosztogatnak. Angyalföldön is. A raktárak és Csepelen is . . . Károlyi ügynökei tegnap éjjel felfegyverezték a fegyvergyári munkásokat. Harmincezer fölfegyverzett munkás! A pályaudvaron pedig lefegyverezte a csőcselék a katonaságot.

— Egy szó se igaz az egészből, — mondotta a másik. — Rend van mindenütt. A posta, a telefon . . . A vasutasok is csatlakoztak a Nemzeti Tanácshoz. Az egész sajtó velük van és a közvélemény is . . . Simán megoldódott a helyzet. Megalakul a Károlyi-kormány, aztán rend lesz . . . Lovászy, Kunfi, Jászi, Garami . . . Bele kell nyugodnunk. Csakis Károlyi hozhat még jó és gyors békét.

— Honnan tudja?

— Hát az újságok . . . És Károlyi is nyilatkozott. Nagy összeköttetései vannak az entente-tal.

Olyan türelmetlen lettem, hogy nem voltam képes tovább figyelni. Egérutat kerestem a tömegben. A tolongás lazult. Egy részeg katona tántorgott el mellettem. Tiszti őrjárat fordult ki a Szép-utcán és elállta

a katona útját. Fiatal zsidófiúk voltak valamennyien. Az egyik harsány hangon kiáltotta: A katonatanács nevében! A részeg ember kelletlenül engedelmeskedett.

Egyszerre eszembe jutott: több nap előtt hallottam valamit arról, hogy Károlyi emberei katona- és munkástanácsokat szerveznek. Éjnek idején, iskolaszobákban, vívótermekben üléseznek a tanácsok. És ez Magyarországon történik? Itthon, minálunk . . . Lassú borzadás futott át rajtam. „A katonatanács nevében!“ . . . Úgy hatott ez, mintha Trockij Oroszországa kiáltott volna bele a pesti utcába.

A fejem mellett egy félig letépett plakát vinnyogott a szélben. „A Nemzethez“ . . . Megszaggatva József főherceg vészkiáltása haldoklott a kormos falon. Sebesen magam mögé néztem. Vajjon olvassa-e kívülem más is? Nem, senki sem állt meg. Pedig milyen temérdek sok volt az ember. És egyre több lett. Olyan volt a város, mint egy roppant gyomor, mely éveken át bekapott minden galíciai bevándorlót és most émelyeg. Rettenően émelygett. Szíriai arcok és testek, vörös plakátok és vörös kalapácsok forogtak benne. Felszínre kavardtak a szabadkőművesek, a feministák, a szerkesztőségek, a Galileisták, a zugkávéházak, a börze csürhéje és — a dobutcai ghetto nemzetiszínű kokárdát és fehér őszirózsát tűzött a mellére.

Mint egy gonosz varázslatban, láthatóvá lett a láthatatlan város. Előjött a sötétből, hogy átvegye, amit titokban régen a magáénak tartott. A szennyvíz felett letépték a kanálisrácsokat. Felbőffentek a csatornák és az utcákat ellepték a kiszabadult gőzök. Szellőzetlen lakások mocskos szaga terjedt. Ajtók nyíltak, amelyek eddig csukva voltak.

Oroszország! Nagy, elkárhozott rejtély . . . Vajon így kezdődött-e ott is? . . . Undorodtam lélekzené és összehúztam magamat, hogy elmenőben ne érjen hozzám senki.

A Rákóczi-úton fegyveres őrzőjárat cirkált. A katonák nemzetiszínű szalagot viseltek a sapkájukon és én mégis idegeneknek éreztem őket. Ezek már felesküdték Károlyi Nemzeti Tanácsának . . . Züllötten néztek ki. A puskájuk csövébe őszirózsák voltak dugdosva. Az egyik ablakból fehér virágot dobált le egy keletiesen kövér asszony. Egy fiatal leány jött szembe. Ez magyar volt. Őszirózsákat osztogatott és mosolygott. Arnyékos turáni szeme gyerekesen fénylett: — Éljen a független, önálló Magyarország! Rábáméskodtam. Ilyenek is vannak. Sokan, talán nagyon sokan. Szánalmat éreztem. Ezek a 48-as szabadságharcot élik ebben a főtelmes paródiában. Kossuth álmának a megvalósulását álmodják. Szegények! Ők még szegényebbek, mint amilyen én vagyok.

A leány felém is nyújtott egy szál virágot és közben Petőfi Sándorról beszélt zagyvaságokat. Azt akartam neki mondani, hogy hagyja abba és menjen haza. Megcsalták és minden hazugság! De hiába erőltettem magamat, nem tudtam egy árva szót szólni. Megbotlottam a gyalogjáró peremében. Olyan volt a lábam, mintha fából lenne és nem bírtam kiszámítani, hogy mennyire emeljem. Egy vödör állt előttem a földön, nagy meszelőecset habargatott benne. Felpillantottam. Hórihorgas suhanc sebesen csirizelte a falat és megint új plakát rikácsolt a szemembe. Az emberek körülállták és nyújtogatni kezdték a nyakukat.

„Katonák! Ti a legnagyobb hősöknek bizonyultatok az elmúlt 24 órában, ne mocskoljátok be kivívott

becsületeteket . . . Tartózkodjatok a szeszésitalok élvezésétől . . . fogadjatok szót bajtársaitoknak, kik a rend fenntartására vállalkoztak! Hazafias, bajtársi üdvözléssel. Heltai s. k. városparancsnok.“

— Hát ez már megint kicsoda? — kérdezték egymástól az emberek.

— Városparancsnok?

— Ez a Heltai vajjon a Hoffer Adolf fia?

— Az bizony — hallottam a hátam mögött.

A kócos görbelábúak nevettek maguk között:

— A Kéri Pál meg a Göndör írták a kinevezését a Nemzeti Tanácsban . . .

Kéri Pál, akit Krammernek hívtak és Göndör Ferenc, akinek Krausz Náthán az igazi neve, két radikális journalista, kinevezéseket ír. Heltai . . . a Hoffer Adolf fia pedig Magyarország fővárosának városparancsnoka.

Keserű harag fogott el és vad kétségbeesés. Segítségért szerettem volna kiáltani, mint a hidegkúti sváb-asszonyok, mikor megrabolták őket. De ki hallgatott volna reám az én magányos nyomorúságomban? Talán nevettek volna, talán elfogtak volna. Az utca mozgott, élt, zsvajgott, de nem volt eszméleténél. Egy pillanatig az emberekre meredtem, azután összeharaptam a fogamat. Vagy én vagyok örült, vagy ők az örültek. És megint mentem odébb.

Az Astoria előtt megrekedt a tömeg. Titkos gyűlései után, Batthyány Tivadar gróf palotájából ide jött tanyát ütni Károlyi Nemzeti Tanácsa, míg ma délelőtt át nem költözött a behódolt Városházára. De azért az Astoria körül még mindig töméntelen kocsi és automobil várakozott. Az erkélyről zászlók lógtak bele az utcába. A forgókapun, mintha banküzlet lenne

a házban, tőzsdeügynök-külsejű emberek lótottak ki-be. Rendőr nem volt sehol. A tömeg pedig veszedelmesen nőtt. A Rákóczi-úton át a külvárosokból bekúszó roppant állat odaszorult a szálloda falához és összezsúfolódott. Nyomában sáros, ragadós nyálka maradt a kövezeten. Az erkély alatt felágaskodott a feje. Egy ember ült a többiek vállán. Az arca vörös volt az ordítózástól és a kalapját hevesen lengette.

— Hadikot elcsapták! Hadikot elcsapták! Károlyi a miniszterelnök . . .

Valaki beszélni fog, — mondotta egy kis zsidóleány és közben szörnyen tolakodott. Fenn az erkélyen csúnya, hájas ember bukkant ki a zászlók között. — A Landler Jenő! — kiáltotta a leány elragadtatva. Egy katona visszalökte. — Mit törí magát úgy? A kaszárnyában az éjjel legalább magyarok beszéltek. Valami Lovászy Márton, meg Pogány nevezetűek. Ebadta nagy szájuk volt. De szépen szavaltak és mindent odaígértek.

A tömeg bugyborékkolt, mintha katlanban lett volna. — Beszéljen már! Halljuk! — És valamennyien felfelé néztek. Az erkélyről egy hang esett bele a nyitott szájakba.

Messze álltam, a túlsó oldalon. Csak összefüggéstelen szavak vetődtek el hozzám:

. . . független, önálló Magyarország . . . demokrácia . . . szociális reformok . . . internacionális platform . . . a háború . . . idegen érdekekért . . . Vágóhídra vittek bennünket az urak!

— Pedig ez a kövér éppen odavaló, — mondotta a katona megvetően. A körülállók nevetni kezdtek. Egy iparosk külsejű ember összecsucsorította a száját és élesen fütyült. — Elég volt. Újat mondjon! Hallgasson!

— kiáltozták többen az erkély felé. Ebben a pillanatban valami váratlan történt. Egy zsidó fiatalember Tisza István nevét dobta a tömegbe. Úgy dobta bele, mintha véletlenül jutott volna eszébe.

— Ő okozta a háborút! Éljen Károlyi! Vesszen Tisza! — A túlsó szegleten is ugyanazt kiáltották és egy rekedt hang felordított:

— Éljen a forradalom!

Összerezzenem. Így nyiltan, az utcán először halottam. A kapuk alól merev fehér arcok bukkantak elő. De a kiáltás elgurult. Nem volt visszhangja.

— Le a királysággal! — Ez tetszett a csőcseléknek. Új volt, eddig nem nyúlhatott hozzá soha. Mohón kapta be, amit hallott és hangosan visszaokádta. És az undok kórust az a fiatalember vezette, aki az előbb Tisza István nevét dobta a tömegbe.

A Déli Hírlap rikkancsai hangosan sivították atcahosszat: — A Nemzeti Tanács kikiáltotta a köztársaságot.

— Éljen a köztársaság... Még csak kísérlet volt, nem hatott. Senki sem lelkesült. Valaki elkiáltotta magát: — Gödöllőre!

A Versailles! A Versailles!... Ezt üvöltötte százharminc év előtt az éhező párizsi csőcselék és Budapesten most elhízott bankhivatalnokok kiabálják: — Menjünk Gödöllő ellen! Senki se mozdult. — Azt mondják, tízezer felfegyverzett munkás vonul oda... Szégyent éreztem. Ez a hír nem magyar pszichéből termett. Fegyveresek, gyerekek ellen. — Nem igaz... A király gyerekeit úgy is megszőktették... Csak félig hallottam a beszédet. Szegény kis gyerekek... Mintha kergettek volna, menni kezdtem a körúton, a Gránátos-utcán, a Szervita-téren át a Lánchíd felé. Ekkor már

az utcákon fogdosták el az autókat fegyveres tengerészek. Kidobták a benne ülőket és elhajtattak. Hirtelen ment. A hídon nagy teherautók száguldoztak. Szuronyos katonák álltak rajtuk. Kocsik ügettek. A kocsik is tele voltak fegyveres katonákkal. Még a felhágón is lógtak a katonák. Lövések dördültek. Egy részeg ember furcsa, botorkáló hangon énekelt:
— Éljen a forradalom, éljen a spritzer...

Lealázóan undorító volt az egész. Menekülni szerettem volna, hogy ne lássak, ne halljak semmit. Hazavágyódtam. Hazá, a hűvösvölgyi házba, az erdők fölött, a hegyek közé.

Az Alagút előtt egy katona kincstári puskáját árulta a járókelőknek és öt koronát kért érte. Egy másik a rohamkését kínálta.

Az Alagúton túl olyanformán éreztem magamat, mintha a világ másik oldalán kerültem volna elő a hegy alól. Ott csendes volt a város, olyan csendes, hogy a lépésem visszhangját hallottam a budai utcán. A Vérmezőnél, a Várhegy tövén békésen gubbasztottak a földszintes házikók. Majd csak holnap, a reggeli kávénál fogják elolvasni az újságban azt, ami történt.

Az egyik alacsony ablakban virágcserepek álltak a fehér függöny szárnya között. Odabenn a szobában óra ütött, de nem bírtam megszámolni, hogy hányat. Egy fiatal leány kicsi piros kannából öntözni kezdte a virágokat. Tegnap is bizonyosan ebben az órában öntözte és számára az élet holnap is ugyanígy lesz. A Duna túlsó partján pedig azt ordítják, hogy:
— Éljen a forradalom!

Forradalom... Örültség! Mirevaló lenne most egy forradalom? Nem, ezt senki se veszi komolyan, még

azok sem, akik csinálják! Örültség! Jól esett ezt a szót megismételniem és biztatni kezdtem önmagamot. Semmi sem lesz belőle. A magyar faj nem forradalmár, — a magyar szabadsághős! Ezer év óta minden kitörésünk szabadságharc volt. A szabadság pedig itt van: a nemzet ölébe hull az önállóság magától...

Az egyik Városmajor-utcai házban már lámpa égett. A függőlámpa alatt, kerek asztal körül, békésen ültek emberek. Ezek nem tudnak semmit... Valamelyik udvarban harmonikáztak. A kedélyes külvárosi zene és a hosszú néma gyaloglás fáradsága elzsibbasztotta bennem a túlsó part zilált képeit. Eltávolodott minden, ami az előbb még kínozott és a függőlámpára és a harmonikára gondoltam.

A köd egyre sűrűbb lett az alkonyatban. Mire a régi katonatemetőhöz értem, már szinte feloldódtak benne a dolgok körvonalai. A horpadt sírok felett, a sok kicsi korhadt fakereszt között kísértetiesen foszlottak bele a sírkövek a ködbe. Pesten még sűrű piszok volt a köd, itt kinn már Szépség lett belőle. Mostanában Pesten mindenből piszok lesz, ami kinn az országban szépség...

Már megint nem figyeltem az útra, amelyen jártam. Fejemben kapkodva kinlódtak a gondolatok.

Képtelenség, hogy egyetlen város néhány zugutcája csináljon forradalmat, mikor egy egész ország nem akarja... Magam sem tudtam, hogyan, egyszerre a Démonokra, Dostojevski csodálatos regényére kellett gondolnom. Eszembe jutott a tavalyi tél. Egy estély. Oroszországról, Leninről, a bolsevizmusról beszélünk. És én megkérdeztem Károlyi Mihály egyik rokonát, mit gondol, olvasta-e valaha Károlyi a könyvet?

— Hogyne, nagyon szereti. Ő adta kölcsön nekem is. — Károlyiról ekkor már különös dolgokat beszéltek.

— Abból tanulja, hogyan lehet forradalmat csinálni? — kérdeztem, de senki se felelt...

Egyre lassabban, fáradtan mentem előre. Az út mentén kábult egyformasággal jöttek elém a lombtalan, öreg gesztenyefák és közben szinte megelevenült emlékezetemben Dostojevski könyvének kis orosz városa, melybe ő komor zsenijével belevitte az egész nagy Oroszország képét. Svájcából hazatérő ifjú forradalmárok verődnek össze a városban. Ennek a beteg fiatalságnak hatalomra éhes démoni vezére felbomlasztja a meglevő rendet és szervezi a rendetlenséget. Tüdővésztes diákokat, alkoholistákat, vérbajos degeneráltakat, öngyilkosjelölteket, meghasonlottakat, orgyilkosokat és gyáva kétségbeesetteket gyűjt maga köré és a kiválasztottakból egy ötös csoportot alakít. Aztán elhitei velük, hogy megszámlálhatatlan ilyen csoport várja feszülten a forradalmi jeladást. Mikor pedig öt embere ingadozik, akkor egy gyilkosságot követtet el velük, hogy a közös bűn tudatával egymás kérlelhetetlen őrizőivé tegye rabszolgáit. Parancsára majd ők fogják a tüzet megrakni... A forradalom szereplői együtt vannak és előfeltétele készen áll. És jönni fog a felbomlás, a terror, a rémület és a megfélemlített, kifosztott emberek lelke elkészül arra, hogy mindent eltűrjön és mindenkit teljhatalmú urának ismerjen el, aki rendet, akármilyent is, csak rendet teremt. Az élelmeseket magunkhoz vesszük, az ostobákon lovagolunk. Ilyesfélét mond Dostojevski démoni hőse. A Nemzeti Tanács tizenegy internacionalistája hasonlót gondol. Az élelmeseket magukhoz veszik, Károlyi hátán pedig fellovagolnak a hatalomra!

Mert Károlyi ennek a tanácsnak csak eszköze. Hogy ki a démona, még nem tudom.

Fel a hatalomra... De nem fognak odajutni! Néhány elszánt tiszt, pár száz emberrel még rendet teremthet. A „nemzeti tanács“ is csak egy „ötös csoport“. Az egyetlen az országban. Ma még nincs több. Ha letartóztatják őket, visszaözönlik a szennyvíz, amelyet felkavartak, hiszen nem köti össze őket se közös becsület, se közös büntudat.

Napoleon mondta egykor, hogy néhány ágyúlövés-sel megállította volna a nagy francia forradalmat. Ezeknek egy sortűz is elég. De hol van az, aki ma sortűzet vezényel?

Az Ördög-árok hídja elé értem. És a ködben a híd íve olyan volt, mintha nem támaszkodott volna partokra. A köd mélysége és magassága között úszott rejtélyesen a semmiben. Tompa, szürke fátylak mögött, álomszerű titoknak indult az erdő a hegyek oldalán. És az útmenti fák, csipkés ködvirágzása titok volt az alkony hátterén. *Könyvtár*

Hang nem hatott át hozzám. Csak a lépésem alatt visszagördülő kő ütött lucskos, csattogó zajt mögöttem. Egy ág roppant az erdőn, mintha csontvázujjak hajlították volna hátra egymást, tehetetlen kínban... Ha ma éjjel sem tartóztatnák le Károlyit és társait? Megint eszembe jutott Dostojevski regénye és a gondolataim közül megfoghatatlanul, hirtelen előjött egy rekedt, gonosz emberi hang kiáltása: „Vesszen Tisza!...“ A köd nyirkos hidege átjárta a csontjaimat. Belső fázást éreztem... „Vesszen Tisza!“ Egyre hallottam még. Úristen, hány év óta készítették elő ezt a vad kiáltást az elvakult politikusok, a könnyelműen politizáló szalonok és a sajtó majdnem vala-

mennyi lapja az utcán, a kaszárnyákban, a gyárakban, az egyetem aulájában, a piacon, a pincelakás és padlás-lakás között, minden emberi oduban. Hány év óta! Irgalmat nem ismerő következetességgel folyt a munka és a szörnyű siker megérett. A tömegek szemében ma már nem bűnös az, aki Tisza ellen tör. Szabad préda a léte. A lelkek készek. Az utca csöcseléke ellentmondás és fenytés nélkül ordíthatja, hogy haljon meg egy ember: Vesszen Tisza! Nem tágított többé mellőlem a förtelmes kiáltás emléke. Végtelen nyugtalanság fogott el.

Napok óta nem beszéltem senkivel, aki Tisza környezetéhez tartozott. Itt van-e? Elment-e? Bár elment volna! . . . És ballagtam a hegyi úton, a rekedt kiáltás pedig jött utánam, mint egy rossz szándékú csavargó, jött és gyötört és nem bírtam többé szabadulni tőle.

Éjszakára még nehezebb lett a köd a ház körül. Szemközt nem látszott az erdő és a hegy éle sem látszott. Túl, messziről, a város irányából, elvétett puska lövések hallatszottak.

A sötét hidegben olyan magányos lett a ház, mintha kikapcsolódott volna minden közösségből. Az emberi sorsok szálai szétszakadtak, semmit sem tudtunk, ami rajtunk kívül történt. A házat nagy, szürke palánkjával körülkerítette a köd.

A telefonközpont nem felelt. Süket csend bizsergett a hallgatókagylóban. Odakinn köröskörül puska lövések dörrentek a hegyek alatt. Most már jöttek felénk. Egyszerre a kert alján szólt egy fegyver. Aztán még egy. Ez a közelben volt! Egy golyó belevágódott a gesztenyefába az ablakom alatt. Szokatlanul, idegenszerűen hatott. Egy pillanattal később már úgy rémlett előttem, mintha mindez másvalakivel történt volna. Mintha

nem én élném ezt át, csak egy könyvben olvastam volna róla.

Eloítottam a lámpát, hogy világos ablakom ne legyen céltábla és a sötétben letapogatódtam a földszintre, Anyám ajtajához. Az ajtó alatt keskeny fénycsík látszott a parketten. Ő is ébren volt. Benyitottam: egészen csendesen ült az egyik kényelmetlenül magas, régi széken. Az ajtónyílásra visszafordult és tekintünk találkozott. Egy darabig nem szóltunk. Oda-kintről semmi sem hallatszott többé.

— Hát már nem lövöldöznek? — kérdezte kis várta-tva Anyám, azzal a csodálatos nyugalommal, melyet mindenkor viszontláttam az arcán, amikor az élet kíméletlen és követelő volt hozzá.

— Majd csak elmúlik. Ezt is át kell élnünk, — mondtam, hogy valamit mondjak.

Anyám egy kicsiny, fáradt mozdulatot tett, mintha el akarta volna odázni magáról aggódó tekintetemet. — Vigyázz, hogy meg ne hülj. Hideg van . . .

Ebben a percben kinn az úton beszéd hallatszott. Valami eszembe jutott. Ha betörnének . . .

— A pénzt kellene eldugnunk. Minden eshetőségre . . . Most nem kapunk másikat, ha elvinnék.

Anyám egy pillanatra megütközve nézett rám.

— Persze . . . És már átjött ő is a régi világból, a védettségből, a biztonságból az új világba, a védtelenségbe, a bizonytalanságba.

A sötét hallban a szőnyeg alá csúsztattam a pénzt. Közben kétszer is félben hagytam. A kapu táján megint beszéltek kint az úton. Hangok hallatszottak, hosszú tanakodás . . . Lépések mentek odébb. Óvatosan indultam fel a lépcsőn és vigyáztam, ne vehesse észre senki, hogy a ház még ébren van.

A szobám mintha kihült volna, mialatt lenn jártam. Úgy rémlett, mozdulatlan fekete víz fog körül, éreztem a hidegségét a homlokomon is, a kezemen is. Sokáig álltam egy helyben. Odakinről ezalatt szüntelen haldoklás hallatszott be hozzám. Az ablak alatt a gesztenyefa hullatta a lombját. Dermedt megadás. Levelek nagy hullásának ideje: novemberre virradó éjszaka . . . Suhogó, csörgő, halk, kísérteties nessel volt tele a levegő. Mintha óvatosan sokan járnának a kertben és lopódzva vándorolna elfele az erdő.

Soha nem érzett reménytelen szomorúság szállt meg. Elmegy az ősz a hegyekről, lassan, éjnek idején. És reggelre nem lesz itt többé. A tél pedig jön feltartatatlanul és cipeli magával a havat, a kint, a fázást, az ismeretlent és talán a lehetetlent is.

Mi vár reánk?

A láthatatlanban, mint az idő ketyegése, szüntelen, ájult nessel hullottak a levelek. Lövés dörrent valahol messze. Egy kutya vonított a kertek alatt. Furcsán, ijesztően vonított, mintha halott lenne a gazda házá-
nál . . . Megint valaminő rendetlenség támadhatott a homlokom mögött. Egy eliramló kis örültség. Egyszerre nem bírtam többé elhinni, hogy kutya vonít. Az éjszaka vonított egész Magyarország felett.

November 1.

Reggel megtudtam, hogy Tisza Istvánt megölték . . . Odalenn a folyosón csöngött a telefon. Mintha a tegnapi némaság után élesen, követelődzve a város kiáltott volna ki hozzánk az erdők közé. Kellemetlen vonakodást éreztem magamon, mikor a kagylót leemeitem a horogról.

A csengés megszűnt, jellegtelen távol kattogás lett belőle. Soká tartott, közben a rácsos ablakon át kinéztem a kertbe. Értelmetlenül a jégverem nádfedelét néztem. Végre csend lett a hallgatókagylóban. Megismertem Géza testvérem hangját. A városból beszélt és tudakolta, hog yvan Anyánk, hogy telt el az éjszaka? Odabenn egész éjjel lövöldöztek, fegyveres teherautók száguldoztak az utcákon, aztán mondott még valamit, amit nem hallottam tisztán.

Megint az előbbeni furcsa, belső vonakodás fogott el. Félni kezdtem attól, ami mindjárt bizonyosság lesz és ami aztán nem változik meg soha. Szörnyű szerencsétlenség előérzete szorította össze a torkomat.

— De hát mi történt?

— Szegény Tisza István...

Még mindig a jégverem nádfedelét néztem, egy hosszú szálat, melyet valamelyik őszi vihar kicibált. Mereven, szinte a fájásig mozdulatlan szemmel néztem, mintha a tekintetem meg akart volna kapaszkodni benne. Csak egy nádszál volt, de hát most már minden csak nád volt, amiben meg lehetett kapaszkodni. Egyszerre elsüllyedt a kert. Az ablakrács sem látszott többé, elfutotta a könny a szememet.

A testvérem hangját hallottam megint. Hallgatásomból azt hihette, nem értettem meg, amit mondott. Megismételte: — Ő az egyetlen halottja a forradalomnak. Katonák ölték meg. Behatoltak a lakásába és... a felesége és Almássy Denise előtt egyonlítotték.

— Gazemberek!

A telefonközpont szétkapcsolt. Egy idő múlva érezni kezdtem a meszelt fal hidegét a hátamon. Csak ekkor vettem észre, hogy támaszkodom, hogy a fejemet is nekitámasztottam a falnak.

Szegény emberi teremtés! Elhagyatott, magányos, árva ember! Senki se védte meg. Nagy órájában egyedül asszonyok voltak mellette: Az asszony, aki mindíg ott van a kereszt lábánál. És hirtelen, mint egy borzongás, átfutott rajtam Tisza kínszenvedéses utolsó pillanatainak a sejtése. Hogy fájhatott neki kiszolgáltatottságának a tudata, hogy tiltakozhatott nagyszerű agya a megsemmisülés ellen, hogy lázadhatott benne a még el nem használt hatalmas élet. Tisza István halott! Milyen rettenetes üresség támadt ettől a három szótól. Nincs többé! És nincs többé, aki Magyarországon minden súlyt visel, kit mindenért okolnak, aki mindenért felelős. Milyen nagyon kihúlhetett tegnap óta, milyen merev és tehetetlen lehet. A súly és a felelősség pedig, melyet egymaga viselt, szétoszlik az ég alatt. Eddig egy ember bírta, vajjon elbírja-e ezután egy egész ország népe? Mialatt szorongva kérdeztem ezt magamtól, egyszerre úgy rémlett, valami rám nehezedik, amit addig nem ismertem és én is hordozója leszek óriási, láthatatlan terheknek. Nagy örökhagyó, kicsiny örökösei... Én is, mások is, mindenki, aki magyar.

Szegény Tisza! Erényeiben és hibáiban fájának volt a fia. Hű és istenfélő volt, becsületes, hiszékeny és dacos, büszke, bátor és megvádolt és magányos, mint a régi Magyarország. Gondolatomban rejtélyesen kezdett összekapcsolódni Tisza és az ország. Olyan ellenállhatatlanul kapcsolódott a két fogalom, hogy szinte már egynek éreztem és nem bírtam egymástól különválasztani.

Megölték!

Sokan lesznek, akik nem fogják ezt a szót megérteni. De azért Tisza István ma mégis kiterítve fekszik,

minden magyar házban végesvégig az országon, minden házban, minden tanyán, minden kunyhóban, ott is, ahol nem tudják, ott is, ahol nevetnek.

Az újságkihordó gyerek benyitott a folyosó ajtaján és bedobta az újságokat. A lapok ívben repültek szanaszét a földön. Nem szóltam neki, pedig talán várta, mert visszanezett a hatást kémlelni és kihívóan, szemtelenül nevetett. Tegnap még nem mert volna ilyet tenni. Mára már ide is kijutott a változás. Milyen hamar ment, ez gyorsabban jár, mint a civilizáció. Annak évek kellene ilyen útra.

Felszedtem a lapokat a földről. A Budapesti Hírlap, a Pester Lloyd . . . egynek sem volt gyászkerete. Szomorú behódolás látszott a régi Tisza-párti lapokon, valaminő kényszer fojtogatása érzett rajtuk. Haláláról szinte eldugva írtak szürke tudósítást, míg a Pesti Hírlap riadóval ünnepelte az úgynevezett „Nemzeti Tanácsot“ és Hatvany báró Pesti Naplója mámorosan tobzódott a „forradalom“ győzelme felett, melynek egyik előkészítője volt. A hangja még ízléstelenebbnek rémlett, mint különben. Tiszáról cinikusan írt és gyáván kicsúfolta özvegyét. A királyt Habsburgi Károlynak nevezte és nyomtatott hasábjain kikiáltotta Magyarország számára a köztársaságot.

A magyarországi liberális és radikális sajtó levetette utolsó álarcát: mezíttelenül látszott az arca, amely sohasem volt magyar. De ez a gondolatom hamar elhúzódtott és újra belenyilalt a lelkembe szerencsétlenségünk tudata. Hogyan fogom Anyámnak megmondani? Lassan, tépelődve mentem át a hallon, szobája felé. Mikor benyitottam, olyan kérdően nézett rám, mintha várt volna valamit.

— Nos? Mi történt? . . .

Kerestem a szavakat, hogy könnyebb legyen a hír. Aztán magam sem tudom, hogyan, már ki is mondtam. — Megölték Tiszát! — Röviden hangzott, mint mikor a fejsze alatt egy élőfa kidől és rendet vág az erdőn, amerre lezuhan.

Sohasem fogom elfelejteni a hirtelen fájdalmas elváltozást Anyám arcán. Ő, aki mindig nyugodtnak tudott látszani, két kezével a halántékához kapott: — Mi lesz velünk . . . Nem szavak voltak ezek, zokogásból lett az, amit mondott.

Szinte elakadt a lélekzetem, olyan szenvedés volt őt így látnom, akit jóformán sohase láttam sírni. Készületlenül ért a kétségbeesése és mert nem tudtam semmit se mondani, megcsókoltam a kezét. Aztán sokáig hallgattunk.

— Hogyan történt? — kérdezte végre olyan bágyadt hangon, mintha a hallgatásunk alatt fárasztó, nagy utat tett volna meg.

— Katonák . . . És odaadtam neki az egyik újságot. Magam a Pesti Hírlapot kezdtem forgatni. Szemem alatt futottak a sorok: — . . . „Diadalmas forradalom. A Magyar Nemzeti Tanács átvette Magyarország felett az uralmat . . . Mától fogva a magyar alkotmány nem a régi többé! A király az összes polgári és katonai hatalmat Károlyi rendelkezésére bocsátotta, hogy az országban a rendet fenntartsa.“ — Fordítok a lapon: — „A katonai csapatok egymásután csatlakoznak a Nemzeti Tanácshoz. A főváros vezetősége alávetette magát a Nemzeti Tanácsnak. A tőzsde csatlakozott, a vasutasok, a villanyoskalauzok . . .“

„Andrássy Gyula gróf, az utolsó közös külügy-miniszter lemondott!“

Össze-vissza hírek következtek. Bécs: Ausztriában

is felborult a rend. Egy Renner nevű szociáldemokrata képviselőt bíztak meg az állami kancellária vezetésével. A külügyminiszter Stürgk gyilkosának az atyja, Adler-Viktor szociáldemokrata képviselő lett.

Tovább kerestéltem. A Nemzeti Tanácsnak egy proklamációján akadt meg a szemem: ...„virágos és vérnélküli forradalmunk örök hálára fogja kötelezni a nemzetet mindazok iránt, akik az újjáteremtő munkában önzetlenül fáradoztak...” A lap végén kezdtem kutatni. Egy kisbetűvel szedett hír újból megállította a tekintetemet: „A vezérkar jelentése: A hadsereg főparancsnoksága már október 29-én reggel, parlementaire útján összeköttetést létesített az olasz hadvezetőséggel...” „Triesztet angol flotta szállta meg...” A király elrendelte, hogy: „A flotta, a tengerészeti intézmények és más, a tengerészet tulajdonát képező dolgok fokozatosan átadassanak a zágrábi, illetve póiai helyi bizottságoknak...”

Az újságoknak minden szava ökölrel csapott az ember szeme közé. Gyalázat, szégyen, megaláztatás. És a vereségnek ebben a tébolyító zajlásában, Magyarország összeomlásának ebben a cinikus gyászjelentésében, szembeötlő helyen ott parádézott Károlyi Mihály parancsa: „A Magyar Nemzeti Tanács elrendeli, hogy a nép győzelmének örömeire, amely örökre kiirtotta a háborút, öltson lobogódísz egész Budapest és minden vidéki város.”

— Fértelem! — Anyám félredobta az újságot: — Olvastad azt a körtáviratot, amelyben az ő nemzeti tanácsuk közli Magyarországnak népevel, hogy Budapesten átvette a hatalmat és... „egyetlen csepp magyar vér sem folyt”. — Károlyinak és társainak nem magyar vér a Tisza István vére!

...Ekkor akadtam rá a Pesti Hírlapban leghátul: „A véres szabadságnak áldozatul esett gróf Tisza István.“

— Úgy eldugták, hogy nem tudtam megtalálni, — mondotta Anyám.

Fennhangon olvasni kezdtem: „A Hermina-út 35. szám alatti villában, a gyilkosság délelőttjén egy katonatiszt és egy polgáriruhás férfi jelent meg. Bebocsáttatást kértek. Tisza dolgozószobájában fogadta őket. — Mit óhajtanak? a civil válaszolt: — Ön rejtegeti azt a disznó cseh ügyészt, aki a vádat képviseli ellenem?

— Nem rejtegetek senkit sem. — Az idegenek hamarosan eltávoztak... Minden valószínűség szerint csak előzetes kémszemlét tartottak, hogy otthon van-e Tisza, akiről azt híresztelték a városban, hogy nincs Pesten.“

Ezután a gyilkosság részleteinek feltűnően takarékos és rideg leírása következett, melynek minden szavából kiérzett az újságíró óvakodása, nehogy valami módon részvétet és szánalmat ébresszen a boldogtalan, nagy áldozat iránt. A tudósítás szárazon folytatódott:

„Napközben a külső Hermina-úton, a villa tájékán sűrű tömeg verődött össze. Este egynegyed hét óra tájban nyolc baka átmászott a magas vasrácsos kerítésen és a kert pázsitján át a házhoz lopódzott. A hátsó ajtón mentek be. A Tisza István őrizetére rendelt csendőröket *békésen* lefegyverezték és benyomultak a villa halljába. Az inas útjokat állta. A zajra előjött Tisza István, felesége és unokahúga, Almássy Denise grófnő. Tisza kezében revolver volt. A katonák szemrehányásokkal illették: — Öt éve háborúskodunk miattad... Te vagy az oka az ország pusztulásának! —

Gazember voltál mindig! — Aztán rákiáltottak, hogy tegye le a revolvert. — Nem teszem le, maguk is fegyverrel jöttek! — Tegye le! — kiáltott egy harminc-évesnek látszó nyurga, szőke ember. — Nem teszem! — Álljanak félre a nők. — Nem állunk. — Tisza néhány lépést hátrált, letette a revolvert. — Na, hát mit akarnak?

— Maga az oka a háborúnak!

— Tudom, hogy mi történt, hogy rengeteg vér folyt, de én nem vagyok az oka.

— Négy év óta vagyok katona. Roppant sok család veszett el az ön gazembersége miatt. Lakoljon érte!

— Nem én vagyok az oka!

— Álljanak félre a nők! — Semmi válasz... — Maga hozta ránk ezt a szörnyű vészt, most itt a leszámolás... Három lövés dördült. Tisza előre bukott a szőnyegen. Két golyó találta, egy a hasába fúródott, a másik a vállába. A harmadik Almássy Denise arcát érte. — Végem van, — mondotta Tisza — ennek így kellett lennie... Széchényi Könyvtár

A katonák, mialatt áldozatuk haláltusáját vívta, elsiettek. Hogy milyen csapattesthez tartoztak, nem tudják.

Eddig tartott a Pesti Hirlap tudósítójának a beszámolója. Anyám egy pillanatig megdöbbenve nézett rám, aztán kételkedően megrázta a fejét: — Valami kimaradt ebből a leírásból. Nagyon valószínűtlenül hangzik. Magyar katonák nem ölnek asszonyok előtt.

— Pszichológiai abszurdum, — mondtam én — ilyen beállítás csak pesti újságírónak a képzeletében teremhetett. Frontkatonák nem tartottak volna politikai előadást, ha ölni akarnak. Talán berohantak volna és leszúrták volna Tiszát, de ilyen hideg, gyáva

és megfontolt orgyilkosság nem vág a magyar természethez. Valahogy másként lehetett ez...

— Akárhogy is volt, — sóhajtott Anyám — rettenetes, hogy megtörténhetett... Szegény Tisza Istvánné!

Egy rövid hír a lap alján, róla mondott valamit. Károlyi Mihály gróf részvéttávirata gróf Tisza István özvegyéhez: „Emberi kötelességemnek tartom, hogy legnagyobb politikai ellenfelem tragikus halála felett őszinte és mély részvétemet fejezzem ki. Károlyi Mihály.“

Anyám arcán irtózat látszott: — Hogy nem átalotta odatolakodni!

Károlyinak ez a vakmerősége szinte csúfolódóan hangzott a holt Tisza emlékével szemben és hitvány kegyetlenség volt azzal a hűségében nagyszerű aszszonnyal szemben, aki előtt nem volt titok az a gyűlölet, mellyel Károlyi Mihály évek hosszú során át a férje ellen izgatta a tömegeket.

A gyűlölet eredete mély volt és engesztelhetetlen, mert nem eszmei ellentétekből, hanem fizikai ellentétekből, Károlyi organizmusából sarjadt. A degenerált, farkastorkú Károlyi Mihály, a gögös, féktelenül hiú, romlott és tehetségtelen főúr nem tudta megbocsátani az ősnemesi származású Tiszának, hogy tehetséges, erős, tiszta és egészséges, hogy talpig férfi és hatalmas és uralkodó. A nyomorék irígy gyűlölete volt ez, az erővel, az egészséggel, a sikerrel szemben. És környezete, saját céljai érdekében, bánni tudott vele. Hozzá közelállók több nyilatkozatát ismételték meg előttem. Károlyi sohasem titkolta Tisza elleni gyűlöletét. Számtalanszor mondta, hogy nem nyugszik addig, amíg el nem pusztította. Ha módjában áll,

szívesen elküldte volna „legnagyobb politikai ellenfele“ özvegyének már a házszabályrevízió parlamenti harcai idején a mostani részvétáviratot. Akkor, mikor a műtét előtt álló, félig vak Tiszát, Széchenyi Aladák gróf és Pallavicini György örgróf után, mint harmadik hívta párbajra jóformán ugyanegy héten. Gyűlöl a ekkoriban lett olthatatlanná, mert Tisza István, aki nagyszerű vívó, mint a politikában, úgy a mérkőzésben sem vette komoly ellenfélnek, játszott vele és végül a harc képtelenségig elpáholta kardlapjával a fegyveres elégtétel órájában.

Ezt nem bocsátotta meg soha...

Elgondolkozva, szinte öntudatlanul forgattam az újságot. Egy rendelet fogta meg a figyelmemet: „A Nemzeti Tanács nevében gróf Károlyi Mihály, dr. Pogány József és Magyar Lajos azt a parancsot adták ki: hogy az összes fővárosi színházak november elsején rendezzenek *díszelőadást*.“

Díszelőadások! Öltön lobogó díszet egész Budapest és minden vidéki város! És Magyarország halálos ágyán vívódik és Tisza István ravatalon fekszik... Összefacsarodott a szívem. Olyan égő és kínzó volt a fájdalom, hogy kétségbeesetten kívánni kezdtem: bár mulnék az idő és már tompultán, messze mögöttem lenne mindez.

Egyszerre elcsodálkoztam: ezekben a percekben meg tudtam hallani a nedves fa sístergését a kályhában és azt is láttam, hogy Albach régi kis arcképe ferdén függ a fehér falon. Megigazítottam. Az élet élt tovább és odakinn szitált a köd. Az ablak üvegén cseppek támadtak és leperregtek. Pergett a köd a levegőn át, nesztelen, mérföldes könnyezéssel. És ebben a végtelen könnyezésben némán torpant meg

magas, vörös cseréptetője alatt a mi szürke nyári házunk.

Mikor Anyám szobájából kimentem, Béla öcsémet láttam meg a hallban. Háttal állt felém, a kertbe nyíló üveges ajtó előtt és egészen mozdulatlanul nézett ki a ködbe. Kardja a felcsavart szíjakkal és a tisztí sapkája az asztalon feküdt. A sapka rózsája még érintetlen volt.

Egy darabig csendesen figyeltem őt és lassú, mély szánalom szállt fel bennem. Ő is egyike a százezreknek. Neki még rosszabb, mint nekünk... Mint tartalékos tiszt vonult be 1914 augusztus első napján dzsidás ezredéhez. Azután mindig csapatnál szolgált, sokszor a gyalogságnál, míg végre, hosszú háborús évek után, súlyos betegen tért haza Jamiano alól. A fejezet lezárult. A Dráva-mente, Przemislany, a lebergi csata, a téli Kárpátok, Besszarábia és a kőpokol: a Karszt. Sok magyar halál és magyar becsület nagy útja. Végigjárta valamennyit. És most itt áll, mint egy aggastyán és néz ki a ködbe és kardjára felcsavarta a szíjakat.

Csak akkor vette észre, hogy a szobában vagyok, mikor nevén szólítottam. Felém fordult. Mozdulatánál a zubbony olyan üresen lóbálódott, mintha csontvázra lenne akasztva.

Beesett arcán, a szája mellett, mély lila árnyékok húzódtak. Nagyon izgatottnak látszott. Mondani akart valamit, aztán abbahagyta és másba kezdett. — A városba indultam, de nem bírtam a gyaloglást, vissza kellett jönnöm. — Mialatt beszélt, tisztán éreztem, hogy egyebet mond, mint amire tulajdonképpen gondol. Fáradtan, szinte úgy, mintha a teste kissé zuhant volna, leült egy székre és az asztalra könyökölt.

— Benn, Pesten katonaszökevények a népszónokok felmentettek és bujkáló defaitisták a vezérek és minke kicsúfolnak. Az új kormány a gyávaságot és a becselenséget ünnepli. Ide jutottunk! De hát akkor mire való volt az egész? — Hangjából négy év minden szenvedése beszélt és beteges arcán végigfutott a könny. Hirtelen kinyújtotta sovány kezét a sapkája után és mintha nagyon érdekelné, lehajtott fejjel a sapkarózsát kezdte nézni. — Az enyémet nem fogják letépni. — Egyszerre elhallgatott és felpillantott rám: — Tudod már, hogy mi történt tegnap a Hermina-úton?

— Tudom.

Felállt és megint visszament a kertbe nyíló ajtóhoz és egészen mozdulatlanul kinézett a ködbe.

Estefelé átjött a szomszéd majoros. Régi hű emberünk volt és most a maga egyszerű módja szerint, szinte bizonyítani próbálta a hűségét, mintha jóvá akart volna tenni valami rosszat, ami velünk történt. Megkérdezte, volna-e szükségünk zöldségre? — Csak tessék szólni. Van még valamelyes a kertünkben. — És ez a gyámolító gondoskodás jobban átérezte velem azt, hogy társadalmi osztályunk helyet cserélt a világban, mint az utcai nép kihívó durvasága.

Aztán másra fordította a szót. Tiszáról beszélt és sópáncsokozva mesélte, hogy a városban még mindig lövöldöznek és nagy teherautókon fegyveres katonák ijesztgetik az embereket. A ferencvárosi pályaudvart kifosztották. A rákosi rendezőpályaudvar ég, egy ember mondta, aki onnan jött. A lehelutcai katonai raktárakat megrohanta a csőcselék. Petroleumos hor-dókat görgettek ki az utcára, beütötték az oldalukat és a szétömlő petroléumot meggyújtották...

Odakinn szólt a kapucsengő. A majoros elment. Testvéreim egymásután szállingóztak a kerti úton. Alahányszor nyílt az üveges ajtó, a külső sötétből szinte füstölt befelé a köd és az érkezők egy darabig topogtak a küszöbön, hogy leverjék cipőjükről a sarat. Lassankint összeverődünk mindannyian Anyánk körül, mint viharban a madarak.

A hallban tűz égett a kandallóban. Játszott a gerendás famennyezeten és ide-oda vetette magát a tölgyfalépcsőn, mely a fal mentén szabadon kapaszkodott az emeletre. A kósza visszfény neki-nekilődül, felszaladt néhány lépcsőfokon, megint visszajött, futkosott és kergette az időt.

Mióta a külső világosság egészen kialudt az aprón kockázott ablakok üvegén, megéledt az ernyős lámpa fénye a kerek asztalon. Anyám teát készített, mintha úgy lenne, mint máskor, ha fázva megérkeztünk. Aztán megszokott helyére ült, a bársonydívány szegletébe. Felette a falon egy finom régi metszet függött. Gyerekkorom mesélő barátja: „Le garde de chasse“. Hogy szerettem nézni ezt a képet messze vasárnap délutánokon nagyanyám szobája falán. Azóta elment öreg úrnője, a szoba sincs többé, lebontották még a házat is. Csak a kép maradt meg. Távlatában, a haragos ég alján, egy kis francia falu látszott a közelgő viharban. Elöl, az erdőszélen ott állt felemelt ököllel, nagy flintával a vállán, régi módos cylinderben, Vatermörderesen a vén kerülő. És meglapulva ott álltak a rajtavesztett gyerekek, akik rőzsét loptak az erdőn. Mialatt testvéreim hangját hallgattam, valami az eszembe jutott, amit eddig sohasem vettem észre. Mennyire idejét multa ez a kép. Hogy elsikkadt az értelme, mely egy másik kornak volt az igazsága.

Ma új formában hirdetik az „enyém tied övé“ régi törvényeit.

A Tied: az enyém, — az Övé: a mienk! Ennyiből áll az új népvezérek tanítása és ebből épül fel hirtelen hatalmuk. A tömegek sok ezer év óta sohasem tanultak meg ennél könnyebben semmit és semmiért se lettek könnyebben a mestereik rabszolgái.

Önkénytelenül a szemközti falra néztem. A másik dívány felett egy másik kép: „Pesth-Ofen“, a hajdani békés polgárvároskák ósdi, színes metszete. A Dunájukon egyik városkából a másikba még hajóhídon, kirándulásba mentek át egymáshoz az emberek, szűk kis utcáikban igazi vörös-fehér-zöld zászlók alatt csináltak igazi szabadságharcot Petőfi Sándor és Kossuth...

Mennyire megváltozott minden...

A teavíz dorombolt a forralóban. A kandallótűz fenyőszagú melege átjárta a szobát. Az ezüst és a poharak csillogtak a fehér abroszon. Belefészkeltem magamat a karosszékbe. Itt még minden a régi volt és valaminő szomorú hálát éreztem az otthon iránt, amely megszűnt magától értetődő lenni, amely mint egy sziget még megmaradt.

Vajjon érzik-e ezt a többiek is? Körülnéztem. Szokatlanul csendesek voltak valamennyien. Elvértve esett egy-egy szó, úgy esett, mint a kavics a mozduatlan tóba. Gond ült az arcokon. A hosszú háború alatt, annyi rettentő csapás közben, eddig sohasem láttam kétségbeesést a családomban. Nem fogyott el a lelkünkől a reménység soha. Megingathatatlanul hittük, bármi történjék is, Magyarország megmarad.

— Elárulták! És megint Tisza végzetéről kezdtünk

beszélni. Elhatároztuk magunk között, hogy mindannyian elmegyünk a temetésére. De vajjon mikor lesz? Senki sem tudta. Anyám már jó ideje csendesen ült a dívány szegletében, aztán halkán szólt, mintha magának beszélne:

— Megölték... megölelték. Tudták, hogy mit tesznek. Fejét vették a nemzetnek.

Egymásra néztünk.

— És a tetteseknek nyomuk veszett... Különbén úgy sem érhetné őket bántódás, — a „diadalmas forradalom“, minden eshetőségre, politikai amnesztiával gondoskodott a védelmükről. — Testvérem elővette az újságot. — Olvastátok? „A magyar nemzeti tanács intézkedésére az igazságügyi minisztérium táviratilag elrendeli, hogy mindazokat, akik felségsértés, királysértés, hűtlenség, lázadás, hatóság és magánosok elleni erőszak, izgatás és lázítás miatt letartóztatásban vannak, vagy büntetésüket töltik, azonnal szabadlábra helyezték.“

Ennél rettentőbben terhelő önvallomást nem adhattott volna az új kormány. Ebben az amnesztiában megvallotta a céljait, az eszközeit és a bűneit. És egyszerre anélkül, hogy megegyeztünk volna, mindannyiunk előtt már vádlottként állt Károlyi Mihály és nemzeti tanácsa.

— Gonosztevők — mondotta a sógorom. — Itt Pesten megelőzték a rendeletüket. A Conti-utcai hadosztálybírósági fogházból már két napja, hogy kiszabadították a Galileista-pör hazaáruló vádlottjait.

— Azt beszélik, Károlyi Mihályné maga ment el értük...

— Tegnap a toloncházból is kihozták diadalban az összes katonaszökevényeket... És alig néhány órával

Tisza István meggyilkoltatása előtt, a „nemzeti tanács“ írott parancsával egy bizottság kikérte az Alkotmány-utcai fogházból a politikai foglyokat és mint a parancs mondta — „az arra érdemes letartóztatottakat“... Az első, aki a fogház ajtaján kirohant, Lékai-Leitner volt, az az ember, aki a multkor merényletet kísérelt meg Tisza ellen. Lékai-Leitner beszédet intézett az összeverődött, kíváncsi csöcselékhez és zavartalanul magyarázta, miért kell a háború bűnös felidézőjének, Tisza Istvánnak az élete ellen törni. Pusztulnia kell! ordította és a csöcselék éljenzett, mialatt ő, rendőri asszisztenciával, kinn az utcán gyilkosságra uszította elvtársait.

— Erről tudnia kellett Károlyi nemzeti tanácsának. Mégse tettek semmit Tisza védelmére. Néhány órával később zavartalanul végezhetek vele...

Egyszerre eszembe jutott az, amit Marat Barbarouxnak mondott: „Adjatok nekem négyszáz gyilkost és megcsinálom a forradalmat“... Szívemben egy pillanatra megállt a vér. Micsoda embereknek került a kezükbe az ország és mindnyájunk sorsa! A királysértés és lázadás nem bűn többé, az erőszak szabad, szabad a lázítás. És büntetlenül lehet gyilkolni és nincs többé hová menni igazságért. Mint egy szédülésben összekúszálódtak a gondolataim. Úgy rémlett előttem, mintha egyszer már átéltem volna valami hasonlót. Évekkel ezelőtt, egy fojtó, fülledt nyári éjjelen vad lódulásra ébredtem fel. A szoba ingott, a ház is ingott, minden tántorgott, repedezett, omlott, ami különben biztos és szilárd volt. Földrengés!... És amibe meg akartam volna fogódzni, az engedett és kimozdult a helyéből és semmi sem állt ellent... Menekülni! — félőrült idegen hang kiáltotta ezt az éjtszaká-

ban. Menekülni? — Ilyenkor nincs hova, mérföldekre és mérföldekre, mindenütt inog a föld.

Egy komor balsejtelem ijesztően kalapálta a fejemben: És ez ezentúl így marad. Meddig? Vajjon el lehet-e bírni az életet, mikor a föld nappal is, éjjel is inog az ember talpa alatt és beszakad és hömpölyög? Nem tudtam emelve tartani a fejemet. Lehorgaszottam... De az emberi agy csak percekre képes a teljes reménytelenséget elviselni, aztán vagy tébolyban elborul vagy világot gyujt magának. Valaminő halvány világosságot gyujtottam magamnak én is. És hogy Anyám is részese legyen kis világosságomnak, fennhangon kimondtam: — Még nincs elveszve minden. A harcterekről vissza fognak jönni a csapatok. Azok majd rendet teremtenek. Akik odakinn voltak, nem tűrhetik el itthon a szökött katonák és felmentettek uralmát.

— Csakhogy Károlyi agitátorai már eléjük utaztak a frontokra — mondotta sógorom. — És viszik magukkal „Az Estet“, a „Népszavát“, a „Pesti Naplót“ a „Magyarországot“ és a „Világot“...

Közben odakinn olyan sűrű lett a köd, mintha dagadó iszap emelkedett volna fel a völgyekből. Hozzáragadt az ablakokhoz és megfogta kívülről az üveget. Testvéreim készülődni kezdtek. Mialatt búcsúztunk, abban állapotunk meg, hogy mivel a városban talán mégis nagyobb lesz a közbiztonság, mint idekinn, beköltözünk, mihelyt fuvarost kapunk. A villa magányosan állt, elhagyott nyaralók között, rajtunk kívül csak Mária testvérem és a szakadék túlsó partján a majoros lakott még a hegyen. Az erdők pedig tele voltak csavargóval.

— Jobb lesz úgy...

— Mindenütt egyformán rossz most Magyarországon, — mondtam, mialatt kabátot vettem én is, hogy elkísérem egy darabon testvéreimet.

Mire leértünk a hegyoldalon, lövöldözés szakadt ki a csendből. Puskák dördöltek. Kérdeztek, feleltek és a visszhangjuk begurult a hegyek közé. Ijedt fehér kutya nyargalt el mellettem nyílsebesen. Farkát szorosan behúzta maga alá és füle még futtában is kínosan a fejéhez lapult. Az egyik elhagyott nyaraló őrzője, egy öreg sváb kertész a kertajtóban állt, pipázott és az utat kémlelte.

— Himmelsakrament... Megszöktek az oroszok a fogolytáborból, az emberek beszélnek a boltban. Gott weiss, was noch über uns kommt...

— Rémhírek... vettem oda elmenőben.

A lövöldözés minden pillanattal erősödött.

— Mama aggódni fog, — mondtotta Mária testvérem. Nem volt többé nyugtom. Hirtelen elbúcsúztunk a többiektől.

Az Ördög-árkon túl, ahol az út nekiszaladt a hegynek, két lövés süvített el a fejünk felett. A bokrok közül jöhetett, a közelből, mert érzett a szaga a levegőben. Szemközt egy emberi alak bontakozott ki a ködből. Káromkodott magában: — Ez ugyan alacsonyan ment. Az Isten őrizte, hogy el nem talált. — Az idegen nagy gallért viselt és katonasapka volt a fején. Talán altiszt lehetett.

— Kapni odalenn a villamosnál újságot? — kérdezte tompa hangon és ujjával megérintette a sapkáját.

— Nem... ma nem árulnak lapot.

Az ember visszafordult és botjára támaszkodva lassan kapaszkodott mögöttünk fölfelé a hegyen. Nem szólt, csak sóhajtott olykor, az egyik cipője pedig

furcsán kopogott a köveken. Gondolataimon át már jó ideje hallgattam a kopogást, mikor egyszerre felfogtam, hogy mülába van szegénynek.

— Hiába volt minden, — mondotta váratlanul és a hangja még tompábban hangzott, mint az előbb. Nem láthattam az arcát, de valahogyan úgy éreztem, hogy ez a féllábú ember sír a sötétben. És egyszerre az öcsémre kellett gondolnom és a többiekre, a nyomorékokra, a vakokra, a betegekre, a csonkákra, akik ma mind azt mondják, összeszoruló torokkal: hiába volt...

Mikor a kertünkbe értem, megint elfütyült egy lövés a fejem felett. Szorosan egy fa mellé lapultam. Vártam egy darabig. Közben úgy tetszett, mintha a fában vert volna a szívem. Ez is elmúlt és ismét mentem előre. A ház kockázott, széles ablakai tévetegen világítottak a ködön át az útra és hívtak, mint tegnap és mindig, ha hazatértem.

Mire benyitottam, a hallban már ládák és kofferek álltak és Anyám csomagolt. Lila szalagokkal összekötött dobozokat rakott a ládába, az ő kedves, régi holmijait, melyeket annyi szeretettel őrizett meg egy hosszú életen át. Jött-ment fáradhatatlanul. Lehajolt, megint hozott valamit és nem panaszkodott és csodálatosan nyugodtnak látszott.

Közben kialudt a tűz a kandallóban. A nyári ablakokon át beáramlott a nyirkos éjjeli levegő. Az ebédlő is dermedtően kihűlt. Nem mertünk fűtetni. Fogytán volt a fánk a pincében és ki tudja, ha fuvarost nem kapunk, meddig rekedünk még idekinn?

Később én is felmentem a szobámba és összeszedtem az írásaimat. Odalennről ezalatt szüntelenül hallottam Anyám lépését. Ezer lépés közül megismer-

ném. Olyan a lépése, mintha az egyik lábát könnyedén húzná egy kissé. Pedig ez nincs így, csak úgy tetszik, amitől a járása valaminő kedves, lejtésszerű ritmust kap. Szeretem hallgatni, mindig a gyermekkoromra emlékeztet, mikor éjjente, rácsos kis ágyamban ijesztőt álmodtam és a lépés jött halkán a szobán át és még oda sem ért, már elmúlt, ami rossz volt a sötétben.

A földszinten egy szekrény nyílt és ez olyan volt, mint egy sóhajtás, kihúzott fiókok surlódtak. A kerten túl ugattak a kutyák. A hegyoldalban időnként vad lövöldözés hallatszott. De Anyám lépései ilyenkor sem álltak meg. Nyugodtan jártak a hallban a ládák körül és megint visszatértek a szobába.

November 2-ára virradó éjtszaka.

Ejjél régen elmúlhatott, mire Anyám ajtaja bezárult. Kis selyemkendőt akasztottam a lámpa-ernyőre, hogy kívülről ne lássék a világa és az íróasztalomon a felgyülemlett leveleket válogattam. Egyszerre szakadozott csengés berzengett fel a folyosóból. A telefon... Vajjon ki szólít ilyen későn? Mi történhetett? Leszaladtam a hátsó lépcsőn. Egy idegen hang beszélt hozzám a láthatatlanból. Ijedt, idegen hang. — Meneküljenek! A kenyérmezei fogolytáborból kitörtek az oroszok. Fegyveresen jönnek vagy háromezren. Ölnek, rabolnak, fosztogatnak. A főváros ellen jönnek. Errefelé jönnek...

— Hát mégis... Meg akartam köszönni a figyelemztetést, de a hang elszakadt és nem volt ott többé. Talán más utakon indult lihegve, felrázni, óvni az elszórt hűvösvölgyi házak lakóit nagy elhagyatottságukban. És a képzeletem egy pillanatig követte a

hangot, amint fuldokolva rohan a drótokon az éjtszákán át és vészkiáltásával beriadoz az alvókhoz, a virrasztókhoz, a gyávákhoz, a bátrakhoz. Névtelenül jön és névtelenül megy és köszönetet se várva, repül a feldúlt és megcsúfolt emberi közösség utolsó szárnyain.

Jönnek az oroszok...

Tanácsstalanul álltam egy darabig a hideg folyosón. Mit tegyek? Minduntalan új helyzet elé állít az élet, amely kényeztetett és nem tanított eleget. A világtalan hallból Anyám szobája felé lestem, nem látom-e, mint tegnap, a fénycsíkot az ajtaja alatt?

Már sötétben volt. Beszóljak-e hozzá? Elmondjam-e? Minek? Lassan ballagtam fel a lépcsőn. Nagybeteg öcsém szobájából se hallatszott semmi nesz. Alusznak... Jobb is így. Ők úgy sem bírnának éjnek idején a csúszós, ázott hegyi úton lemenni. És azután, hová is mennénk? — Menekülni? Ezt hallottam akkor is, mikor földrengés volt. De hát hol talál az ember menedéket, mikor mindenütt egyformán inog a föld?

Amint a szobámba nyitottam, szinte megkönnyebültem. A lámpám égve maradt és nem fogadta sötétség a nagy sötétet, amit a lelkemben hoztam.

A beborított lámpából, mint egy tolvajlámpa résén át, egyetlen fénycsík vetődött az asztalomra. Leültem eléje és a fejemet a két tenyerembe támasztottam. Üres zsibbadás volt minden a homlokom mögött. Jó ideig tarthatott, mire a zsibbadáson átvergődött három szó és a felszínre került: Jönnek az oroszok... Mintha emlékezetemben a multat verték volna fel ezek a szavak, eszembe jutott az a nap, amelyen először hallottam.

Magyarország nem akarta a háborút. Mikor elkövetkezett, szembeállt vele, becsületben, úgy, mint ezer év óta mindenkor. És megindult az ősi föld, hogy megvédje önmagát. Fekete ünneplőben, parasztok mentek át a városon. Csizmájuk sarka keményen kopogott a kövezett utcán. És zengett a nóta: „Édes anyám ne sirasson, lesz még nekem rózsás sírom...” Virágos zászlók, virágos ágyúk, virágos vonatok. Kezet kézben fogva, tarkaszoknyás, búcsúzó menyecskék kísérték sírva a párjukat; kendősfejű öregasszonyok, szép legényfiukat. — Jönnek az oroszok?... Csak ezt mondták. És képzeletem ettől a három kicsi szótól mégis roppant tömegek mozgását érezte fenn, messze északon. Európa nagyobbik fele és a titoktartó, sötét Ázsia, kimozdult évezredes helyéből és özönlő ágyúk és puskák rengetege között tódult a Kárpátok felé, hogy elnyelje Európát. Olykor bögve átömlött a hegyek nyílásán, olykor vérbeborultan visszatántorodott.

Az emberiség lélekzete akadozott. Ilyen népek csatáját nem élt még meg soha. A nézők elfáradtak a nézésben. És a küzdők belemarva magukat egymás testébe, tébolyodott gomolyagban, még mindig előrehátra támolyogtak megholt városok és felriasztott temetők felett. Évek multak el közben. És a fegyverbe kelt orosz szántóföldek és mocsarak, a Volga mente, a Don, az Ural és a Kaukázus és Ázsia száguldó sivatagjai elvérzettek. Elvérzett a fehér cár birodalma és ami belőle megmaradt, az vörös lett, ahogy önvérében tiporva visszatörtett. A Kárpátok rejtélybe vesző fehér ormai alatt pedig ott állt győzedelmesen két faj: horpadt sisakjában a germán hős és holt lova mellett a turáni lovas.

Csodát tett a két nép, aminőt népek még nem tettek

a földön. Legendáját majd új Homerosok dalolják át a halhatatlanságba és jövődő századok fogják bíborba és aranyba szőni képeit... Volt egyszer egy császár, istenfélő és fáját szerető, aki elment hat fiával, észak hat szőke hercegével, hős népe élén a világ ellen csatába. — És... egyszer volt, hol nem volt, hogy magyarok országában talpra állt a róna és mialatt válálával megtámasztotta a Kárpátokat, hogy be ne dűljenek, félkézzel odakapott, ahol az Isonzó vize a hegyekből kirohan. Kérges tenyerével sziklákat görgetett a Karsztokon és átnyúlt az Alpések felett. Egyszer volt, hol nem volt... Amíg az életét védte, ráuszított kis véredek sebesre marták a térdét. Mégis lábon maradt. Élő testével torlaszolta el az erdélyi szorosok nyílását, megrohanta a Lovcsen szakadékos halálhágóit, győzött az otrantói öbölben, gúzsba kötötte a vad vizek sodrát a szerb partok alatt. Egyszer volt... hol nem volt...

Az évek pedig még mindig vérben gázolva jöttek és mentek. Sokszor volt nyár, mióta 1914 tragikus nyarán elmentek a legelső, akik nem jöttek vissza. Porladó kedves arcok, gyermekkorom játszótársai, ifjúságom holt barátai. Lublin tövén, a satanovi mezőn, a duklai szorosnál, a lengyel mocsarak között, szerb földön és Asiago felett, mindenütt folyt vér, amely rokon az enyémmel. Törzsökös fám kipusztult új hajtásai! És mint ti, — Tizennégyen, akik közül nyolcan nem jöttek vissza — úgy mentek a többiek is, évről-évre szüntelenül. Aztán már az iskolapadokba szólt a hívás és a napsütéses tornácokba, a kicsiny lócákhoz, amelyeken az öregek sütkéreznek az örök pihenőre pihenve, az életmunka után.

Szinte nem maradt már idehaza a falvakban férfi

és legény. A nagy fekete földön asszonyok vetettek, asszonyok arattak.

Kínban fogant tavaszok, könnyben arató nyarak. És az őszi ködben ezüstfehér, füstösnyakú ökrök nyomán vánszorgó aggastyánok aszott keze fogta az eke szarvát. Kilométereket nyelt a kocsi az országútján, de férfi nem látszott a földeken. Idegen ég alatt, vagy idegen föld alatt voltak valamennyien, míg a megürült városokat és falvakat tódulva lepte el a kaftános galíciai menekültek hada. Újszerű rajzás támadt a piacokon és a börze körül. A pesti ghetto hemzsegett. Az áru eltűnt és az árak veszedelmesen szöktek a magasba. A nyomor halkán, nyöszörögve járt, az új hadimilliomosok szemérmetlenül csörgették aranyukat, míg az arisztokrácia egy része és a dúsgazdag zsidóság bódultan táncolt az éhező város és sirató ország közepén.

Olykor szívszorító sötét hírek jöttek a messze vírhárból. Olykor fellengtek a győzelmi zászlók és győzelmet mondtak a harangok. Egy reggelen aztán elfeketültek a zászlók és halált mondtak a harangok:

Meghalt a király!... Éljen a király!

Az agg uralkodó behúnyta régen virrasztó szemét. Öreg kezéből kihullott két birodalma jogara. Császári temetés, fekete halotti pompa Bécsben, ősi aranytól csillogó koronázás Budán. A felhők megszakadtak és lenn a szenvedő földön, mint egy látomásban, fátyolos, fehér királyasszonyával átvonult koronázó városán a fiatal király.

Csak álom volt. A király sietett. Vára kapuja elé hiába hordta egy nemzet a szeretetét. Ő nem értette meg a percet. Elment, mielőtt felszedte volna a fejlődési kincset. És a szél széthordta egy nemzet ott-

hagyott szeretetét. Valami megfagyott a magyar ég alatt. És dermesztően kijózanodva virradt a másnap.

Hidegek voltak ekkortájt a telek Magyarországon. Olyan velőtfagyasztóan hidegek, mint soha azelőtt. Tüzelő alig akadt. A pesti házak fala mentén gyerekek, leányok, öregek kuporogtak a szenespincék lejáróinál. A kövezet peremén ültek rongyaikban és vártak. A lómészárszékeknél, a községi bódék, a péküzletek, a tejesboltok táján hosszú, szomorú sorral asszonyok ácsorogtak, hajnali szürkületben és sötét este. Csendes, türelmesszemű asszonyok. Vártak, ők is vártak... mindenki várt. Életet, halált, hírt, visszatérőt. A kórházak pedig zsúfolásig megteltek. És az egész országban véges-végig apró, száraz mankókopogás hallatszott valamennyi úton.

Ez volt az egykor boldog Magyarország! De a reménység élt és a becsület is élt. És a nagyszerű magyar erőt megsüvegezték még azok is, akik halálra szánták.

Élni fogunk, mert élni akarunk... Elszánt kínban mondták ezt maguk között a szenvedők, az igazak. Mert aki magyar volt a mi országunkban, az tudta, hogy ezt a háborút elveszteni nem szabad. Egy hódító háború elvesztése csak visszatántorgást jelent a nemzetek számára. Egy önvédelmi háború elvesztése hosszú tetszhalált, vagy magát a nagy halált jelenti. A mi háborúnk önvédelmi harc volt! Egyetlen népe vagyunk a világnak, mely senkiét elvenni nem akarta. A magunkét akartuk megtartani és a véres esztendők alatt úgy rémlett, hogy az ezeréves szent Mienk, a mienk marad.

A fegyverek nem bírtak legyőzni... De benn az országban csatánál nagyobb csatát veszített el a tor-

zsalkodó politika. Személyi gyűlölet és irígység megbuktatta gróf Tisza Istvánt. A kormánykerék avatatlan kezekbe került. Az erő, amely eddig markolta, megszűnt és mialatt az Alföld, Erdély, a Felföld és a Dunántúl vérben, becsületben odajárt messze csata-tereken, az üres ország zsúfolt fővárosában történt valami.

Csendes, alattomos aknamunka nyomai kezdtek átszivárogni az eseményeken. Mire szemügyre lehetett volna venni a nyomokat, már elmosódtak és beleenyésztek a mindennapba. A sötét háttéren, mintegy színpadon, sötét alakok surrantak át. Az oldalfalak mögül láthatatlan sűgók suttogása rémlett és az előtérben egyre élesebben körvonalazódott egy ember alakja, aki — mintha a sajátja lenne — fennhangon mondta ki a homályból jövő sugallatokat. Ez az ember gróf Károlyi Mihály volt.

...Felrezzentem. Egyszerre valami külső nesz hatolt be a gondolataim közé. Előrenyujtottam az arcomat. Eszembe jutott az éjjeli figyelmeztetés... Órák múlhattak el, mióta az íróasztalomhoz kuporodtam. Elsötétített lámpám fénye merev kis kévében vetődött eléem egy fehér papírlapra. Ekkor vettem észre, hogy a fejemet még mindig a két kezemben tartom. Mereven, görcsösen egész idő alatt.

Mi volt ez?... Megint az előbbeni zaj. Hirtelen, mintha önmagamot csúfolnám, gúnyosan félrehúzódtott a szám: most már felismertem az üres hangzású furcsa nesz eredetét. Az ablakom mellett, az ereszcatornában cseréptörmelék görgött le a tetőről, halkán, mintha a terhes, fekete éjtszakában borzongás futott volna végig a magányos ház falán. Egy darabig még hallgatóztam, aztán megint csak beletámasztottam

két kezembe a fejemet és a gondolataim ismét vissza-
felé indultak az utolsó idők útjain és felszedték a
feledésbe dobált, elkallódó emlékeket.

Nagy és méltóságteljes volt a távol képe. Nyugtalan
és izgató mindaz, ami a közelben látszott. Részletek
körvonalozódtak. Jelenetek színeződtek. Világosabbá
vált az emberek arcjátéka és itt-ott a dolgok mögé lehe-
tett még pillantani. Az, ott messze, túl már história
volt, ez pedig emitt még meleg, lihegő emberi élet.

Hogyan is történt? Mikor volt? . . . Akkoriban már
vonat vonat után gurult végig Magyarországon. Hosszú
katonavonatok vitték a csapatokat a felszabadult orosz
frontról az olasz és francia határ felé. Soha se látszott
közelebbnek a háború befejezése. A győzelem reménye
magával ragadta a lelkeket. Még a sötét jósok is el-
némultak. A becsületes béke lehetősége, mint a délibáb
játszott a horizonton. Magyarország határai érintetle-
nek maradnak! Ennyi volt a mi békénk feltétele. Mást
sohase akartunk. Összeszorítottuk a fogunkat: kitar-
tani! Ez az utolsó erőfeszítés. Aztán szabad az út a
második ezer év felé.

De akkor egyszerre, mintha a sötétből egy éles kés-
pengét döftek volna a levegőn át. Rövid nyilaló vilá-
gosság támadt. És a világosságnál, a nemzet elszáná-
sán friss sebhely látszott. Mi történt? Ki cselekedte?

Ismeretlen tettesek ez év január első napjaiban
lázító kiáltványokat csempészték be a muníció- és
fegyvergyárakba. Éjnek idején, hazaáruló nyomtatvá-
nyok vándoroltak titkolódzva, a kaszárnyaszobákon
át. „Munkások! Testvéreink!! . . .“ „Katonatestvé-
rek!“ . . . „Egy fillért se, egy embert se a hadsereg-
nek“ . . . Akinek módjában állt ezeket a forradalmi
nyomtatványokat elolvasni, nem kételkedett, hogy a

magyar létérdekekkel, a magyar psychével és a magyar nyelvvel ellenséges szellemből termettek.

Hol van a bűnös? Amire irtózva gondoltunk, valóra vált. Ellenség bujkált közöttünk és a frontokon innen akarta elvégezni azt, ami a frontokon túlról nem sikerült. Az élet-halálharcát vívó nemzet felháborodva követelte: Állítsák elő! Le az álarcokkal! . . . És mikor az álarcot letépték a merénylőről, a kíméletlen világosságban ott állt, hunyorgó szemmel, rajtakapottan a szabadkőművesek egyik tudományos színű szervezete, az internacionális Szabadgondolkodók Magyarországi Főiskolai Fiókja. Ott állt a budapesti Galileikör, jóformán kizárólagosan zsidó ifjúsága.

Ez a kis tábor láthatóvá lett. A többiek, akiknek még részük volt a merényletben, hirtelen visszahúzódtak a háttér sötétjébe és mintha belemállottak volna a homályba, nem látszott többé az arcuk. Károlyi Mihály magára nézve, feleslegesnek találta ezt az óvatosságot. Ő továbbra is a színpad előterében maradt és bár palotája kapuján gyanus idegenek lopództak be és a küszöbéhez sajátságos nyomok vezettek, senkisem háborgatta. A rendőrség se zavarta, pedig tudomása volt arról is, hogy Károlyi a lázító nyomtatványok szerkesztése idején sűrűn érintkezett a galileista ifjúsággal, sőt gyakran órákat töltött a kör helyiségében. Egy közeli ház ablakából figyelték meg. De Károlyi Mihályt láthatatlan hatalmak védték. És híre járt, hogy vezetőhelyekről, beavatott barátok mindig idejekorán figyelmeztették, valahányszor helyzete bizonytalanná lett. Sőt akadt olyan is, aki Bécsben a király előtt kezességet vállalt érte. Keserűségben kimondott nevek kísértettek. Ha igaz a szörnyű vád, mely azokhoz a nevekhez tapad, számoljanak le a bűnpártolók saját

lelkiismeretükkel, majd eljön még az óra, amelyben a nemzet előtt kell számolniok.

A közvélemény ideges volt ezekben az időkben. Türelmetlenül várta a megtorlást. A Galilei-kör helyiségét lepecsételte a rendőrség. Letartóztatásokat foganatosítottak. Utóbb néhány vádlott neve hangzott ki a tárgyalóterem zárt ajtaja mögül. Megdöbbentő hangzású nevek. Még ma is emlékszem egynéhányra: Duczynska Ilona, Sugár-Singer Tivadar, Helfgott Ármin, Csillag-Stern, Kelen-Klein, Fried, Weiss, Sisa, Bellér Ignác és még vagy három orosz zsidó, közöttük egy Solom nevű hadifogoly, akinek sokszorosító gépe volt. Egyetlen egy magyar sem akadt közöttük. Sötét idegen kezek turkáltak a végzetünkben! De erről senki se beszélt. Pedig a Galileista-pör névsora útmutató könyv volt, amelyben titkok álltak a jövőről. Mi azonban nem tudtunk ebben a könyvben olvasni. A magyar nemzet soha sem tudja kibetűzni, ami a jelenben a jövőjéről írva van.

A Galilei-kör aktái lezárultak. A hadbírótság két fel-tűnően enyhe ítéletet hozott, a többi vádlottat felmen-tették. Ennyi történt. Aztán csend lett, ugyanaz a csend, mely 1917 őszén eltakarta Károlyi svájci útját és megfojtotta azt a tapogatódzó suttogást, amely arról beszélt, hogy odakinn elárulta a franciáknak a németek készülő offenzíváját és szindikalistákkal és bolsevis-tákkal tárgyalt. Csak a cattaroi tengerészlázadás idején támadt megint új hullámvás. A hadvezetőség titok-tartása dacára, hírek szivárogtak át. Egy magasrangú tisztnek a legénye zubbonyába varrt levelet hozott.

Odalenn, a cattaroi öbölben fellázadt a flotta. Horthy Miklós, a Novara hőse, elnyomta a lázadást és megmentette a Monarchia tengeri erejét. A szétvert

tűz zsarátnoka alatt azonban a hadvezetőség meglepő nyomokra talált. Allítólag a zendülőknek két távirata akadt horogra. Az egyik Trockijnak szólt, a másik — Károlyi Mihálynak . . .

Megint nem történt semmi!

Hadi érdekek . . . Neves emberek vannak kompromittálva. A király sem akarja. Most nem időszerű.

Ekkoriban lehetett, hogy gróf Tisza Istvánnak, ismét felemlítettem azt a levelet, melyet Svájcban át, 1914 őszén kaptam volt és melyről akkoriban mindjárt szóltam neki. Az a levél jóformán egyidejűleg érkezett meg a hazatérő Károlyi Mihállal, kit az általános mozgósítás francia földön talált. A levél szerint tudták a franciák, miért küldték vissza hazájába Károlyit. Jutalmat kap, ha jó munkát végez . . . még lehet belőle a magyar köztársaság elnöke. Tisza István csak rázta a fejét: — Rémeiket lát. Bolondság lenne Károlyi-ból mártírt csinálni.

Régen történt. Sok minden elmosódott azóta, de arra a tehetetlen keserűségre, mely akkor elfogott, még mindig emlékezem.

És ahogy Tisza István vélekedett, úgy vélekedett a többi politikus is. Nem vették komolyan Károlyi Mihályt, mert nem látták azokat, akik mögötte álltak. A közvélemény figyelme pedig másra terelődött. Az élet mindennap nehezebb lett és messze Brest-litovskban folytak a béketárgyalások. Az orosz Szovjetkiküldöttek furfangosan húzták a tárgyalást. A türelmét vesztett német hadvezetőség kardjára ütött a békeasztalnál. Trockij-Bronstein, a Szovjet külügyminisztere pedig delegátusaink feje felett ravasz, lázító beszédet intézett az asztal mellől — katonáinkhoz és munkásainkhoz.

Idehaza sajtóságos nyüzsgés támadt erre a beszédre. Mintha jeladás lett volna: a magyarországi zsidó sajtó támadni kezdte a német szövetségest . . . A „feloszlatott“ Galilei-kör tüntetést rendezett a német konzulátus előtt és beverte az ablakait. A Trockijok, Radekek és Joffek budapesti fajrokonai, a kezükben tartott munkásszakszervezetek hatalmával, strikeokat idéztek fel. Így támogatták oroszországi felebarátaik békeügyét és gyengítették a mi delegátusaink helyzetét.

A strikeok napjaiban, egy este, Károlyi Mihály feleségével sétált a Belvárosban. Károlyiék egyik külső kerületben lakó rokonukkal találkoztak és boldog izgatottságban kérdezték tőle: — Ugye odakinn már lázong a nép? . . . Leverten hallgatták a tagadó választ. — Mindegy . . . Még nem érett meg a helyzet. De a forradalmat azért nem kerüljük el.

A sötétségek egyre hallhatóbban suttoztak. Ekkor már olyan idők jártak, hogy a szavak is dolgozni tudtak. És a szavak munkába fogtak: — Csak a különbéke menthet meg a forradalomtól . . . Ott kell hagyni a németeket. Ők az okai mindennek. Miattuk tart a háború. Elzász-Lotharingia . . . Láthatatlan szájak mondják ezt szívós következetességgel. Hangok beszéltek, melyeknek az eredetéről nem tudtak azok, akik gépiesen megismételték. És messze a harcterektől, az ország fővárosában, a gyárak és kaszárnyák alatt, titokzatosan, lassan mozgoni kezdett a föld. Pedig a frontok soha sem álltak szilárdabban, mint ekkor. Az ukrán és az orosz béke után, talán ezek voltak utolsó perceink, melyekben, ha erőt, egységet és elszántságot mutatunk, reménységünk lehetett volna, egy elfogadható békére. De a monarchiából a végzetjelölte napok-

ban valami gonosz *laterna magica* a német szövetség meglazulásának a képét és belső lázadások és zavarok látszatát vetítette ki ellenségeink felé. Ezekről a vetített képektől új életre kapott odaát a lankadó tűz, míg itthon, minálunk egyre világosabb lett, hogy élnek közöttünk emberek, akik magyar katonák védelme alatt eszik a földünk kenyerét, isszák a kútjaink vizét, alusszák éjszakáink álmát és közben azon törik magukat, hogy elveszítsük a háborút.

Ha jól emlékszem, Károlyi Mihályról politikai tábora ebben az időben kezdte terjeszteni azt a hírt, hogy érintkezést létesített az entente vezetőivel. Poincaréé valamikor ügyvédje volt a Károlyi-családnak... Mesék keringtek. Mások meg arról tudtak, hogy Trocki-
kijval vannak összeköttetései és a pestvidéki kis községekben szociálforradalmár barátaival titkos katonatanácsokat szervez.

— Áruló!

Mialatt családomban árulónak neveztük őt, a radikális sajtó prófétát csinált belőle és a tömegek megtevéstetten honmentőnek tartották.

A szabadkőművesek, a szocialisták, a feministák és a galileisták mögötte álltak. Szűkebb családjának néhány asszonya pedig, mint tanítványa vette őt körül és kritikátlanul utána szajkólt mindent, amit hirdett... Amiért egy közhuszárt felakasztottak volna, azt Károlyi Mihály, tiszt létére, bántatlanul mondta el és cselekedte. Az urak kezét fogták vele a kaszinóban és a társaságban többen eredetinek és mulatságosnak találták, hogy kis leányát Bolseviki Évának nevezte...

A mértékek mintha elvesztek volna. A dolgok színe megváltozott, az eszmék meglazultak, repülő piszok

terjedt a levegőben és belepte azt, ami addig még tiszta volt.

A gőgös Károlyi Mihály, aki gazdatisztjeit nem kínálta volna meg üléssel és aki a háború alatt biztos kommandóknál — jó messze a front mögött — nem adott kezet a lövészárokból sárosan, véresen odavetődött gyalogsági tiszteknek, mert — „ils n'étaient pas de famille“ — demokráciát, egyenlőséget szavalt és szűkebb rokonsága fiatal asszonyai között divatba hozta a . . . bolsevizmust! . . .

Ebben a kis körben befolyása oly nevetséges arányokat öltött, hogy egy hozzá közelálló dáma, demokratikus buzgalmában, a népről beszélve, elragadtatva mondotta: „Úgy szeretem a mobot“ . . . Károlyi Mihályné szép és felületes fiatal asszonyrokonai pedig, Károlyi tanítása szerint, kinevették a hazaszeretetet, lelkesültek az internacionalizmusért és mint külföldről importált szokatlan és bizarr ruhát, az 1918. év téli szezonjára viselni kezdték az orosz bolsevizmus valaminő szalonmaskaráját. Ez játék volt, de könnyelmű, bűnös és veszedelmes játék, mert leplezően módot adott az oroszországi vörös viseletre azoknak is, akik nem játékból hordták . . .

Órülő nyugtalanság fogta el a lelkeket. Hát minden szabad itt? Mire várnak még?

A fiatal király a legjobb szándékokkal volt eltelve. Talán látta is a veszélyt, de mindig újra meghátrált, ha fel kellett volna vágnia a fekélyt, melyet Károlyi és társai tenyésztek. Ausztriában amnesztiát adott és kieresztette börtönükből a cseh árulókat. Az egykor császárhű osztrák nép elkedvetlenedett. A szabadlábba helyezett árulók az uralkodó ellen fordultak . . . Magyarországon vizsgálatot rendelt el az árulók ellen,

de nem követelte a vizsgálat végrehajtását. Így történt azután, hogy a hazájáért aggódó magyarság kiszolgáltatottnak kezdte érezni magát és megcsalódottan, keserű szemrehányással gondolt királyára, míg a sötétben dolgozó elemek bátorítást merítve a végzetes habozásból, egyszerre kimerészkedtek a napvilágra és megindult Magyarországon a vértelen háború utolsó rohama Magyarország ellen.

A Nyugaton hatalmasan lendülő német offenzíva még egyszer, egy pillanatra megremegtette a destrukció táborát. A nagy szövetséges sikereinek hírért Károlyi sápadtan, izgatottan hallgatta. Felesége sírógörcsöket kapott és bizalmas lapszerkesztőjük, Hatvany Lajos báró, kétségbeesetten mondotta jelenlétemben, hogy: „A német győzelemnél nagyobb szerencsétlenség nem érhetne bennünket. Ezerszer kívánatosabb reánk nézve az orosz bolsevizmus, mint a német militarizmus.“ Mintha szakadék nyílt volna meg előttem, mikor ezeket a szavakat hallottam. Emlékszem a feleletemre: — A német militarizmus fegyveresen megy fegyveresek ellen; az orosz bolsevizmus fegyveresen megy fegyvertelenek ellen. Lehet, hogy ez magának jobban tetszik, Én a kettő közül a militarizmust választom.

A budapesti radikális sajtó hangja akkoriban már éppen olyan volt, mint Hatvany lapszerkesztő hangja. Ugyanaz a sajtó, mely a háború elején nemtelenül csaholta ellenségeinket, most érzélgősen írt róluk. Ugyanazok a lapok, melyek az orosz inváziók veszedelme idején undorítóan csúsztak-másztak a német hatalom előtt, most arcátlanul rugdosták a sebesült óriást.

Mert Németország ekkor már sebesült volt. Az offenzíva akadozott. Ellentmondó hírek terjedtek el.

És mialatt ellenségeink a legégőbb nacionalizmussal, a legádázabb rohamra indultak ellenünk, Magyarországon gyanus békebeszéd hangzottak el és Károlyi társaival pacifizmust és internacionalizmust hirdetett. A radikális sajtó szinte diadalt ült. Most már nemcsak a szövetségeseket marta, de belemart abba is, ami magyar volt. Szabad préda lett minden. Büntetlenül dobálták sárral Tisza István tiszta nevét. Nemzeti értékeinkből csúfot üztek. A királynéről aljas hírek keringtek.

A tekintély és a hagyományok megdöntése a nemzetek pusztulásának előfeltétele.

A radikális sajtó lázas sietséggel teremtette meg ezt a szörnyű előfeltételt. Gyanúsított, vádolt és bizalmatlanságot szított a tömegekben. Egyenlenséget hintett el magyar és magyar között. Kigúnyolta azt, ami nekünk ezer év óta szent volt.

A látni tudók vad fájdalomban látták, hogy nem Amerika, nem Anglia, nem is Franciaország municiógyáraiban, hanem idegen pénzen, itthon minálunk, a budapesti radikális sajtó nyomdáiban, kis ólombetűkből öntik azt a golyót, amely minket halálosan eltalál.

Ilyen baljóslatú jelek között jött el az ötödik háborús nyár, mely elhozta az ötödik rossz termést... Nyugaton rettentően, feltartóztathatatlanul hátrált a német front. Keletről befújt a Kárpátokon az orosz forradalom szele. És frontjainkat ellepték Károlyi agitátorai. Aki hurokra került, az függött. De azért még mindig akadt elég jól fizetett kútmérgező, aki átcsúszott. Aztán könnyű munkájuk volt, aranyat adott hozzá a Nyugat és példát a Kelet. A métely terjedt...

A német erő dűledezése, az osztrák hadvezetés sok régi bűne, hadseregünk piavementi katasztrófája, az

aránytalan magyar véráldozatok keserősége és a magyarkínzó cs. és kir. katonai szellem, politikusaink végzetes egyenetlenkedése, erőtlén kormányunk őrijítő látninemtudása, a nyomor, a drágaság, a kimerültség... minden azokat szolgálta, akik a hataloméért Magyarország vesztére szövetkeztek.

Rossz hírek jöttek. Aradon, Nagyváradon egyes menetszázadok fellázadtak és megtagadták az engedelmességet. Izgató iratokat találtak a kaszárnyákban. Budapesten fenyegetően nyugtalankodtak a munkástömegek. A községi élelmiszerbódék és a boltok körül már nem ácsorogtak hallgatagon türelmes emberek. Sokszor megálltam a járdaszélen és figyeltem rá, mit mondanak maguk között. A lerongyolódott, várakozó, fáradt embersorok két ék között vergődtek órák hosszat. Odabenn a boltban az árdrágító kereskedő szívta az életerejüket, kinn az utcán a felbérelt agitátor ingerelte őket ügyesen, burkoltan az „urak“ ellen. — Csak tőlünk függ, hogy meddig tűrjük! Hiszen mi vagyunk többen, nem ők.

A tömeg helyeselt és nem vette észre, hogy a semita faj csupán a két sor végén foglalt helyet, de a tolongók, a szegények, az éhezők között, mint vásárló, nem állt ebből a fajtól egyetlen egy sem... Szimbólum volt ez, Budapest sűrített képe. Az eladó és a lázító ők voltak. A vevő és a lázított pedig a fővárosi nép.

Egy kocsi robogott el az utca közén. Beteges arcú, halavány asszony ült a kocsiban. A várakozó embersorok rosszindulatúan morogtak a kocsi felé: Hát ez nem tud gyalog menni? Csúnya szavak repkedtek. Végignézttem a soron. A bujtogató nem volt ott többé. De a mag, amelyet elhintett, hirtelen vetésbe zsendült! Az emberek ingerülten beszéltek egymással és

kihívóan kiáltoztak azokra, akiken jó kabát volt: Minek neki az a kabát!... Majd másként lesz még!... Irigység és gyűlölet torzította el az utca képét. A sajtó egy része ekkor már nyíltan izgatott az osztálygyűlöletre.

Az öngyilkosságnak fullasztó, kábult előestéjét élte ez a város, amely nehéz, reménytelen önmarcangolásban készült elemészteni magát. És ezekben a napokban, mint egy villámcsapás, belenyilalt az utcákba a hír, hogy lenn délen, a bolgár hadsereg lerakta a fegyverét!

Emlékezem arra a szörnyű napra. Szeptember huszonhatodika volt... Égő, keserű fájdalommal a lelkemben, kicsi holt keresztfiamhoz indultam Nádudvarra, temetni mentem le a Hortobágyra, a felajzott, nyüzsgő fővároson át. Temérdek ember lepte el az utcákat. Mentében mindenki újságot olvasott és olyan bizonytalanul lépett, mintha nagy ütéstől bódult volna meg. Senki se tudta, mi fog történni. Szomorú arcok rohantak el mellettem. Csak itt-ott látszott némi ellentét. Nem fogtam fel mindjárt, csak később. Két zsidó beszélt egymással; hallottam, mikor mondták: — Csakhogy már itt tartunk! Beneidenswertes Volk, ezek a bolgárok. Jó feltételeket fognak kapni. Prima Bedingungen! És ez a béke kezdete!

Furcsa, ők örülnek... A nap is mintha nevetett volna a tetők felett és a kora ős csillámló fényében volt valami, ami egy elmúlt év kora tavaszának friss, tiszta világítására emlékeztetett. Ugyanerre jártam. Mikor is volt? Megvonaglott a szívem. A gorlicei győzelem reggelén süttött így a nap a zászlók színes lobogása felett. És egy könnyön át, ezüstszőke fejével, egyszerre a holt fiúcska, a holt reménység képe

tűnt elém: kis Tormay András... A háború alatt jött, mosolygott és ment. Itt volt és a nagy világcsatáról mégsem tudott semmit. Kicsinyke életével zárult az utolsó óriási felvonás. De vajjon az utolsó-e? Vagy csak új kezdet megint?

...Odakinn valahol a kakas kukorékolt és felriasztott a visszagondolásból. A hajam alól hideg borzadás szaladt alá a nyakamon. Irgalmas Isten, elég volt, fáradtak vagyunk! Végighúztam a két kezemet az arcomon és gémberedetten álltam fel az íróasztal mellől. A szobám kihűlt a hosszú éjszaka alatt. A jalousie levelei között, a réseknél világosságok támadtak, mintha kívülről finom ecsettel gyorsan-gyorsan kék vonalakat festett volna valaki sötétre. Virradt. Egy percre kinéztem, a lucskos szomorú szürkületbe és a reggelre akartam gondolni. De az éjszaka emlékezései, nyugtalanító nagy tömegeikkel utánam jöttek és konokul szorongattak.

Hosszú idő telhetett el, mire azon kaptam rajta magamat, hogy az ágyam szélén ülök. Felöltözve, mozdulatlanul ültem. Fejemben tolongtak a gondolatok, de az összefüggések elvesztek. A bolgár fegyverletétel óta csak megrázkódtatásokból állott az élet. Hézagosan jutottak eszembe az események. Nagy darabon kimaradtak, újra folytatódtak... Wilson! Azokban az időkben még ez a név áltatta a megcsalt lelkeket, ez a vészes fogalom, mely nagyszerű népek és legendás hadseregek csapdája lett. Béke, béke!... süvített az igézet szava a csataterек mögött és hátbatámadta a még ellenálló seregeket. Béke!... süvített végig a frontokon. A Német birodalomnak felelt az Óceán túlsó partja: Nincs béke, amíg el nem kergettétek a császártokat! Minálunk ezalatt cinikusan,

mintha játék lenne, az orosz forradalom útmutatóját tanulmányozták és alkalmazgatták Károlyi Mihály táborában. Ezzel szemben senki sem gondolt védekezésre. Mindössze annyi történt, hogy Tisza és Andrassy kibékült. Későn, nagyon későn...

Aztán egy emlékezetes nap következett. Október 17-én ülés volt a parlamentben és Wekerle Sándor, a miniszterelnök, bejelentette a personalis uniót. Későn... későn... Századok vágya, nemzedékek reménysége, homokzsák lett minden. Összbirodalom, dualizmus, közös hadsereg... lihegve dobták ki a Monarchia léghajójából... Az ellenzék nevetett. Fényes László forradalmat ígért márciusra és Tisza felé fordulva akasztófákról beszélt.

— Forradalmi paródia, — mondotta Tisza megvetően.

Károlyi emelkedett szólásra. Egyszerre kitört a vihar és Károlyi csatlósa, Lovászy Márton beleordította a terembe: — Mi entente-barátok vagyunk!

A Károlyi-párt évek óta úzött árulásának nyílt vallomása volt ez, mely iszonyatával végigfutott a termen, a városon, az országon és hízelegve koldulni ment ellenségeinkhez. Aki becsületes volt közöttünk, az felháborodva dobta vissza kikiáltójának a kiáltást hogy odasüljön azoknak a homlokára, akik haláltusánk órájában hóhéraink barátai tudtak lenni. Bizonyos vagyok benne, hogy mint mi, úgy az entente-hatalmak is megvetéssel fogják maguktól elutasítani a kínálkozást. Az ellenséges hadvezérek és politikusok felhasználják az árulókat, de nem barátoknak velük.

És aztán, e szégyenletes gyűlés után történt, hogy a Parlament kapuja előtt merényletet kíséreltek meg gróf Tisza István ellen. Évekkel ezelőtt Kovács-

Strasser képviselő, most Lékai-Leitner nevezetű ember emelt fegyvert Tiszára.

Október 22-én beszélt utolszor Tisza István a parlamentben és azt mondta, ki kell tartanunk szövetségeseink mellett. Ha bukunk kell, bukjunk el együtt becsületben. És aztán, az ő szava, mely sohasem áztatott és sohase hazudott, mondta meg boldogtalan nemzetének, hogy: „Ezt a háborút elvesztettük!”... Verejtékes csendben kongott végig a sötét ige az országon és mint a halál kaszája, learatott minden reményt.

Tisza mondta...

Nem volt tovább. És ettől kezdve már csak mint új és új sebesülések követték egymást az események. Wilson üzent a békét kérő Monarchiának. Nem állt szóba velünk. A roskadozó nagyhatalmat tárgyalásra a csehekhez, az oláhokhoz és szerbekhez utasította. Meg akartak alázni és — megaláztak. De van még hadseregünk! Belekapaszkodtunk ebbe a gondolatba. A magyar csapatok vissza fognak jönni a frontokról.

Még fel sem ocsudtunk, már új csapás ért. Október 23-án, egy Károlyi-párti képviselő belekiáltotta a parlamenti ülésterembe, hogy a király debreceni bevonulásakor a Gotterhaltét játszották! Senki sem kérdezte, igaz-e a hír? Tombolt a véstjósuló műharag: Az osztrák császárok himnusza a magyar Alföld szíve felett! Még mindig, még most is! Hát ilyenkor se tanulnak, ilyenkor se felejtenek?... Károlyi ekkor az ülés közben felolvastatott egy sürgönyt, amelyről később derült ki, hogy hamisítvány volt: A fiúmei horvát ezred fellázadt! — Az ellenzéknek immár két kalapácsa volt: a debreceni Gotterhalte

és a horvát lázadás meséje. A sajtó-karzat újságírói egyszerre felugráltak és örült zsvajjal támogatták Károlyi táborát. Megtörtént a lehetetlen: a magyar parlament tanácskozó-termében, szinte a sajtókarzat radikális újságírói buktatták meg a magyar kormányt. Tisza ingerülten nézett a karzat felé és intett Wekerlének, mintha a keze intésével kérdezte volna: Hová lettek az ő házszabályai, amelyekért megalkotásukkor majdhogynem az életével fizetett?

Ez is elmúlt és most már gyorsan lazult a föld a magyar Parlament alatt. Wekerle lemondott. Az összes pártok koalíciójáról tárgyaltak.

A király ezalatt Gödöllőn tanácskozott, Pesten pedig ekkoriban lépett ki a homályból az a kétes társaság, mely október 22-ének éjjelén a Károlyi-palotában alakult meg és nemzeti tanácsnak nevezte ki magát. A destrukció rohamcsapata, a Galilei-kör is előkerült megint. Nagy zászló alatt, melyet Károlyi adott a tüntetőknek, végigvonult a városon és behatolt a királyi vár kapuján. A zászlóvivő, egy Rappaport nevű galíciai származású orvosnövendék, a vár egyik ablakából kitűzte a zászlót és beszédet intézett az udvarba özönlő csőcselékhez. Becsmérelte a királyt, éltette Károlyit és a köztársaságot.

Mindennek senki se tulajdonított nagyobb jelentőséget. A város közömbös volt. Az eseményekről jóformán csak azok az utcák tudtak, amelyeken a galileisták idegenszerű, lármás menete elhaladt. A Károlyi-palota kapuján siető emberek jártak ki-be. Voltak, akik azt beszéltek, hogy frontokról megszökött tisztek és katonák rejtőznek a palotában, mások a Károlyi-grófok termeiben tartott titkos összejövetelekről hallottak.

Mi készülődik itt? Senki sem kérdezte, az újságok pedig a spanyoljárványról írtak hosszú cikkeket. A járvány súlyos volt, az emberek temetéseken találkoztak ismerőseikkel, de azért a lapok célzatosan túloztak. Ijesztő számokat jelentettek és közölték, hogy a temetkezési vállalatok nem győzik a munkát; éjjel fáklyafénynél temetnek a halottasházakból. A megfélemlített tömegek szinte nem bírtak már más egyébre gondolni. A járvány réme ott volt mindenütt és a fenyegető nagyobbik rém, a készülő lázadás, nem látszott tőle. A sajtó, mintha megrendelésre dolgozott volna, a tödőpestis megnövelt kísértetével hipnotizálta a közvéleményt, míg másfelől lekicsinyelte a nemzet szerencsétlenségét és Károlyi entente-összeköttetései-vel és a jó béke ostobán hamis reményével altatta el az aggodalmakat.

A polgárság nagy, lomha tömege álmában csúszott az örvény felé.

Aztán egy szörnyű nap következett. Megtudtuk, hogy Károlyi sajtójának és agitátorainak szívós lázítása nyomán az olasz fronton egy magyar hadosztály és mellette a bécsi Deutschmeister-ezred letette a fegyvert... Ezen a résen keltek át az entente-haderők a Piavén. A mieink egy utolsó erőfeszítésben visszaverték őket. Az angolok harcba vetették a tankokat. A fegyelmében hónapok munkájával mesterségesen megingatott legénység ezt már nem bírta el. Fellázadt és egy kósza hír szerint a zűrzavarban saját katonái megölték Wurm tábornokot.

Budapesten fehérre cenzúrázott lapok jelentek meg, de az utcákon már hangosan beszéltek az emberek a „Nemzeti Tanácsról“ és azt is hangosan mondták, hogy a Gizella-téri Károlyi-pártkörben, a harmadik

emeleten fel lehet esküdni a tanácsra. A tömegben feltűnően sok katona lebzsel. Ekkor vettem észre először, mennyi tengerész jár az utcán. Vajjon honnan kerültek elő?

Másnap vasárnap volt. Október 27-e. Világosan emlékszem, nem mozdultam el otthonról. A hűvös-völgyi nyaralók lakói az utóbbi napokban hanyatt-homlok beköltöztek a városba. Csend volt és én bokrokat nyestem a kertben. Az cseményekről csak az újságok útján értesültem. A király előtte való nap Károlyi ajánlatára kihallgatáson fogadta Gödöllőn Jászi Oszkár radikális újságíró és a szakszervezetek két emberét: Kunfi Zsigmondot és Garami Ernőt, szocialista újságírókat. Károlyi sajtója diadalt ült és miután elérte, amit akart, vérszemet kapott és már kicsinylően beszélt a királyról is. Szegény fiatal király. Szomorú és céltalan meghátrálás volt ez az audiencia. Ezek az emberek felforgatók és méregkeverők, akiknek nem audiencia, de elfogatási parancs járt volna ki. Ekkor még mindent meg lehetett volna menteni, csak ököl kellett volna, amely az asztalra csap. De a király szép keze — mint ahogy Jászi mondta el az audienciáról — idegesen játszott gyűrűivel... A felségek este Bécsbe utaztak. Gyermeküket a királyi kastélyban hagyták, Károlyi Mihályt pedig az udvari különvonaton magukkal vitték.

„Károlyi Mihály Magyarország designált miniszterelnöke“... írták a reggeli lapok. Nyugtalanágomból éreztem ki, hogy semmi sincs jól úgy, ahogy van. A városban népgyűlés volt az Országház-téren. Felvonult a munkásság. Lovászy, Batthyány és valami Garbai és Pogány „elvtárs“... izgató beszédeket mondtak. Egy csoport ember helyeslésül akasztófát

lóbált a levegőben, melyen piros huszárnadrágban, Tisza képére formált báb lógott. A tömeg este a Nyugati pályaudvar környékén várta Károlyi hazatértét Bécsből.

Később Géza testvérem telefonált. Badenből, a főhadiszállásról jött. Ugyanazon a vonaton érkezett József főherceg és Károlyi Mihály is. A király az olasz frontról hívatta magához a főherceget és mint homo regiust küldte Budapestre. A főherceg engedelmeskedett, bár előbb csapataihoz akart volna visszatérni, hogy élükön vonuljon be rendet teremteni a fővárosba. A király elvetette ezt a tervet. Károlyival pedig egyáltalán nem állt szóba. Két szerencsétlen balfogás. A főherceg hátvéd nélkül, Károlyi pedig féktelen hiúságában megsértve, bosszúra készen érkezett Budapestre. A pályaudvaron a Galilei-kör ifjúsága várta. Beszéddel fogadták, ő pedig hosszú sárga kezét rázta a levegőben és izgatottan kiabálta: „Nem fogom hagyni a magyar függetlenséget!“...

Közben egyre baljóslatúbb hírek csaptak le ránk. Bódultan ténfergett tőlük az ember. Az örület zsidbádása volt ez. Mindenki a másiktól várta, hogy tegyen valamit. A sötét vad szerencsétlenségben csak Károlyi „nemzeti tanácsa“ lett egyre merészebb.

Aztán október 28-án történt. A Károlyi-párt tájékan összeverődött tömeg két demagóg újságíró, Buza Barna és Fényes László lázító beszédjére Friedrich István, mátyásföldi gyáros vezetése mellett megindult a Duna felé, hogy a Várba vonuljon és követelje József főhercegtől Károlyi miniszterelnökségét. „Csak ő hozhat jó békét!...“ A Lánchídnál torlódás támadt. A tömeg bántalmazta a rendőröket. Lövések dördültek. A csendőrség a nép közé lőtt. Halottak feküdtek

a kövezen. Ez kellett a rendezőknek! Hangosan ordították, hogy „ezek a halottak majd megcsinálják a forradalmat...”

Hány napja annak, hogy mindez történt? Számlálni kezdtem. Egy... kettő, három... mindössze négy napja. Úgy rémlik, mintha sokkal régebben lett volna. Négy napja... És most már verem van az akkor és a ma között, amelyben Tisza István fekszik holtan és vele együtt sok összetörött magyar becsület.

A visszagondolás kínjától szinte elviselhetetlen kétségbeesés fogott el. Olyan erőfeszítéssel szoritottam egymásba a két kezemet, hogy elfáradtam. Úgy, ahogy voltam, hanyat feküdtem az ágyon. Pihenni szerettem volna, de valaminő kényszerben megint kínozni kezdtem az agyamat, hogy emlékezzék. Fáradságosan keresgéltem a gondolataim között. Október 29-e... Mi is történt aznap? Összefüggéstelen képek torlódtak el előttem. Lucskos földek. Fehérre meszelt házikó az erdő szélén, elvadult kis kert, melyben borostyán kúszik a vén fákon és az utakon. Halottak napjára sok esztendő óta onnan viszek koszorúnak való örökzöldet. Ez évben idegen lakója van a bogárhátú kis erdei háznak. A régi emberek elköltöztek és az új lakó félni látszott, mikor zörgetésemre kinyitotta a kertkaput. Aztán is többször kémlelve pillantgatott a kapu felé. Sternnek vagy Singernek hívták, már nem emlékezem rá biztosan. Mialatt a borostyánt eladta, idegesen beszélni kezdett: — Nagyon bizonytalan most ez a vidék. Sok katonaszökevény csavarog az erdőn. Éjjel pedig az üres villákban hálnak. — Megkérdezte, hogy mire kell nekem a borostyán? — Ez évben zárva lesznek a temetők halottak napján. Félnek a csődületektől a járvány miatt, aztán meg... ki tudja, mi tör-

ténik még addigra, ha a király makacskodik és Károlyi Mihály nem lesz miniszterelnök.

— Reményilem, hogy nem lesz...

Az ember ingerülten nézett rám: — Neki kell jönnie és a szocialistáknak. Ők majd megmentik Magyarországot.

— Sajátságos, hogy azoktól várja a haza megmentését, akik megtagadják a haza fogalmát.

— Nem is úgy értettem — mondotta az ember. — Éppen az volt a baj Magyarországon. Itt mindig a hazáról beszéltek és a nemzetről. Pedig haza nincs és nemzet sincs. Nekem mindegy, hogy hol élek, Moszkvában vagy Münchenben vagy Belgrádban. Egészen mindegy, ha jól élek. Ezt kell elérni és ezt csak a szocializmus érheti el.

— A kommunizmus végcéljával?

— Később, egyszer, valamikor igen, — felelte az ember halkán.

— És az orosz példa? Úgy véli, hogy ebben a példában benne van az emberi boldogság megvalósulása?

— Az csak átmenet, — mondotta az ember.

— Átmenet, amibe bele lehet halni...

Az eső esni kezdett. Sűrű ezüstös fonalakban sodródott a hegyek között.

A házikó lakója és a kert eltűnt az emlékezetemből. Egy másik képet láttam. Este volt. Anyám szótlánul ült a hallban, az ernyős lámpa világában és mint évről-évre Mindszentek előtt, maga kötött koszorút a borostyánból atyám sírjára.

— Jobb neki, hogy nem kellett ezt megélnie! — mondotta egyszerre egészen váratlanul.

Felpillantottam. Mintha egy kis rés támadt volna a szavaitól, melyen át beleláttam a lelkébe. Hirtelen

felfogtam, hogy bár nem mondja, sötét sejtések húzódnak meg a hallgatása alatt.

Később eljöttek a testvéreim. Híreket hoztak. Azt beszélik a városban, hogy József főherceg nádor lesz. A király Hadikot bízta meg kabinetalakítással. Károlyi agitátorai lázító beszédeket tartanak szanaszét az utcákon. Nagy tüntetések vannak. A szedőket megnyerte az úgynevezett Nemzeti Tanács. Most már a szedők maguk cenzúrázzák a lapokat. Csak az jelenhetik meg, amit a szocialista párttitkárság megenged. A fegyvergyári munkások feltörték a fegyverraktárakat. A rendőrség csatlakozott Károlyi nemzeti tanácsához...

Lenn a Piavenál is minden összeomlott. Pólában fellázadt a flotta. A velencei síkon felbomlott a front. És Anyám közben csendesen, szótlanul csak kötötte a koszorút...

Aztán nem emlékezem egyébre. Kiestek az órák a fejből. Hol jártam másnap? Mit hallottam? Elmosódott az egész. Az a nap október 31-ének volt a küszöbe. Ha a küszöb elmarad az ember mögött, akkor már nem igen tudja, mit is gondolt, mialatt átlépte. Délután látogatónk volt. Gróf Zichy Rafaelné jött hozzánk a Várból, pedig ekkor már nyugtalanító bizonytalanság lett minden. Mégis eljött és késő estig maradt. A Hűvösvölgy sötét volt: az út mentén nem égtek a lámpák. Kézilámpával kísértük le a sötét, ködbe merült hegyről. Aztán aggódtam, — hazaért-e baj nélkül? Anyám telefonáltatott a palotájába. Erre emlékezem, de arra nem emlékezem, hogy miről beszélgettünk, amíg itt volt.

El tudtuk-e képzelni, ami most már valóra vált? Sejtettük-e? Nem tudom. De hinni nem hittünk benne. Olyan örült és lehetetlen volt ez, olyan értel-

metlenül bűnös és szükségtelen és szerencsétlen. Nem lesz forradalom!... mondottuk egymásnak és bízunk benne. És nem is forradalom volt az, ami eljött, hanem — árulás!

Nem akartam többé gondolkozni.

...Fáradtan behúnytam a szememet. Ezen az álmatlan éjszakán hosszú, hiábavaló utakat jártam be. Pihenni szerettem volna, de lehúnyt pilláim alatt nyugtalanító képek kuszázódtak. Emberi alakok, nyargaló körvonalak és vérfoltok és a Tisza István fehér halott arca. Hirtelen felnyitottam a szememet. Odakinn egészen megvirradt. Elmúlt az éjszaka. És egyszerre eszembe jutott, hogy hiszen az oroszok nem jöttek el. Ettől megmenekültünk, de minden más egyéb itt van és körülzár és fogva tart.

Egy kis nesz hallatszott. A mennyezet-lámpa felé néztem. Pelyhes éjjeli pillangó tévedt az üvegburába és vergődött, lecsapkodta a szárnya hímporát és nem bírt szabadulni.

Országos Széchényi Könyvtár

November 2.

Szürke, szerencsétlen reggelben áll a ház. Az erdőből szüntelen csöpögés hallatszott a ködben és a lejtős út mentén, a bedőlt árokban sáros víz folydogált.

A város felé nyargaló villamoskocsiban olyanok voltak az emberek, mint maga a reggel: szürkék, ázottak, szerencsétlenek. Az orosz fogolytábor kitöréséről beszéltek: — Leszerelték őket... Dehogy, elszéledtek... Kis bandákban fosztogatnak, mint az illavai fegyencek. A forradalom hírére azok is kitörttek. Vonatot kerítettek maguknak és fegyveresen jöttek Pest felé. Vácott egész csata fejlődött, sok a halott,

a sebesült, a többi pedig megugrott... Szó sincs róla, — mondotta valaki — felcsaptak tengerészeknek. — Zavaros, ijedt beszédek hangzottak. Senki se tudott bizonyosat.

A villamos kikanyarodott a budai hegy alá. A szénatéri átszállónál újságot vettem. Az újságok nyirkosak voltak. Az asszony, aki árulta őket, nem igen hederített rám. A bódéssal politizált, aki cipőzsinórral és bajuszpedróvel kereskedett a villamosmegállónál.

— Adjon egy Budapesti Hirlapot. — De az újság, amely az utóbbi évtizedben jóformán magányosan harcolt a destruktív sajtó munkája ellen, hiányzott. Az asszony Pesti Hirlapot nyomott a markomba. Mialatt a villamos odébb vitt, olvasni kezdtem. Mintha ragyogó győzelmet hirdetett volna a lap, nagy betűkkel voltak szedve a kezdő sorok: „Az összes frontokon letettük a fegyvert!... Megszállás esetén francia vagy angol csapatokat kérünk.“ Valami belemarkolt a szívembe és tépte, összefacsarta és megint eleresztette: Gorlice, Limanova, Lovcsen, Doberdó...

Az újság tovább beszélt:

„Hat hét arra való, hogy a békét megkapjuk... A király feloldotta esküje alól az új kormányt... A kormány elvben elhatározta a köztársaságot és kibővítette programját ezzel a követeléssel... A kormány a Városházán felesküdött a Nemzeti Tanácsnak... leírhatatlan lelkesedés közepette peregtek le a megrázó jelenetek, amelyek ezeréves multat temettek.“

Fegyvereink a földön; idegen megszállás! A király feloldozta az esküszegőket! Köztársaság Magyarországon!

És minderről úgy ír a magyarországi sajtó egyik legsúlyosabb lapja, mintha csupa régen várt betelje-

sülést jelentene. Mintha örülne, hogy „ezeréves multat temettek...“ A velünkérzésnek, a vigasztalásnak egyetlen szavát sem találtam. Valami, de hiszen... egyszerre felderengett: ebben az újságban egy győzelmes faj ujjongott egy legyőzött faj bukása felett! És a legyőzött, a megcsúfolt az én fajom volt!... Nekem minden fájt és ők cinikus elégtétellel temettek. Hát ennyire gyűlöltek minket, akik közöttünk elvegyülve éltek? Ennyire gyűlölték azt, amiből mi lettünk? Miért? Mit vétettünk ellenük? Szabadok, hatalmasok voltak, jobb dolguk volt nálunk, mint más országban. Mégis ujjongnak, hogy gyalázatban, szégyenben, vereségben megszűnünk.

Eldobtam az újságot, — ellenség volt.

A Margit-híd pesti oldalára értünk. A villamos megállt. Át akartam szállni. — Nincs forgalom! Menjen gyalog! — mordult rám egy villamosrendező. A Személynök-utcában tele voltak plakáttal a falak. Parancsok, hirdetések, kiáltványok. Egy nagy színes plakáton: „Lukasich a hóhér.“ És a felírás alatt egy katona kivégzése látszott. Amint lefelé mentem az Országház-tér irányába, tekintetem leszedett egy-egy mondatot a falakról: „Magyarország népe, katonák, munkások, polgárok“... Ez a sorrend mondott valamit, amin nem ért rá gondolkozni senki.

„Polgártársak! Dicsőség, tisztelet és hódolat Budapest diadalmas népének. A nép forradalma győzött“... és az aláírás: „Az első Magyar Népkormány.“ Aztán még egy mondat: „A katonai és polgári hatalom felett a magyar népkormány feje, Károlyi Mihály rendelkezik.“ Sok szó, temérdek fekete szó. A népkormány kiáltványának utolsó sorait olvastam: „Hogy az átmenet a mai viszonyokba, a nyugodt, békés életre

biztosítva legyen, katonatanácsokat és nemzetőrséget szervezünk, hogy átvehesse mindnyájunk felett kienkesztelő uralmát az **ÖRÖK BÉKE.**“

Vörös és fehér papírfoltok és váltakozó aláírások: „Heltai s. k., városparancsnok, Linder s. k., hadügy-miniszter.“

Linder?... Sohasem hallottam a háború alatt ezt a nevet. Mégis mintha ismerném. Egyszerre eszembe jutott. Egy estélyen találkoztam vele és egy délutáni teán. Mind a kétszer azt a benyomást tette reám, hogy be van rúgva. Ezért jegyeztem meg magamnak; jelentéktelenségében különben régen elfelejtettem volna. Visszaemlékezve, szinte újra láttam az arcát. Eszembe jutott, hogy olyanféle hatást tett rám, mint az öregedő marcona katonák a színpadon. Ápolt haja ősz volt, a válla magas, a nyaka vastag, az arca congestionált, apró szürke szeme furcsán hunyorgott és ha nevetett, szinte egészen eltűnt. Linder... Vajjon ez a színpadi marcona lenne a magyar hadügyminiszter?

Ekkor vettem észre, hogy egyre több ember halad el mellettem. Siettek, elhagytak. Mindannyian az Országház-térre igyekeztek. A fellobogózott téren csoportok verődtek össze. A szomszédos utcákból is egyre jöttek fekete alakok és tábori egyenruhás tisztek. Lovasrendőrök érkeztek! Felvonult a honvédszenekar. A tér közepén katonai kordon képződött.

— Mi történik itt? — kérdeztem egy asszonytól, aki bárgyún állt az ácsorgók között a járda szélén.

— Nem tudom. — Egy fiatalember, aki hozzá tartozhatott, felelt helyette: — A budapesti helyőrség tisztjei felesküsznek a Nemzeti Tanácsnak.

— Borzasztó sokan vannak, — mondotta az asszony és olyan mozdulatot tett a nyakával, mint a

ruca a pocsolyában. A fiatalember megvetően nevetett: — Lehetnek vagy négyszázan. A hanghordozásából ítélve székelynek véltem.

Autók süvítettek el mellettem. A magasban repülőgépek keringtek és röpcédulákat szórtak: „Diadalmas forradalom! Győzött a nép!“ Cédulák a földön. Szavak a sárban.

A Parlament hatalmas szürke tömege, mint megkeményedett csipkés köddarab állta el a partot a Duna felé. Falában víziószerűen mosódtak el kifaragott ősi vármegye-címerek, régi magyar királyok szobrai. Alattuk kétoldalt kiömlött a tér a folyóig és a víz felett, a párába vesző budai háttéren egy kísérteties érclovag sejtelve körvonalozódott. Ferenc József nagy külügyminiszterének, Andrásynak szobra. Úgy rémlett, mintha megmozdulna a lovas. Mintha készülődnék, hogy megfordítsa lovát és elügessen innen bronzpatkók csattogásával, vissza, fel a Duna folyása mentén, látni, hogy vajjon medret cserélt-e a folyó, mely fekete erdőktől fekete vizekig felírta a földre azt, amit ő szerződésbe írt. Medret cserélt-e, elszakadt-e a sorsfolyó, a nagy Duna, az ősi kötelék Európa testén, hogy akadt ember, aki a kötelék hitlevelét el merte tépni?

Párák húzódtak a sárga ár felett. A megmérgezett város fátyolon át vetette bele képét a folyóba és megmérgezte a vizét. A folyó sodra pedig vitte a mérget és ki tudja, holnap talán már görcsökben fognak vonaglani a tájak, amelyeken átrohan.

Holnap... Ködbe veszett minden. A tér körül ködből dugták ki sokszemű arcukat a házak. Alattuk bekerítve fénylett az esőverte aszfalt. Emberek álltak rajta és tükröződtek. A házak ablakában is, a Parlament

kőlépcsőjén a két bronzoroszlán között is emberek. Az órára néztem, tizenegy óra volt. Megint jött egy autó. Aztán éljenzés hallatszott a kör közepéből és a többiek felett egy ember alakja emelkedett. A Parlament lépcsőjén állt sötét télikabátban, fején keménykalap volt, piros nyakkendője viritott.

A hadügyminiszter. Linder a kalapját kezdte lóbálni a feje felett, mintha lepkét akarna fogni. Egy-egy szava elvetődött hozzám. Selypítve és kissé dadogva beszélt: — Katonák! Fegyelmet kérek... Híven teljesítettük kötelességünket a harctereken... Szenvedtünk, küzdöttünk... azt hittük, azok az ideálok, amelyekért küzdöttünk, megérdemlik ezt — én, az önök felelős hadügyminisztere kijelentem, hogy azok az ideálok hamisak voltak!...

Arra gondoltam, hogy ezt az embert most mindjárt le fogják ütni. Négyszáz tiszt. Ennyi éppen elég...

— Új világrend alakul ki! — kiáltotta Linder.

Mellettem a tömzsi asszony megint rándította a nyakát és panaszkodott: — Semmit se hallok. — A nyurga fiatalember vékony, kopott felsőkabátjában hallgatódzva ágaskodott: — Azt mondja, hogy minket nem vertek le. Mi győztünk, a fenséges nép győzött. Levertük azt a hamis rendszert...

— Nem értem, — mondotta az asszony izgatottan.

Linder szava hallatszott: — Mikor az oroszokat levertük és nem lehetett többé szó nemzeti védelemről, még akkor is inkább kellett küzdenünk imperialista, militarista, egoista célokért...

— Aha, — mondotta az asszony és unatkozott.

A hang tovább kiabált a tér közepén: — De én merem mondani, hogy boldogok lehetünk, hogy ez a háború ilyen sokáig tartott. Hiszen ezer év tra-

dícióit, ezer év szolgaságát, ezer év zsarnokságát kellett rombadöntenie!

Ez is az ezer év rombadöntéséről beszél. De hát mi történik ebben a városban?

Elvétett éljenzés hallatszott, néhány sapka emelkedett. Aztán elnémult a tér. A hadügyminiszter kalapja megint mozdult a levegőben. Az arca vörös lett az erőlködéstől, a hangja éles. Ömlött a beszéd a szájából és egyszerre azt mondta:

...Nem akarok katonákat látni!

Egy pillanatig mintha az öntudatom felett mentek volna el ezek a szavak. Aztán visszafordultak és fejbeütöttek. Nem hittem a hangnak. Rosszul érthettem. Képtelenség, hogy ilyesmit mondhasson egy teremtett lélek, olyan kormányznak a hadügyminisztere, mely azzal bomlasztotta fel a frontokat, hogy a magyar hazának szüksége van a magyar határon a magyar hadseregre. Nem, lehetetlen most, mikor a szerbek előnyomulnak és Wilson üzenete kiszolgáltatót a cseh, oláh és délszláv rablóvágyaknak. Csak egy rettentő téboly, vagy egy rettentő gonosztett beszélhetett ebből az emberből. Micsoda hatalom mondathatta ezt vele? De hiszen részeg. Nem látják az arcán? Nem látják, hogy inog és vigyorog? Félrebeszél, mindjárt vissza fogja vonni, amit mondott. Még nem történt baj. Az emberek nem fogták fel szavainak szörnyű értelmét, még ki lehetne őket fogdosni a levegőből, mint a mérges darazsakat. Még elmulhatnak nyomtalanul...

Linder mellett ekkor egy hosszú, sárga fej kezdett bólintgatni. Károlyi állt a kőlépcsőn. Válla alatt egy olajszerű, húsos arc tűnt elő: Jászi Oszkár, Károlyi sűgője. Hát ott vannak ők is és mindent hallanak és

Károlyi bólogat és Jászi mosolyog. És nem akarnak többé katonákat látni.

Egyszerre véglegesek és eltörölhetetlenek lettek a szörnyű szavak.

De hiszen a helyőrség tisztjei is ott vannak. Lehetnek vagy négyszázan, talán többen is, katonák, fegyveresek, férfiak. Ezt nem fogják eltérni, rá fognak rohanni a hadügyminiszterre, összerántják a vörös nyakkendőt a nyakán és felemelik a lámpavasra, mint egy fekete csomagot. Szinte valaminő görcs állt a mellembe és egy pillanatig nem néztem oda. Nem akar katonákat látni! Ki fogja ezután féken tartani a hadsereget? Kinek a kezébe fognak kerülni az eldobált fegyverek? Anarchiát proklamál! Nem akar katonákat látni... És a kordonon belül éljenzés hallatszik.

— Esküdjetek! — kiáltotta Linder. Még akkor is, még mindig reménykedtem. Valaminek történnie kell. Az emberek mindjárt fel fognak eszmélni. 1848-ban Lamberg császári komisszáriust leszúrta a tömeg a hajóhídon, pedig mit tett az az idegen ahhoz képest, amit ezek a magyarok tesznek? Nem, ez nem maradhat így. Darabokra fogják őket tépni. Száz ököl kell ide, vagy talán csak egy... legalább egyetlen egy, irgalmas Isten!

A katonai kordonon belül egyenes sorokban állt a helyőrség tisztikara, csak állt és esküdött. A magyar király katonái felesküdték Károlyi Mihály nemzeti tanácsának.

Az undorodás inartikulált hangját éreztem a torokban. Aztán hirtelen, mintha valami kitágította volna a szememet, az embereken és eseményeken túlra láttam. Azok a tisztek ott a téren nem lehettek mind

szökevények és megfizetett árulók. Akadhattak közöttük olyanok is, akik részesei voltak a háború tragikus, magyar dicsőségének, akik most éppúgy szenvedtek, mint én. Katonák ők, akiknek, mintha az becstelenség lenne, a szemükbe méri csapni ez az ember, hogy nem akar többé katonákat látni. És a szavak iramodnak szanaszét a városban, útrakelnek és holnap már az országon futnak át és ott lesznek a határon és várni fogják a frontokról visszaözönlő fegyveres milliókat.

Aljas ígézet tartotta lenyügzőve a teret, egy láthatatlan sötét bűvölet rettenetes szeme, amelytől förtelmes meghunyászkodásba zsibbadt minden. Micsoda erő ez? Hol van az eredete? Miféle célokat követ? Mert nem Károlyi, nem Linder, nem is Jászi Oszkár a démoni erő, mely lenyügzőzi itt az akarást és ellenkezést, gyávákká teszi a lelkeket, elrothasztja a becsületet. Az az erő nem ma, nem is tegnap keletkezett, egy évezredek óta gyülemelő vad gyűlölet és bestiális hatalmi vágy energiája az, melynek gyökerei titokzatos sötétségekből erednek, elágaznak a földgolyó felett, kikerülnek a veszélyt, kivárják a percet, alattomosan szőnek, szívósan kapaszkodnak és ha üt az óra, kíméletlenül fojtják meg áldozatukat, mint a kötél a stranguláltat.

Megfojtanak bennünket is! Ütött az óra. És összeborzadtam végtelen magányomban, az embertől feketélő téren, mely mindent eltűrt és éljenzett önmagunk megtagadásának és felesküdt önmagunk megsemmisítésére. Ebből a förtelmes esküből egyszerre trombitahangok harsogtak ki. Felemelkedtek a honvédszenekar hangszerei. Mi ez? . . . Szinte megbénult a gondolatom, mikor a hangok értelmét felfogtam. Egy idegen nép nagy, riadó dala zúgott át a tér felett, olyan nem-

zetnek a himnusza, mellyel mint ellenséggel álltunk szemben a háborúban, mely a bosszúálló győzők élén van és ránk tiporni készül. Egy viharzó dal, amelyet ők országuk lobogós városaiban játszanak a Szajna és a Marne mentén, győzelmük ünnepére, egy dal, amely dicsőséget mond nekik és megaláztatást nekünk. Ha a francia nép bukott volna el a népek csatájában, vajjon a Place de la Concorde-on ma a: Deutschland, Deutschland über Alles-t játszanák-e? . . .

Emberek, magyarok, hová sülyedtünk? Összeszorítottam a fogamat és a fájdalmat visszakergettem az arcomról a szívembe. A Marseillaise nagy hullámai pedig csak örvénylettek a fejem felett. De én nem hallottam a szépségüket. Számomra csak egy rettentő rekedt zene röhögött a tér felett. A trombitákból csúfolódó rézordítások törtek ki, a dobverésből ütlegek puffolték a fejemet, a cintányérok pedig tapsoltak, — megtapsolták elvesztett háborúnkat. És Károlyit megéljenezte a tömeg.

A katonák a Belváros irányába széledtek. A feltartóztatott forgalom torlódása előmlött a sík aszfalton. Kocsik nyargaltak. Kis csoportok mosódtak el az utcák távlatában. A tér lassan néptelenedett. Néhány rendőr posztolt még a Parlament alatt; a villanyos megállónál emberek álltak. A récenyakú asszonyosság és a székely fiatalember is ott volt. Várakoztunk.

Az Országház épülete visszamerült komor csendjébe. A parton, a déli kapu előtt nem látszott többé a ködben a bronz lovas. Elment-e, ott volt-e? De mégis, mintha tétováznék. A túlsó oldalon, a Szent-Margit hídjá felé síma volt a part a folyó mentén. Ott nem állt szobor soha. És az üres ködre a szemem mesét mondott. Egy fantomszerű, vérét vesztette óriás tart arrafelé,

október 31-e óta. A mellét lötték át, a szíve vére elömlött. Lassan halad, de odaér, — eljön a nap.

Mellettem a székely fiatalember és az asszonyság is a part felé nézett. Nem akartam szólni és mégis kimondtam: — Ott fog állni Tisza István szobra.

Az asszony rettentően megijedt. — Ne tessék ilyet beszélni. Nagyon gyűlöli őt a nép.

— De hát miért gyűlölik annyira?

— Ő akarta a háborút, az a katona is mondta, aki lelőtte.

— Ott fog állani a szobra.

— Még leütik ezért, — mondotta a székelybeszédű fiatalember. — Ma reggel a villamoson egy úr csak annyit mondott a feleségének: Szegény Tisza. Az utasok mégis felháborodtak és szidalmazták és megállították a kocsit és addig ordítottak, míg a kettő leszállt. Nem szabad róla fennszóval mást mondani, minthogy gazember volt, meg hogy ő akarta a háborút, ő az oka a sok vérontásnak. Különben kiről lehet mást mondani, mint amit a Nemzeti Tanács akar? Károlyiról is csak azt szabad mondani, hogy egyedül ő mentheti meg Magyarországot. És ez az ő szabadságuk.

Később tudtam meg, hogy ugyanabban az órában, melyben az Országház-téren a szónokló részeg hadügyminiszter elordította magát, hogy nem akar többé katonákat látni, fenn a Városházán még egy szerencsétlenség ért bennünket. József főherceg és fia, József Ferenc felesküdt a Nemzeti Tanácsra. Valaki, aki látta a főhercegeket, elmondta, hogy tábori egyenruhában, összes kitüntetésekkel a mellükön vonultak fel az eskütevéshez. Hock János kinyitatta a terem ajtaját, hogy mindenki hallja és így vette át a tanács nevében a hűségnyilatkozatot, melyből valaminő kétes

létjogosultságot szív most a maga számára a mocsárra épített hatalom.

Károlyi sajtója felujjongott. A déli lapok hozták a hírt és galádul magasztalták a főherceget. A bátor, tisztalelkű katonát számítóan új Philippe Egalitének nevezték, ahhoz az Orleanshoz hasonlítva őt, aki megtagadta származását és halált mondott királyára . . . Megdöbbenés szállta meg a lelkeket. Az erősek magukra hagyatottságot éreztek, a gyöngék most már ellenállás nélkül sodródtak a Nemzeti Tanács szolgálatába. Mi volt mindennek a mozgatója? József főherceg, egy nemzet bálványozott hadvezére, a nagy palatinusok tradícióinak hordozója, hogyan jutott el a szégyenletes asztal elé, amelynél egy elvetemült pap, a Nemzeti Tanács elnöke, esküt szedett. Mi kényszerítette a főherceget hazája és dinasztiája ellenségei közé? Egy sötét tragédia sok rejtett jelenete közül csak elszigetelt, láthatóvá lett jelenet volt ez, amelyet nem lehetett megérteni, amely fölött nem volt szabad még ítéletet mondani. Hogy a főherceg lelkének égő szenvedésével, lázadó kínban ment el az esküre, abban nem kételkedhetett senki, aki az életét ismerte.

Gyerekkora óta, mióta az alcsuthi vén fák alatt elindult, mindig a magyar nemzet útjait járta. Velünk volt és a mienk volt. Háborúban atyja tudott lenni a magyar katonának. A sok megható történet közül, mely róla kering, arra a történetre gondolok, melyet a testvérem mondott el. Lenn az olasz fronton egy sebesült honvédtől kérdezték halottaságján, kívánna-e valamit? — József főherceget szeretném még egyszer látni. — Ennyit mondott és a főherceg odament és fogta a kezét, mialatt meghalt. Csak nemes és bátor embert lehet így szeretni. És akit így szeretnek, azt

nem vihette félelem és megalkuvás a Városházára. Az nem magáért, de végzetes megtévesztésben csakis hazájáért hozhatta meg ezt az áldozatot, amelyet növel a háttér: nemzetségének évezredes roppant multja.

Előtte egy poros hivatalos helyiségben Károlyi Mihály, Hock János, Kunfi, Jászi és mögötte a századokba vesző ösvényen, ezüsttel vert vértjében, felvont rostélyos sisak alatt, gögös arcával Habsburg grófja, Rudolf a császár, kinek pohárnokmestere egy Hohenzollern volt. És a másik, szép ősz fején fekete bársony barettel, redős bársony zekéjén az aranygyapjas láncsal, Maximilián a költők barátja, a Theuerdank hőse, az utolsó lovag, Súlyos, hímzett rokolyában a szellemes Ausztriai Margot, Németalföld uralkodó hercegasszonya. Szép Fülöp és a szerelmes spanyol Johanna. Komor pompában V. Károly, akinek a birodalmában sohasem nyugodott le a nap és a lepantói véres vizek győzője, a fiatal Don Juan d'Austria. A spanyol Fülöpök és Carlosok ünnepélyes, elborult menete. Az allonge-parókás Ferdinándok és Lipótok a szent korona alatt és Mária Terézia púderes kis feje a magyar hűség gyönyörű viharában, kirepült szabályák, esküttevő kezek között: *Vitam et sanguinem . . .* És József, a kalapos király, csipkés jabot felett a töprengő keskeny arc, a bécsi Burg ablakánál, míg mögötte finoman hallszik Mozart spinettje a fehér-arany teremből. És egy megható profil, Marie Antoinette, aki királyibb volt a guillotineon, mint a trónon. Aztán a toscanai, Lipót, a magyarok barátja. Egyszerű fehér redingotejában a szőke kis reichstadti herceg. A Szent István-rend ornátusában a nagy palatinusok és a sor végén az alkotmányos aggastyán, Európa utolsó nagy-

ura és Erzsébet, a bolyongó királyi asszony, aki haza csak Magyarországra tért.

Maga a világtörténelem ez az óriási mult. Császári diadémek, királyi koronák, birodalmak, országok, tartományok, századok és nemzedékek uralma. Ennek a multnak és aki belőle származott, József főhercegnek a meghurcolása, éppen ez volt az, ami Károlyinak és társainak kellett. Az kellett nekik, hogy szűnjék meg minden, és a kétségbeesett nemzet ne nézhessen vissza többé semmire, ne várhasson többé senkitől semmit. A nemzet politikai vezérét, gróf Tisza Istvánt megölték, a nemzet katonai vezérét lecsalták maguk közé a mocsárba és megdobálták sárral, hogy a vezetőt keresők szeme ne láthassa meg többé valódi mivoltát. Most már nem volt senki többé az élen, nem volt többé, akik öre csoportosuljanak a becsületesek. Szétzilálódtak az összefüggések és a megdöbbenés csendjében magányosok és magunkra hagyatottak lettünk mindannyian.

Mi marad meg számunkra? Tisza István temetése! A holt vezér még egyszer összehívja híveit! És ott kell, hogy hangot és erőt találjon az elkeseredés. Délutánra járt az idő, mikor megtudtam, hogy ez a temetés, amelyre el akartunk menni, szinte titokban, halkan elmúlt, csendjében csak Károlyinak egy újabb kihívó cinizmusa vert zajt. Koszorút küldött Tiszának: „Legnagyobb politikai ellenfelemnek, emberi kiengeztelődésül. Károlyi Mihály“. A gyászoló család a szemétre dobatta a koszorút. És halkan jóformán dugva vitték ki Tisza korporsóját a véres házból, ki a pályaudvarra. Kevés híve kísérte, de kísérte a két asszony, aki hűségesebb volt a hűségnél. Tiszát Gesztre viszik. Még egyszer átmegy a rónán, amelyet

úgy szeretett, hogy megpihenjen benne, amely nem hagyta őt pihenni, amíg élt.

Esteledett. Egy szekér zörgött a hűvös erdei csenden át. A kertünk kapuja előtt állt meg. Hetek óta vártuk, hogy a régen kifizetett fát hozzánk szállítsák. Most megjött. A sváb fuvaros, aki hozta, a hasábok tetején állt és lomhán, közömbösen dobálta le egyiket a másik után az útra. Kértem, nem hordaná-e be a fát az udvarba? Ellopják egy szálíg, ha kinn marad az éjjel.

— Fällt mir nit ein, örüljön, hogy elhoztam, — mondotta az ember. A nadrágzsebébe gyömöszölte a fuvardíjat, a lovak közé suhintott és a szekér lefelé zörgött a hegyi úton. Nem tudtam, mitévő legyek. A majoroshoz mentem, a szomszédban kérdezősködtem, akkor vettem észre, hogy két legény jön az úton. Vörösszalag volt a kabátjuk gomblyukába tűzve és fegyver lógott a vállukon. Megszólítottam őket, nem hordanák-e be a fát? Szívesen megfizetnék érte. A legények összenéztek, tanakodtak és mintha valami nagyszerű ajándékot adtak volna, az egyik megszólalt:

— Hát megtehetjük, de 60 koronát kell fizetni ám egy méterért.

— Elment az eszük? Hiszen ezt az ölet behordják egy óra alatt.

— Ha nem tetszik, hordja be maga, — és szemtelenül nevettek. — Végül mégis csak ránk szorul, — mondotta az egyik legény. Aztán letelepedtek a kapuval szemben az árok partjára, pipára gyujtottak és kárörvendően figyelték, mitévő leszek. Háta fordítottam nekik, felmarkoltam egy hasáb fát és becipeltem az udvarra. A legények ültek és néztek. Sokszor fordultam, gyorsan lélekzettem a szokatlan erőfeszítéstől, a kezem nedves lett a lucskos fától. Fázott és vérzett.

Égyszerre arra jöttek a testvéreim gyerekei. Két rudat kerítettek és mint a saraglyán vittük befelé a fát. Az úton épp ekkor két kisfiú és egy leány poroszkált felfelé a majorba. Megálltak, nézték egy darabig, azután ők is hozzánk szegődtek és most már gyorsan ment a munka. Egy óra alatt ölbe rakva ott állt a fa az udvaron.

A két legény egész idő alatt csak ült az árok partján, pipált, köpködött és kihívóan kiáltozott át hozzánk. Mikor becsuktam a rácsos kaput, nem álltam meg, hogy át ne szóljak hozzájuk: — Jó, hogy itt maradtak. Legalább látták, mi a különbség maguk közt és közöttünk. Mi el tudjuk végezni a maguk munkáját, de maguk nem tudnák elvégezni a mienket.

Aztán fáradt voltam és ez jó volt. Ami napok óta kínozott, elszibbadt bennem és mikor este lefeküdtem, az elmúlt nap átvirrasztott éjtszakája után, azonnal elaludtam. Rövid idő mulhatott el. Egyszerre azt álmodtam, hogy valaki áll az ablakom előtt és zörget. Az ébredés félöntudatában elcsodálkoztam ezen. A szobám az emeleten volt. Fölrezzentem. A ház körül ekkor már sűrű lövöldözés hallatszott, az ablakban rezegtek az üvegek. Aztán egy elnyújtott állatias bögés vonaglott ki az éjtszakából, lépések futottak le a hegyoldalon és megint csendbe merült minden.

Jó ideig nem tudtam elaludni. A szomszéd telekre néző ablak jalousiejének résein furcsa világosság rebbent át. Hallgatództam. Lépések jártak a szomszédban. Valami történt odakinn. Mit tegyek? ... Egy ideig tétováztam. Tagjaim nehezek voltak a kimerültségtől. Aztán óvatosan mégis az ablakhoz lopódtam. A szomszédos lakatlan nyaraló előtt katonák álltak és egy fedetlen fejű embert támogattak, aki sebesültnek vagy részegnek látszott. Mellette kicsiny, előregör-

nyedt alak villanylámpát tartott a kezében és az ajtó zárjával foglalkozott. Árnyéka, mint egy púpos macska, feketén ült a fehér falon. Az ajtó kinyílt és mindannyian bementek a házba.

Telefonálnom kellene a rendőrségre . . . Ez a gondolat a régi életemből került elő. Mire való lenne? Úgy sincs olyan, aki rendet teremtsen. Eszembe jutottak a hűvösvölgyi erdők bujkálói. Katonaszökevényekkel, szabadjára eresztett fegyencekkel, fosztogató kis bandákkal volt tele a tájék. Ezt is meg kell szokni, — mindent meg lehet szokni.

Lenn a völgyben újra kezdődtek a puska lövések. Gépiesen számláltam a megismétlődő dördüléseket. Fejemben a barátságtalan szomszédság tudata is kísértett, fáradtan, mélyen mégis elaludtam.

November 3.

Egy varjú ült a gesztenyefa ágán. Nem repült el, mikor az ablakot kinyitottam, csak gubbasztott mozdulatlanul és félig lecsukott, bágyadt madárszemével lenézett az avarba. A fekete madár körül még néhány nagy vörös levél fityegett a kopasz fán; véres húsfoszlányok egy csontvázon. A varjú pedig ült a csontváz tetején, a szürke égben és időnként megfente csőrét az ágon, mintha dögöt tisztogatna róla. Aztán sokáig ült megint mozdulatlanul és közömbösen nézett lefelé. Egyszerre megingott, mintha le akart volna esni, ellökte magát a gallyról és nehézkesen belendült az őszi levegőbe.

Hová szállt ez a madár? Mi történik ott, ahová ment?

Az ország minden tájáról riasztó hírek érkeznek.

Hazaözönlő katonák, fölizgatott tömegek fosztogatnak. Még nem kötődnek helyhez a hírek. Posta nincs, az újságok elhallgatják, ami az új hatalomra hátrányos, mégis mindenünnen tűzvész fénye rémlik. Október 31-e után sokan elmenekültek a fővárosból. A zendülés elől futottak. Hiába, a zendülés már ott várta őket, ahol biztonságot véltek találni.

Maga a kormány gondoskodik róla, hogy így legyen!

Károlyi pártja, a szocialista és a radikális párttal közösen, agitációs gárdákat alakított. És ezek nemcsak a frontról visszatérő katonákat, de a békés vidéket is felvilágosítják: „a diadalmas forradalom eredményéről és az esetleges ellenforradalom veszedelmeiről“. Csóvát vetnek oda, ahol még nem ég, élesztik a tüzet, ahol csak parázslik.

Ma reggel nem hoztak újságot. A kihordó gyerek a villamosállomásnál nyíltan kínálta az utasoknak az előfizetők lapjait: — Nincs többé lapkihordás, akinek újság kell, menjen el érte maga. — Megismétlődő durvaság minden, amit a felbujtottak mondanak. Mintha ugyanegy tanítójuk lenne. Az utca hangja nap-nap után aljasabb lesz és minden szóban, ami hallszik, kicsattan valami, ami hasonlít a gyűlölethez. A városban csoportosulások, gyűlések voltak mindenütt. Az Országház-téren felvonult néhány ezer munkás és a ghetto népe. Lázító beszédek hangzottak. Heltai vállalkozó, Budapest jelenlegi városparancsnoka és egy Bokányi nevezetű szocialista agitátor szónokolt: — Le a királysággal! Le a főrendiházzal! Új választások kellene! De a választásokat nem főispánokkal, hanem népbiztosokkal csináljuk meg!

Népbiztosok... Trockij és Lenin helytartói Magyarországon! Hát már fennszóval mer erről beszélni

a lázadás, mely nemzeti forradalomnak szereti magát nevezni? Orosz minta szerint megy itt minden. A helyőrségi kaszárnyákban elcsapja tisztjeit a legénység, bizalmiférfiakat választ és katonatanácsot szervez, melyben új hatalom alakul ki. Ennek a hatalomnak Pogány-Schwartz József szabadkőműves, szocialista újságíró a feje. Alelnöke Csernyák Imre lefokozott tiszt és Sugár-Singer Tivadar nevezetű, rovottmultú galileista. „A katonatanácsnak csak egy programja lehet: végleg megszüntetni a hadsereget!“, — hirdeti Pogány és míg a szociáldemokrata párt révén egyre több szakszervezeti munkást fegyverez fel, lázasan bomlasztja Magyarország régi hadseregét. A hadügyminiszter se marad tétlen: cionista gárdákat szervez és fegyvert ad a Maccabea-kör tagjainak. Fényes László újságíróból lett nemzetőrségi kormánybiztos pedig egyre több csavargót és szökött fegyencet bujtat tengerészegyenruhába.

Keserőségben gondoltam minderre, mikor az Egyetem-utca tájékán egy autó haladt el mellettem. Lassan haladt. Szép, nagy gép volt és az ablakára egy cédula volt ragasztva: „Nemzeti vagyon, óvjátok meg“. A cédula mellett, a kocsi belsejében, Károlyi Mihály arcát láttam. Nem volt kedvem nevetni, mégis nevetnem kellett. Nemzeti vagyon!... Szomorú lehet a nemzet anyagi helyzete. Óvjátok meg!... Ezenkívül tehát minden szabad préda?

Károlyi Mihály mellett a felesége arca látszott. Elvértve „Éljen“ hallatszott. — A király autója, — mondotta valaki a szomszédságomban. Furcsa élmélygést éreztem. A király autóján jár és megélnenezik, Tisza Istvánt pedig viszik egy fekete teherkocsin és talán kővel hajigálják. Egyszerre kibukkant Tisza arca a

gondolataimból. Szinte előttem állt. Eszembe jutott egy nyári délután a háború alatt. Tisza világos nyári ruhájában gyalog jött felém a járókelők között. Lovas fajból termett nyúlánk alakja fiatal volt, a válla széles, a csípője keskeny, de az arca elhasznált és szinte a fájdalomig gyötört. Két fanyar barázda futott le a szája mellett. Pápaszeme üvegjén csillogott a nap. Most, hogy visszaemlékeztem, újra láttam a szeme erős, szomorú nézését, a válla mozgását. Csak a válla mozdult; járása közben könnyen, símán, ruganyosan lépett, mintha erdei cserkészüton járna és a keze lassan lóbálódott.

Ez a víziószerű emlékezés ment el mellettem az utcán, mialatt Károlyit megéltenezte néhány borzas csirkefogó. És az élő ember ott az autóban holtabbnak rémlett a halottnál. Hosszú, vértelen teste lapos és horpadt volt. Keskeny, szűk feje, mintha nehéz lett volna a nyakának, mesterkélt zordon kifejezésével, oldalt billent. Vizenyős, kancsalnézésű szeme kimerülten tétovázott. A szája kissé nyitva volt, mintha húsos ajkát lehúzta volna a hosszú kerek áll. Egyszer láttam valahol egy elsárgult elefántcsont papírvágókést, melyen markolatnak símára fogdosott, betegszínű fej ült. Erre a papírvágókésre kellett gondolnom és az elsárgult fejre, melynek nyaka mintha srófra járna, csavarosan volt kiesztergályozva. Károlyi Mihály nyakán meglazult a sróf és félrebillent rajta a hosszú koponya. Mellette a felesége, szinte gyermekesen pirosra volt kifestve. Szép nagy szeme ragyogott. Duzzadt, fiatal szája elragadtatottan mosolygott és valaminő kapzsi, szinte érzéki mohósággal itta a levegőből a sikert.

Utána néztem. Az autó régen eltűnt és nekem mégis

úgy rémlett, mintha a kifestett asszonyi ajkak mosolygása valaminő romlott gyönyörűséggel folytatódott volna a szenvedő, gondtelt emberek felett. Folytatódott és terjedt . . . Tisza István holtteste pedig véres. Vérzenek az országhatárok. Győz az ellenség a nélkül, hogy legyőzött volna bennünket. Felbomlik a hadsereg; megdől a királyság. Szent István koronájából kihull a testvér Horvátország és Slavónia. Rabol és fosztogat a csőcselék. Szerb katonaság vonul át a határon.

A kifestett asszonyi ajkak pedig mosolyog . . .

Egyszerre eszembe jutott, amit Károlyi Mihály nevetve mondott néhány nap előtt: „Minél kisebb lesz az ország, annál nagyobbra nővök én. Mikor ellenzéki vezér voltam, meg volt egész Magyarország, mikor miniszterelnök lettem, elszakadt Horvátország és Slavónia: öt megye marad, mire köztársasági elnök leszek és Pest-Pilis-Solt-Kiskún vármegyéből fog állani az ország, mire király leszek.“

Ha hallhatnák ezt a boldogtalan, megcsalt milliók, akiknek október 31-én a játékos merészségével hirdette: „Magyarországot csak én menthetem meg!“ Elhitték! . . . Pedig maga a rejtélyes örök természet figyelmeztette rá az országot, hogy óvakodjék tőle.

Vérrokonoknak korcs fia, az óriási Károlyi-hitbizományok várományosa, farkastorokkal és nyúlszájjal született. Tizennégy éves korában hajtották végre rajta a műtétet, mely a Gondviselés ellenére módot adott arra, hogy fajának és nemzetének vesztére beszélni megtanuljon. Ezüst szájpadrást tettek a szájába. A fiú kínlódott és szenvedett. Küzdött a szavakkal és ha környezete nem értette állati hangzású dadozását, valóságos dührohamok lepték meg. Az, aki meg-

értette volna, az édesanyja, korán elhalt. Nagyanyja és néneje, Erzsébet, a későbbi gróf Pappenheim Siegfriedné vezette át a nyomorék fiút örömtelen első ifjúságán, iskolai tanulmányai nehezen mentek, vizsgáinak eredménye szánalmas volt. Együtt érettségizett a testvéremmel, jóformán semmit sem tudott, még a helyesírásról se volt fogalma. A bizonyítványát azért mégis kiadták neki: — Szegény tökéletlen fiatalember . . . Ez volt az útlevele mindenütt. A nyomorékot vitte az élet, amelyen ő kegyetlen bosszút vett kegyetlenségeért.

Organizmusának hiányossága folytán, környezete olyan kis mértékeket állított fel vele szemben, hogy minden, amit megtanult és tett és elmondott, túlszárnyalta az alacsonyra szabott mértékeket. Rokonai elismerték és megbámulták. Ebben az optikai csalódásban keletkeztek Károlyi Mihály mind féktelenebb hiúságának első gyökerei. Elhitte magáról, hogy rendkívüli ember és elképzelte, hogy rendkívüli sorsra van predesztinálva.

Nagykorúságával birtokába jutott Magyarország egyik legnagyobb hitbizománya. Korlátlanul rendelkezett hatalmas jövedelmek felett. Nem szorult rá, hogy számoljon és nem is számolt soha. Féktelenül költekezett. Kártyázott, orgiákat ült. Az emberek nevettek rajta. Senki se vette komolyan. Fényűző élete és kártyás szenvedélye, utóbb politikai szereplése óriási összegeket emésztett fel. De a vagyon még győzte. Hízogók vették körül. És ő elhitte, amit a haszonlesők hajlongva mondtak. Nagyravágyása beteges formákat öltött. Alapvető tudás nélkül egyszerre pótolni szerette volna, amit léha fiatalságában elmulasztott. Olvasni kezdett. Mezőgazdasági, nemzetgazda-

sági, szociológiai kaosszal a fejében most már vezér akart lenni.

A természetének és származásának megfelelő konzervatív irányzat élén ott járt a konzervatív fajmagyarság megtestesítője, gróf Tisza István és egy másik árnyalat élén gróf Andrássy Gyula. Ezekben a táborokban csak mellékes szereplő lehetett volna, de sohasem vezér. A szélső baloldalra sodródott hát. Nem a meggyőződés ereje vitte oda. A hatalom beteg vágya hajtotta és beállt az a visszás helyzet, hogy gróf Károlyi Mihály, akinek nemzeti érzése nem volt és magát francia dédánya révén lelkében mindig franciának vallotta, aki tradíciói révén arisztokratikus volt, — a nemzeti jelszavakkal dobálódzó demagógiának és a radikális demokráciának fejévé lett.

Ennek a tábornak egy név kellett. Ő ezt a nevet szolgáltatta. De a nagy ellentét közte és Tisza között akkor támadt, mikor Tisza István, mint házelnök, az örökös obstrukciók meddő harcain át jövőbelátón, a kiterjesztett választójog esetére, biztosítani akarta a magyar Parlament tanácskozásának színvonalát és napirendre tűzte a házszabályrevíziót. A pártok megfűjték a harci riadót. Mélyreható személyi keserűségek játszottak itt közre. Andrássy és Károlyi egy táborba sodródott és Tisza, mikor akarátának fölényesen és kíméletlenül érvényt szerzett, halálosan megsértette ellenfeleit. A keresztülhajtott házszabályok alkalmazásakor a parlamenti őrség kivezette a teremből Károlyi Mihályt, aki számos tanú fülehallatára tájékozó dühvel esküdözött, hogy ezért megbosszulja magát Tiszán, elpusztítja, „még ha az ország is belepusztulna!“ Haragját szinte patológikussá növelte annak a párbajnak a lefolyása, melyet ugyanezekben

az időkben Tiszával vívott, aki a fegyveres elégtétel órájában is lekicsinyelte őt.

Ettől kezdve mindig mindennek az ellentétét akarta, mint amit Tisza akart és kártyás-pszichéjéből kifolyólag, mindig a másik kártyára tett, mint amelyen Tisza előrelátásából, a nemzet téte állt. Ekkor már jóformán kizárólag szabadkőművesek vették körül és személye köré kezdett szivárogni az a homályos tábor, mely céltudatosan szította az ellentétet magyar és magyar, keresztény és keresztény között, hogy végül is az: *inter duos litigantes tertius gaudet* — igazsága alapján, az egymást marcangoló magyarok felett győzedelmeskedjék.

Közvetlen a háborút megelőzőleg, választási pénzek gyűjtése címén, Károlyi néhány párthívével Amerikába ment. Arról a pénzről soha el nem számolt. A háború kitörése Párizsban találta. Vagyoni viszonyai ekkor már ziláltak voltak. Az adóssággal túlterhelt hitbizományok többé jövedelmet nem adtak. Károlyi mégis tovább költekezett és kártyázott. Senki se tudta, honnan veszi a pénzt. És azt sem tudta senki, miért cserzti haza a mozgósítás napjaiban éppen őt az a Franciaország, mely szürke embereket kérlelhetetlenül internált a háború tartamára. Károlyi Mihály hazatérte után kezdte el az aknamunkát, amely mint szörnyű tályog az október 31-ére virradó éjjelen genyesen felfakadt...

Egy lámpagyújtogató jött lefelé az utcán. Az üvegek zörögtek a magasban, kis lángok gyúltak ki. A Lánchíd felett fénykarikák támadtak a folyóról felszálló ködben. Az Alagútban elvétett régi módos laternák világítottak a vizes falazáson. Két katona ment előttem. Különben jóformán néptelen volt a

hegy gyomra. Beszédjük visszhangzott a boltozás alatt. Idegenszerű tolvajnyelven vitatkoztak maguk között. Úgy rémlett, hogy az egyik rá akarta beszélni a másikat, álljanak be Fényes László tengerészei közé, ott jó kereset nyílik. — Ott happolhatsz szajrét döggivel! Ilyesvalamit mondtak. A túlsó oldalon egy magányos úr haladt lefelé a gyalogjárón. A két katoná megint az előbbeni tolvajnyelven tervelt valamit. Aztán meg egyezően átvágtak az Alagút közén, tisztelegtek az idegen előtt és mintha kérdeznék, lehajoltak hozzá. Nyilván azt tudakolták, hány az óra? Az úr elővette a zsebóráját. Egy pillanatig se tartott. Az egyik katona villámgyorsan megmarkolta a vállát, a másik ráhajolt. Egy kiáltás gurult el hosszasan az üreges boltozás alatt. Rendőr nem mozdult sehhol. Az úr kétségbe esetten ordított. A két katona pedig nehéz bakancsaikkal trappolva szaladt az órájával a Krisztina-tér felé. Hamar ment, nem keltett feltűnést. Szinte olyan volt az egész, mintha már beletartoznék az elferdült keretbe.

Országos Széchényi Könyvtár

Ma éjjel megint itt háltak a szomszéd nyaralóban a csavargó katonák és a kertek alatt megint lövöldöztek. A kutyák nem ugattak többé. Agyonlőtték-e őket, vagy már azok is megszokták, hogy így legyen?

November 3.

Még egyszer végigmentem a szobákon. Odakinn a kapu előtt várakozott a kocsis, hogy elvigyen innen télire, az erdők közül a házak közé. A kocsilámpák szűkös világa habozva szűrődött át a ködön, a mezítelen bokrok ágabogán. Tompa, névtelen aggodalom szorongatott. Úgy rémlett, mintha

eddig partról néztünk volna mindent és most bele kellene gázolnunk a sáros, kavargó árba. Hová visz majd el a sodra, mi történik velünk?

Végigmentem a házon, egymásután feltártam a szekrények ajtaját és a fiókokat. Nyitva hagytam mindent, ne feszítsék fel a zárat, ne hasítsák fel szekercével az asztalok lapját, ha betörnének a télen. A kályhák lassan hűltek ki. Napközben nem raktak a tűzre, hogy ne támadjon baj, ha elmentünk. Egyik kályhában még parázslott egy kis meleg, a többi már olyan hideg volt, mint az elhalt testek. Aztán szobáról-szobára becsuktam a jalousiekat. Félvak homály támadt a fehérre meszelt falak között, melyen át szinte fájdalmasan néztek rám a régi bútorok és gyermekkorom barátai, a mesélő öreg metszetek, a nagy elbogeni kancsó, a papagályos kandeláberek, a vázák, a színes poharak, melyekben száz nyár virágai jöttek és mentek nagyanyám és Anyám napfényes szobáin át. A könyveim is rámnéztek, az öreg Biblia is a polcon; minden, ami nem fért el a költözőkódó fuvaroskocsikra, minden, ami ottmaradt.

A dolgoknak is vannak könnyeik...

Ha kifosztanák a lakatlan házat? Ha nem látnám többé viszont az emlékes, kedves holmikat?

Miért hagytok itt?... Úgy tetszett, ezt kérdezik kiszolgáltatottságukban a dolgok és egyszerre olyasmit éreztem, mintha alázatos, eleven teremtésektől búcsúznám, melyek türelmesen megosztják az emberi sorsokat.

Odalennről Anyám hangja hallatszott. A nevemen szólított, menni készen. váraozott a hallban testvéremmel, aki értünk jött, hogy ott legyen, ha útközben meg találnák állítani a kocsit. Ahogy kifelé mentünk,

mögöttünk az ürességben ájult zsibbadás nyujtózott végig a házon és minden lehúnyta a szemét.

Fordult a kulcs, a kerti úton csikorgott a kavics és a kocsi lassan indult lefelé a hegyoldalon. Az Ördög-árok hídjánál Elemér sógorom várakozott a leányával. Kis húgom beszállt hozzánk a kocsiába. A garázda katonák annyira ellepték a Hűvösvölgyet és olyan bizonytalan volt az élet, hogy nem merték a fiatal leányt ott-hon tartani. A városban talán nyugodtabb a helyzet?... A temetőn túl, a vámnál megállt a kocsi. Egy darabig csak állt a ködben, aztán mert se rendőr, se pénzügyőr nem jött oda, elkocogott a nyitott sorompók között. A rosszul világított budai utcákban fegyveres katonák és tengerészek sziluettje ténfergett. Néhány hazafelé igyekvő ijedt polgár alakja bukkant fel és tűnt bele sietve a sötétségbe.

Az Erzsébet-hídon túl világosságban úszott a város. Nagy ívlámpák égtek, mint régen, ha győzelmet jelentettek a harcterekről. A házakon zászlók fityegtek. A Váci-utcában hullámzott az esti korzó népe és amint a kocsi elhaladt, a kirakatokban Károlyi arcképe látszott a harisnyák és szalagok, prémek és szalámi-rudak között.

Szinte megkönnyebbültem, mikor a Rákóczi-út piszokban hömpölygő néptömegéből csendesebb utcákba értünk. A Kőfaragó-utcai háznál megállt a kocsi. A kapualjában, lefokozva, egyetlen gázláng égett. Cikkelyes világosságokat vetett fel a magas mennyezetre, de lenn a lépés előtt sötétben hagyott mindent. A palotaszerű kis ház mintha megkopott volna a nyáron. A lépcső szomorú és csúnya volt. Az udvarra nyíló folyosóval szemben kormosan, vedletten nézett le a szomszéd ház tűzfala. Benn füstöl-

tek a kályhák és semmi sem volt úgy, mint máskor, ha ősszel a meleg, barátságos téli otthonba tértünk. Hevenyészett rend, letakart bútorok, beborított képek. És ez olyan volt, mint mikor fázósan, nyári ruhában feledkezik valaki a télre.

— Lecsúsztunk anyuskám — és nevettem, hogy ez a szomorú megállapítás vígabban hangozzék. Anyám is nevetett és úgy tettünk mind a ketten, mintha jó kedvünk lenne.

Egy ügyetlen kis német szobaleány lótot-futott a ládák között és nem végzett semmit. Hűvösvölgyi majoros-szomszédunk, aki hűségesen bekísérte a poggyászungkat, a kályhakkal vesződött. A házvezetőnő vizet forralt egy spiritusz-lángon. Anyám jött-ment és ahová a keze ért, elrendeződött minden. A kis zöld szoba barátságos lett hirtelen és az asztalon fehér-csipkés terítőn tea gőzölt a csészékben. Megint otthon lett az otthon és mi összemosolyogtunk.

— A sok rossz háborús tél is elmúlt, majd ezt is elviseljük valahogy.

— Ez rosszabb, mint a háborús telek, — mondotta Anyám, szokatlan komolyan.

Önkénytelenül az ablak felé néztem. Ott kinn, túl egy óriási város lélekezett, melynek a zűrzavarán nem lehetett többé eligazodni. Felülkerekedett és uralkodott a szenny, vajjon szervezkedik-e már az ellenállás? Lehetetlen, hogy így maradjon! Egyetlen rendben visszatérő ezred, egyetlen elszánt parancsnok és Károlyi táborának összedűl a hatalma.

Újságok heverték az asztalon. Károlyinak egy nyilatkozatán akadt meg a szemem, melyet a budapesti sajtó képviselőinek jelenlétében tett: „Magyarország november 1-től kezdve mint neutrális állam

szerepel“ — jelentette ki Károlyi. — „Ezen fáradt a kormány“... Hogy az entente-hatalmak mit szólnak ehhez a neutralitáshoz, arról hallgatott. Aztán Linder Béláról beszélt: „...A hadügyminiszternek elévülhetlen érdemei vannak a béke érdekében. A történelem bizonyára nem lesz mostoha Linder érdemeinek elismerésében, aki a magyarság számára örökösen becses és hasznos szolgálatot tett“...

Az Országház-téri gyalázatos bábjátéokra kellett gondolnom, melynek a zsinegeit láthatatlan műhelyből rángatták. „Nem akarok katonákat látni!“... Azóta azt hallottam, hogy ezért az előre beígért bűnös mondatért tették meg a szociáldemokraták hadügyminiszterré az obskurus Lindert. Miniszteri tárcájának a hadsereg fölbomlasztása volt az ára. És Károlyi a történelem hálijáról beszél.

Hátul az újságban, szinte véletlenül akadtam rá egy kivonatos kis hírre. Fegyverszüneti feltételek...

Azonnali leszerelés és seregeinknek visszavonása az Északi-tengertől a svájci határig... Mialatt tovább olvastam, akadozott a tekintetem. Aztán riadtan gyökeret vert. Egy utolsó, a modern hadviselésben példátlanul álló rettenetes feltétel következett: A hadifoglyokat kölcsönösség nélkül azonnal haza kell küldenünk! Felfoghatatlanul hangzott ez. Ellenségeink fehér rabszolgákká katonákat akarnak visszatartani, hősöket, akik nyílt harcban fegyverrel álltak velük szemben. Hirtelen egy másik idegenszerű fájdalom nyilalt a lelkembe. Elvész a tengerpart, Dalmácia, az álomszerű kék szigetek, a flotta, amelynek zászlóhoz annyi dicsőség fűződik, elvesznek a dunai monitorkok. Át kell adnunk az egész úszó hadianyagot, a

kereskedelmi kikötőket és hajókat. Tébolyító követelések, mérhetetlen veszteségek.

Kiégett, néma Karsztok, vad kőmezők a kék ég alatt, zúgó nagy erdők és a Lujza-út ezüstje és lenn a mélyben a tenger és mint fehér korallok és kagylók a parton: Fiume, az Óceánok magyar kapuja. Fájdalom szövi át szép gondolatát. Százkikötős Itália, miért rabolsz meg? Nekünk csak egy van! Kicsiny halászfalu volt, mint annyi más a Quarnero vize felett, mi tettük azzá, ami lett, magyar munkából termett, magyar aratások, magyar szüretnek aranya csordult oda, hogy gátat emeljen, partot építsen, csodát tegyen a kövek között. Fiume egyetlen kikötőnk . . .

És rajta túl, azt is követelik, ami nem volt a mienk és amit mégis szerettünk, a Dolomitok felhőkbe nyúló rózsaszínű bástyáit és hű barátunk, a tiroli nép hazáját és Rivát, lenn a Garda-tón, ormok és szakadékok, melyeket annyi magyar vér öntözött. Amit a háború nem bírt elvenni, azt elvegye a béke?

Boldogtalanul jártam reggelig, fel s le a szobámban, mintha a sanyarúság hajszolt volna . . .

November 5.

Az erdők szabad reggele helyett ma egy szűk utca szürkésége nézett be az ablakomon. A szemközti ház fala visszakergette a tekintetemet a könyveim, a bútoraim, a képeim közé. Egyszerre megint láttam a szépségüket és örültem, hogy ott vannak körülöttem.

Az íróasztalom mögött a könyvtár sok régi könyve, mint egy hímzés kialvó aranya futott a fal mentén. Felette a vörös kárpiton a pápai tiarás, szép keretben

Sebastiano Ricci képe, puha homályban a velencei Madonna; Castruccio Castracani arcképe és coboly-prémes zöld zekéjében a németalföldi aggastyán. Az óra ketyegett az empiretükör alatt. A sasfiókos kis secretaieről fiatal kihívással nézett bele a szobába a kora-renaissance legszebb szobrának a kópiája, Donatello, San Lorenzója, a gyermekszerzetés.

Ódon keretek kilobbanó anyaga, régi bútorok tompa-zöld selymei. A színek játszottak egymással a csendben és a vörös függönyök és falak valaminő vörhenyes világosságot vetettek szét a dolgokon, mintha egy láthatatlan naplemente állt volna meg az ajtók és az ablakok között.

Szobám mellett, a kis szalonban, ott függtek a dívány felett a régi akvarellek. Űkatyám, a copfos púderes öreg úr, csillámló vértjében a romantikus Hardegg kürassier, nagyatyám szép, fiatal feje és halántékfürtös elragadó szőke asszonyok. Szemben, a pianinón, aranymedrű Altwien-vázák között, Anyám leheletfínom gyermekarcképe állt. És a kandallón az alabástrom-óra pillangós ingája szüntelenül, halkan mondott valamit a muló időről.

Régtől fogva szerettem mindezt, de most jobban tudtam, hogy mennyire szeretem, mert valaminő féltés fűződött a dolgok szépségéhez. Megtartjuk-e? A mienk maradnak-e.

Este vöröskeresztes szolgálatom volt a Keleti-pályaudvaron. A Rókus-kápolna toronyórája félhatot mutatott. Zsúfolt villamosok nyargaltak a Rákóczi-úton és a villamoskocsikon köröskörül mint a fürtök lógtak az emberek. Nem kaptam helyet. Gyalog kellett mennem és amint a külső városrészekbe értem, egyszerre eszembe jutott október 31-e. Rossz külsejű

emberek, gyanus csavargók, részeg matrózok, kaftános galíciai zsidók lökdösődtek lármázva a gyalogjárón. Honnan került elő ez a csőcselék? Vagy itt élt közöttünk mindig, csak mi nem láttuk eddig.

A pályaudvar tájékán zsibongó embertömeg kavargott. Leszerelt rongyos katonák cigarettákat és ragadós cukrokat árultak; egyik-másik koldult. A fal mentén, a lépcsőn, egy ponyván trágár könyvek hevertek. Szurtos emberek ceruzákkal, erszényekkel, dohánnal kereskedtek. Egy kaftános fiú tálcán csokoládétörmeléket kínált. Valami balkánias volt ebben a lármas képben; mozgó piac hullámozott a piszkos járda felett. A pályaudvar kapuin szabadon járt ki-be a nép. Nincs többé igazolás. A tömeget úgy sem lehet feltartóztatni. Az örök is odébbálltak. És a birkabőr-sapkás orosz katonák, oláh és szerb hadifoglyok, mint nekieresztett csordák törtettek át a tolongáson. Ezek hazamehetnek. A mieink foglyok maradnak. És a kezem a szívemhez kapott.

Az egykori királyi váróterem karbolszagú, áporodott levegőjében, a gyér világítás mellett sebesült katonák ültek vöröskeresztes lócákon. Teát ittak és kenyeret ettek hozzá. Károlyi forradalma óta először voltam szolgálatban. A hosszú háborús évek alatt annyi szenvedés és jajszó és mankókopogás, annyi hordágy árnyéka ment át ezen a vöröskeresztes termen, hogy most, a szörnyű összeomlásban úgy rémlett, mintha mindaz sajtó szemrehányással visszafordult volna és szüntelenül mondaná: Mire való volt a tenger kín és a sok halál, ha ez lett az út vége?

A féllánggal égő gázkályha körül szanitészörmes-terek ültek. A tülös hideg sarokban néhány átutazó rokkant tiszt húzódott meg. A gallérjukról hiányzott a

rangjelzés. Sápadtak és soványak voltak. Egyik a térdére könyökölt és a két kezébe temette az arcát. A másik a mellére csüggesztette a fejét. Ezeknél szomorúbb embereket talán sohase láttam. Ott ültek mozdulatlanul. És mialatt őket néztem, végtelen fájdalomban felderengett bennem, hogy a förtelmes árulás: „a diadalmas forradalom“ még egyszer megsebesítette a sebesülteket és a sok kis katonasírban messze-messze mindenütt még egyszer megölte a halottakat...

Egy kórházvonat érkezett, németeket hozott. Néma menetben fordult be az ajtón egyik hordágy a másik után. Aztán szürke sorban ott feküdtek az emberek egymás mellett a földön. Gyűrött, vérfoltos katonaköpenyegek alatt türelmes, fakó kísértetek. Egy délvidéki frontlazarettet ürítettek ki hirtelen. „Die Serben dringen vor...“

Az átvérzett régi kötések piszkosak voltak az emberek; rettenetes gennyszag terjedt el a helyiségben. És a hordágyak között vadonatúj tábori egyenruhában egy vöröskarszalagos, aranycvikkeres zsidó őrmester lépegetett hetykén. Sohase láttam addig az üdítőállomáson. „A katonatanács részéről vagyok kiküldve.“ És ez az ember, akiről lerítt, hogy nem volt katona a háború alatt, most szétvetett lábakkal állt a sebesültek felett és foghegyről beszélt le hozzájuk.

Szóltam a mentőorvosnak, hogy új kötéseket kellene tenni az emberekre. Két hete mult, mióta utólszor váltották a kötéseket. — Nincs kötőszerszám, — mondotta az orvos leverten és visszament az inspekciós szobába. Aztán egész este nem láttam többé. A bűzös levegőben időnkint fulladt kis nyögések és elnyomott sóhajtások fakadtak fel. Ennyi volt. De szólni senki sem szólt. Bágyadt, beteg tekintettel köszönték meg az emberek

a teának csúfolt rossz barna lőrét és a fűrészporfű kenyeret.

— A mieink még harcolnak a szerbek ellen odalenn, — dünnyögte halkan egy szőke bajor, mikor lehajoltam hozzá. Csak miután a vörös karszalagos element és a szanitészek is kinn cigarettáztak a perron ajtajában, támadt halk beszéd a hordágyak között.

— Mi történik otthon? — kérdezték a németek. — Nincs újságunk, semmit sem tudunk. Az emberek mondják, hogy nálunk is forradalom van és el akarják kergetni a császárt. Den Kaiser . . .

Az egyik lócán sebesült honvédek ültek. Az olasz frontról beszéltek maguk között: — Úgy történt, hogy a mieink lerakták a fegyvert és az olaszok akkor kezdtek csak igazán löni. Nehéz ágyúkkal egész ezredeket lőttek halomra és egész hadosztályokat fogtak körül. 300.000 fogolyt jelentenek s vagy ezer ágyút. Minden odaveszett.

— Az újságok is hozták a hírt: az olaszok még huszonnégy óráig folytatták az ellenségeskedést, mikor a mieink már nem adtak le egyetlen lövést sem.

— Több ember halt meg ennél a fegyverletételnél, mint a legvéresebb ütközetben, — dörmögte magában az egyik tiszt. Az, amelyik a tenyerébe temette az arcát, felpillantott. — A pacifizmus véresebben kezdődött, mint a háború. Ha még két hétig tartjuk a frontot, az olaszoknál történik az, ami nálunk történt. Ezért kellett úgy sietniök a bomlasztóknak. Ezért kellett a feltétel nélküli kapituláció. A tartalékoknál volt a baj, összeköttetésben voltak Budapestről. Szikratáviratokat kaptak a Nemzeti Tanácstól . . .

Mialatt a beszédjüket hallgattam, eszembe jutott az, amit kormánya nevében Károlyi Mihály üzent az

Armee-Obercommandónak: „mindenért készséggel vállalom a felelősséget!“ Azt is kijelentette, hogy „a magyar népkormány maga akarja a magyar állam nevében a külön békelépéseket megtenni“. Eredetileg személyesen készült Páduába, de a hadseregfőparancsnokság megakadályozta. Tegnap óta az a hír terjedt el, hogy miután az olasz hadak főparancsnokával, aki az entente nevében tárgyal a Monarchiával, nem léphetett érintkezésbe, Franchet d'Esperayhez, a balkáni front parancsnokához fordult. A francia tábornok, mielőtt érdemleges tárgyalásba bocsátkoznék vele, azt kívánja, hogy mindazok a csapatok, melyek a magyar-szerb határokon állnak, vonuljanak vissza tizenöt kilométernyire az ország belseje felé és tizenöt napon belül fegyverezzük le a német csapatokat. Magyar föld feladását követelik . . . és utolsó barátainkat kellene elűznünk magunktól, akik még védik a határt, melyet a mieink már nem védenek! . . . Magyar földet kellene feladnunk! Erre csak elutasítás lehet a felelet . . . A hír azonban mást mond: Károlyi kíséretével állítólag Belgrádba megy, vagy talán már el is ment . . . Érthetetlen! Hiszen nem álmodtam, valamelyik újságban azt olvastam a vezérkar főnökének a jelentésében, hogy az olasz harctéren csapataink a megkötött fegyverszünet alapján beszüntették az ellenségeskedést. Miféle tárgyalásra készülnek hát Belgrádban?

Nagy lárma támadt odakinn az ajtó előtt. Temérdek katona tódult befelé. Teát követeltek, durva zsvaj töltötte meg a helyiséget. Elkeseredett hangok hallatszottak. Az Ausztriából érkező katonák legtöbbje kifosztva jön haza. Bécsben vörös gárdák fosztogatják a pályaudvarokon a magyarokat. Elszedik tőlük a hátizsákjukat, a pénzüket, egyik-másikról lehúzzák a köpö-

nyegét, a bakancsot, ellopják az élelmiszerüket, még a bicskájukat is. Éhesen, dühösen jönnek haza és követelődznek.

Egyszerre megint ott láttam a vörös karszalagos őrmestert. Elvegyült a katonák közt és egyik-másikkal sugdosódva beszélt. Egy paraszti arcú, ösztövért közlegénytől megkérdeztem, hogy mindannyian jönnek-e? Hogy nem állnak-e meg a csapatok a határokon az ország védelmére?

— Bizony nem áll meg senki, megyünk haza, még az ágyúkat is ott hagytuk, ahol a hírt kaptuk, hogy nem kell többet katonának lenni. „Az Est“-nek egy gyűrött, piszkos számát kotorta elő zubbonya zsebéből és meglobogtatta a kezében. — Ebben az újságban is az van írva, még a hadügyminiszter is azt mondta! Most már béke van.

A „nem akarok katonát látni“ tehát már a határsorompókhoz érkezett! Ott várnak a végzetes szavak minden úton, amelyen magyar katonák térnek haza, rávetik magukat prédáikra, megmérgezik a lelkeket...

Tizenegy óra felé járt az idő, mire a szolgálatomnak vége volt. Mikor a kapun kimentem, két embeállt a fal mellett. Katonák voltak... tiszték. Az egyik izgatottan beszélt és többször a fejéhez kapott. Szinte olyan benyomást tett reám, mintha örült lenne. — Teljes felszereléssel rendben hoztam haza az ezredet, — mondotta rekedten — jelentkeztem fenn a hadügyminisztériumban, felajánlottam a szolgálatomat az országnak, azt mondták, szereljek le, menjek haza...

Többet nem hallottam, de ennyi éppen elég volt. Azoktól hát, akik már egyszer ideértek, nem várhatunk semmit. Talán másutt valahol, távol ettől a várostól akad még valaki, aki összetartja csapatait,

aki Budapestnek vonul és szétveri Károlyi csőcselékét. Ennyi reménység maradt meg számunkra, semmi több.

A zajos utcákból néptelen, sötét kis utcákon át kanyargott az utolsó villamoskocsi. A Rókus-kápolná-tól gyalog mentem haza. A Vas-utca tájékán katonai őrzőjárat lépései hangzottak. Befordultam a kapun. Mögöttem valahol asszonyi sikítás csattant ki az éjszakai csendből. Mikor futva felértem a lépcsőn, Anyám ott állt az előszobaajtóban és várt. Ki tudja, mióta?... Nem tett szemrehányást. Pedig láttam az arcán, hogy nyugtalan volt. Csak mikor aludni mentem, mondotta kérlelve: — Máskor ne maradj ott ilyen sokáig.

November 6.

Sajátságos érzésem van. Olyasmit érzek, mintha egy nyitott seb lenne a fejemben és a vér minduntalan előntené a gondolataimat, amelyek készülődnek, akarnak valamit, aztán feleúton megállnak és zűrzavaros homályba tévednek bele. Meddig lehet az ilyesmit elviselni? Valaminek történnie kell... Egyre mondjuk ezt és egyik nap csak múlik a másik után. Új és új szerencsétlenségek híre jön. Mindenütt rabolnak az országban. A kastélyokban, pusztákban, falvakban kószáló orosz foglyok, züllött katonák, fegyencek, kiszabadult rablógyilkosok fosztogatnak a felbőszített csőcselékkel. Kecskemétről, Félegyházáról, Kaposvárról, Nagykőrösről riasztó hírek jönnek.

Ma reggel Arad vármegyéből érkezett valaki. Algyest! Jóformán néptelen kis falu, nyoma sincs a térképeken és nekem mégis megvonaglik a szívem. Túl a világosi mezőn, a Kőrös partján, az öreg kert, a régi ház a jegenyék alatt. Kifosztották! És ezen a

sorson át, élön és elevenen, egyszerre megértem Magyarországnak minden kifosztott kastélyának, minden megrabolt otthonának a szerencsétlenségét. Üszkös falak, üres szobák... Nem volt az enyém az ősi oszlopos udvarház; mégis hozzányúltak az enyémhez; messze gyermekkorom elmúlt nyarait bántották. Megtiporták az utakat, melyeken ha rájuk gondolok, nagyanyám emléke még ma is olykor kézenfogva vezet. Megtiporták a Kápolnahegy lejtőjét, amelyen annyit játszottam hajdan. Betörték még a kriptába is. Úgy hírlik, megrabolták azokat, akik csendes nyugalmasra gyűltek ott össze nemzedékről-nemzedékre, az alvó homályba.

A fellázított oláh parasztok agyon akarták verni a kastély lakóit. És míg ők bújva menekültek, a falusi tanító vezetése mellett betódult kaszákkal, baltákkal a vad csorda és amit nem vittek el, azt veszett orgiában összerombolták. A könyvtár szép ódon könyveit beletaposták az udvar sarába. A régi dolmányos földesurak, a krinolinós dámák képeit fejszével hasogatták be, kiszúrták a szemüket, kivágták a vásznat a szívük helyén. A perzsa szőnyegetek darabokra metélték és úgy osztozkodtak rajtuk. Mint a fúriák zúztak, törtek napestig. A százados öreg bútorokból tüzet raktak dáridójukhoz az udvaron. Az öntöző kút medre pedig, a tuják alatt, színültig van darabokra zúzott Alt-Wien cseréppel, metszett poharak kristálytörmelékével.

Hányszor néztem az öntözőkút vize tükrében a saját gyerekarcomat és öltögettem nyelvet önmagamra, hányszor fogtam pillangót a kút körül és a meleg, rózsaszagú kert napfényes útján, mely a fenyőkön túl, a mély zöldbe vitt. Az utak szélén, ott az öreg árnyékban smaragdos moha bársonyolt. És zöld

moha nőtt a kőpadon a kert végében is, ahová ritkán jöttek el játékokat zavarni a nagyok. A padra fel lehetett állni és ki lehetett róla látni a bokorsövény felett az országútjára. Puha fehér porban, echósszekerek jártak és a bocskoros oláh parasztok megsüvegeltek bennünket, ha észrevettek: — Naptye buna! — Integtettem nekik. Ismertem az öreg Togyert és Liszandrut és Petrut, aki az Anyám keresztfia volt. A maguk nyelvén beszéltek, sohase bántotta őket senki, a papjuk, a tanítójuk csak oláhus tudott, de azért a magyar állam is fizette őket.

Így volt ez másutt is! A magyar faj nem nyomta el idegenajkú testvéreit, akik zaklatott századokban, mongolok, tatárok, törökök és a saját vérük zsarnokai elől menedéket keresve vándoroltak be. Nem kényszerítette rájuk senki a mi nyelvünket. Mert ha tette volna, — ma nem lenne többé német, tót, rutén, oláh és szerb az országunkban. Hazudtak, akik mást mondtak. Mi békésen éltünk együtt. És a nemzetiségek most egyszerre mégis vad gyűlölettel ordítják, hogy agyon kell ütni mindenkit, aki magyar.

Ezért az eredményért két oldalról folyt a szívós, céltudatos munka. Az oláhországi propaganda és Károlyi destruktív tábora két oldalról fúrta meg a hegyet. Középuött találkoztak az alagútban, az oláh agitátorok és az áruló magyarok. Ez is hozzátartozott Károlyi táborának terveihez. Hogy megteremtsék hatalmuk előfeltételét: a felbomlást, a nemzetiségi vidékeken agitátoraikkal a magyarokra uszítottak. A fajmagyar vidékeken az osztálygyűlölet csóvájával hajszolták romlásba a népet. És a vérvesztett nép megbódult: a háborús évek szenvedése csúnyán felordított benne.

Sejtette régen mindenki, hogyha a katonaság egy napon hazajön a csataterекről, kérdőre fogja vonni azokat, akik kiéheztették, kiuzsorázták hozzátartozóikat és meggazdagodtak idehaza, míg ők odakinn szenvedtek. A háború utolsó éveiben pogromról beszélt az elkeseredett frontkatonaság: „csak egyszer legyen vége a háborúnak“. Leszámolásra készült a nép és ökle lassan, rettentően emelkedett a bűnösök feje fölé.

Egy démoni hatalom most egyszerre félrehajlította az öklöt. A temérdek felgyülemlett gyűlölet elhárult a galíciai bevándorlottakról, lánckereskedőkről, uzsorásokról, falusi korcsmárosokról és — a magyar kastélyokra és udvarházakra, a magyar hatóságokra zuhogott le.

Szégyennel és keserűséggel hallgatom a híreket. A föld népe, itt-ott még a fajmagyar parasztság is, a kormány agitátorainak útmutatása mellett feldúlja a fajmagyar urak otthonát. A megtévesztett nép talán önmaga előtt védekezik, mikor ismétli, amire tanítják: „Most köztársaság van, most minden mindenkié.“ És jó módú gazdák szekerekkel mennek az urasági udvarokba, hogy elhurcolják azt, ami a másé. A hatóságok tehetetlenek. A felingerelt nép dühe elkergette a szolgabírákat és jegyzőket. Az ürügy megvolt. A háborús közigazgatás alatt a jegyzők szedték be a termelőtől a búzát, a marhát, ők rendelték ki a hadimunkásokat. Ők osztották ki a cukrot, lisztet, petrolumot és a szűkös hadisegélyt, — őket érte a vád, hogy megtartották maguknak a többletet, nekik jutott ki a gyűlölet mindenért. Ez a gyűlölet, mint levezető csatorna kínálkozott oda azoknak, akik a pogromtól féltek. Számítóán felhasználták. A falvak furkósbottal

kergettek el vagy háromezer jegyzőt és sokat agyon is vertek.

Így maradtak magukra a községek. A lázítás eredményeként papjaikra ekkor már nem hallgattak, tanítóik közül pedig sokat megérintett a métely. A rend felbomlott. És népapostolok álarcában, a Nemzeti Tanács agitátorai: újságírók, pincérek, parkett-táncosok, moziszínészek és leánykereskedők tódultak ki a vidékre. Jóformán a pesti forradalom napján, a főváros mintájára, mindenütt helyi Nemzeti Tanácsok alakultak. Mint egy régi megegyezésben, hangtalan parancsszóra a munkásszervezetek zsidó vezetérei, a munkáspénztárak zsidó alkalmazottai, magukhoz sikkasztották a vezetést. Ismerték a jelszavakat, melyekkel ma a tömegekre hatni lehet, összeköttetésben voltak a budapesti lázadókkal. Hirtelen beültek a községi előljárók mellé, terrorizáltak és intézkedtek a fejetlenségben, melyet közvetve ők maguk idéztek elő. A pesti Nemzeti Tanácsra hivatkozva parancsoltak az előljáróknak és a községeknek.

Az az aljas ígézet, mely a fővárost megbénította, rámeredt szörnyő szemével a vidéki városokra és falvakra is. És a megalázó letargiában mindenki engedelmeskedett. Károlyi forradalmát majdnem kizárólag zsidók csinálták. Nem titkolják, dicsekszenek vele. És telhetetlenül kapkodják be kétes munkájuk díját. Elfoglalnak minden szabad helyet.

A kormányban ma kimondottan három, — ténylegesen öt zsidó miniszter ül.

Garami, Jászi, Kunfi, Szende és Diener-Dénes kezében övék a kereskedelmi, a nemzetiségi, a népjóléti és munkásügyi, a pénzügyi és a külügyi tárca. A belügyminiszteri rendőri főosztály révén az ő hatal-

mukban van a rendőrség és a politikai nyomozóosztály is, melynek élére hirtelen kinevezettek egy Szilárd-Singer és egy Német-Deutsch nevezetű egyént, — a rendőrség felbujtóit. A hadügyminiszter jobb keze egy zsidó fényképészsegéd: Vágó Jenő, alias Wilhelm Jakab forradalmár. A sajtóosztály főnöke: Simonyi Henry, illetve Steiner Hersch, a sajtó-kormánybiztos: Göndör Ferenc, illetve Krausz Náthán. Javarészt zsidók a Nemzeti Tanács tagjai is. Zsidó a városparancsnok, a katonatanács kormánybiztosa, a munkástanács vezetősége; kizárólagosan zsidók Károlyi Mihály tanácsadói és túlnyomóan zsidók azok is, akikkel Károlyi tegnap éjjel csakugyan útrakelt a balkáni front parancsnokához, Franchet d'Esperay francia tábornokhoz, Belgrád felé...

Megfoghatatlan utazás! A kormány félhivatalos lapjának, a „Magyarország“-nak ma esti számában eldugva ugyan, de mégis ott van egy hír, amely minden fegyverszüneti tárgyalást immár feleslegessé tehetne. Szószertint feljegyeztem magamnak: „Az olasz királyi hadsereg főparancsnokságának megbízottai által, a Szövetkezett hatalmak és az Egyesült-Államok nevében, az osztrák-magyar hadsereg főparancsnokságának meghatalmazottjaival megkötött fegyverszüneti feltételek alapján november 4-én d. u. 3 órakor a szárazföldi, tengeri és a levegőben való ellenségeskedéseket *az összes osztrák és magyar frontokon be- szüntették.*“

És ki tudja, hányadszor kérdeztem magamtól, hogy miről akar hát Károlyi és kísérete Belgrádban tanácskozni ?

Ingerült tiltakozást éreztem a bensőmben. Károlyi Mihály és minisztere, Jászi, Hatvany báró: a Nemzeti

Tanács kiküldöttje; a munkástanács megbizottja, radikális újságírók és a katonatanács képviselője: Csernyák százados, egy lefokozott tiszt... hogy mernek ezek Magyarország nevében beszélni?

Sajátságos nyugtalanság fogott el. A szobám fala összeszorította a levegőt és közel tolt a hozzám a bútorokat. Úgy éreztem, abroncs zár körül. Szűk lett a hely a ház, a város. Mi történik túl rajta? Útban van-e már a felmentés? Sietni kell, hiszen a mocsár dagad, emelkedik, már az állunkig ér, holnapra befulladunk. Nem bírtam otthon maradni. Tennem kellett valamit, ha mást nem, hát menni, rohanni, elfáradni. Az utolsó napok szenvedése, mint egy ostoros, cselekvésre ösztökélt. Saját magam tétlenségét egyszerre nemzetem nagy, bűnös tétlensége egy atomjának éreztem. részese voltam én is a letargiának és már nem mertem csak a többiekét vádolni, már nem csupán tőlük vártam, de homályosan, kétségbeesetten várni kezdtem valamit önmagamtól is.

De hát mit tudnék tenni én, aki elvonult és magányos voltam az életemben is, a művészetemben is, aki nem tudok mást, mint a hazámat szeretni és a szépséget hívni a tollammal? Mit használ az, mikor egy egész idegenlelkű város röhög az ember szemébe, ha hazáról beszél? Mit használ a szépség, mikor milliók taposnak rajta? . . .

Szerencsétlennek éreztem magamat és szomorúan, tépelődve mentem előre rosszul világított kis utcákon. A Múzeum-kert rácsa mellett egy tengerész állt. Fegyver volt a vállán és pisztoly lógott a derékszíjján. Szemközt, a régi Országház kapuja előtt, nagy teherautóról nehéz ládákat hurcoltak be katonák az épületbe.

Egyszerre eszembe jutott, hogy abban az épületben,

melyben egykor Deák Ferenc lelke nyilatkozott meg a régi magyar Országgyűlés előtt, most a forradalmi katonatanács ütött tanyát. Szervezője Pogány József, akit Károlyi a katonatanács kormánybiztosává nevezett ki, ma már olyan hatalom, mely szembehelyezkedik a hadügyi kormánnyal.

— Mi van azokban a ládákban? — kérdezte elmenőben egy lompos cselédleány az egyik katonától.

— Kötszerek, — felelte a katona és hunyorgatott hozzá, — de a javát éjjel hozzuk!... Mikor engem észrevett, fenyegetően elállta az utamat:

— Ne járjon itt. Le a járdáról!...

Ekkor vettem észre, hogy az autón gépfegyverek vannak és a ládákon két fekete szó ismétlődik: „Vigyázat. Töltény.“

Linder eldobáltatja a határon a fegyvereket. Pogány pedig fegyvereket és muníciót hordat össze Budapest kellős közepén...

Véletlen-e ez vagy összefüggés lenne a kettő között? Az utca eltorzult képe adott feleletet. Idegenszerű arcok haladtak el mellettem, idegen arcok néztek ki a kocsikból, arcok, amelyek hajdan nem voltak itt, amelyek október 31-én bukkantak fel a mélységből és még akartak valamit...

Soká bolyongtam magányos kínomban. Megkergetett a kétségbeesés. Egyszerre a Duna partjára értem. Elöttem az Erzsébet hídja, mint egy tarajos szörny, egyetlen ugrással vetette át magát a folyón. A híd hátán itt-ott lángok égtek. Felette mozdulatlan tömegben állt a Gellért-hegy, alatta folyton csúszó hideg völgy volt a folyó, melynek sodra világtalan, néma hajókat vitt magával. Elvértve egy-egy fekete rév kapaszkodott a parthoz és féllánggal égő révlámpák

fénye surrant le borzongva a mederbe. Szél fúj a hegyek felől. Fagyot hoz éjszakára! És akkor majd lehúnyják szemüket a partmenti házak, hogy ne lássanak. A nagy hideg vizen prédaleső kis hajók kószálnak olyankor. Lövés dörög. Titoktartóan loccsan a hab... Mindenki beszél róla — senki sem akadályozza meg. 1918-ban Pest és Buda között, mint sok száz év előtt a rablóvilágban, fegyveres kalózok tartóztatják fel a hajókat. Tengerész-nemzetőrök fosztogatnak a Dunán!

Magam mögé néztem. A rosszul világított utcák és fekete házak közül, ki tudja melyik rablóknak és gyilkosoknak a búvóhelye? Bünt takar a zshivaj a rohanó körutakon, bünt takar a csend a hallgató sikátorokban. Vér van a városon. Tisza István gyilkosai szabadon itt járnak közöttünk.

Egy idegen ember fordult ki a szegleten. Egyszerre arra kellett gondolnom, vajjon ez volt-e a gyilkos? Vagy a másik, aki az autóban ült és szivarozott. Minden lehetséges. Lépések jönnek mögöttem, hangokat hallok. Közöttük van-e az, aki ott járt? Beszéltek-e ott ezek a hangok? A hatósági nyomozást beszüntették. A rendőrség úgy keresett, hogy ne találjon. De Tisza vérét nem lehet felmosni. Az itt marad és vádol.

Fáradtan értem haza. Miért mentem el? Akartam-e valamit? Kerestem-e valakit?... Hiszen megtörténhetett volna, hogy szembe jön egy ismerős arc, köszön, megáll és mond valamit, amitől még lehetne egy kicsikét nyugodni. Olyasfélét, hogy Kövess hazatérő hadseregével Pest ellen vonul, hogy Mackensen összeszedi Erdélyben a székelyeket. Most már eszembe jutott: egy nevet akartam hallani, egy ember nevét, aki bátor és erős, parancsolni és szervezni tud, aki meg tudja markolni az örvény szélén a végzetet.

Mikor benyitottam a szobámba, odabenn jó és meleg volt. Anyám befűtetett, míg odajártam. A nyitott kályhaajtón át kitáncolt a tűz fénye és a parkettába tükröződött. Apró villanó lépésekkel szaladgált a fény a könyvespolcon is a régi kötések aranyán.

Teát hoztak be és Anyám is bejött. Fekete selyemruhája nyakán világított a fehér csipkegallér és megszokott parfümje finoman terjedt szét a levegőben. A tolongó sáros utcák után olyan volt ez, mint egy halk tiszta ünnep és egy percre megpihentem tőle.

Később vendégem iött: gróf Mikes Árminné. A nyugalom megint hirtelen szétszakadt. Fáradtnak látszott, az arca lefogyott, mintha beteg lenne és a szemét elfutotta a könny. Tudtam mindent, ami a lelkében történik. Erdély haldoklott benne...

— Hallottad már? — kérdeztem habozva. — Az Egyesült Államok elismerték Oláhország jogát Erdélyre? Jog? ... És ezek, ezek a hazaárulók itt, oda fogják adni.

Mély fájdalom vonaglását éreztem. Az őslakó gögös székyeknek bevándorolt oláh pásztorok jogáról beszél Észak Amerika-, egy olyan fiatal világrész, amely az emberiség számára még nem létezett és sötétbe merülten hallgatott akkor, mikor a magyarságot már egy félévezred joga kötötte Erdély földjéhez...

— Egy talpalatnyi földet se vehetne el tőlünk senki, ha a hadseregünk megállna a határon.

— Ha Tisza István élne!...

— Ha élne, újra megölnék...

Elhallgattunk és egy darabig oly csend volt a szobában, hogy a kályha irányából tisztán hallatszott a kihülő parázs finom repedezése.

— Összejátszottak ellene mind, — mondotta Mi-

kesné, aki közeli rokona volt Tisza Istvánnak és ragyogásában és tévedéseiben is hűséges és önzetlen barátja. — Mikor odamentem, — folytatta tompán — még láttam a vérét a hall kövezetén. Egy golyónak a nyoma is ott volt . . . Temérdek vér. Elvérzett, azért lett a halálban olyan borzasztóan fehér az arca.

— És a felesége ? . . .

— Egészen mozdulatlanul ült mellette és fogta a kezét . . . Szegény István, jóformán még ki se hűlt, mikor már jelentkezett egy tiszt. Felmutatott valaminő nyílt parancsot, hogy Linder szárnysegéde és mondta: megbízása van, meg kell nézze: tényleg meghalt-e Tisza? Aztán nem ment el addig, míg saját szemével meg nem győződött. Egy közkatona is volt a kíséretében, azt meg a katonatanács küldte oda. A tiszt benézett az ajtón a halottas szobába. Mikor látta, hogy István igazán meghalt, akkor volt benne annyi cinikus merészség, hogy az egész kormány részvétét tolmácsolja a családnak. Radvánszky Béla mondta neki: nem kérünk belőle. Később odajött a rendőrség részéről valaki, egy rendőrorvossal. A látszat kedvéért történt. Hiszen nem kereshetik a tetteseket . . . Részvétáviratot is hoztak Károlyitól és a beszentelés előtt egy koszorút. Kidobták . . .

— De hát miért is nem ment el Tisza?

— Azt mondta, nem bujkál . . . — És vendégem aztán elbeszélte úgy, ahogy Radvánszky Bélától hallotta, a gyilkosság részleteit.

A végzetes napnak már a reggelén emberek ödöngtek a villa tájékán. Almássy Denise korán érkezett oda és kérte Tiszát, menjen el a villából valamelyik ismerőséhez, mert nincs biztonságban az élete. Tisza azt felelte: senki házába hivatlanul nem megy. Közben

kinn a Hermina-úton egyre nagyobb csoportosulás támadt. A csőcselék, mely mindig kész, hogy megcsúfolja a nagyságot és a szerencsétlenséget, fenyegetően átkozta Tiszát. Nőtt, zúgott a tolongás. Benyomták a kert kapuját. Nagy lármával katonák tódultak befelé. Egy zsidó vezette őket, aki esőköpenyegyet viselt és részegnek látszott. Mikor a villába értek, a vezető könyörögni kezdett, hogy négy szemközt szeretne Tiszával beszélni. A katonák a hallban maradtak. Tisza fogadta az idegent. Észrevette, hogy revolver van nála, és egy mozdulattal jelezte, hogy az ő zsebében is van fegyver. Az ember erre meghunyászkodva csak azt kérdezte tőle, nem rejteget-e valami hadbíró, aki neki ellensége s akivel végezni akar. Azért hord magánál revolvért. Tisza mondta, hogy nála senki elrejtőzve nincs. Ezután az ember és a katonák elmentek. Helyszíni szemlét tartottak vagy meg akarták-e ölni már akkor? Lehetséges . . .

Nagyváradon, Kaposvárott és egyéb vidéki városokban délután három órakor, tehát mikor Tisza még élt, elterjedt a híre, hogy meggyilkolták. Pesten, a külvárosokban már délelőtt beszélték, Pekár Gyula egy újságírótól hallotta, hogy Kéri Pál, Károlyi bizalmasa, az Otthon hírlapírók körében négy óra tájban kihúzta az óráját és többek füle hallatára mondotta: Tiszának már csak másfél óra az élete.

A csendőröket, akiket Tisza őrizetére még a Wekerle-kormány rendelt a villába, október 31-ikére kicserélték. Új emberek jöttek oda. Ezek az emberek nyugtalankodtak. Őrmesterük kérte, hogy Tisza erősítésről gondoskodják. Tisza azt felelte, nem ő hívta őket, így hát ez nem rajta áll. Délután az őrmester azt mondta, hogy elmennek. Telefonálni nem lehetett

a villából, a telefonközpont felelt, de nem kapcsolt. Minden összejátszott. A házbeliek aztán nem látták többé a csendőröket. Ott maradtak, de nem mutatkoztak. Közben Tisza sógora, Sándor János jött és unokaöccse, Radvánszky Béla báró. Ők hozták hírül, hogy a város forrong és Károlyi Mihály kezében a hatalom. Tisza el akart menni a munkapárti körbe, hogy híveit irányítsa. Felesége kérlelte, ne tegye. Így hát Sándor Jánost bízta meg, menjen helyette ő és kérte unokaöccsét is, kísérje el sógorát.

Kinn egészen besötétedett. A csöcselék egyre fenyegetőbben morajlott. A kert kapuját feszegették. Távol lövések dördültek. És a villa segítséget már sehonnan sem várhatott. Körülkerített szörnyű siralomház lett, amelyből nem vitt többé sehová út . . .

Hol voltak ekkor Tisza István hívei és barátai? A golgotai órában csak két asszony osztozott vele. És ezalatt a história halkán-halkán feljegyezte magának a két asszony nevét.

Öt óra tájban lehetett, mikor kinn az utcán erősödött a lövöldözés. Aztán csengetés hallatszott. Az inas berohant. Jelentette: nyolc fegyveres katona jött a házba. Két katona ezalatt lement a csendőrökhöz és a Nemzeti Tanács nevében lefegyverezte őket. Nem álltak ellent. Nyolc ember megadta magát kettőnek . . . Az inas közben sírva rimánkodott gazdájának, meneküljön, ugorják ki az ablakon. Tisza a legény vállára tette a kezét: „Köszönöm, hogy olyan hű cselédem voltál. Áldjon meg az Isten!” — Aztán néhány pillanatig magukra maradtak ők hárman. Ő és a két asszony. „Nem ugrom én sehová, ahogy éltem, úgy fogok meghalni”, — mondotta, revolvert vett magához és kilépett a hallba. Felesége és Almássy Denise vele men-

tek. Odakint felemelt fegyverrel katonák álltak. Cigarettaztak. — Mit akarnak? — kérdezte Tisza.

— Gróf Tisza Istvánt keressük. — Én vagyok. — A katonák rárivalltak, hogy tegye le a revolvert. Tisza a nap folyamán többször mondta, védekezni fog, ha segíthet vele magán. Ekkor az emberek felszólítására letette a fegyvert. Ezzel a mozdulatával mondotta meg, hogy teljesen reménytelennek tartja a helyzetét. Nem volt gyöngé egy pillanatig sem. Erős és bátor volt, mint egész életében. Hú maradt önmagához. Nem kérte az életet, belenézett a halál szemébe. Az egyik katona szónoklatot tartott. Mondta, hogy ő az oka a háborúnak és ezért lakolnia kell. Ennek a közkatonának kifényesített körme volt . . . Egy másik arról beszélt, hogy nyolc éve katona és Tisza az oka. Ő pedig azt felelte: — Én nem akartam a háborút. — Ebben a pillanatban benn a sötét lakásban ütött egy óra. Valamelyik katona elkiáltotta magát: — Ütött az utolsó óra! És a gyilkosok cigarettázva sortüzet adtak. Egy golyó Tisza mellét érte. Előrebukott . . . Almássy Denise is megsebesült és összeesett. Tisza már a földön feküdt és akkor még egyszer belelőttek. Aztán otthagyták.

Egy izléstelen bérvilla halljának gyér világításában, puskaporfüstben elterülve, feküdt a földön a haldokló Tisza István és a hatalmas kéz, mely egy birodalmat kormányzott egykor, utolsó mozdulatával gyöngéden azoknak intett, akiket szeretett:

— Nyugodjatok meg . . . ennek így kellett lennie. És meghalt úgy, ahogy élt.

Titáni végzete betelt. Az élet és halál itt nagyobbat teremtett, mint a görög tragédiaírók zsenijének a képzelete. Egyetlen véres, keserű emberi sorsba beletükrözte magát egész fajának és nemzetének végzete.

Tisza ledőlt, mint a zuhanó tölgy és magával tépte a földet, melyben a gyökere élt. Amíg lábon állt, senki se tudta, milyen nagy. Mint a fát a rengetegben, csak akkor lehetett megmérni, amikor kidőlt.

Tisza István meghalt, abban az órában, amelyben meghalt Magyarország. Azok, akik megölték, abban az órában fognak meghalni, amelyben Magyarország újból feltámad.

November 7.

Hajnali szolgálatom volt a Keleti-pályaudvaron. Sötét reggelen indultam el hazulról. Az eső szitált. A gyér lámpák alatt az elhanyagolt, lucskos aszfalt olyan volt, mint egy óriás állatnak lenyúzott, rücskös bőre. A kapuk még zárva voltak és az alvó házak előtt ládákbán, kosarakban állt a szemét. Az utcák homályán elvéte kullogott át egy-egy koránkelő. A villamoson munkások ültek. Szemközt, egy nehéz, durva arcból két rosszindulatú szem meredt reám. Koronás vöröskeresztes jelvényemet nézte a kabátomon.

— Ne hordja azt, most már nincs korona.

— Nekem van és én ez alatt a jelvény alatt dolgoztam egész háború idején. — Az ember morgott, de nem szólt hozzám többet. Később hallottam meg, hogy az irgalomnak ezért a jelvényéért egy hölgynek a képébe ütöttek az utcán.

Kinn a pályaudvaron ijesztő, sűrű zűrzavar hömpölygött. Visszhangozva, zsúfolt vonatok futottak be az üvegezett boltozat alá. A kocsik olyanok voltak, mint a romok, falaikon lövések nyomai látszottak. Nyílt pályán rablóbandák lövik a vonatokat. Az ablakokat bezúzták, a megmaradt lépcsők leszakadoztak.

A befutó vonatok tetején, a lépcsők hágóján, még az ütközőkön is emberek álltak a csípős hidegben. Ordítás hallatszott. Rendetlen bomlásban tódultak a hazatérő katonák ezrei.

A perron betonozott padlóján, a tenyérszíni vastag behordott sárban temérdek aprózott lépés csámcsogott a tolongásban. Az alig megürült kocsikat rohamban lepték el az orosz foglyok, oláhok, szerbek.

Hazamennek. Haza...

Lökdösték egymást, káromkodtak. A kocsiablakokon másztak be, mert az ajtókon át már nem fértek. Egy állomási alkalmazott mondta, hogy a háborúban 30.000 ember volt a pályaudvarnak a napiforgalma. Most egy nap alatt 200.000 ember jön és megy. És a vonatok, amelyek 1500 utas befogadására képesek, most 9000 embert szállítanak. Életveszélyes az utazás. A vasúti személyzet kidűl a kimerültségtől. A tengelyek nem bírják a túlterheltséget. És a fejvesztett kaoszból minduntalan rettenetes szerencsétlenségek híre jön. Az olasz frontról visszaözönlő katonák százait lesöpörte a vagonok tetejéről az alagutak torka. Hullák feküsznek a hazatérők útján.

Fújtatva megint egy vonat érkezett. Menekülteket és katonákat hozott a védtelen határokról. A menekültek nyomán hírek terjedtek. Cseh bandák, itt-ott reguláris katonaság tört be a Felvidékre! Minden úgy hat, mint egy-egy vészkiáltás! Trencsénben megszállták a csehek a határmentét! Pozsony előtt vannak! Amerre mennek, útjukban elkergetik a magyar hivatalnokokat, túszoikat szednek...

Egy nagybecskereki asszony jajgatott. Olyan panaszosan, elnyujtva, mint mikor a szél síránkozik a kéményben: — Jaj... jaj... már a szerbek kezén van

a város. Újvidéken is rabolnak. Versec is az övék és senki sem áll ellent... Csak a német katonák szedik fel a sineket. — És az oláhok... az oláhok!... Szívzaggatón felzokogott egy székely asszony. — A kormány pedig megtiltja a fegyveres védekezést. Miért, de hát miért?... Ki tudna ilyesmit megérteni? Egy galíciai lövészárókért, meg a Karszton egy szikláért ezer meg ezer magyar halt meg! A hazai földet nem védi senki! Ahol megkísérelték a védekezést, oda fenyegető parancs ment le Budapestről.

A kormány olyan utasítást ad a vidékre, hogy az idegen csapatokkal szemben nem szabad ellenállást kifejteni. Érték be a hatóságok az elvi tilatkozással, a lakosság pedig maradjon szépen nyugton a helységekben. Ne helyezkedjék szembe a megszállókkal!... És oda, ahol ez a parancs nem használ, Budapestről tengerészkülönítmény érkezik. Szökött fegyencek és rablók és ezek lefoglalják a hazafias ellenállás szervezőit. A védelemre szervezkedő nép közé pedig agitátorok lopakodnak: pesti zsidók, akik lázítanak és fosztogatásra izgatnak. Szegény, elbolondított fejével csődül köréjük a nép. Aztán hamar megy, az agitátorok azt mondják nekik, béke van és minden a tietek. A tömeg megbódul. Nem törődik többé se hazával, se ellenséggel. Nincs többé ellenállás és minden harag a hatóságok és urak ellen fordul. A csőcselék rabolni kezd. Zűrzavar támad és a felfordulásban mindig akad valaki a kormány hívei közül, aki a rend helyreállításának az örve alatt behívja az ellenséget.

Egy idegen fegyveres járőr bevonul. Nyolc-tíz ember és kitűzik a zászlójukat és leverik a magyar címet. A mieink pedig csak nézik, nézik, mintha alvajáró örültek lennének...

Így mondják el, akárhonnan jöjjenek, mindannyian. És ellenséges kézre kerül egyik magyar város a másik után. Amit ezer éve tartunk, elvész egyetlen óra alatt és az idegen megszállások, mint a hullafoltok terjednek Magyarország testén; sokasodik a veszendő falvak és városok neve... Vad, kétségbeesett segélykiáltás fuldoklik szüntelenül a mellemben: Hát nincs senki, aki megmentsen bennünket!

Menekültek hömpölyögtek el mellettem.

Kifosztották a házunkat! Felgyújtották a kunyhókat... Két férfiember félmeztelen aggastyánt emelt ki egy marhaszállító kocsiból. Szép, előkelő vágású, ősz feje ide-oda lóbálódott, amint vitték. És az arca olyan volt, mint a viasz. Honnan jönnek? Már senki sem kérdi. — Mindenünnen, köröskörül!... És a szállodákba, fűtetlen szükséglakásokba, hideg iskola-termekbe zsúfolódnak a menekültek. A pályaudvarokon pedig poggyászhegyek nőnek a szabad perronokon. Egymásra dobált rettentő halmok, családok, emberek megmaradt vagyona. Abroszba kötött batyuk, ruháskosarak, teletömött gyerekkocsik, angol bőröndök, tyúkólak, kofferek, tarisznyák. Szédülés fogja el az embert és a siralmas hegyek nőnek óráról-órára, vad rendetlenségben...

A bejárat felől megint oroszok jöttek. A mi katonáink puskatussal tuszkolták az embereket. — Előre ruszki!... Nehéz állati búz kavarodott mögöttük. A halomra hányt ládák körül kétségbeesett férfiak tolongtak. Egy ökölnyi fiú nagy, régi bőrtáskát vonszolt. Egy feltört koffer előtt öreg dáma térdelt a piszokban. Cobolyprémes bársonykabát volt rajta és egy paraszti kendővel volt bekötve a feje, úgy ahogy hirtelen menekülhetett. Hangosan sírt és tördelte két

sovány kezét. Mindenét ellopták az úton. Senki se figyelt rá. Gyerekek sikítoztak és nem tudták megmondani, honnan jöttek. Az anyjukat keresték, elvesztették menekülés közben. Az egyik vagonban agyonnyomtak egy kis leányt a zsúfoltságban. Holtan vitték katonák egy hordágyon. A túlsó oldalról, a sineken át, egy asszony jött futva: furcsán ugrott és a haja lobogott örült szeme előtt. Felsikített. Még nem ért oda, de látta és mégis tudta: Az övé volt, az övé...

Ezalatt a fal mellett ólálkodó lengyel zsidók alku-doztak... Rávetették magukat a hazatérő frontkatonákra, olasz pénzt vásároltak tőlük. A kijáratnál fegyveres tengerészek lármáztak és elszedték a batyus parasztasszonyoktól a tojást meg a zsírt. Vörös kar-szalagos agitátorok, a katonatanács emberei, lázító cédulákat osztogattak, az egyik beszédet mondott. A katonák körülállták, figyeltek is, nevettek is, a fejüket vakarták és mire odébb mentek, már nem tisztelegtek a fellebbvalóiknak.

Egy vonat füttyült és úgy jött, mintha menekülő lett volna maga is, nagy furás után rongyosan, lihegve jött és megint ömlött az ember. Sebesült katonák vonszolták szegény testüket az üdítőállomásra. Egyiknek újságpapírba volt csavarva a lába. Lehúzták a bakancsát a vörös gárdisták az osztrák határon. Menekültek jöttek. Volt tűzhelyük és volt hazájuk... Minden elveszett! Kitágult szemükben az éhség könnyöngött és úgy nyugtatták ki a kezüket egy darab kenyérért, mintha koldulnának.

Károlyi mit tettél?...

Bódult fejjel mentem hazafelé. Az utcai gázlámpákat már régen kioltotta a reggel. A szürke nappali világos-

ságban szinte mániákusan néztem az elhaladó szürke arcokat. Vajjon menekültek-e ezek is? Körülöttem lerongyolódott és piszkos volt a város. A házakon szomorú, kormos zászlók fityegtek a hideg levegőben. Még mindig ott voltak és szörnyű hazugságokat mondtak.

Elvesztettük a háborút. Magyarországra idegen csapatok törnek be, tízezernyi menekült tántorog az utcákon és Budapest ünneplő árulóit és lobogódíszben áll összeomló országa közepén.

November 8.

Felhők nyargaltak a Duna felett.

A szél befütyült a kéményekbe. A budai utcák ásítva dideregtek a házak között. A hűvösvölgyi villamos jóformán néptelen volt. Odakinnről régen beköltözött mindenki és árván álltak a házak. Az erdőből fejszecsapások reccsentek ki. Az út mentén fát loptak, vacogó városi emberek. Lerongyolódott hivatalnokok, tanítók, asszonyok szedtek rőzsét az avarban. A hegyekben időnkint lövések dördültek. Az elszéledő katonaság ezrei magukkal vitték a fegyvert és most szabadon vadásznak szerteszét az országban. Vadorzóktól népesek az erdők. Vérnyomok látszanak. Dög rothad. Magyarország híres vadállománya kipusztul nemsokára.

A villánkhoz értem. Körüljártam a magára hagyott házat. Még nem törtek be. Az utakon ostort csavart a szél az őszi levélből. Száraz csörgés hallatszott mindenütt és a csupasz fák gallyai összeverődtek a mozgó levegőben. Egy öreg asszony haladt lefelé az úton, vékony selyemszoknyáját fújta a szél. Valamikor

jobb időket élhetett, most rőzsét vitt a hátán: — Nem kapni fát odabenn. Mi lesz e télen? Megfagyunk . . .

Visszajövet újságot vettem a villamos ablakából. Sok kéz nyúlt ki az ablakon. Szemben egy fiatal tiszt-helyettes is vett magának lapot. A letépett rangjelzés látszott a gallérján. A jóérzésű tisztek most már nem viselik az egyenruhát. Szinte szégyen lett belőle, csak az hordja még, akinek nincs más egyebe. És ez olyannak látszott. Különben csupán a háború egykori bujkálói, szökött katonák és nemkatonák járnak uniformisban.

Olvasni kezdtem a déli lapot.

Belgrád . . . Eltűnt körülöttem minden. És az újság nyomtatott betűin túl előjött messze emlékezetemből a szerb város. Újra láttam a délvidéki Duna hömpölygését, a hajóállomást, a fellegvárat, Hunyadi egykori dacos magyar erődjét; a konakot, a fák között és túl a városon a kis kolostort, melyben olajfestékkal mázolt hajópadló alatt jeltelenül fekszik összekasza-bolva az utolsó Obrenovics, a megcsonkított szerb asszony, Drága királyné mellett. Aztán a Topcsider kertje jutott eszembe és egy keleties piszkos kioszk, amely előtt szerb cigányok hegedültek és énekeltek hozzá. Ragyogó oroszos egyenruhában kis asztaloknál tisztek uzsonnáztak. Fokhagymát ettek kenyérrel. Egyik-másiknak érdemrend volt a mellén. Egy szerb ember nagyon büszkén magyarázta, hogy ezt a kitünt-etést csak azok viselhetik, akik részesei voltak Obrenovits Sándor meggyilkolásának . . .

Rosszul kövezett utcákon állatcsordák ügettek. Trágya, piszok, poloskák, ételhulladékok és legyek, kékfényű, nagy legyek. A Skupstina . . . Mialatt ott jártam, a magyar Országházra kellett gondolnom. A két épület a két nép multjának és kultúrájának a vallo-

mása. A mienk egy gótikus kővirágzás, mely oda ereszti le gyökereit a Duna medrébe, ahol zsongó fejedelmi ágyban első honfoglaló ősünk, az az Attila alussza ezer-ötszáz esztendő nagy álmát, akinek adót fizetett Róma és Bizánc. A szerb parlament, mikoriban láttam, istállószerű pajta volt. Padok álltak benne és vörös-fehér-kék zászlószövetek kapaszkodtak a falon. Levegője birkaszagú és fokhagymabűzös volt, légypiszoktól voltak homályosak az ablakok.

Azóta, hogy ott voltam, sokat szenvedett a kis balkáni rezidencia. Mackensen és Kövess katonái jártak győzelemben a romok között. Most koldulva jár ott Károlyi és Jászi, a munkás- és katonatanács kiküldötteivel.

Miért mentek oda? Miért éppen oda? A villamos kerekei zakatolva ismételték tovább, miért, de hát miért?

A hivatalos híradás szerint a francia tábornok fenhéjazó volt és kíméletlen. Átvette Károlyi memorandumát, hátat fordított és becsapta maga mögött az ajtót . . .

Felderengő, piszkos világosság az a memorandum, mely elpanaszolja, hogy Károlyi kormánya hivatalba lépésének első huszonnégy órájában felajánlotta az entente-hatalmaknak az azonnali fegyverletételt, de ajánlatát a közös Armeé-Oberkommando nem továbbította. Elzárta Magyarországot a hatalmakkal való érintkezéstől, szétszakította a telefonvonalakat. És Weber tábornokot bizta meg, hogy Diazzal, az olasz hadak főparancsnokával a régi Monarchia nevében tárgyaljon. Károlyi memorandumja tiltakozik ez ellen, mert szerinte: „a független Magyarország nevében senki más nincs jogosítva tárgyalni, mint a magyar

nép követei“. — „Ez az oka mai megjelenésünknek“
— mondja végszavában a szégyenletes emlékirat.

Tehát senki se küldte, senki se hívta azokat, akik a magyar nép követeinek merték nevezni magukat. A kártyás Károlyi Mihály kártyázik Belgrádban. Bűnös játékot játszik. A maga hasznára csal, az országnak veszít.

Kezemben furcsán táncolt az újság, mialatt a memorandum szövegét olvastam. Hasonló okmányt emberek saját országukról még nem írtak soha. Fegyverszünetet mentek kérni a számunkra és ugyanegy lélekzetben vádat emeltek ellenünk az ellenség előtt: „Elnyomtuk a nemzetiségeket, zsarnokai voltunk a szabadságnak . . .“ Olyan érzésem támadt, mintha hirtelen öntöttek volna valamit a torkomba, amit nem bírtam bevenni. Egy darabig sebesen kellett nyelnem és a halántékom lüktetett. Aki ezt az iratot megírta, az gyűlölve hazudott, akik pedig átadták, azok vagy hülyék vagy gonosztevők.

A francia tábornok a memorandumra adott válaszában rettentően sértő és lenéző volt. Gyalázat! Őket alázzák meg és mi viseljük a szégyent. Franchet d'Esperay minden szavával arculütötte Károlyit és kíséretét. Milyen mérhetetlen megvetést érezhetett d'Esperay a régi comtéi nemes, a hazaszerető katona a hazaáruló Károlyival és bolsevista, internacionalista társaival szemben.

Munkástanács . . . Katonatanács . . .

Vajjon Jászi semita fején és Hatvany faunszerűen zsidó arcán jártatta-e tekintetét, mikor azt mondta:
— Önök csak a fajmagyarságot képviselhetik, nem pedig Magyarország népét . . .

Aztán felelt a delegáció emlékiratának arra a zsur-

naliszta-fantáziával kigondolt ravaszkodó mondatára, hogy: „Magyarország november elseje óta nem ellenséges ország többé, hanem semleges föld...”

— A magyarok együtt mentek a németekkel, együtt fognak meglakolni és fizetni. — És felelt azoknak is, akik a magyar Parlamentből a haldokló Magyarország felett azt kiáltották: „mi entente-barátok vagyunk“ és felelt Károlyinak is, aki hatalma érdekében Prágával, Bukaresttel és Belgráddal csinált politikát.

— Magyarországnak ellenségei a csehek, tótok, oláhok, jugoszlávok, — mondotta a tábornok. — Csak intenem kell nekik és önök elpusztulnak.

Szinte kényszeríteni kellett a tekintetemet, hogy szégyenben és haragban tovább olvasson.

A fegyverszüneti feltételek szövege következett... Feltételek? Nem feltételek, hanem bosszútól és gyűlölettől lihegő parancsok, melyeket egy felfegyverzett haderő vezére megvetően diktált a fegyvertelen állam nevében önhatalmúan odatolakodó küldöttségnek.

Képtelen agyrém... A magyar kormánynak az ország keleti és déli vidékein nagy területet kell kiürítenie. Magyar földet kell kiszolgáltatnunk a balkáni haderőknek. Oda kell adnunk a Szamostól a Maros-Tisza vonaláig, a Duna folyásától a horvát-szlavón határig azt, ami ezer év óta a mienk.

Tizennyolc pont... tizennyolc ökölcsapás egy nemzet arcába. Ezek után Magyarország nem ország többé, csak préda, amelyre rátipornak.

Szegény hazám és szegények mi valamennyien... Egyszerre nem láttam többé világosan a betűket, mintha valami előmlött volna felettük, olyanok lettek, mint a kövek a patak medrén, lenn, mélyen a víz alatt. Megtöröltem a szememet és hirtelen felpillantottam.

Látta-e más is? A kis tiszthelyettes nem látta. Ő is sírt. Lehorgasztott fejjel ült és az újságot marokra gyúrta a térdén. Körülnéztem. Az arcok megváltoztak, miatt az újságot olvastam. A többiek is elolvasták. Izgatottan, idegenek kezdtek beszélni egymással: — Mindig azt mondták nekünk, csak Károlyi tud jó békét hozni. Meghozza két nap alatt. Azt mondták, csak ő menthet meg . . .

Az elbolondított emberek, mintha egy pillanatig eszméletre tértek volna. Ijedt csalódás, panaszkodó elkeseredés zsibongott a villamos kocsiban. Legtöbben dühösen szidták a francia tábornokot, újszerű megjegyzések hangzottak el Károlyiról is. Valami felderengett . . . Vagy csak a magam látásását képzeltem bele a többiek szemébe?

— Még sincs úgy, — mondotta egy úr a szomszédjának — nem kell elhamarkodottan ítélni. És fennhangon olvasni kezdte, hogy a kormány békeküldöttsége feltételekhez köti a fegyverszüneti okmány aláírását. A feltételeket táviratba foglalta, melyet Franchet d'Esperay útján továbbít Párizsba. — Hiszen világosan itt áll, — folytatta az úr — a kormány csakis abban az esetben írja alá a megállapodást, ha az entente-hatalmak a békekötésig biztosítják a magyar állam határait. A békekötésnél pedig majd eligazítja Károlyi a dolgot. Bizalmas emberei mondják, hogy mindent keresztül tud vinni Párizsban. Hat hét alatt békét teremt.

A kimerült emberek belekapszkodtak a szavakba. A tiltakozó távirattal még eltolódott a végleges rossz... És azok, akik az előbb még izgatottan beszéltek, öncsaló optimizmussal áttarták el fáradt testükben a lelkiüket. Csendesek lettek. Szorongtak, tolokodtak és ki-

néztek az ablakon. Egy asszonyosság hangosan ásított. A hátam mögött a drágaságról beszéltek: Megint felment a burgonya ára . . .

Mikor hazaértem, Anyám a kis zöld szobában ült az ablaknál. Tétlenül ült a félhomályban ő, aki mindig tett valamit. Az ajtó nyílására felém fordult és kissé felemelte az arcát, hogy megcsókoljam. A szürkületen át is láttam jó kék szemét, melynek tekintete az évek dacára fiatal és tiszta maradt. Most végtelenül szomorúan nézett rám. Az asztalon egy déli újság feküdt mellette.

— Olvasta? — kérdeztem.

— olvastam . . .

November 9.

Nagy fehér plakátok kapaszkodtak a házak falára. Végesvéig az utcákon új plakátokat ragasztottak ki megint. Odatapadtak a kirakatok üvegjére, a kávéházak ablakára. Ott voltak a mozgósínház-reklámok között, a hirdetési oszlopok hasán és nem voltak sem „Parancsok“, sem „Rendeletek“, sem „Kiáltványok“. Messziről láttam, egy szó feketélt a papirosokon: Ballada.

Egy régi szelíd szó, mely mintha elmúlt napokból jött volna, hogy mondjon valamit az új napoknak: Ballada . . . Odakapott a tekintetem, de még nem érte el az apróbb sorokat. Át kellett vágnom az utca közén. És mialatt mentem, csak kérdeztem magamtól:

Az van-e a balladában, amire várok, a magyar kín hördülése? A szenvedésünk lázadó kiáltása? Ki írta? Valaki a régiek, vagy az újak közül? Vagy a költő, aki tüzet segített rakni atyja ősi telkén és megtévedetten együtt csinált „forradalmat“ Hatvany-Deutsch báró-

val, Lukács-Löwinger Györggyel, Pogány-Schwarz és Landler elvtársakkal? Megtért-e fajához a megtévedt és felordít benne az elárult magyar föld, amelybe beleharapnak a balkáni rablók? Vagy ő, a másik szól-e, aki a hontalan Dante fájdalmát bele tudta érezni a mi nyelvünkbe, aki rímbe tudta szedni azt, amit a rónák viharja rivall?

Nem ők, nem a magyarok szóltak. Goldglantz-Erdős Renée verse émelyítette a levegőt, melyet a kormány kiplakátoztatott az egész városban.

„Elméne Belgrádba jó Károlyi Mihály
... bús Károlyi Mihály ...
... *nagy* Károlyi Mihály ...“

És ezt ma odaragasztották minden budapesti ház falára. Átlátszó játék. A Ballada részvétet akar kelteni Károlyi Mihály iránt, nehogy harag támadhasson az emberek lelkében: ő reá akarja terelni a szánalmat, nehogy önmagát kezdje szánni a nemzet. Mintegy parancsszóra, jóformán az egész fővárosi sajtó is ugyanilyen értelemben ír. Az újságok szinte elleplezik a fegyverszüneti feltételeket és a francia tábornok nyersenézését állítják előtérbe. Cikkeiben Károlyi a nemzetért szenvedő vértanú lesz.

Az utca népe megállt, olvasta a balladát és itt is, ott is hallatszott: Szegény Károlyi Mihály. De mialatt mondták, fojtottan, keserűen hírek szivárogtak szerte a városba, amelyeket nem lehetett megállítani. Terjedt a belgrádi nap valósága s ökölbe szorult tőle az ember keze.

Franchet d'Esperay Szalonikiből érkezett repülőgépen Belgrádba a találkozásra. Díszőrséget állított a

szállása elé. Díszbe öltözött, mellére tűzte összes kitüntetésait és úgy fogadta azokat, akikről azt vélte, hogy Magyarország küldöttei. Károlyi Mihály és társai sportsapkával, térdnadrágban és gamasliban jelentek meg. Mintha futball-mecsre mentek volna a Népligetbe. A tábornok meglepetve mérte végig a társaságot. Rideg és lenéző lett. Kezet nem adott senkinek, összefonta mellén a karját. Kezdetben megütközéssel, majd irónikusan hallgatta végig Károlyi tökéletlen beszédét. Miután pedig átvette a Magyarországot vádoló memorandumot, melynek Jászai volt a szerzője, a lámpa fénykörébe állította a küldöttséget és figyelmesen megnézte egyiket a másik után. — „Vous êtes Juif?“ — kérdezte Hatvanytól, aztán Jászira pillantott, aztán Károlyira: „És maguk is zsidók?“

Leplezetlen ellenszenv tükröződött az arcán, mikor Károlyi, mint a forradalom vivmányait, bemutatta neki a munkás- és katonatanács két kiküldöttjét. A katonatanács képviselőjének, Csernyák századosnak, kérdőn mutatott a gallérjára, melyen hiányzott a rangjelzés: „Vous êtes tombés si bas?“ — és bólintás helyett gögösen hátralökte a fejét, sarkon fordult és ott hagyta őket. Elment ebédelni tisztjeivel, a nélkül, hogy meghívta volna a küldöttséget, pedig, mint ők mondják, az asztala számukra is terítve volt.

Az öndetegátusok elképedve meredtek egymásra. Hogyan fogják ezt bejelenteni az elbolondított és megcsalt országnak, mellyel Károlyi és sajtója hosszú hónapokon át elhitette az „entente-összeköttetések“ és a „jó béke“ meséjét? ... Ijedtükben egymást okolták és valamelyik azt mondta Károlyinak: „Pesten úgy ünnepeltek, mint egy félistent és most úgy bántak veled, mint egy kutyával ...“

Károlyi és társai aznap éhen maradtak Belgrádban, Franchet d'Esperay tábornok pedig, miután megebédelt, tábori egyenruhába öltözött és kemény szavak kíséretében átadta a deputációnak a szörnyű, lealázó fegyverszüneti feltételeket.

Ez történt Belgrádban november 7-én. Egy nappal később, tegnap este pedig Budapesten, a Keleti pályaudvaron összegyűltek a kormány tagjai a delegáció ünnepélyes fogadására. Károlyi Mihályné, Jászi Oszkárné és a többi „forradalmi nő“, mint ahogy ők magukat nevezik, szintén ott voltak. De az ünneplők hiába vártak. Károlyi és kísérete félt . . . A ferencvárosi kis pályaudvaron megállították az udvari vonatot, suttyomban kiszálltak a s rosszul világított állomáson hamarosan elszéledtek.

Hátsó ajtón így szöktek be a belgrádi szégyennel a megcsalt városba.

November 10.

Szürke ólmos eső esik. Szemközt az elhanyagolt öreg házról egy nagy darab meglazult vakolat csattan le a mélybe és szétrepül az utca aszfaltján. Vasárnap van. Az utcában senki se jár. Csak az eső megy el az ablak előtt. Elmegy és fátyolosan újra jön és ír valamit az üvegre.

Semmi se történik.

A köztársasági párt ma délutánra népgyűlést hirdetett. A szervezett munkások és szerveződő munkakerülők, a katonatanácsok, a tisztek és altisztek . . . gyűlések mindenütt. És mindenütt a népfönségről, jogokról, demokráciáról, függetlenségről és szabadságról szónokolnak. Csak Belgrádról nem beszél senki. Nincs tiltakozó felvonulás és népgyűlés a fegyverszüneti fel-

tételek ellen! A belgrádi szegényről hallgat a város, mintha nem lenne köze hozzá, mintha kiégett volna az önérzete. Károlyi hűbéres újságai megint egyszer elbódították hazugságaikkal a tömeget. És a tömeg bután és egykedvűen megy a tegnapi úton tovább. Vak birkanyájak és megvakított ökörcsordák, beláthatatlan világtalan gulyák követik törtetve elvetemült kolompasukat a szakadék felé.

Ők mennek, de hát hol tétovázik az, akinek jönnie kell?

Az eső kísértetiesen ír az ablakomra, a szemközti ablakokra is ír valamit. Különben semmi se történik.

Semmi? . . . Rendetlenség lehet a fejemben, hogy ilyesmit bírok gondolni. Hiszen mindennap összedűl valami, ami mindig volt, amióta vagyok és azelőtt is volt, régen azelőtt . . . Nem lehet felfogni. Csak olvassa az ember a híreket és mire elolvasta, képtelennek rémlik az egész és mindig újra várakozás támad az agyunkban, furcsa, félőrült várakozás. Talán felnevet valaki a csendben. Vagy egy hang szólal meg és erősen, biztosan mondja, hogy nem igaz és úgy van minden, ahogy volt. Hasztalan várunk . . . És megint csak azt kezdjük hinni, hogy semmisem történik.

Pedig a királyhú Bajorország elűzte Lajos királyt. Szászországban a munkások és katonák tanácsa kiáltványt intézett a néphez : „A királyt megfosztottuk trónjától, a Wettin-dinasztia nincs többé!“ Baden elkergette uralkodóját, a hesseni nagyherceg a csőcselék foglya. Württemberg, Braunschweig, Weimar . . . Ősi trónok, legendás régi udvarok, kultúrközpontok, műpártoló kis rezidenciák omlanak össze percek alatt,

mintha egy száguldó gyűlölet döntene fel mindent, ami keletről nyugatra a multból lábon talált.

Mind trónvesztettek a hű német fejedelmek. Csak az az egy visel még koronát, aki hűtlen volt. A Hohenzollern odalenn Oláhországban. És a császár holland földre menekül boldogtalan birodalmából.

Vilmos császár lemondott a trónról! . . . Ahogy terjed és száll a hír, még ott is, ahol gyűlöletben várták és diadalordítással fogadják, a mulandóság borzongása fut el tőle az arcokon.

Napoleon óta sohase gyűlöltek úgy senkit a földön, mint őt. Jelentőségét majd ennek az alapján számítja ki a história. Hatalmát pedig azzal méri fel, hogy Bonaparte ellen Anglia a világnak csak egy töredékével szövetkezett, míg a Hohenzollern ellen fegyverbe állította az egész világot.

A két császár legnagyobb ellensége és tragikus bukásának oka is egy. Napoleon Franciaországot akarta világhatalommá tenni, Vilmos császár a Németbirodalomról álmodta ugyanezt. Fele úton megállni nem bírt egyikük sem.

És most a szentilonai sors várakozik-e Vilmos császárra, akit törvényszék elé akarnak hurcolni a győztesek? Egy horgonyzó Bellerophon lesz-e a holland kastély, amely befogadta?

Bármi történjék is, ezután, a francia bosszú első pontja betelt. De nem Szedán, — egy roppant Waterloo teljesült.

A magyaroknak barátjuk volt a császár. Egykor a budai királyi várban pohárköszöntőt mondott a magyar nemzetre. A habsburgi uralom óta, koronás fő nem szólt úgy hozzánk soha. Iskolás könyvekbe szedték a beszédét, a gyerekek tanulták és a császár emléke itt

maradt. De közénk nem jött többé. A háború alatt járt Bécsben, Szófiában és Konstantinápolyban. Budapesten nem állt meg soha. Bécs féltékenységét kímélte, pedig a magyarság várta őt, akinek a katonái együtt véreztek a mieinkkel országunk három kapujánál. Képe a kirakatokban volt, Budapest legszebb körútját Vilmos császár-útnak nevezte el, birodalmának színei ünnepelten lobogtak utcáink felett és ha vonatja valamerre érintette az ország földjét, hódoló cikkeket írtak róla a lapok.

És most ugyanazok a sajtóorgánumok, amelyek csúszva hízelegtek, csúfolódnak és méltatlanul becsmérik.

1916-ban Tisza a német főhadiszálláson járt. Erdélybe akkor törtek be a románok és ő csapatokat és segítséget kért szorongatott hazájának.

— De vajjon hálásak lesznek-e érte a magyarok? — kérdezte a császár.

— Hálásak leszünk, felség — felelte Tisza István.

És mialatt erre gondolok, egy német folyóirat rajza jut eszembe. Érzem, hogy előnti a szégyen az arcomat. A rajzon Németország képe látszik és egy magyar, aki sok német katonasír között tolvajlámpával vezeti át Magyarországon az entente-csapatokat, hogy hátbatámadhassák a német szövetségest.

Németország ma így gondolkozik felőlünk. Pedig nem is olyan régen . . . A háború alatt volt, Berlinben jártam. A Zeughaus előtt katonásdit játszottak a gyerekek a napsütésben. — Te bajor vagy, te württembergi — mondotta a parancsnokuk, — te meg szász . . . És én magyar vagyok, — szólalt meg az egyik kis fiú. — Sajátságosan hatott. Berlin közepén, egy porosz fiú, akinek büszkeség magyarnak lenni. — Hiszen akkor

honfitársak vagyunk, — mondtam ellenállhatatlanul. — Maga magyar? — kérdezte a parancsnokuk. — Still jستاندن! Aujen rechts! — vezényelt aztán harsányan — die haben sich tapfer jeschlagen! — És a kis hadsereg tisztelgett... Tisztelegtek azoknak a messze, soha nem látott magyar honvédeknek, akikről az atyjuk és a bátyjuk mesélt, ha a Kárpátokból hazatért.

Igy volt akkor... és most?...

De számkivetésében a császár és összeomlásában a német nép gondoljon arra, hogy mi azok vagyunk, akiknek Franchet d'Esperay francia tábornok azt üzenté: „A magyarok együtt küzdöttek a németekkel és együtt fognak lakolni és fizetni“. És ha ítélnék, ne feledjék, hogy ugyanazok, akik Magyarország nevében becstelének voltak hozzájuk, még százszorta becstelenebbek voltak mihozzánk magyarokhoz.

Idehaza elszakították a szövetségünk hitlevelét, de vigyázzanak a győzők, a közös szerencsétlenség konokabb szerződést tud írni, mint az emberi kezek. Foch marsall német fegyverszüneti okmánya testvére a könnyörtelen belgrádi írásnak. A wilsoni álarc leszakadt és a győztesek rébolyodott kegyetlenséggel koldusokká tesznek és ránszabadítják a vérbeborult felhőt, amely kelet felől húzódik a megcsalt népek kétségbeesése fölé.

Ebben a felhőben sötét idegenek lopakodnak be az orosz határokon Európa szívébe és összefognak azokkal, akiknek az arcuk hasonlít az övékhez. És ilyenek Párizsban is vannak és Londonban és New-Yorkban is...

Európa nagyobbik felét már ellepték. Oroszországban Trockij-Bronstein, Krassin-Goldgelb és Litwinow-Finkelstein, Radek és Joffe a mindenható. Mün-

chenben Kurt Eisner a bajor népállam ura és elnöke, Berlinben a katonatanács élén Beerfeld, a munkástanács élén Hirsch áll. Bécsben Renner, Adler, Deutsch és Bauer kezében a hatalom. És Budapesten...

Véletlen lenne ez?

Varjak a haldokló népek felett... Kivájják még a látó szemeket, beleverik a csőrüket a még lüktető szívekbe, cafatokban tépik le a húst a vergődő tagokról. És sehol sincs olyan, aki elhajtaná őket.

Semmise történik... Halkan, halkan, mint a szó-talan kétségbeesés, csak az eső veri az ablakomat.

November 11.

Tudhattam volna, hogy így lesz!...

Károlyi és kormánya tegnap délben elhatározta, hogy a belgrádi feltételeket változatlanul elfogadja... A francia kormányelnök tiltakozó sürgönyükre még csak nem is válaszolt. Elnézett a fejük felett: nem állt szóba velük. Egyenesen Franchet d'Esperaynek küldött utasítást: „Felkérem, hogy Károlyi gróffal csak katonai kérdésekről tárgyaljon, minden más kérdés kizárásával. Ez véglegesen irányadó. Clémenceau.“

Fenn a budai várban, a régi miniszterelnöki palotában összeült a minisztertanács. Károlyi eleinte felrűnően izgatott volt, aztán elfáradt figyelni, elnyujtotta hosszú lábszárát, nadrágzsebébe süllyesztette a két kezét és előrelógó fejjel, részvétlenül nézett a szeglet felé, ahol nem történt semmi. A pártjabeli miniszterek idegesek voltak. A szocialisták és a radikális miniszterek nyugodtak. Linder már nem miniszter többé. Állandóan részeg volt. Nem egyszer látták tántorogva

kijönni a minisztériuma kapuján. Miniszteri íróasztalán konyakos üveg állt, az előszobájában pedig matrók ittak . . . A kormány felmentette és Bartha Albert alezredest hozta a helyére. De hogy Linder „értékes szolgálatait a jövőre is biztosítsa a maga számára“, megbízta, menjen el Belgrádba és a magyar államhatalom nevében írja alá a fegyverszüneti feltételeket . . .

Mintha tervszerű démoni számítás lenne mind-ebben. Úgy rémlik, le akarnak bennünket alacsonyítani, hogy annál könnyebben tiporhassanak az arcunkba. A sportsapkás küldöttség után most egy részeges katonamegy Belgrádba, hogy a fenhéjazó francia tábornok előtt zavaros szemmel, borgőzös szájjal, tántorogva képviselje Magyarországot.

És mialatt Linder útjára készülődött, Károlyi Nemzeti Tanácsának üléstermében olyan beszédet mondott, amely biztatás és ígélet mindenkinek, aki Magyarország területéből rabolni akar.

Elmondotta, hogy: „A szerb csapatok Újvidéken vannak és erősen haladnak befelé. A csehek nemzeti ünnepükön elhatározták, hogy megszállják azokat a megyéket, amelyekre aspirálnak. A cseh csapatok elindultak és gyorsan haladnak az országban . . . Az a tervük, hogy megszállják Pozsonytól és a Dunától északra Máramaros megyéig a Felföldet. Ez körülbelül tizenhét-tizenkilenc vármegyét jelent. Súlyos a helyzet oláh részről is. Az oláhok általános mozgósítást rendeltek el . . . Igazunk és fizikai gyengeségünk teljes tudatában — jelentette ki végül Károlyi — csakis a jogra támaszkodhatunk. Ezért az az előterjesztésem, hogy írjuk alá Franchet tábornokkal a fegyverszüneti szerződést és *ha aláírtuk, a betörések egyszerű erőszakot jelentenek. Bárki betör, tiltakozunk ellene, felemeljük*

*óvó szavunkat és apellálunk a világ művelt népeinek ítél-
letére, de fegyvert nem szegezünk ellenük, mert mi állani
akarjuk és fogjuk az aláírandó fegyverszüneti szerző-
dést“.*

Magyarország ügynevezett miniszterelnöke, Magyar-
ország kellő közepéből igéri meg rablásra induló kis
szomszédainknak, hogy ha jönnek, bántódásuk nem
lesz, fegyvert nem szegezünk ellenük! Így hívja be
Károlyi Mihály a szerbeket, cseheket és oláhokat egész
Nemzeti Tanácsa és egész kormánya füle hallatára.

Lázadó dühvel, remegő szájjal olvastam a gyalázatos
beszédnek a szövegét. Mit kap ezért a munkáért Ká-
rolyi Mihály? . . . Alig kétszáz éve, őse Károlyi Sán-
dor 50.000 arany értékben az erdődi uradalmakat és
Husztot, Tarcalt, Marosvásárhelyt kapta a császártól,
meg egy grófi koronát, amelybe a bécsi armális-piktor
tévedésből két gyönggyel többet talált festeni, mint
Magyarország egyéb grófjainak a koronájába. Tizen-
egy ága van a Károlyiak koronájának. Ezért a két
gyöngyért viselte a demokrata Károlyi Mihály gögő-
sebben a címét mindenkinél? . . . Viselte és viseli még
ma is, mialatt köztársaságot csinál. Hordja a Habs-
burgok adományozta rangot, míg a Habsburgokat meg-
fosztotta a rangjuktól. Kegyelmes grófnénak hivatja a
feleségét és kegyelmes grófnak önmagát, míg azokat,
akiktől címe származik, sajtójában Habsburgi Károly-
nak és Habsburgi Józsefnek neveztetni!

A király vonatját, a király autóját használja, az Ope-
rában a királyi páholyba ül a feleségével. El akarja
foglalni a királyi palotát is. Valamelyik nap családja
körében ebéd után, elterülve a karosszékben, szivarral
a szájában, odavetette: „Le fogom mondatni a királyt“.
De Károlyinak két tanácsadója, Kéri és Jászi azt java-

solta: ne ő, ne is a kormány végezze ezt el. A fajmagyar értelmiség ragaszkodik a koronához és királyhú az egész parasztság is.

Egy régi ismerősömmel találkoztam ma délután. Tőle értesültem Károlyi tanácsadóinak a véleményéről. Olyanok ismételték meg előtte, akik egészen szava-hihetők. Kéri Pál azt mondta: „Soha se lehet tudni. Viseljék mások az ódiomot. Mint ahogy a német szövetség feldöntését mással intéztettük el, a király lemondását is bizzuk másokra. Erre legalkalmasabbak a főurak. Ha tetszik a népnek, reklám, hogy még a grófok sem akarják a királyt. Ha meg nem tetszik, járják le magukat ők“ . . .

— Úgy se vállalkozik rá senki, — mondtam, mialatt lassan mentünk egymás mellett az utcai nép között.

— Lehet, hogy igaza lesz, — felelte kísérőm, közben felhúzta sovány vállát és kezével kétkedő mozdulatot tett. — Úgy hallom, Károlyi eddigi tárgyalásai nem vezettek eredményre. Pedig neki most már sürgős a dolog. Sietni akarnak itt is. Irígylik az elsőbbséget Berlintől meg Béctől. Tudja-e, hogy az Osztrák Nemzeti Tanács a németországi események hírére állást foglalt a köztársaság mellett és Károly császár tegnap Schönbrunnban aláírta a visszalépési okmányt?

Hirtelen megálltam. Egy pillanatig tartott.

— Nem . . . nem tudtam . . .

— Ennek a hatása alatt most már be meri vallani a Károlyi-kormány is, hogy az államforma kérdésében nem várja meg az alkotmányozó nemzetgyűlés döntését. Bokányi „elvtárs“ már a forradalom napján eltörölte a királyságot . . . Nem kell se neki, se Kunfinak, se Pogánynak! Hatvany báró és Jászi és Kéri Pál se

akarja, egyszóval: beszüntetik a magyar királyságot . . . Károlyival ugyan pro forma egy kiáltványt írtak alá, de hát ez úgy se számít. Különben, ha érdeklí, menjünk át a Pesti Napló szerkesztősége elé, ott elolvashatjuk.

A kivilágított kirakatban a legújabb hírek között csakugyan ott lógott a kiáltvány szövege : „. . . A Magyar Nemzeti Tanács azzal az ünnepélyes felszólítással fordul az ország városaiban és községeiben alakult nemzeti tanácsokhoz, döntsenek rögtön arról, csatlakoznak-e a Magyar Nemzeti Tanácsnak ahhoz az elhatározásához, hogy Magyarország jövőendő államformája a köztársaság legyen. Gyors elhatározásra és sürgős értesítésre van szükség.“

Az a névtelen undorodás fogott el, melyet mindig érzek, ha az új hatalomnak az írásait olvasom. „Sürgős értesítésre van szükség“ . . . mintha egy ügynök kérne tőzsdei megbízást . . . „gyors elhatározás“ . . . mintha árverés lenne és régi lom kerülne kalapács alá : Szent István koronája és ezer magyar év hagyománya.

— Ne essék kétségbe, — mondotta kísérőm keserűen. — Az egész csak komédia. Mindegy, hogy mit írnak, mindegy, hogy mit felel az ország. A szociálista párttitkárság meg a többi „elvtárs“ már döntött. November 16-án kikiáltják a köztársaságot és Károlyit kikiáltják elnöknek. Mi pedig hallgatunk.

— De hát meddig hallgatunk még ?

— Mit tegyen az ember ? Negyvennégy hónapig voltam a fronton. Háromszor megsebesültem, beteg is vagyok, fáradt is vagyok. Aztán meg másutt talán még rosszabb, mint itt. Berlinben tűzharcok vannak. Császárhú tisztek és vörös gárdisták gyilkolják egymást Unter den Linden. A házak tetejéről gépfegyverrel lövöldöznek. Vörös tengerészek elfoglalták a császári

palotát és a barrikádok között halottak feküsznek. Itt csak ritkán ütik le az embert és az óráját is csak egyszer veszik el. — Fanyarul, szinte fájdalmasan nevetett. — Tudja, engem betemerett a lövészárókba egy gránát. Soká ástak, míg rám akadtak, nehéz volt a föld, azóta . . . — Elnyomott irtózat látszott az arcán, összerázkódott : — Végünk van, Úgyis hiába minden. Hirtelen elfordította a fejét. Egy darabig még szólanul kísért, aztán félszegen köszönt és lekanyarodott egy sötét kis utcába. Elment, de a hangja nem ment el vele. Egyre hallottam, ahogy szomorúan folytatódott és jött szemben is és jött mellettem is és jött mögöttem is. „Végünk van. Úgyis hiába minden“ . . . Ezt gondolják ők valamennyien, akik szenvedtek, akik fáztak és éheztek, akik koldusok és nyomorékok lettek, akiknek leszaggatták a mellükről a kitüntetést és letépték a gallérjukról a csillagot. Azok tépték le, akik nem láttak háborút és itthon bőségben éltek, gazdagodtak, akik többen lettek, míg mi elfogytunk, akik megnyerték a mi elvesztett háborúnkat.

„Végünk van, úgyis hiába.“ — Hát ez az, ami a szemekben látszik? A kimerültség, — a nagy: fáradt-vagyok? . . . Most értem meg. A legjobbak elestek, akik pedig onnan visszajöttek: sebesültek ők, ha nincs is seb a testükön.

És ezen se hadvezérek, se államférfiak nem tudnak segíteni.

Hazafelé tartottam. A lépcsőházban nem égett a villany, napok előtt elromlott, de nem akadt munkás, aki megigazítsa, beléptek a munkanélküliek alakuló szervezetébe . . . A csengő sem szólt, fenn a lakásunk ajtajánál. A szerelőt hasztalan hívtam, otthagyták a segédei, ő maga meg nem mozdulhat ki az üzletéből.

Dörömbölni kell hát az ajtón, mert nyitva hagyni nem lehet. Mostanában csavargó katonák járnak a házakban. Mindúntalan betörésekről hall az ember.

Mialatt a sötét lépcsőházban várakoztam, odakinnről utánam jöttek a lezüllött város képei; zsúfolt villanyos kocsik dulakodó dühös tömege, prémkabátos hadigazdagok, piszkos zászlók és a kormos házfalakon októberi plakátok maradványai, zenés kávéházak, nyers lárma, trágár beszédek, szenes pincék előtt ácsorgó emberek. Az eldurvult utca iszonyata bennem volt még akkor is, mikor a szobámba értem.

Anyám hangja hívott... Nála égett az ernyős lámpa az asztalon és a zöld terítő bársonyában, mint egy mezőn, sétáltak a patience-királyok a kis királynék mögött.

— Hol jártál? — kérdezte Anyám.

— A szénért jártam...

— Nos?

Nem akartam neki megmondani, hogy utánjárásom megint hiábavaló volt. — Még egyszer el kell mennem, nem végezhettem. — Közben megürülő pincénkre kellett gondolnom és a szénközpontra, a sok ácsorgó emberre. Mintha mozgóképek nyargaltak volna el előttem, hirtelen a Pesti Napló kivilágított kirakata jutott az eszembe. Ott is ácsorogtak emberek. Nagy betűk, legújabb hírek : csehek, oláhok, szerbek és ősmagyar városok nevei... Az emberek hallgattak és a nyakukat nyujtogatták. Mindenütt ugyanazok a fáradt arcok. És mintha egyetlen hang beszélne valamennyi helyett: Végünk van, hiába minden...

Nem, ezen nem tud segíteni se hadvezér, se államférfi...

Ekkor vettem észre, hogy Anyám már jóideje el-

gondolkozva néz rám patience-kártyái felett. Nem szólt, nem kérdezett, csak előre hajolt és megsímogatta a fejemet.

Szokatlan volt ez. A gyöngédsége jóformán soha se hangzott, soha se látszott. Csak úgy ott volt halkan, halkan mindenütt a mélyben. Ő nem szerette magát megmutatni. A büszkék önuralma mögött élte az életét. Gyermekekoromban és mikor beteg voltam és mikor elcsüggedtem, csak akkor jött onnan elő, az önuralma mögül — miattam, soha se magáért, — és olykor most, mióta öreg lett. Mondani akartam volna valamit, meg akartam volna köszönni, amit úgy sem lehet megköszönni. Megsímogatott . . . És ez olyan jó volt, mert szép szelíd titkokat tudott az ő keze, melyeket csak a gyerekei homlokának mondott el ritkán, ha nehéz volt az óra. Szép, szelíd titkok őrzői, áldott asszonykezek. Ők tudják azt, amit nem tudnak se hadvezérek, se államférfiak . . .

És abban a pillanatban valami mondhatatlan izzott fel bennem, lázadó vágy volt-e, vagy egy jövendő szó, egy elkövetkező tett? Nem tudom, de valami volt, ami elébe akarta vetni magát a rohanó pusztulásnak, gátba akarta emelni az omló anyaföldet, az asszonyit, a hűségest, a termékenyt, a jövőt . . . Mert ők tudják azt, amit nem tudnak a hadvezérek és államférfiak . . .

Egy kocsi állt meg a ház előtt. Vajjon ki jön hozzánk? Sok nap óta nem láttam jóformán senkit. Az érintkezés szinte megszűnt. Az emberek legjobb barátaikról nem tudták, hol vannak. Mindenki elbújt a maga otthonába; az októberi napon szétszakadt szálak még nem fonódtak össze. Odakinn kopogás hallatszott a lépcsőházban és ajtónyílás. Lépések jöttek a folyosón. Zichy Rafaelné volt.

— Emlékezel, mikor utólszor találkoztunk? . . . Az erdők között a ködben. És azalatt, míg a jövőt találgattuk a hűvösvölgyi házban, benne a városban már megkezdődött a lázadás.

— Akkor volt . . . október 30-án.

— Azóta minden összedült. Van-e olyan erő, amelyik még jóvá tudja tenni ezt a borzasztó pusztítást?

— Sohase lehet jóvátenni semmit, — mondotta Zichy Rafaelné elgondolkozva. — A rossz megmarad, csak mellette lehet valami jót tenni, ami halad és elhagyja a rosszat maga mögött.

— De hát van-e, aki ma még jót tudna tenni? Szervezetlenek vagyunk és az emberek olyan csüggedtek és fáradtak. Amíg így van, semmi sem történhetik. A csüggedést kellene meggyógyítani. Az előbb gondoltam rá: az asszonyok nagyobbak tudnak lenni a pusztulásban, mint a férfiak. Ha fel lehetne ébreszteni őket és megfognák egymás kezét, ők vissza tudnák vinni a nemzet életébe az elvesztett hitet.

— Már tárgyalok a katolikus női alakulatokkal, — mondotta Zichy Rafaelné, — szervezem az egységeket.

— Nem felekezeti egységet, magyar egységet akarok. A destrukció is egy táborban van. Mind összefogtak ellenünk.

— Én ott kezdem el, ahol a gyökerem van — felelte vendégem és sajtáságosan mosolygott, miatt elbúcsúzott. — Te is olyan vagy, mint a többi magyar temperamentum. Egyszerre, rohamban akarnátok mindent megcsinálni . . .

És neki volt igaza. Ő már dolgozott.

Mi történik?...

A Reáltanoda-utcai iskola előtt tengerészek sorakoztak. Állig felfegyverzett menetszázad az utca közén. Kérdően, bizalmatlanul néztek össze az emberek. Rossz emléke van annak az iskolának. Októberben titokban ott verődtek össze a katonaszökevények, a károlyisták lázadásának fegyveres szolgálói. Úgy mondják, onnan indult ki Tisza megöletésének sötét munkája is.

— Már megint akarnak valamit?

— Ezek a Fényes László tengerészei. Pozsonyba mennek a csehek ellen, mondotta egy hosszú szőke ember.

Valaki felsóhajtott: — Szegény pozsonyiak. — A szőke ember ijedten intett, hogy hallgasson. Háta mögött egy tiszt izgatottan kezdett beszélni. Csak félig értettem. Arról mondott valamit, hogy Pogány rendeletére az 1-es honvédek kaszárnyájában éppen most szereltek le ötszáz tisztet és vagy háromezer közkatonát, akik a Felföld védelmére akartak menni.

Az iskolaépület kapuján ekkor tábori egyenruhában egy vállas fekete zsidó jött ki. Mellén nemzetiszínű szalag volt. A hangja nem ért el hozzám, csak a szája mozgását láttam. Beszédet intézett a tengerészekhez. Éljenzés csattant fel az utcában. A tömeg előre tódult, én pedig visszafordultam, hogy szabaduljak a sodrából. Kerülő úton igyekeztem hazafelé. Egyszerre megint éljenzés hallatszott és mögöttem nehéz lépések doboltak a kövezeten. A tengerészkülönítmény vonult a pályaudvar felé. Kétcidalt csöcselék kísérte. A csapat élén kivont karddal a feketehajú haladt, mögötte fegyvencképű tengerészruhás emberek. A legtöbbnek

már vörös szalag volt a sapkáján. A kék zubbony mély kivágásában szabadon látszott mezítelen, szőrös mellük. A legutolsó horpadt orrú, zömök ember volt. Tisztátalan, pattanásos bőre fénylett. Csupasz nyakára egy vörös selyemkendő volt kötve. Mentében megbotlott és visszaneézett. Erős, bozontos szőrrel benőtt szemöldökcsontja és kiugró pofacsontja között mélyen bennguggolt a szeme. Összeborzadtam. Ezek a martalócok mennek Pozsonyt védeni? Visszavenni az elveszett Felföldet?

Egyszerre valami más jutott az eszembe. Az az ember a tengerészek élén: Heltai-Hoffer Viktor lehetett, az, akit az Astóriában október 31-én Budapest városparancsnokává neveztek ki. Azt hallottam, hogy eredetileg vállalkozó volt, Károlyi politikai környezete azonban azt mondja róla, hogy mint pincér kezdte a Folies Caprices mulatóban. Később parkett-táncos lett és a háború alatt lánckereskedelemből élt. Szénával, zsírral, cukorral kereskedett. A külseje nem tagadja ezt a nacionálét. Károlyi táborában mindenesetre jobban tudják, mint mi, hogy kik voltak a bűntársaik. Heltai a patkányforradalom éjjelén ajánlkozott, hogy egy csomó katonaszökevénnel meghódítja a térsparancsnokságot. Szégyenletes sikere jutalmául nevezte ki aztán Fényes, Kéri és a többi nemzeti tanácsos a főváros katonai parancsnokává. Néhány napja sajátos hírek terjedtek el róla, aztán felmentették állásától. Heltai állítólag titkokat tud a hatalom birtokosairól, talán hogy eltávolítsák innen, azért lett a Pozsonyba induló védősereg parancsnoka.

A tengerészek lépése beleveszett az utca zajába. Kocsik kocogtak lesoványodott rossz lovaikkal, emberek jöttek és mentek fanyar egykedvűséggel. A menet-

század nem látszott többé. Régen eltűntek a tengerészek és nekem mégis úgy rémlett, mintha az utolsót, a horpadt orrú, vörös kendős embert még mindig látnám, mintha az a gonosztevő-arc lett volna az egész csapatnak az arca.

És ez a szörnyű arc a félrecsapott tengerészsapka alatt, ott van ma mindenütt, ahol oszlásnak indul egy-egy ország teste. Felbukkan az égő házak tűzfényében, este sötéttel benyit a magányos falusi kastélyokba és a kunyhókba is, berohan a paloták kapuján, megy végig a szobákon, kutat, keres, nem lehet előle menekülni. Utóléri azt, akit üldöz... Aztán beletörli véres kezét selyembe, darócba és mikor nehéz lépése elmegy, mögötte a sötét kifosztott szobában hörög a halál. Egykor szép szabad messzeségekről, tengerekről és partokról mondott valamit az a szó, hogy tengerész. Ma elakad tőle a lélekzet és iszonyat támad.

Félrecsapott tengerész-sapka, mélyen, prédalesőn guggoló szemek... Ott volt az a szörnyű arc Moszkvában, mikor a Kreml falai között ezernyi császári tisztet lemészároltak. Ott volt Szentpétervárott a halál óráiban és Odessában és Altonában és beletükröződött Helsingforsban a finnek vérébe. Most ott van Berlinben, a vörös lobogós császári palotában. És lenn ólálkodott a schönbrunni kastély udvarán, mikor Károly császárt kiűzték rezidenciájából.

Tegnap...

Rájuk kellett gondolnom. És szinte látom a nagy schönbrunni lépcsőt, amelyen magukra hagyatottan, kitaszítva mentek el otthonukból a császár, a császárné, és kicsiny, szőke gyermekeik. Száz szolga ugrott régen a kezük intésére, hódoló udvari nép hajolt meg előttük a földig. Most akármerre néztek, nem volt számukra

egyetlen hű tekintet; hiába hívtak volna bárkit is, senki se jött többé.

Mikor Ferenc József király kis vaságán haldoklott, ott a schönbrunni szobában, a trónörökös Károly és Zita főhercegné, nagy fiatalságukban kétségbeesetten tördelték a kezüket: „Úr Isten, még ne, ne még“... Aztán kinyílt az ág uralkodó szobája: halottas szoba lett belőle és ők ketten lassan mentek végig a nagy galérián. Az udvar mélyen meghajolt előttük. Ők pedig sírva haladtak és fogták egymás kezét. Azóta mindig mentek, sok tévedésen, csalódáson és könnyön át és most elérkeztek Schönbrunnban a lépcső aljára.

A kis trónörökös, mint ahogy megtanították, csak egyre szalutálgatott apró gyermekkezével. — De ma nem látják meg, mama, — mondotta szomorúan. A megszálló népörség vörös sapkarózsás katonái elfordították az arcukat.

A király polgári ruhában, lehajtott fejjel, megtörtén lépett ki a szabadba. A lépése elkongott az üres nagy házban s az esti sötétbe beleveszett a kert, melynek egyenesre nyesett istenszobros bokrai alatt a Habsburgoknak annyi szép nyara elhaladt.

Mikor az udvari autók kifordultak a Cour d'Honneur kapuján, nem hallatszott a szokott trombitajel, nem lépett fegyverbe az örség és a schönbrunni tetőkre felszállt a vörös lobogó. Lenn pedig a kapuk ormán vörös rongyokkal hirtelen letakarták a császárok kétfejű madarát, mely ha prédaszedőn kegyetlenül bele is vájta csőrét országok és népek testébe, Bécs számára valahány reptéből mindig csak kincseket hozott. És talán abban van a Habsburgok legnagyobb tragikuma, hogy elkényeztetett városuk közömbösen fordult el tőlük, mikor a vöröslő hatalom söpredéke elűzte őket.

A nyargaló autó a dunamenti Eckartsauba vitte a boldogtalan uralkodót, aki ezentúl a Rennerek és Bauerek osztrák államtanácsának védelme alatt áll. Ki tudja meddig? Ki tudja, mi vár reá?

November 13.

Minden nap meghozza a maga híréit és a híreknek ragadozó karmuk van és tépik az eleven húst. Az erdélyi szorosokon oláhok jönnek befelé a visszavonuló Mackensen nyomán. A szerbek megszállták a Bánságot, a Bácskát; Temesvár, Zombor a kezükben van. A csehek Kassa irányába vonulnak és miután megrabolták az országunkat, most ki akarják rabolni még az ország régi címerét is. A magyar Felföldnek, melyet Szlovenszkónak keresztelnek, három halmot és kettős keresztet lopnak el tőlünk címerül.

Linder ma írja alá Belgrádban a halált jelentő fegyverszüneti feltételeket. Jászi Aradon tékozolja el az oláhok javára a mienket. Károlyi azon mesterkedik, hogyan tehetné ártalmatlanná Mackensent, aki negyven-ötvenezer emberével az egyetlen fegyveres erő a felbomlásban. Egy főúri magyar küldöttség pedig — kivétel nélkül hazaszerető, hű emberek — érthetetlenül mégis elment Eckartsauba, hogy kikérje a királytól a lemondó levelét... Sok ez, túlsok, nem bírja el az ember.

Az ország elevenen éli át a feloszlás iszonyatát, törzsére nem illő műfeje rothad, leválnak a tagjai. És ha legalább csend lenne a tébolyító kín körül, de a nagy széthullásban, vérlázító szörnyű tapsolás hallszik szüntelenül. Ők tapsolják meg önmagukat, ők, akik tönkretesznek. A sajtójukban, a beszédeikben, a pla-

kátjaikon, az irodalmukban: tapsolnak a halálhörgésünk felett. És ez az, ami mindennél elviselhetetlenebb. Reggel ezzel az ádáz tapsolással kezdődik a nap, az újságokból hallatszik ki és este ez kergeti az álmunkat, tépi az önérzetünket, míg tehetetlenül felordítunk bele. Az idegenlelkű sajtó, amely az elmúlt évek során alattomosan rátette közvéleményünkre a kezét, megmérgezte a magyar lelket és a magyar nyelvet, az a sajtó, amely kilopta fajunkból az értékeket, elárult és elveszített minket, minden bűnén át sohase volt gyűlöletesebb, mint most, mikor tapsol és nekünk túrnunk kell, hogy megalázottságunkban kinevessen és bepiszkoljon.

A budapesti zsidó irodalom vezérírója, Bródy Sándor, az „Az Est” című lapba ma cikket írt a német császárról, akiről ő ugyancsak nem is olyan régen, mikoriban a császár még hatalmas volt, mint félistenről írt. Most szószerint azzal kezdi: „A világtörténelem egyik legnagyobb gonosztevője, Hohenzollern Vilmos megszökött hazájából és holland földön Bentrick gróf kastélyába bekönyörögte magát. Ott hált az éjjel tizedmagával, átkozott fajzatának csak egy kicsiny részével, a vörösképű, mindig snejdig, mert mindig részeg fiával, ennek életepárjával, Ceciliával és az anyacsászárnéval, az emberi faj e formátlan néemberével.” Aztán azzal végzi: „Nyöszörögve, nyavalyásan, szűkölve fekszik a vendégágyban az elszökött császár. És a „Szegény öreg ember” ez órában már csak az életéért reszket, arcul köphetik, letérdeltethetik, csak életét hagyják meg”...

Az, aki így ír, a jelenlegi kormány, javarészt radikális újságíró minisztereinek és államtitkárjainak a nevelő mestere volt. Ez a szellem uralkodik ma a

fórumon. Ilyen hangok beszélnek annak a nemzetnek a nevében, amelyet majd ezer év óta Európa leglovagiasabb nemzetének hívnak.

Az „Az Est“ cikkére a magyar társadalom még mai száználmas zsibbadásában is felhördült. Csak a hitványak rugdossák meg a szerencsétlenséget. Ezer és ezer tiltakozó levél támadt neki az „Az Est“ szerkesztőségének, temérdek előfizető visszaküldte a lapot. De mit használ ez? A lap titokban fogja tartani a felháborodást és az aljas, gyáva cikk gyalázata, mint annyi más gyalázat, amit álarcunk alatt elkövetnek, visszahull ránk.

Meddig kell még túrnünk? Irgalmas Isten, meddig tart még?...

Nincs hová néznünk vigasztalásért. A határok felől köröskörül egyre beljebb gyűrűzve tódul a földönfutóvá lett magyar élet. Ma már az ország valamennyi útján kifosztott emberek és hontalan, ősi vármegyelobogók menekülnek. Szekerek, gulyák kavarnak, hintók, gyalogosok, állatcsordák, dübörgő vonatok, emberrel zsúfolt marhaszállító kocsik özönlenek. Futó falvak, futó kis városok...

Örült, véresre sírt szemmel jön a félország magyar népe áruló fővárosa felé. És a szívszaggató hömpölygés nem névtelen tömeg többé számomra, nevek halatszanak ki belőle, arcok bukkannak elő, amelyeket ismerek. Nap-nap után újak jönnek, akiknek nincs többé tűzhelyük, nincs ruhájuk, nincs betevő falatjuk és szép, tiszta otthonuk helyett zugvendéglőkben roppant árak mellett könyörögnek ki maguknak szállást legalább egy éjszakára...

Az eső verte az utcákat. Hideg szél fordult ki a házak szegleténél és én csomaggal a hénom alatt bal-

lagtam egy kis körúti szálloda felé. Reggel kaptam a hírt, kedves jó emberek érkeztek oda mindenükből kifosztottan. A szálloda szellőzetlen és piszkos volt. A liftje elromlott, a lépcsője sötétben kapaszkodott felfelé. A szennyes lépcső gyűrött futószőnyegén sáros lábnyomok látszottak. És mindenünnen valaminő konyhabúzzal kevert féregirtószer maró szaga terjedt.

A harmademeleti folyosó homályában nem tudtam meglátni a szobák számát. Találomra benyitottam az egyik ajtón. A szoba levegője, mint egy csúnya savanyú lehelet ütött meg. Az ablaknál kaftános lengyel zsidó állt és derékban mozogva, fontoskodva magyarázott valamit egy angolosan öltözött, beretváltképű fajrokonának. A szoba közepén is állt néhány férfi. Az asztalon összekötözött csomagokban külföldi papírpénz feküdt. Orosz rubelek . . . úgy véltem, amint hirtelen odapillantottam. Az egyik férfi egy újságot dobott az asztra és felém jött. — Mit akar? — kérdezte zavarodottan és mégis fenyegetően.

— Tévedtem! — és becsaptam az ajtót. Egy másik ajtó mögött azután csakugyan megtaláltam azokat, akiket kerestem. A sötét télies világításban villanylámpa égett az ágy mellett. Az ágyon elterülve sápadt, kis fiú feküdt. A másik gyerek egy széken ült önmagába csúszva és fáradtan lóbálta a lábát. Az atyjuk háttal állt a piszkos függöny két szárnya között és az ablakon nézett ki a novemberi esőbe. Az anyjuk egészen mozdulatlanul húzódott meg a beteg fiú mellett és a két keze kinyílt az ölében, mintha mindent elejtett volna. Mikor megismert, nem szólt, csak intett és a könny elfutotta a szemét. A férje visszafordult az ablaktól. Lázadó kétségbeesés volt az arcán. A két kezét ökölbe

szorította és mialatt beszélt, fel-alá kezdett járni a szobában.

— Mindenünkből kifosztottak az oláhok, semmink sincs, pedig egész életünkön át dolgoztunk. A szemünk láttára raboltak ki, néznünk kellett és nem tehattünk ellene. Aztán kihajtottak a házunkból ezzel a beteg gyerekekkel.

— Mi baja van ?

— Tífuszos és mégse irgalmaztak. És ki tudja itt is meddig maradhatunk ?

A beteg fiú ide-oda lökte lázas kis fejét a párnán és felnyögött álmában. A szürke, kopott falak pedig beszívták a nyögést, mint azt a többi megszámlálhatatlan nyögést, amely a nagy magyar sebből ezen az őszön közöttük felfakadt.

Egyszerre úgy rémlett előttem, hogy a körúti szálloda nem szálloda, hanem szörnyű szekrény, melynek emberi melegtől soha ki nem hűlő szobái csak nagy fülelde szekrények emberlakta fiókjai. Töltelékül jön és undortól rázottan gyömöszölődik beléjük és szorongva féli az órát, melyben a többet fizető új töltelék vijjogva kiszorítja. Ismét menniök kell, hurcolni tovább az elveszett föld, a feldúlt otthon rémlátásait egy nagy városon át, mely lelketlenül eltékozolta azt, ami az övék volt és most könyörtelen.

Minden csak szenvedés . . . Egyszerre mintha nyersen felrántottak volna az emlékezetemben egy másik fiókot. Eszembe jutott a másik szoba, a kaftános ember, a beretvált képű és a külföldi pénz az asztalon . . . Nem, nem szenvednek. Elfoglalni jöttek azt, ami Magyarországból még megmarad.

Idevaló hadifogoly zsidók, Trockij jóvoltából, kinn Oroszországban politikai megbízottak, kis városok

félelmes zsarnokai, direktóriumok fejei lettek. Azokat az embereket most mint megbízottakat visszaküldi a Szovjet. Megakadályozza-e majd a kormány, hogy bejöjjenek? Elfogatja-e őket? Aligha!... Sokan mondják, hogy Károlyi Svájcban régen megegyezett a bolsevisták embereivel és összejátszik az orosz rémuralom világforradalmi céljaival. Sötét mesék lopakodnak a pesti házak alatt. Örültség... A földművelő Magyarországon nincs talaja ennek. És mégis... Néhány nap előtt egy riasztó bizonyosság szivárgott közénk. Hiába titkolta a kormány, kitudódott, hogy hatalomra jutása első óráiban az orosz munkás- és katonatanácsok testvéri üdvözlésükkel szikratáviratot küldtek hozzá és ígérték, hogyha a magyar proletariátus velük szövetkezve felveszi a harcot az entente-kapitalizmus ellen, akkor az orosz Szovjet munkásai nemso-kára segítséget és kenyeret tudnak küldeni. Mert a távirat szerint: „A dolgozó tömegek felszabadítása csak egy proletár világforradalom útján lehetséges! EgyesüljeteK magyar proletárok! Éljen a világforradalom! Éljen a proletár-diktatúra! Éljen a világ Szovjet-köztársaság!”

Gyűlölettől égő tűzből fogant ez az üzenet, mely egy rohanó szikrában jött az orosz mocsarak felett a Kárpátokon át és lehullott parázslón Károlyi Mihály vészes tábora közé. Nem tiportak rá, hogy eloltsák, égve hagyták, óvták, elrejtették maguk között. Ez az, ami árulkodik, ez az, ami nyugtalanít.

Egyre rövidebbek lesznek a napok és egyre korábban kezdődik a sötétség.

Már égett a lámpa az asztalomon. Dessewffy Emil gróf eckartsauai útjáról beszélt. Nagyítószerűen éles monokliját hol beleszorította a szemébe, hol hosszú, vékony ujjai között mozgatta a levegőben, mintha egy fényes tallér lenne. Látszott rajta, hogy ideges, egymásra vetett lábát folyton váltogatta...

— Eszterházy Miklós, Wlassics, Széchenyi és én mentünk el. A hercegprímás utolsó pillanatban lemondott.

— Hogyan szánhatták rá magukat erre a lépésre?

— Az volt a szándékunk, hogy Károlynak a király lemondatására irányuló mesterkedéseit megghiúsítsuk és arra vesszük rá Őfelségét, hogy ideiglenesen álljon félre. A király eleinte semmiről sem akart hallani. Azt mondta, ő megesküdünt a magyar népnek; ha mások megszegik az esküjüket vele szemben, ám intézzék el a lelkiismeretükkel, ő nem lesz esküszegő. Magyaráztuk a Felségnek, hogy miután hadúri jogait, fájdalom, már is átruházta Károlyira, ma jobban biztosítja szegény Magyarország és dinasztiaja jövőjét egy átmeneti félreállással, mintha görcsösen köti magát a rideg joghoz. Ezzel talán megghiúsíthatja a zavarosban halászóknak azt a törekvését, hogy egy erőszakos detronizálással befejezett tények elé állítsák a nemzetet. A király dobbantott a lábával és többször ismételte, történjék akármi, nem áll félre. A sorsdöntő lépés sokoldalú megvilágítása azonban mégis megérlelte Őfelségében a meggyőződést, hogy az elkövetett tévedések után, nincs más megoldás. Wlassics megszövegezte az okmányt, de véglegesen leírni nem lehetett, mert

ívpapírozt nem találtak az egész eckartsauai kastélyban. Elküldtek hát valami boltba papírosért. Tinta se volt, tollat is keresni kellett. Telt az idő, közben a király elment vadászni . . .

— Vadászni ment? — És a tragédia egy pillanatra komikumba torzult előttem.

— Mi is megdöbrentünk, — mondotta Dessewffy. — Utóbb derült ki, hogy nem volt a kastélyban egy falat élelem se. A királynak vadat kellett hoznia, hogy a gyerekei és a királyné éhen ne maradjanak. Szomorú az egész. A ruháik is Bécsben maradtak. Mikor Schönbrunnból elmentek, úgy dobáltak be sietve egypár holmit az autókba. A gyermekeknek nincs váltani valójuk. Több éjtszakán át egynemű nélkül aludtak. Bécsbe pedig hiába üzennek, a kormányzótanács, amely védelmébe vette őket, még csak nem is válaszol.

A Habsburgok elkényeztetett osztrák és cseh arisztokráciájára kellett gondolnom. Rájuk, akik a spanyol etiquette jogainál fogva halálosan megsértődtek, ha a Burgban egy udvari ünnepélyen nem állhattak a császár közvetlen közelében és tévedésből rangjuknál hátrább kerültek a sorban. Hol voltak ők? Hol volt az uralkodó vezérkara? A kitüntetésektől fényes generálisok? Hol volt főparancsnokával a testőrség, mely meghal, de nem adja meg magát? Az utolsó schönbrunni napokban visszahúzódtak valamennyien, mint alkonyodó parttól az apály. — „Nous étions tout seuls“, — mondotta a királyné.

— És azután? . . . — kérdeztem Dessewffy grófot.

— Nagysokára meghozták a papírozt a boltból. Két ívet össze-vissza és Széchenyi Emil leült, hogy az impurumot tisztába írja. Neki volt a legszebb írása közöttünk.

Dessewffy megmutatta a hiteles szöveget . . . Olvasni kezdtem:

„Trónraléptem óta mindig arra törekedtem, hogy népeimet minél előbb a háború borzalmaitól megszabadítsam, amely háború keletkezésében semmi részem nem volt. Nem akarom, hogy személyem akadályul szolgáljon a magyar nemzet fejlődésének. Ennélfogva minden részvételtől az állami ügyek vezetésében lemondok és már eleve elismerem azt a döntést, mellyel Magyarország jövőendő államformáját megállapítja.

Kelt Eckartsau, 1918 november 13-án.

Károly s. k.“

A király még akkor is tétovázott, mikor az okirat már aláírásra készen feküdt az asztalán. És ahogy tollal kezében, kínlódva habozott, olyan megtörtnek látszott. Az utóbbi napokban halántéka fölött megőszült a haja. Egyszerre elfutotta a könny a szemét és nagy zokogással ráborult Hunyady vállára. Bizony, senkinek se maradt ott száraz a szeme . . .

Mialatt Dessewffy szomorúan tovább beszélt, egyszerre furcsán, hirtelen egy messze mese jutott eszembe.

Régen, egy falusi estén . . . Kinn füttyült az ős a sötétben és a jegenyék búgtak szüntelenül, mint az orgonasípok egy fekete templomban. Az alsó házban paszulyt fejtettek a cselédleányok. A kemence tűzfénye bolondozott a kezükön, az ölükből lecsörögtek a téglapadlóra a száraz hüvelyek. Katrin, a gazdasszony mesélt. — És a király sátrába bementek nagy bárdal, buzogánnyal a gonosz lovagok és rettenetes hangon mondták: „Add ide a koronádat, mert különben

halálnak halálával halsz meg“. A szép királyné összekulcsolta a két kezét. És a király levette fejéről a koronáját . . . Így volt a mesében. A cselédleányok megsiratták a szegény királyt és a szívükben neki volt igazza. A mesében mindig a szerencsétleneknek van igazuk, a valóságban pedig annak, akinek szerencséje van.

November 15.

Éljen Károlyi Mihály! Válasszuk meg a köztársaság elnökévé! — Ezt ordítja ma minden plakát. Fehér papírragya verte ki megint a házakat.

Károlyi Mihály a háború első esztendejében fogadott rá, hogy ő lesz a magyar köztársaság elnöke . . . Megnyeri-e holnap a fogadást? De bárki nyerné is meg, a vesztes Magyarország lesz.

Plakátok, friss plakátok kerülnek a régiék fölé. Új szégyen takarja be a tegnapit és az élet csak ennyiben változik. A körutakon nagy lobogókat akasztanak bele a szélbe. Zászlókat vonnak fel a villanylámpák oszlopára, a kapuk felett pedig csak fityegnek tovább a régi lobogók. A kormány elrendelte, hogy minden házat díszítsenek fel az országban és sajtójában készíti a hangulatot holnapra. Vastag betűk hirdetik:

„A francia lövészárkokban kitűzték a vörös zászlót.“

„Belgiumban kitört a forradalom“ . . .

„Svájc a forradalom küszöbén“ . . .

Hallottam az utcán, ahogy egy kis iskolásleány mondta a barátnőjének: — Nagy ember az a Károlyi, divatot csinált, most már minket utánoznak még a franciák is . . .

„Éljen“ . . . visították felém a falak és a kirakatok, de az emberek hallgattak. Miért hallgatnak? Miért

nem tépik le a gyalázatos papirosokat? Miért nyugosznak bele, miért vagyok egyedül az ellentmondásban? Vagy többen is vagyunk, csak nem tudunk egymásról? Figyelmesen néztem az elhaladó arcokat. Tekintetük közömbösen hullott le a plakátokról. Minden mindegy nekik. És mintha kergettek volna, sebesen, idegenül mentem odébb az ólmos lelkű tömegén át.

A Károlyi-palotához értem. Az egyemeletes empireház alacsonynak látszott öreg tetője alatt, mintha laposra feküdt volna a magas, újkeletű épületek között. Az ablaksor sötét volt. Károlyi már felköltözködött a miniszterelnökségre. Az emeleten csak a félpalota bérlóje, gróf Mikes Ármin lakott. A feleségéhez mentem. Az októberi napok óta nem jártam ott. Csengetésemre a kis gyalogkapu mintegy magától, nesztelenül felnyílt. A portás kinézett a páholyából és megint eltűnt. Csend volt, semmi se mozdult. A homályba nyúló, mély kapuboltozat alatt csak lépéseim kongtak, olyan furcsán kongtak, mintha láthatatlan kezek utánam dobáltak volna valamit.

Egy pillanatra megálltam. A hely lelke suttogott a sötétben. Jobbról üvegezett ajtón át hosszú folyosó látszott. Forradalmi képek voltak a falán és valahol, a végéből kis lépcső vezetett fel Károlyi lakásába. Kínos érzés lepett meg, mint mikor az ember olyan házban jár, amelyikben gyilkosság történt. Ott fenn, a most világtalan szobákban, ott gyültek össze októberi éjszakákon az árulók, esküszegő tisztek, galileista diákok, felbérelt katonaszökevények. Összesúgva ott tanácskoztak azok, akik minket eladtak és halálra ítélték maguk között Tisza Istvánt.

Odébb mentem. A nagy lépcsőház homályából mint, egy megdermedt fehér zuhatag, ömlött le elém a

márvány. Túl a kertben huhogtak a fák a hideg szélről.

Mikes Árminnénál meleg és világos volt a kis szalón. Erdélyiek voltak együtt és a szoba körül, melyben összegyűltek, mintha elsüllyedt volna a megjelölt ház és túl a város is. Számomra egyszerre magányosan, könnyes szemmel csak az erdélyi fájdalom élt. És a kétségbeesésem megnyihült. Nem hordoztam többé egyedül. Itt velem viselték mind. Segítettek emelni, mert ők tudják, mi a hazaszeretet. Régi örökség önáluk. Az erő és akarat, mely a magyarságot szerencsétlen századokban ébren tartotta, Erdélyből lobbant fel, mikor délről a török, nyugatról a német taposta bele sírgödrökbe a magyar tüzet. Mikor mindenütt kialudt, önáluk égett. És fajunk annyi sötét éjtszakája után onnan hozott magának új lángot, hogy megint bevilágítsa haldokló országát.

Nagyszerű, fájdalmas Erdély, miféle hála járt ezért?

Ott ültek együtt, erdélyiek, asszonyok, ősi fejedelmek vére, árnyékos szemű szenvedők. És mialatt rájuk néztem, a szép, finom fejek hátterében lassan, tétován, mint régi mesterek arcképein, kéken-zöld táj sejtelve rajzolódott. Mintha egy ódon smaragdgyűrű kövén át látszott volna, messze álomszerű fák bontakoztak. Két hegyes jegenye szúrt bele az égbe. Lenn lágyan mély réten át, a füzek alatt, ezüst patak futott. A keményen kanyargó fehér úton szekerek zörögtek; egy lovas ember poroszkált és a ló marján keresztben zsák feküdt. Túl, bársonyos dombba szökött a rét és a tövén öreg templomtorony, egy kis falu, kicsiny székely falu...

— Egy vándor mondta el a történetét e nyáron, túl a Királyhágón, hogy arra jártam nálatok.

A háború alatt esett meg 1916-ban. Akkor, mikor először nyargalt szét a vész hír a végeken és egy éjszakán felsikoltott a védtelen Erdély: „Jönnek az oláhok!” A hír őrjöngve vonaglott át a vármegyéken, vágatott a táviródrótokon, kongott a harangokban: „Meneküljetek!”... Egyik falu sodorta magával a másikat. Erdély népe futott.

Gelence határában, a csalitos ér partján, a domb tövén mély volt a csend. Az emberek, mint minden más napon, kinn dolgoztak a földeken. A nyitvahagyott erdélyi szorosokon ezalatt lopódtak óvatosan befelé a hitszegő, bocskoros oláhok. Egy alkonyaton orvul, mint az alattomos, csúnya halál, kirohantak az erdők sűrűjéből és rácsaptak a gelencei népre kinn a földeken, békés munkája közben. Védtelenek voltak! Csak egy öreg székely emelte föl az ásóját és bődülve rohant a puskák közé. Leütötték, de nem halt meg. Véresen rászegezték hát egy deszkára és bevonszolták az erdőbe, hogy meghaljon magányosan. Napestig hallatszott, ahogy hörögve, rettentően átkozta az oláhokat.

Gelence így tudta meg, hogy betört az ellenség Erdélybe... A vészkiáltás riadója kihagyta, elkerülte. Csak zümmögtek felette a távirósodronyok, de a hír nem állt meg, elfutott a drótokon, se szó, se hang nem szállt le hozzá, hogy óvjon, intsen. Megfeledkezett a kormány, a vármegye, a járás — megfeledkezett Magyarország a kis faluról.

— Egy vándor mondta el, Gelence határán, mikor még mieink voltak az ősi végek. És ahogy hallgattam, a bús történet egyre nagyobb és mélyebb lett, olyan mély, hogy belefért egész Erdély... A gelencei domb Erdély minden havasa volt, a kis

patak Erdély minden vize és a falu sorsa minden erdélyi sorsok.

— Emlékeztek, lenn Háromszékben, akkor nyáron, ott ígértem, hogy megírom Erdély könyvét. És belekiáltom a lelkekbe a földetek, a fajotok igazát. Vádat emelek azért, ami veletek történt, kérdőre vonom azokat, akik Magyarország sorsát intézték és Erdély magyar népéről mindig megfeledkeztek. Kiszolgáltattak mindenkinek, nem adtak fegyvert se a lelkekbe, se a kezetekbe. Elfeledett falu!... Emlékeztek. Tima, Ilona? Azt mondtam akkor, ez lesz a könyvem címe. Magyarország hatalmasai számára csak elfeledett falu voltatok. Sohase fájt nekik az erdélyi fájdalom!

És ez a mostani kormány túltesz mindenen. Mintha szántsándékkal akarna elpusztítani benneteket, az oláh irredenta régi cinkosát küldte ki, hogy tulajdon halálra szánt áldozata felett védőbeszédet mondjon: Erdély sorsáról Jászi Oszkár alkudozik ma Aradon...

Útálat és tiltakozó harag látszott az erdélyi asszonyok arcán. A galíciai származású, az internacionalista, aki Keleti-Svájcot akar csinálni országunkból és úgy gyűlöl mindent, ami magyar, hogy még faja elővigyázatosságáról is megfeledkezve, mikor rólunk beszélt, tajtékozva csattant fel belőle: „Ki kell irtani őket, ha nem engedelmeskednek“. — Őt küldik oda, hogy tárgyaljon a gyűlölt magyar faj nevében. És úgy tárgyalt, mintha bosszút akarna állni a nemzetem, mely befogadta; lemond arról, ami nem az övé; jogokat ad fel, amelyek a mieink, elalkussza Erdélyt Maniu oláh nemzeti tanácsának, melyet Károlyival maga Jászi segített életre az októberi napon. Aradon az oláhok már nemzeti szuverénitásukról beszélnek! „Román imperiumot“ követelnek és huszonhat ma-

gyar vármegyét! Követelik, hogy a magyar népkormány lefegyverezze a csendőrséget és oszlassa fel a magyar nemzeti gárdát, büntesse meg az erélyes magyar tiszteket, de... küldjön fegyvereket az oláh nemzeti gárdák részére és legénységi zsoldot, tiszti fizetéseket a magyar adófizetők pénzéből. Jászi és Varjasi, a forradalmi kormánybiztos ezt is megígérte. Az oláhok pedig csak húzták a tárgyalást és egyre élesebb és követelőbb lett a hangjuk, mert hiszen ők tudták, hogy az oláh királysági csapatok minden órával mélyebben nyomulnak be Erdély védtelen földjére.

És mialatt az aradi vármegyeházán folyt a vérszüret az árulók között, lenn a Maros hídján, kelet felől, Mackensen mindig győztes hadseregének főoszlopa dübörgött át. Automobil-kolonnák jöttek vége-láthatatlan sorban. Mögöttük a trén, ponyvával letakart társzekerek, teherautók, kis echós-szekerek, kocsik özönlése. Órák és napok telnek el és ők még mindig mennek, rendben, szürkén, komoran. Nem rabolnak, nem fosztogatnak, csak mennek szüntelenül, a balkáni hegyek alól, az erdélyi végekről, Magyarországon át. Gyalogosan, lóháton, kocsin, zárt sorokban, némán hazafelé.

A reménység vonul el és Károlyi remegve figyel; ha visszafordulna, ha felemelné az öklét... A báránybőrsüveges oláh fej pedig felbukkan a hegyek élén, utánuk néz a németeknek és a bocskor rátípor Erdély szívére.

Felgyülemlő nagy keserűségem egyetlen szóban csapott ki: Visszavesszük! Az erdélyi asszonyok megszorították a kezemet. — Visszavesszük — mondotta az egyik, — nem tudom, de érzem, hogy úgy lesz!

Amint a Károlyi-palota kapuján kifordultam, Béla

testvéremet láttam jönni magam felé az utcán. Sietünk mind a ketten. Szinte mentében szólt oda hirtelen: — Ritoók Emmával találkoztam, ő is kétségbe van esve. Azt üzeni, lelki szükség neki, hogy veled beszéljen. — Megint eszembe jutott, sokan vagyunk, akik egyet érzünk, csak nem tudunk egymásról...

A villamoskocsi megállt a József-körút sarkán. Előreléptem, hogy leszálljak. Valaki hátulról meglökött. A lépcső kimaradt a lábam alól és zuhanva arccal lebuktam az utcai piszokba. Fektemben ösztönösen visszanéztem. Vadonatúj tábori egyenruhában egy kövér fiatal férfi volt, aki lelökött. Jellegzetes orra puha zacskóban lógott a szája fölé. Szintúgy, mintha két düledt, közelálló szeme fröccsentette volna ki az arca közepéből. Átugrott felettem, nem szólt és nem is segített. Sietős útja volt... Még láttam két húsos fülét a sapkája mellett, amint rohanva odébb ment.

A pesti utca mai lelkének egy mozdulata volt ez. Csak azért jegyeztem fel. Különben pedig kifecamítottam a lábamat.

November 16.

A tegnapi zuhanás után betegen fekszem. Kinn jeges szél iramodik az ablak előtt. Lármára ébredtem. Az utcából hangos beszéd hallatszott fel. Anyám kinézett és mondta: — A szijjasok, meg a nyergesek gyülekeznek, vörös cédula van a kalapjukon. — Órák múltak és rám tapostak és odább mentek. Egyszerre mintha egy roppant dongó bűgött volna a tetők felett. Repülőgép szállt át az utcánk szürke egén. A parlamentben most kiáltják ki a köztársaságot. Károlyi nemzeti tanácsa kiáltja ki Magyarország számára a pesti köztársaságot. A cselédleány

röpcédulákat hozott fel az utcáról. „Diadalmas forradalom, meghalt a királyság, éljen a független magyar köztársaság.“

Belefúrtam a fejemet a párnába és nem tudtam szólni egy árva szót sem. A mellemben valamilyen kis malom volt és a fejemben is volt egy malom és mind a kettő bolondul, vadul engem örölt meg. Aztán egy újság feküdt az asztalon. A rossz nyomdafesték friss szaga érzett. Az újság már közölte azt, ami történt és amit senki sem akadályozott meg. Megint elmúlt egy alkalom, egy nap, amelytől vártam valamit. A képviselőház, a főrendiház összegyűlt és belesnyugodott és nem tiltakozott... Az újság pedig azt írja: „Ünnepe van ma Magyarországnak!“

Akik ott jártak, úgy mondják el, hogy a munkásság kiharcolt szakszervezetei korán indultak gyülekező helyükről a parlament felé. Vörös zászlókat vittek és nagy jelzőtáblákat és egy fekete koporsót, amelyre az volt írva: „Meghalt a királyság“. A munkás- és a postás-zenekarok, cigánybandák, dalárdák harsogtak. Piros jelvények mindenütt. A nemzetőrök sapkáiról is eltűntek már a nemzet színei. Piros cédulákat tűztek fel ők is: „Éljen a magyar köztársaság“. Árván csak a parlament homlokzatán csapkodott a jeges szélben két kurta vörös-fehér-zöld lobogó. A főkapu felett, középpütt egy hatalmas vörös zászló bomlott a nyargaló levegőben, mintha újonnan elfoglalt házából az internacionalizmus öltögette volna fintorgó vörös nyelvét arra a tömegre, amelyet nemzetiszínű kokárdákkal és őszirózsával csalt el idáig. Szemben, a Kúrián, a Földművelésügyi minisztériumon is, vörös drapériák húzódtak az épületeken az első emelet magasságában. És az olyan volt, mintha véres seb tátongott volna a

házakon körben a téren, mintha derékban óriási pallossal kettészelték volna őket.

A boltok zárva voltak. Villamos nem járt. A forgalom megállt, mint egy visszatartott nagy zörgő lélekzet, hogy aztán majd megint beleköhögje magát a város utcáiba. A parlament bejárata előtt tengerész-kordon vonult fel. Kínos meglepetés volt ez a kormány részére. Pozsonyból, különvonaton megérkezett embe-reivel Heltai. A köztársaságot nem kiálthatják ki nél-küle... Így hát egyelőre felfüggesztette a magyar Felföld védelmét. Most nemzetiszínű szalaggal díszítette magát. Pozsonyba vörös zászló alatt vonult be. Rablások híre jött tengerészeiről, Pesten pedig azt suttoják róla, hogy tud valamit Tisza megöletéséről. A tér fölött öt repülőgép kerengett, lenn egyre növekedett a tömeg és felette hatalmas póznákon óriási, kifeszített fehér vásznon hirdetés jött végig az Alkotmány-utcán. A szél belefeküdt, mint egy vitorlába és a vásznon viháncolva nevetett a felíráson: „Ma délelőtt az Országház-téren kikiáltjuk a köztársaság elnökévé gróf Károlyi Mihályt!“

Tíz óra volt. A parlament épületében ülésre csen-gettek. És a magyar képviselőház örök szégyenére tiltakozó szó nélkül, tehetetlenül feloszlatta önmagát. Az országház túlsó szárnyában ezalatt összegyűlt a főrendiház is. Mindössze harminckét főrend. — Ők is elfelejtették a régi nagy kiáltást, a „Moriatur pro rege nostro“-t... Csak Wlassics Gyula báró, az elnök beszélt. Okosan, szépen és nem követte a képviselőház szomorú példáját. Nem mondta ki a magyar főrendiház feloszlátását. Mentett, amennyit menteni lehetett és szavait azzal végezte: „Mint hogy pedig törvényeink szerint a két házból álló országgyűlés

képviselőházának feloszlatása természetesen vonja maga után azt, hogy az országgyűlés másik háza sem folytathatja alkotmányos működését, a főrendiház tanácskozásait ezennel berekesztettnek nyilvánítom...“

Így hallgatott el az, aminek őse a vérszerződéses, gögös Pusztaszer volt, a rivalgó rákosi mezők, a méltóságteljes budai diéta, a hősi pozsonyi országgyűlés és Deák Ferenc parlamentje. Így hallgatott el és benn a kupolateremben megszólalt az, aminek őse a tegnapi hazaárulás, a gyilkosság és országrombolás és ivadéka az anarchia lesz.

„Tisztelt Nemzetgyűlés...“ Hock János, a hírhedt plébános, az úgynevezett Nemzeti Tanács elnöke volt az első szónok. Hogy kihez intézte beszédét, nem tudni. A nemzetgyűlések választott testületek, már pedig, akik ott a teremben voltak, azokat nem választotta senki.

Az újságban hosszú fekete betűoszlopokból áll a beszéd. Elfut felettük a tekintetem, csak a szónokot látom, aki diabolikus fejét két válla közé húzva, sötét csuhájában a fekete oszlopok mögött settenkedik. Egy bűnös lelkű pap, egy bűnös magyar, aki elárulta Istent és hazáját. Valamikor fiatal éveiben a tömegek ünnepelt egyházi szónoka volt. Aztán mindig mélyebbre süllyedt. A tehetséges, de lazaerkölcsű, romlottlelkű ember eladósodott és hitelezőinek politikai eszköze lett... Így került Károlyi Mihály táborába.

Astoriabeli bűntársai, akik patkánylázadásukat romantikusan a nagy francia forradalomhoz szeretik hasonlítani és Károlyit Mirabeau grófnak nevezik, Hock Jánost Sieyès abbénak keresztelték el... Vajjon hölgyeiket, Károlyi Mihálynét, Jászinét, Hatvanynét, Polányi Laurát, Schwimmer Rózát és Glücklich Vil-

mát szintén a régi revolúciós néven: a forradalom túriáinak és tricoteuseöknek nevezik?... Ott vannak ők is mind a kupolateremben. És lihegve, kéjesen habzsolják elérkezett órájukat. Hock János pedig szónokol. És én látom magam előtt, mint annyiszor az utcán, vagy olykor az Uránia tudományos színház kis igazgatói szobájában, ahová „Krisztus“ című darabjának a kéziratát vitte el és politizálgatni járt, titokzatos, burkolt jóslatokban beszélve. Feje a jellegzetes régi Faust-illusztrációk Mephisto-típusára emlékeztet. Szinte illenék rá a pávatollas, stuartos, fekete bársonyföveg. Ápolatlan, kopaszodó koponyáján sörtés a rövidre nyírott haj. Eszes, gonosz szemében van valami a földalatti lyukakban lakó állatok szeméből. Rosszul beretvált arca kékes és állandóan mosdatlan. A reverendája a nyakától a lábáig pecsétetes és leírhatatlanul piszkos kezével időnként túlmély zsebében kotorász. Szinte egy kis guggoló mozdulatot tesz ilyenkor, hogy elérje a zsebe alját. Horpadt burnótos szelencét szed elő és kisujját valami groteszk gráciával a levegőbe emelve, hüvelyk- és mutatóujjával a szelencébe nyúl. Aztán két mocskos ujjával, tubákolástól barna orrlyukához emeli a burnótot. Hátraszegi a fejét, behúnyt szemmel, gyönyörben várakozón.

Így állhatott fenn az emelvényen is a tapsoló teremben, miután kikiáltotta a köztársaságot és indítványozta, „töröljék el a királycafrangos ünnepeket és a győzelmes forradalom és a köztársaság napját, október 31-ét és november 16-át, örök időkre szóló nemzeti ünneppé avassák“... Azután felolvasott egy határozatot, melyet Jászi, Kéri, Kunfi és Landler írt elő Károlynak „a magyar nemzet nevében, a nép akaratából“... Ez a határozat kimondta, hogy Magyarország

minden más országtól független és önálló népköz-társaság, amelyben az állami főhatalmat ideiglenesen Károlyi Mihály elnöklete alatt álló népkormány gyakorolja a Nemzeti Tanács támogatásával. És ugyan-csak kimondja a határozat, hogy a népkormány sürgő-sen alkosson néptörvényeket: az általános, titkos, egyenlő, közvetlen, nőkre is kiterjedő nemzetgyűlési, törvényhatósági és községi választójogról; a sajtószabad-ságról; a nép esküdtbíráskodásáról; az egyesülés és gyülekezés szabadságáról; a földművesnépnek földhöz juttatásáról.

A kupolaterem közönsége egyhangúlag ordította minden mondat után: „Elfogadjuk!”

Ezután Károlyi Mihály emelkedett szólásra. És beszélni kezdett sajátságos, ijesztő hangjával, amelyet hibás szájából lök fel ezüst szájpadlására és az orrában képez át szavakká. Kihirdette a Habsburg-ház trón-vesztését, szavalt a wilsoni szent elvekről, a népek szövetségéről, önrendelkezési jogáról, az örök békéről és pátoszos dadogással mondotta: „...csakis a szen-vedéseken át, csakis a háború vértengerén át érhatték meg Európa népei és érhetette meg így a magyar nép is azt, hogy igenis csak egy program van: és ez a *pacifista program* ma nemcsak egy *szűkebb program*, hanem egy *világprogram*. . . Ebbe a *világprogram*ba a magyar államnak, a magyar nemzetnek, a magyar fajnak is bele kell kapcsolódnia, mert csak az a nemzet fog haladni, amely bele tud kapcsolódnia, bele tud illeszkedni abba a *világprogram*ba, amely egy szóval kifejezve: *Pacifizmus*“.

Olyan tragikus az óra és kínomban mégis nevetnem kellett. Ennél ostobábbat még nem mondott szánalmas emberi dadogás a földön és gonoszabbat is aligha,

mert hiszen míg ő pacifizmust szaval, az állig felfegyverzett militarizmus özönlő áradásban tör be Magyarországra. Ostobaság-e ez a beszéd, vagy egy rettentő árulás utolsó szolgálattétele? Bermi legyen is, Károlyi tehetségeit ezután felesleges jellemezni.

Az Astoriabeli Mirabeaut a szociáldemokrata párt szónoka, Kunfi-Kunstätter Zsigmond népjóléti miniszter követte az emelvényen. Azt mondják róla, hogy Lenin egyik magyarországi megbízottja. Az arca dögkeselyűre emlékeztet, a szeme kémlelően ravasz. Hock János dagadó fráziasi, Károlyi szégyenletes dadogása után ördögösen ügyesen beszélt ez az állásától felfüggesztett zsidó tanító, aki bár rövid néhány év alatt katolikus és protestáns ösztöndíjak elnyerése végett háromszor cserélt vallást, de fanatikusan hű maradt fájához és annak céljaihoz. Igazságokat és utópiákat kevert, ígért és fenyegetett és a diadal biztosságérzetében megszagatta a jövők sötét fátyolát.

„Azzal, hogy egy szabad népköztársaságot proklamáltunk a mai napon — mondotta Kunfi —, nemcsak egy nagy politikai haladásnak a tényét teremtettük meg, de megindultunk egy olyan úton is, amelynek ez a lezajlott forradalom és ez a mai nap, nem végét, csak egy fontos állomását jelenti.“

„A politikai szabadság, a köztársaság, a legradikálisabb politikai demokrácia, ezek mind csak eszközök, hogy a nagy küzdelem: a szegénység és gazdagság harca egymás ellen, könnyebben és előnyösebben induljon el...“

Az osztályharc riadója ez és míg a harc eljön, addig Kunfi bódítónak szociális reformokat ígér: a szegénység és gazdagság kiegyenlítődését; földet a frontról hazatérő katonáknak. És ígéri, hogy kényszeríteni

fogja a latifundiumokat, a nagytőkét és nagyipart, hogy adja oda mindazt, amit az igazság és a népakarat követel, de oly módon, hogy a gazdasági élet további funkcionálása ne váljék lehetetlenné.

Ebből a programból, mely nem végcél, csak állomás, még Kautsky elméletei beszéltek. Aztán egyszerre nem Kautsky, de Lenin és Liebknecht rivalltak ki fajrokonuk és tanítványuk szájából:

„...Nekünk a politikai demokrácia csak eszköz... — mondotta Kunfi — nekünk azért értékes ez a politikai szabadság, mert hisszük és reméljük, hogy ennek segítségével épp oly vértelenül, épp oly kevés áldozattal tudjuk a nagy szociális átalakulást megcsinálni, mint amilyen kevés vérrel sikerült Magyarország politikai forradalmát megcsinálni.“

„Éljen a szociális forradalom!“ — kiáltotta a karzat. Kunfi következő szavával erre a kiáltásra felelt és diadalmámmorában elszólta magát: „A mi forradalmi munkánk még nem ért véget! Az intézmények után az embereket kell átalakítani.“ — Bevallja hát, hogy itt nem az emberek követelték az ő intézményeit, de intézményei követelik az embereket. És ahogy folytatta, bevallotta azt is, hogy azok az emberek nem lesznek többé magyarok. „Minden helyre ebben az országban olyan egyéneket kell állítani, akik ennek az új forradalmi gondolatnak, ennek az új Magyarországnak, ennek az új világnak a szellemével vannak áthatva...“ Aztán egy utolsó mondatban hangzott el a szava, melyet ha megért a magyar nemzet, akkor talpra kell ugrania ellene, mert a világbolsevizmust proklamálja: „...Pirosló arccal áll kinn ma minden rabszolganép a világ színpadán és piros zászlókkal és ki fognak állni a népek egymásután és egy hatalmas

szimfóniában fogják elénekelni a világszabadság hatalmas dalát...“

És gyalázatunkra, most sem akadt egy magyar mozdulat, amely önvédelemből torkára forrasztotta volna a szót. A magyar parlament ünnepi termében, Lenin ágense, kényelmesen kibonthatta a bolsevizmus zászlaját, megfújhatta a szociális forradalom riadóját és hirdethette a világforradalom eljövetelét, mialatt kinn az Országház-téren Jászi Oszkár kíséretében Lovászy Márton és Bokányi Dezső hírül vitték a népnek, hogy a Nemzeti Tanács kikiáltotta a köztársaságot. A kőlépcső pihenőjén Károlyi Mihály is szónokolt. Lenn a téren pedig: Landler Jenő, Weltner Jakab, Buchinger Manó, Böhm Vilmos és Preusz Mór dicsőítették a köztársaságot... Nem volt közöttük egyetlen magyar sem. És ez mindennek a megvallása volt! Fenn az álarc: Károlyi Mihály, alatta az igazi arc: egy idegen faj, amely tudtul adta uralmát.

És a magyar munkászenekarok és magyar cigányok játszották hozzá a Himnuszt és a Marseillaisét, a galileisták pedig elénekelték az Internacionálét. Megalázottan, keserű haraggal olvastam az újságokat, melyek százezernyi népről, viharzó éljenekről, mámoros tömegboldogságról beszélnek. Így megy majd szét a hír az országban, míg azok, akik ott voltak, azt mondják, hogy a téren, a hideg északi szélben, fáztak az emberek, egykedvűen vettek mindent és éljeneztek vezetőik jeladására.

Csak mikor a Himnusz hangja felzúgott és néhány galileista nem akarta levenni a kalapját, ütötték le a fejükről a kalapot. Ennyi történt a magyar becsület érdekében... Károlyi Mihályt pedig senkisémm kiáltotta ki a köztársaság elnökévé. A szocialisták nem

akarták. Hát már nem lenne szükségük rá? Máris felesleges lett? Kárpótlásul aztán Kunfi megparancsolta a nemzetőröknek, emeljék a vállukra, a hazaárulót. Így vitték ki Károlyit a kirendelt munkásszervezetek sorfala közt a térről. A fehér ponyvákat pedig, amelyekre az volt írva: „Kiáltsuk ki Károlyi Mihályt a köztársaság elnökévé“, — csendesen begöngyölték.

A munkások elvonultak és arról beszéltek, hogy most már minden rendbe jön. Jó világ lesz, olcsóság lesz. A fővárosi csőcselék oszlásában a királyságot gyalázta és az urakatátkozta. Egyik csapatuk élén furcsa lödülésekkel egy lompos néember haladt. Részeg volt és mialatt borzas fejét ide-oda lóbálta, átölelte egy fiatal suhancnak a nyakát és úgy vonszolta magával. Aztán eleresztette, mást választott, egy másik férfit ölelt és vonszolt, míg vadul ropta ocsmány táncát.

A vidékről véletlenül odavetődött néhány parasztgazda kopogós csizmában, hallgatagon ment a Belváros felé. A városi néppel szemben ők képviselték egymagukban a nagy Magyarország népét.

Aki elmondta nékem, hogyan volt, jó darabon követte őket. A parasztok sokáig mentek szótlantul. Aztán végre az egyik öreg gazda meggondoltan, lassan odaszólt a többihez: — Hát szép dolog ez a köztársaság, de már most azt szeretném tudni, hogy ki lesz a király?

November 17.

Milyen hosszú és irgalmatlan tud lenni az éjtszaka. Az órák ütnek sorra, sorra a lakásban, az egyik finoman üt, a másik tétován, az az oszlopos szép öreg pedig rekedten ver és közben zörög

a melle. Lenn az utcán, mintha ostorral vágnának végig rajta, egy kocsi nyargal, aztán egy magányos lövés pukkan bele a csendbe. A Vas-utcában süthettek el egy fegyvert . . . és órákhosszat megint hallgat minden. A parketta ropogni kezd, mintha valaki mezítelen lábbal járna és jönne az ágyam felé, pedig nem mozdul semmi. Hányat ütött az óra? Úgy vártam, hogy üssön és mégis elfeledtem megszámolni. Világot gyujtok. Még fele se mult el az éjtszakának, pedig olyan régen tart már. Valami szótlan, boldogtalan, tehetetlen keserűség faragja a lelkemet. Nem akarok gondolkozni. Hiábavaló lenne. És a gondolatomon kívül állón mégis egyre jön valami és rám hajol, mint egy kísértet. Az elmúlt nap jön vissza a küszöbről, hasztalan csukom be a szemem, hasztalan van sötét, mégis látnom kell. Egész szégyenével, gyávaságával, látom a tegnapi napot. És ők, akik tönkre tesznek, diadalmaskodnak és tapsolva felemelik önmagukat. „Éljen a köztársaság!”

Kificamított lábamba belesajog a fájdalom. Hirtelenül felrémlik az az ember, aki letaszított a villamosról. Két fülével vitorlázik a feje a levegőn át. Az orra kifröccsen az arca közepéből és a szája nyílik és ordítja: „Éljen a köztársaság!” A parlament kupolacsarnoka tele volt ilyen szájjal, puha, lompos férfiakak, fodros női szájak, ezek kiáltották ki Magyarország számára: a köztársaságot. Mi pedig túrtuk, elviseltük, mi hallgattunk.

Ingerült leszek. Ellenőrizhetetlen szavakat mondok magamban, féktelen tiltakozó szavakat. Ez jól esik. Megint ütnek az órák. Csend támad és ez a csend olyan, mintha egy pók szőné végig a lakáson, ki az utcára. Egyre hosszabb lesz a csend, olyan hosszú, hogy nem bírom elviselni. Elszakítom . . . Ököllet rácsapok a párnámra. Ez sem használ. Egy kis nyöször-

gés hallatszik a szobában, szájalmas, nyomorult kis nyöszörgés. A szívemből jött...

Vajjon a többiek is így szenvednek-e, mint én? Nem beszéltem erről senkivel és napok óta nem láttam Anyámon kívül senkit. Nem tudom, mit gondolnak az emberek. Egészen egyedül viselem azt, ami fáj. Talán azért olyan nehéz. Vigasztalni kezdem magamat. Nem maradhat így. El fog múlni ez is. A forradalom azért lett, mert a zsidóság félt a hazatérő katonák pogromjától. A köztársaság azért lett, mert a forradalom fél az ellenforradalomtól. Tömegnarkózis ma minden. De a narkózis nem tart örökké. Csak az a kérdés, hogy közben melyik tagját vágják le az elaltatottnak?

Az ablak táján lassankint világos kocka támadt a falban. Eleinte szürke volt a kocka, aztán kék lett, aztán reggel lett belőle. És ismét jött egy nap, üres kézzel jött és ki tudja, mit visz el megint.

Délután Ritoók Emma nyitott be az ajtón. — Mi történt veled? — kérdezte, amikor az ágyamhoz jött.

— Egy „forradalmi hős“ lelökött a villamosról.

— Honnan tudod, hogy forradalmi hős volt?...

— A füléről... és azonkívül vadonatúj egyenruha volt rajta...

Mióta utólszor találkoztam Ritoók Emmával, hiszékeny, ősmagyar természete rettentő belső katasztrófán ment át. Kétségbeesés és lázadás érzett ki minden szavából. Mikor évek előtt egy szemesztert a berlini egyetemen hallgatott, megismerkedett Lukács-Löwinger Györggyel és Balázs-Bauer Bélával. Fiatalsága barátai voltak ők és most ugyanezek az emberek csinálták meg hazája ellen az Astória-beli forradalmat.

— Mondták, — panaszolta Ritoók Emma, — hogy még azt se tudtuk magunk elvégezni, még Magyar-

ország függetlenségét is a zsidóknak kellett a magyarok számára megcsinálniok. Azt feleltem: — Nem csináltuk, mert felesleges volt: a függetlenséget a történelem magától meghozta volna, de Lukács György kijelentette, hogy az emberiség beteg és csak akkor gyógyulhat meg, ha egy világforradalom eltünteti a földről az utolsó gépet, az utolsó könyvet, az utolsó szobrot, az utolsó hegedűt is. Szerinte ennek a forradalomnak el kell mindent söpörnie, hogy ne maradjon más, csak az ember és a föld, mert az emberiségnek új lélekre van szüksége, hogy előlről lehessen kezdeni az egészet.

— Mondd meg neki a nevemben, — hogy egy elöregedett faj beszél belőle, amelyik érzi vénségét és újra szeretne megszületni. Mi fiatalok vagyunk, mi nem éltük még ki magunkat, számunkra még végtelenek a lehetőségek. Csak egy degenerált fajiség keresheti a megújulást a pusztuláson át. Különben pedig, ha így akarják újra teremteni a multjától elszakított világot, akkor nem elég, hogy megsemmisítsék az utolsó szobrot, az utolsó könyvet, az utolsó hegedűt, de el kell pusztítaniok az utolsó embert is, aki emlékezik.

— Nem fogom neki megmondani, — felelte Ritoók Emma, — mert nem érintkezem többé vele! Most már nem filozófiáról, hanem a magyarságomról van szó. És ez elválaszt tőlük.

— Azért üzented, hogy lelki szükség velem találkoznod?

— Valamit tennünk kell. A férfiak nem tesznek semmit. Az asszonyokat kellene szervezni. A hangulat megvan. Öntudatlanul, szinte várják. A Magyar Nők Clubjában is sokan vannak, akik úgy gondolkoznak, mint mi.

— Hát ott is? . . .

A Magyar Nők Clubját egy esztendő előtt alapította néhány arisztokrata dáma, Károlyi Mihályné kezdeményezésére. Éppen ezért nem léptem be soha. A nyilvánosságnak szánt intellektuális cégér alatt politikai, végcélú sejtettem. Igazam volt. Ez a Club azért kellett, hogy a női választójog esetére Károlyi Mihálynak a női kultúrtársadalomban már kész tábora legyen. Az utolsó hét eseményei azonban feldöntötték a megvalósulást, Károlyit illetőleg derengeni kezd a világosság. A Club nacionalista asszonyai valamelyik gyűlésükön a Károlyi Mihálynét környező radikális, feminista és szocialista zsidó asszonyokkal szemben, nagy többséggel állást foglaltak Magyarország területi épsége mellett és Ritoók Emma javaslatára elhatározták, hogy szerencsétlen országunk érdekében egy tiltakozó memorandumot intéznek a világ asszonyaihoz. Károlyi Mihályné, aki jelen volt, nem zárkozhatott el és azzal a kikötéssel, — hogy férje a memorandum szövegébe bepillantást nyerjen, — megígérte, hogy a kormány az előállítási költségeket fedezni fogja és a külföldi terjesztésről gondoskodik. A tagok elfogadták az ajánlatot, mert a memorandum sorsára nézve nem láttak benne veszélyt, hiszen a jövő írás a nemzet igazsága mellett akart küzdeni és előttük örülségnek látszott, hogy ez a kormány intenciója ellen való lehetne. Megéljenezték Károlyi Mihálynét és egyhangúlag úgy döntöttek, hogy bár nem tartozom a Club kötelékébe, felkérnek engem, írnam meg a memorandum előszavát.

Elfogadtam a megbízást. Hazám érdekéről volt szó, így hát bárhonnán jött is a felszólítás, vállalkoztam a munkára. Ritoók Emma ma visszahozta Károlyi Mihálynétól a memorandum kéziratát. Károlyi átnézte a munkákat és kitörölt belőlük mindent, ami a magyar-

ság igazát védte volna a külföldön! Hát ezért volt Károlyi Mihályné ajánlkozása? Csak azért, hogy még ez a szegény kis nemzeti megmozdulás is fennakadjon az ő szűrőiken? Be vagyunk zárva és ha kiáltani akarunk, maga a kormány tömi el a szánkat. Szerencsétlenek vagyunk és a hivatalos hatalom fogja le a kezünket, ha segíteni akarunk magunkon.

— Tedd ezt jól el, — mondottam Ritoók Emmának, mialatt az összefirkált memorandumot forgattam — valamikor ez is dokumentuma lesz a hazaárulásuknak.

Különböző írások váltakoztak a szöveg margóján a nagy kihúzások mellett.

— Jászi is olvasta, Bíró Lajos is . . . Ez meg itt a Károlyi írása, a nevét is aláírkantotta.

Ekkor láttam először a kezevonását. Lazán hányt betűk, összeírt és félbenmaradt szavak, lefelé futó sorok, mondatok közepén indokolatlan nagy betűk és — temérdek helyesírási hiba. Olyan volt ez az írás, mint ő maga . . .

— De hát mit tegyünk? — kérdezte Ritoók Emma. — Hiába dolgoztunk. A kormány csak megváltoztatott formában gondoskodik a terjesztésről. Különben megakadályozza, hogy külföldre vigyük.

— Majd találok ki valamit, — feleltem — de nem engedem meg, hogy a hazaszeretetemet Károlyi Mihályok cenzurázzák.

— Utasítsátok vissza, — szólott Anyám — inkább sehogy se jelenjék meg, mint így megcsonkítva.

Este levelet írtam gróf Dessewffy Emilnek, akinek már beszéltem volt a memorandumról. Kértem, kísérlené meg társadalmi úton, vagy a nagyszerűen erősödő Területvédő Líga útján a memorandumot eredeti formájában külföldre juttatni. Ceruzával írtam, hosz-

szasan és egész keserűségem beleömlött a levélbe. Kíméletlen bírálatot mondtam eseményekről és emberekről. Hazaárulónak neveztem Károlyit és társait és a bolsevista világmentő előharcosainak a budapesti szociáldemokrata vezéreket. Mikor a levelet elküldtem, megkönnyebbülést éreztem. Aztán egy pillanatra valami sajátságos nyugtalanság suhant át rajtam. Ezért a levélért becsukhatnának. Bolondság. Hogy kerülne avatatlan kézbe.

November 18.

Ma éjjel megrázkódott ennek a megjelölt városnak a földje. Mackensen automobil-osztagai vonultak át Budapesten. Megállás nélkül mentek sötéten, mennydörögve, elárulva, megcsalódva, mentek a téli éjszakába . . . Lilla mondta el, a sógor-nóm, — aki látta ezt a tragikus vonulást. Nagy ponyvák takarták a dübörgő gépeket. Csak fényező lámpák árulták el, hogy élnek. Ember nem látszott rajtuk. Mint a háború kísértetei vonultak a messze csatatererekről.

Órák teltek, csak egyszer akadt meg a mozgásuk. Az egyik autó megállt egy pillanatra, egy ember mászott ki a ponyvatakaró alól, kis lábát szedett le, intett, és azután eltűnt a sötétben. Magyar katona lehetett, akit magukkal hoztak, ki tudja honnan. És a magányos kéz intése volt az egyetlen búcsú, amelyet a német bajtárs Magyarországra fővárosában kapott. Újra indult a nagy szürke kísértet és mögötte a többi . . .

Gondolatban utánuk néztünk mi, mint elmerülő dereglyén a hajótöröttek, mikor a mentő gőzös a szemhatáron segítség nélkül eltűnik.

Így történt . . . elmentek és nyomukban jönnek

egyre jönnek azok, akiket nem állít meg többé senki . . . Pedig a budapesti 1-es honvédek megérkeztek teljes felszerelésükkel, a debreceniek, a pécsi honvédek is jönnek. Hazaérkeztek Albániából a székesfehérváriak, özönlenek katonáink Ukrainából, a francia harcterekről, Itáliából. Innsbruckon át egy hét alatt több mint fél millió magyar katona tódult haza. Leszerelnek, elfoszlanak, nincsenek. Az ojtózi szorosnál ezalatt tizenhat emberből álló román járőr lépte át a magyar határt. Körülnéztek, visszaintettek és mögöttük óvatosan bevonult egy zászlóalj. Felfegyverzik és besorozzák az erdélyi oláhokat és a föld számunkra elveszett.

Az elmúlt héten egy kis csapat, néhány szerb katona, belovagolt Mohácsra.

Mohács . . . Egykor az óriási ozmán hadak előtt, királyával és érsekeivel a magyar nemzet vérzett el azon a mezőn. Magyar vértől piroslott a Cselepatak, magyar haláltól sápadt el a föld a szemhatárig. Most maroknyi szerb lovas léptet a gyászos, nagyszerű sír felett és tipor bele a királyi halottaságba. Békésen védtelen a mező, zöld a víz, a fűben nem fekszik halott. És ma mégis nagyobb temetője Mohács Magyarországnak, mint volt a nagy halál napján, mert ma nincs többé, aki meghaljon érte.

Mint egy agyrémes álom, úgy hat ez. Odalenn a kis szerb csapat parancsnoka azt mondja: „Hét éve vagyok együtt a katonáimmal és mikor most keresztülmasirozva Szerbián, a saját házuk mellett vonultak el, egyik se ment be a házába, mert parancs tiltotta, hanem jött előre . . . A szerb hadsereg 1912 óta van háborúban és mégis elvonul az otthona, kis földje, asszonya, gyereke előtt, vonul tovább és nem áll meg. Ők jönnek, ők, akik hódítani indulnak és a mieink nem védik többé

azt, ami sajátjuk. Hogy gyűlölhetik az országunkat, a fajunkat azok, akik bennünket ide süllyesztettek. Micsoda rettentő méreggel dolgoztak. Hazugságok narkózisával járványt oltottak belénk, pestis van itt a lelkekben.

Fájnak a gondolatok. Ki akarnám őket tépni, hogy egy percre megpihenjek. De nem lehet. Úgy kapaszkodnak a gondolataim, hogy velük szakadna az agyvelőm egy darabja is. Rettenetesen ezek a tétlen napok a betegágyban és a hosszú álmatlan éjszakák. Olykor azt hiszem, hogy csak azért nem örülnek itt meg az emberek, mert már örültek vagyunk mindannyian.

November 19.

Kinn hull a hó. Fehérek a tetők és világítanak a puha szürke égen. A szobákban takarékosan ég a tűz. A szerbek megszállták a pécsi szénbányákat, a románok Petrozsényt. Nincs többé szene Magyarországnak. És a csehek feltartóztatják a német szállítmányokat. A gázkályhában kicsiny a láng, nem fűt többé. Egy új rendelet lecsökkenti a villanyhasználatot is, ki kell csavarni a csillárokból a körtéket. Csak egyetlen egy villanykörte éghet a szobában és félrefaragósan világít a magasból. Sántítva ballagtam át Anyámhoz. A ferde világítás sötét üregeket hagyott a szegletekben és kietlenné, szomorúvá tette a lakást.

Az asztal is, mintha megváltozott volna az ebédlőben. Még ott állnak az ezüsttartóban a hűvösvölgyi fenyőágak, de virág nincs többé az asztalon. Olyan drága lesz minden. A fogások is egyre csökkennek, hanem azért úgy teszek, mintha nem venném észre. Anyám se szól. Sohase beszélünk ilyesmiről, pedig hogy

megváltozott az életünk. Mindenik nap eltöröl valamit a megszokottból. Ami azelőtt magától értetődő volt, az most ünneppé lesz. A háború hosszú évei alatt amúgy se volt már semmi az, aminek tulajdonképpen lennie kellett volna. A kávé nem volt kávé, a tea, a rum, a cukor, még a kenyér sem. Megszoktuk a pótagyanyagokat, most ezek is kifogynak. A boltokban tártongnak a polcok és új áru nem érkezik. Aki teheti, vásárol és halmoz. Németország és Ausztria se szállít már ipari cikkeket. Az abroncs egyre szűkül és egyre szegényebbek leszünk.

Az utca tulsó oldalán világos a szemközti ablak, pedig már későre jár az idő. Amint átnézek, látom, hogy odaát egy férfi ruhák közt válogat. Felemel egy kabátot, a lámpa felé tartja, aztán félreteszi, megint előveszi, utóbb egy mellényt nézeget és holmi fehérneműt. Aztán bejön az asszony, tanácskozva beszélnek. Egy felöltőt az asztalra dobnak. A többi holmit eldugják az ágyba a derékaljak alá. Cipők között is válogatnak. Egy pár cipőt a felöltő mellé tesz az asszony. A többit a szekrénybe a könyvek mögé rejtik. És így válogatnak, így rejtegetnek ma minden lakásban, végig az országban.

A népkormány rendeletet adott ki. A leszerelő katonaság ruhaszükségleteiről rekvirálás útján akar gondoskodni. Bizalmiférfiakkal fogja, térítés nélkül, a ruhákat, fehérneműt és cipőket a lakásokban átvenni. Aki készletét elrejt, annak egy rend ruhán felül elkobozza készletét a hatóság és 2000 korona pénzbüntetéssel vagy hat hónapig terjedő fogházbüntetéssel sújtja.

Sajátságosan hat ez a rendelet. Azokat támadja legjobban, akiket a háború drágasága, a lánckereskedelem fojtogatása amúgy is leginkább meggyötört: a közép-

osztályt, melynek szegény, megkopott és elnyűtt ruházata volt az egyetlen, amivel ideig-óráig még fenntartotta, legalább külsejében, lefokozott kultúrigényeit és átalakításokkal, öltöztetni tudta felnövekvő gyermekeit. De túl ezen is nyilatkozik valami új és idegenszerű ebben a rendeletben: Az államhatalom az egyén tulajdona felett, térítés nélkül, rendelkezni kezd. Jogot vesz, hogy átkutassa az otthonokat. Egy kis rés támad a magánlakás és magántulajdon érintetlenségén.

A Rókus-kórház tájékaról most egyszerre lövések dördültek bele az éjtszakába.

A tulsó oldalon, a megvilágított szobában felkapta fejét az asszony. Ekkor vehette észre, hogy elfeledte leereszteni az ablakredőnyt. Ijedten futott oda és elfüggönyözte, miként lopnak ők tulajdon lakásukban, maguk számára, saját szegény kis ruhatárukból.

Mialatt néztem őket, elcsodálkoztam önmagam felett. Bensőmben azoknak az embereknek adtam igazat, akik a rendelet kijátszásán fáradoztak. Pedig a becsületteről nem változtak meg a fogalmaim — a törvény becsülete változott. Még három hét előtt oltalom volt a törvény, ma már támadást jelent és mi üldözött emberek, csak védekezünk, mikor összefogunk ellene.

Odalenn az utcákon lépések hangzottak; járt valaki. Kapuzárás után olyan ritkán esett ez meg, hogy észrevettem. A lépés sietve, bizonytalanul kopogott. Hallgatódtam egy pillanatig: nem töri rosszban a fejét, aki odalenn jár! Csak aki lassan, biztosan megy manapság éjnek idején, csak az jelent veszedelmet.

Sok mindent megtanultunk. Azt is, amit a lépések mondanak az utca kövezetén.

Ködön át vezetnek a mi útjaink és nem látja a végüket senki sem. Valamikor visszanézve, talán majd egyszerű és világos lesz az, ami nekünk, akik átéljük, gonoszul rejtélyes és megfoghatatlan. A történések hirtelen jönnek, kuszán torlódnak: eltakarják az eredetüket. A józan ész itt nem segít. Mintha örültek komponálnák a sorsunkat. Csak pillanatnyi világosságaink vannak, döbönt sejtések, kicsiny lámpák, melyeket minduntalan elolt kezünkben a vihar. Ha látunk is egy pillanatra, sötét lesz, mielőtt eligazodhatnánk és a sötétből úgy mellbe lök a végzet, hogy megszedülünk bele és elveszítjük az irányt. Semmi se segít. Minden új és idegen. Ilyen jelenben nem útmutató többé a múlt. A halált nem lehet megtanulni. Magyarország pedig haláltusáját vívja orgyilkosok keze alatt.

Váratlanul fellobbant ma a lámpám lángja. Olyan hírt hallottam, amelytől a fájdalomig kitágul a szem, a szív megbotlik az ember mellében és nincsen többé szó.

Ismerős lépések mentek át a szalonon, Anyám szobája felé. Géza testvérem volt. Utánuk iramodtam a lépéseknek, valami nyugtalan hallanivágyással. Ő talán hoz egy hírt, amiben reménység van; olyan kedvesen értett ehhez már a háború alatt is, ahányszor eljött Anyánkhoz, mindig felderült a sötétség. Most görnyedten ült a zöld karosszékben és lázadó düh látszott az arcán.

— Mind csirkefogók ezek és gonosztevők. Julier ezredestől hallottam... Irtózatosan megcsalják az országot. A vesztünkbe visznek. — Öklével ütött az asztalra. — Tudod-e, hogy a belgrádi fegyverszüneti

szerződés felesleges volt? A közös hadvezetőség megkötötte számunkra is november 4-én a fegyverszünetet Diazzal, aki az entente összes haderejének megbízottja volt. Az a szerződés pedig érintetlenül hagyja Magyarország egész területét. Ezen az alapon a demarkációs vonalak az országhatárok lennének. Nem léphetne ellenséges megszálló a földünkre. És november 6-án Károlyi Mihály mégis kinyitotta a zsilipet Belgrádban.

Egy pillanatig zsibbadt csend volt a szobában. Oly roppant és iszonyú volt, amit hallottam, hogy bár Károlyiról és táboráról mindent feltételeztem, ez mégis túlhaladta a képzeletemet.

— Talán nem tudták, talán nem tudta Károlyi, mi van a Diaz-féle fegyverszünetben?

— De tudták, hiszen Károlyi zsebében volt, mielőtt Belgrádba ment, — mondotta testvérem — a hatalomért tették. Azért a kétes dicsőségért, hogy az ő nevükhöz fűződjék a béke. Franchet d'Esperay nem értette, hogy miért jönnek. Aztán rájuk húzta a lepedőt: ha akarjátok, hát itt van.

Köröskörül mintha nagy, fulladt zuhanásokkal összedőlt volna az is, ami még lábon állt, és a súlya mind reánk hullott és eltemetett a romjaival.

Olyan furcsa volt, hogy a lámpa még ott áll, ahol az előbb állt, a székek is, a divány, a szekrény... Egyszerre láttam Anyám két kezét, amint a térden görcsösen egymásba szorult. Aztán hallottam a hangját és ez olyan volt, mintha romok alól, végtelen fájdalom alól küzdötte volna fel magát:

— Ha egy öreg asszonynak az átka megfogon, akkor elátkozom őket!

Az újságok ma Károlyi kormányának panaszkodásával vannak tele. A kormány tiltakozó táviratokat küld az entente-hatalmakhoz, a csehekhez, oláhokhoz. Hivatkozik a szövetséges hadseregekkel kötött fegyverszünetre, Wilson elveire, a világmegváltó pacifizmusra. Igazságot, segítséget, élelmet és szemet kér. És Károlyi azzal fenyegetődzik, hogy „ha az entente nem akarja, hogy itt zöld káderek alakuljanak — a vörösekről nem beszél, mert ezeket már megalakította — ha az entente nem akarja, hogy fosztogatás, gyujtogatás és rablás borítsa lángba Európa ezt a részét, akkor itt a tizenkettedik óra“.

... Az entente azonban már tudja, hogy Károlyi uralma ezt a lángbaborítást elvégezte. És nem felel. De felel Kramarz, a csehek nevében, akivel Károlyi a háború alatt hazája érdekei ellen összeesküdött. A cseh hazafi fenhéjazóan, szinte úgy kiált le hozzánk, mintha csúfolódnék: . . . „Az entente-államok elismerték, hogy a tótoklakta területek a cseh-szlovák államnak egy részét alkotják, nem pedig a magyar állam alkotórészét. A magyar kormány tehát fegyverszünetet nem köthet tót részekre vonatkozólag is, mert ezek időközben a cseh-szlovák állam részeiül ismertettek el“.

Így kiált le Kramarz. És felel az oláh király is, aki hadseregéhez szól: „Katonák! A rég várt óra elérkezett. A szövetségesek átlépték a Dunát, és ez az óra int, hogy oldalukon fegyvert fogjunk . . . Bukovinai és erdélyi testvéreink hívnak át utolsó harcra. A győzelem a mienk. Ezért előre! Isten velünk van.“

A belgrádi fegyverszünetről vérszemet kapott minden ellenségünk. A szerbek előtt Károlyi kormánya

maga nyitott ajtót, a többiek belökik a saját kezükkel az ajtókat és lángoló gyűlölettel jönnek, csak egyre jönnek.

A halált érzem a lelkemben. És a harag szédülése fog el, mikor Károlyi beszédeiben olvasom, hogy: „Bizalommal kell lenni a kormány iránt.“ Ezt mondja! És védi a szocialistákat: „ne merje senki állítani, hogy ők hazátlanok, hogy nem viselik szívükön a haza sor-sát . . .“ És védi a radikálisokat: „Jászi miniszter Aradon a végsőkig küzdött Magyarország területi integritásáért . . .“

Mindenkit véd, aki a hazát nem védi.

A kormányzó pártokban egyre nagyobb az egyenetlenség. Szinte két táborra szakadtak már. Egyik oldalon a bűnös megtévelyedett magyarok, a másikon a szocialisták és radikálisok: az idegen faj. Ők az erősebbek, mert szervezettek és céltudatosak. Károlyi Mihály teljesen a befolyásuk alatt áll, hálójukba került és ők a hálót rohanva húzzák balfelé.

A politikában csak addig van egység, amíg a hatalom megszerzéséről van szó. Az elért hatalom maga löki szét az elbizakodott győzteseket. Most kellene a feszítő-vasat közéjük verni.

— Még korai volna, — mondotta Dessewffy Emil, akivel véletlenül találkoztam. Csak röviden beszéltem vele, egy tárgyalásra sietett. Új földművespártot alakítanak. Az ország kisgazda-társadalmát akarják szervezni.

— Most jut eszembe, — mondotta Dessewffy nevetve — képzelje, Károlyi arra gondol, hogy magát politikai misszióval kiküldje Olaszországba . . .

— Mindíg ennyi emberismerettel válogat? — és nékem is nevetnem kellett. De aztán valami eszembe

jutott. — Szerezzen Károlyi útlevelet és két feltétel alatt megyek és felhasználom olasz összeköttetéseimet.

— Mi legyen az? — kérdezte megütközve.

— Hogy saját költségemen utazhassam és ne kelljen egy garast sem elfogadnom a mai hatalomtól. A második feltételem az, hogy nem az ő köztársaságuk és a kormányuk érdekében megyek, hanem kizárólag a hazám érdekében. De azt hiszem, ez nem fog tet-szeni!

Mialatt odébb mentem az utcán, elgondolkoztam azon, amit hallottam. Dessewffynek az ország hangulatáról is voltak hírei. Azt mondta: a parasztság és a vidéki városok nem veszik be a Pestről szuggerált, burkoltan kommunista köztársaság gondolatát. Van-nak nagy területei az országnak, melyeket csak nehezen lehet visszatartani, hogy a királyság mellett állást foglaljanak. — Ne tartsák vissza őket, hadd ordítsanak fel és söpörjék el ezeket! — feleltem én. De Dessewffy megint csak azt mondta: Korai volna. Hadd járják le előbb magukat.

Mentemben majd nekiszaladtam egy létrának. A létra a gyalogjárón állt szétvetett hosszú lábakkal és fenn a tetejében egy ember ült, aki sebesen kaparta a falat.

A por már belepte a boltok felett a „Csász. és kir. udvari szállító“ felírások nyomait, melyeket még október 31-e tépett le dühösen. Most új munka sérénykedik a cégtáblákon. Leszedik azokat a táblákat, melyekre: Habsburg, Berlin, Hohenzollern, Hindenburg és Bécs van festve. A kávéházak lélekszakadva visszaváltoztatják magukat a háború előtti nevükre és a zsidó pszichéjű város szánalmasan keresztelkedik át és házaira odatűzködi a : „párizsi szalon“,

„francia mulató“, „angol park“ és „amerikai bár“ felírásokat.

Megvetést érzek és ezt fogják érezni azok az idegen megszállók is, akiket a sorsuk idevet. Egy nép, amely megtagadja vagy eltűri, hogy nevében megtagadják a multját, az a tulajdon becsületét röpörja el. Napok óta hirdeti a kormány, hogy francia csapatok érkeznek Budapestre. Nekik készítik ki a várost és az alias mas-kara alatt hallgatnunk és túrnünk kell nekünk.

Károlyi Mihály és Lovászy Márton lapja, a „Magyarország“ mai számában azt írta: „Valószínűleg holnap érkeznek Budapestre az első francia katonák és a legfiatalabb köztársaság székvárosa szeretettel köszönti a szabadság, testvériség, egyenlőség harcosait. Merev, gögös német tisztek helyett kedves, jovialis francia tisztek; az esetlen mázsás csizmájú német legénység után pedig a dédelgetett poilu-k fogják ut-cáinkat benépesíteni . . . Intézkedni kell tehát, hogy a magyar felírások mellett az összes nyilvános helyeken szerepeljen a francia felírás is . . . a kereskedők írják ki: „ici on parle francais“. Az étlapokon hagyják el a német részt . . .“

Olyan kormány, mely lapjában ilyen gyalázatot kinyomat, olyan sajtó, amelynek akad csak egyetlen munkása is, aki ilyen megír, egy közönség, amely ilyen megtúr, az a lealacsonyodás legmélyebb fokára jutott.

Nemzetiszínű zászlók lobognak ünnepet a fejem felett. A kormány pedig hívja a megszálló francia csapatokat és parancsnokságuknak, mint az ország leg-szebb pontját, a királyi várat kínálja fel, mert úgy mondja: „Nem ellenségek ők, de *szívesen* látott vendégek“.

A szégyen tehetetlen dühe lázadt fel minden csepp véremlében és egyszerre eszembe jutott valami, mintha egy könyv lapjai fordultak volna hirtelen visszafelé az emlékezetemben, régi évszám jutott eszembe: 1871. Egy kora párizsi reggelen zárt sorokban zászlói alatt dübörögve, hatalmasan a német hadsereg vonul be Párizsba. Az útvonalon az ablakok bezárva, gyászlobogók a házakon, gyászfátyollal bevonva égnek a lámpák és a megtiprásában is önérzetes nép az utcákon sötétén hallgat. Senki sem parancsolta, senki se tanította ki őket, de férfi, asszony, gyerek, mind elfordítja a fejét és a győzők szeme sehol se találkozik a legyőzöttek könnytől és gyűlölettel égő tekintetével...

November 22.

Az ég lejött a magasból és ráfeküdt a háztetőkre. Szüntelenül hull a hó és nökvesszik az utcákon. Már bokáig ér. De a köztisztasági hivatal hiába ragasztja ki a plakátjait, hiába hívja hólapátolásra a munkásokat 20 koronás napszám mellett. Röhögve olvassák és odébb mennek és felszedik a munkanélküli-segélyt. A hó pedig nő és emelkedik, befújja a kapuk alját, már térdig ér a csendesebb sikátorokban.

A Keleti-pályaudvar tájékán olyan a hó, mintha porzódó fehér szántásban gázolna az ember. Benn a fedett pályaudvaron is puhán jár a lépés. Ott a piszok és rothadt ételhulladékok nőnek halomba. Senki se takarít többé. Van munkanélküli-segély!

Ma már az üdítő-állomáson is elviselhetetlenül nehéz szag fojtogatott. Férgék mászkáltak a falon. A sebessülteknek kijáró kenyér szinte ehetetlen. A tea már csak moslék. Kályhát nem fűtöttek és a hideg megmarta

az embert. Soha a háború alatt olyan kétségbeejtően szomorú nem volt ez a hely, mint most. Pedig a sebesültek mintha fogynának, átutazó katonával van tele a terem. Jönnek messze csataterекről rongyosan, éhesen és gyakorta csak ott tudják meg, hogy nem mehetnek már haza. Nincs hová . . . Szerbek, oláhok, csehek szállták meg a magyar parasztok ősi falvait.

Egy székely huszár ült a padon és hangosan átkozódott és közben fel-felzokogott, mint a gyerek. Egy öreg bánáti paraszt, sebesült vén katona, két térdére könyökölt és a szeméből csak hullottak-hullottak a könnyei, — Die Serben san bei uns! Armes Vaterland, armes Vaterland. — És a szanitétsz-őrmester vörösgombos sapkája alatt röhögött.

Aztán egy asszony jött be az ajtón, két kicsi gyereket húzott maga mellett. Kenyeret kért. Három napja jöttek étlen: — Károlyihoz megyek, — tegyen igazságot. Az uram hivatalnok odalenn a Bánságban. Elfogták a szerbek. Megbotozták, hogy elájult bele és lecsukták. A többiek is így vannak. Aki nem teszi le a szerb hűségesküt, az botot kap, meg börtönt. Nincs már ott, kérem alássan, magyar közigazgatás! A csendőrjeinket is lefegyverezik. Aztán meg rekvirálnak, nem fizetnek. Újság se jár, mindet elkobozzák. Azt mondják „kutya a magyar“, meg, hogy ott már Szerbia van. Posta sincsen. A magyarok levelét felbontják és ha pénz van a levélben, azt megtartják maguknak.

Az egyik katona egészen közel jött és tátott szájjal figyelt.

— Maga is bánági? — kérdezte az asszony. — Na hát akkor ne menjen ám haza. A szerbek besorozzák a mieinket. Elviszik kényszermunkára. Onnan pedig nem jön vissza senki.

Az ember egy darabig értelmetlen arccal nézett rá, aztán gyámoltalanul motyogta: — De hiszen most béke van . . .

Közben szürkülni kezdett az este. A szurtos terem nagy csillárja sötéten lógott le a mennyezetről. Hevenyészett oldalkarok égtek és kellemetlen elszórt világosságokat fúrtak bele a homályba. Egy vak katona, aki kék pápaszeme alatt állandóan furcsán mosolygott, mintha görcs kényszerítette volna az arcát, hanyatt feküdt a lócán és a sapkáját világtalan szemére borította.

— Ugye alföldi ember maga?

— Szalontáról való vagyok, dűnnyögte álmosan.

És egyszerre láttam messze a rónát, mialatt ezt mondta, nyarak rekkenő melegében és láttam a legényt elnyujtózva boglya tövén, ahogy déli pihenőre a nagy világosságban a szemére vágja pántlikás, pörge kalapját.

Régi szokásból most is így tett, pedig a világosság nem kápráztatja többé és a földet, amelyen ezer éve álmodnak szépet magyar legények, el akarja rabolni az oláh.

— Szegény! Vajjon tudja-e, hogy hiába adta oda két fiatal szemét?

Az egyik szanitétsz bejött és mondta, hogy sebesültek vannak odaát a barakban. Vera testvéremmel teát és kenyeret vittünk. Ahogy mentem, a fal végéből beszédet hallottam. Katonák beszéltek maguk között: — „Úgy beleszúrtam a bicskámat, hogy a hátán jött ki. A másik megugrott.“ — „Én is elküldtem egyet“, — dörmögte egy mélyebb hang. — Azt hittem álmodom. Állva maradtam, de ettől kezdve nem igen értettem, amit mondtak, sajátságos tolvajnyelven

beszéltek maguk között. Följelentem őket, — csak egy pillanatra gondoltam ezt. Ekkor láttam, hogy az aranycvikkeres, vörös karszalagos őrmester, odamegy hozzájuk és kezet fog velük... Nem, nem lehet itt már semmit feljelenteni. És odébb indultam. Mögöttem hangosabb lett a beszéd. Közben egy nevet mondtak. De ez csak öntudatom felszínét érintette. Egy darabig csak hangzás maradt, jóval később eszméltem rá: hiszen én már hallottam ezt a nevet. Kun Béla, — ez az ember kommunista agitátor volt Oroszországban. Több társával őt is Trockij küldte haza, hogy neki dolgozzék Magyarországon. És ezek az agitátorok állítólag pénzt is hoztak magukkal. Sok pénzt. Azt mondják, összeköttetésben voltak az októberi eseményekkel. Mások is jönnek utánuk. A kormány tud róla, mégis átérteszti őket a határon. Trockij, Liebknecht, Luxemburg Róza és ezek... Szálak szövődnek a távolságok felett, alagutak kúsznak a föld alatt.

Budapest külvárosaiban már véresszemű, csúf fenekű vadak járnak. Ma még a falhoz lapulva, behúzott körömmel, nesztelenül lopakodnak a homályban. De holnap, — ki tudja?

November 23.

Asötét fal a pályaudvar végén és a katonák hangja belenyúlt az éjtszakába. Húzódott és hangzott a gondolatomon át és ott volt reggel, mikor felébredtem.

Este még beszélünk volt róla Anyámmal. Ő is hallott arról az emberről, akit Kun Bélának neveznek. Az igazi neve Berele Khon. Az apja Galiciából származott és batyúval jött át a határon. Ő már újságíró és szocialista párttitkár volt Kolozsvárott. Aztán a

munkásbiztosító pénztárhoz került. Ott lopott. A háború mentette meg a büntetéstől. Behívták katonának. Az orosz frontra vitték, rövidesen megadta magát az oroszoknak. Internacionális faji összeköttetései révén került el Moszkvába. Trockij-val lépett érintkezésbe és ettől kezdve hadifoglyaink között agitált. Vezetőjük lett a magyarországi zsidó kommunistáknak odakinn és szerkesztője a „Szocialista Forradalom“ című magyar lapnak, sőt állítólag valamelyik kisebb orosz városban egy bolsevista direktóriumnak az élére is került és kegyetlenkedett.

— Azt hallottam —, mondotta Anyám —, hogy sok orosz pénzzel jött haza. Károlyi kormánya pedig nem állja útját sehol.

— Hiszen Károlyi állítólag összeköttetést tart fenn Diener-Dénes és Landler révén Trockij-val.

Eszembe jutott az, amit egyszer egy újságíró beszélt el Károlyi Mihályról. 1917 őszén történt, mikor Károlyi Svájcban járt Diener-Dénes és Jászi kíséretében. Schwimmer Róza már Bernben várta elvbarátait. Ezek vitték el Károlyit Henri Guilbeaux szerkesztőhöz, aki, mint szélsőséges szindikalista és defaitista, lapjában ugyanazon az erkölcsi bomlasztáson dolgozott, melyet véres uralomra vitt Lenin és Trockij Oroszországban. Állítólag Guilbeaux volt aztán az, aki kapcsolatot teremtett Károlyi lelkében az eszmékkel, amelyeket most Kun Béla jött el képviselni minálunk. Ez akkor volt, azóta elkövetkezett az orosz szovjetek munkás- és katonatanácsainak üdvözlő távirata, a radikális és szocialista miniszterek bomlasztó munkája. Pogány katonatanácsának és bizalmi rendszerének megerősítése és a szabadjára eresztett kommunista agitáció... Bűnjelek ezek, melyek sötéten mutatnak a jövőbe.

Most egyszerre még egy új rendelet is beszélni kezd és aggasztóan odasorakozik mindahhoz, ami a régi társadalmi rend vermét ássa.

A nagy francia forradalom útját szinte végzettszerűen irányította az a nap, amelyen a párizsi nép és a csőcselék megrohanta a Palais des Invalides fegyverraktárait és kifosztotta azokat. A kocka eldőlt. A fegyver az ő kezükben volt.

Budapesten nem kell erőszak. Maga a főkapitány utasította a rendőrséget és népőrséget, hogy igazolvánnyal nem bíró egyénektől kobozzák el a fegyvereket és lőszereket. Igazolványt pedig manapság már csak a munkásságnak és a csőcseléknek ad a hatóság.

Ismét rést vágnak a polgárság önvédelmén és az otthonok bezárt ajtain. A népőröknek ezentúl jogukban áll fegyverek után kutatni. A polgárság megint tehetetlen. Hallom, itt is, ott is riadtan szolgáltatja be mindenki vadászpuskáját, revolverét.

Megbabonázott alvajárók vagyunk. A bővülő nagy keleties szeme reánk mered és a változó korok szerint változó varázsszavait mormolja: Demokrácia, Szocializmus... Tegnap még: liberalizmus volt a varázsszó, holnap talán már: kommunizmus lesz.

November 24.

Almatlanok mostanában az éjtszakák, de azért nem tudok dolgozni. Mintha a szépség minden szava elkallódott volna abban a mocsárban, amelyben a napok gázolnak, semmi sem jut az eszembe. Agyvelőm kétségbeesett sivárságában csak a rémhírek kószálnak, melyeket elhoz a reggel és nem hazudtol meg az alkonyat.

Ma éjjel leveleket írtam. Reggel leküldtem bélyegért. A bélyegeket oda tették az íróasztalra. Mi ez? A király, a királyné, a parlament képe felett fekete nyomtatás, egy szó: „Köztársaság“. Keresztbe nyomtatott betűk a királyné finom kis fején. „Köztársaság“, ez a szó fut át Szent István koronáján a király homloka felett.

Ami november 16-a óta annyiszor megfordult az eszemben, most szinte szorongva nyilalt a szívemen át:

A korona, a koronánk . . .

Nem ékszer az, nem pompa és nem dísz, de maga Magyarország, Királyságok jöttek és mentek a földön, nem volt azonban népe a világnak, melynek valaha is azt jelentette volna a koronája, mint amit a miénk nekünk jelent. A magyar korona minden magyar és minden magyar rög és minden termés és minden aratás . . . Benne nem csupán a királyságot tépik le az ország fejről, hanem azt, ami voltunk és ami lehetünk.

Ájtatos homályban, vaspántos ládában, fenn a budai várban él évszázadról-évszázadra az aranyba öntött ősi szimbólum és ezer éven át mindössze ötvenháromszor, ötvenhárom király fején vonult el koronázások napján a magyar föld felett. És egyszer, mikor az ezer év fordult, a Millennium ünnepén . . . kiteve közszemlére, akkor állt ott a koronázótemplom oltára előtt. Jött a nép, láttam a szememmel: galambősz magyar parasztok, munkások, urak jöttek és mind térdet hajtottak a korona előtt, mintha szentség lenne. Térdet hajtottunk: önmagunk előtt borultunk le. És láttam Károly király fején egy decemberi napon a fejedelmi Buda vén falai alatt, hatvanhárom vármegegyénk zászlóinak a lobogásában, rivalgó éljenek között, a nagy tiszta Himnusz gyönyörű dalában.

A hazaárulók és hazátlanok tábora szentségtörő kézzel letaszította helyéről Szent István koronáját. Ők azt hitték, hogy a király fejéről taszítják le. Pedig az a korona nemcsak a király fején volt. Mint egy aranyabroncs, az fogta össze a Kárpátok óriási láncait, Erdélyt, az Adria kék öblét, Horvátországot és Szlavóniát, — a róna egész birodalmát, melynél területében egységesebb ország nincs Európa földjén. És most, hogy az aranyabroncs nem fogja többé össze, széthull és bomlik az, ami végtelen időközön át egy volt.

Gyámoltalan féltés támadt bennem. Mint az életnél előbb lényt babonásan félteni kezdtem a koronát. Úgy éreztem: csak addig vagyunk, amíg van. Pusztulása reménytelenné tenné a mi pusztulásunkat is. Mit forgatnak fejükben a hatalom mai birtokosai, akik gyűlölnek mindent, ami multunkkal és jövőnkkel összefügg? Károlyi nem fogja őket akadályozni, tőle ugyan azt tehetik a koronával, ami nekik tetszik.

A napokban Ambrózy gróf, a koronaőr elment Károlyi Mihályhoz és bebocsáttatást kért. Károlyi éppen villásreggelinél ült és gróf Pejacevich Márkus volt a vendége, aki mindezt elmondta nekem. A komornyik jelentette gazdájának, hogy a koronaőr kinn vár.

— Hadd várjon, — mondotta Károlyi — reggelizem — és nyugodtan tovább evett. Egy idő múlva megint jelentették neki, hogy Ambrózy gróf sürgősen szeretne vele beszélni, mert el kell utaznia. Károlyi, akihez bejelentés nélkül mehet be Kéri, Jászi és Pogány, megint kiüzente az ország egyik zászlósurának, hogy várjon. Szivarra gyujtott és a feketekávéjához ült. Ismét eltelhetett vagy egy félóra, mikor harmadszor üzent be a koronaőr.

— Hát ha nem várhat, akkor menjen, — mondotta Károlyi Mihály. Pejacsevich kérlelni kezdte. Károlyi végre is engedett. — Nem bánom hát, de két perc alatt végzek vele.

Kiment, szivarral a szájában és két perc múlva csakugyan visszajött. — Elintéztem, — mondotta és nevetett hozzá. — Azért jött Ambrózy, hogy megkérdezze, mi történjék már most a koronával? Mondtam neki: tedd egy bankba, vagy dugd zsebre, bánom is én...

És a szemem előtt egyszerre megint felmerült a koronázó templom ájtatos homálya. Az oszlopok, az ívek és az oltár előtt, bíboron a korona sápadt aranya... Egy vén paraszt galambősz fejét látom, éles turáni arcát, mintha vésővel vágták volna bele a templomi derengésbe, meghajlik és kérges keze keresztet vet a mellén.

November 25.

Anyám egy porcellánfigurát hozott be a szobába.

— Eltörött — mondotta és letette a sèvres-i pásztort és letört pici kezét az asztalomra. Formája egy pillanatra elragadóan tükröződött a gondolataim közé. Vagy talán csak azért volt olyan mesészerű és szép, mert annyira csúnya és leverő volt mindaz, amire nekünk mostanában gondolnunk kellett?

— Úgyis tudom, hogy itt telet tenálad, — mondotta Anyám, egy kis szemrehányással, szinte utalva apró megbízásaira, melyekről időnként megfeledkeztem.

— Azonnal elviszem...

— Nem, hiszen ráér, ha valami más dolgod van. Egyszerre nem volt többé semmi más dolgom a

világon, csak az ő kis porcellánfigurája. És elbúcsúztam tőle és mentem.

Sötétedett. Elvéve, féllánggal égtek a gázlámpák, A házak előtt tegnapi szemetesládák álltak, melyeket nem fuvarozott többé senki sem. A ládákból erjedt, savanyú szag terjedt a levegőbe és táplálta a járványt, mely hetek óta kísért a városban s befordul a söprietien kapukon, feloson a piszkos lépcsőkön és a fűtetlen szobákban ráteszi kezét az emberek mellére.

Az Akácfa-utcába értem. Az utca jóformán egészen sötét volt. Csak a boltok lámpái vetettek ki sárga kockákat a gyalogjáróra. Az egyik szegényes kirakatban régi porcellánok álltak. Benyitottam az ajtaján. Odabenn a polcok, az asztal, minden tele volt törött porcellánnal és a ragasztómester kalappal a fején, télikabátban ott ült a hidegben a sok cserép között. Mintha egy németalföldi piktor festette volna oda. Az arca nemes szabású volt és nagy ősz szakála eltakarta a mellét. Mutatóujján régi címeres gyűrűt viselt . . . Egyszer, hogy ott jártam nála, elmondta, hogy vidékről került fel Pestre. Volt földje, vén fák alatt szép oszlopos udvarháza, négy lóval járt és kedvtelésből régi porcellánokat gyűjtött. Aztán elment a föld is, a ház is, a négy ló és a gyűjtemény s csak az a tudománya maradt meg, hogyan lehet az eltört porcellánokat megragasztani. Most ebből él. Szűkösen, valahogy . . .

Mikor kijöttem a boltjából, nem mentem mindjárt haza. Egyik utca hívott a másik után s én ballagtam előre és szomorúan gondoltam annak az őszfejű magyarnak magyar sorsára. Bolt bolt mellett maradt el mögöttem. Weiszok, Braunok, Schwarzok üzletei. Zsibárusok, edénykereskedők, szappanárosok, kis ba-

zárok tulajdonosai. Nemrég még Galiciában éltek, aztán egyszerre cipőzsinórt árultak a pesti utcák szegletén. Téglát soha sem hordtak, földet sem kapáltak. Könnyen kerestek: vettek és eladtak. Ma már boltjuk van. Milliók bölcsoje. Ők ott kezdik a szűk utcában, ahol a mieink tengődve végzik.

Túl a Dob-utcán a Rombach-utca tájékára értem. És a budapesti gheztó zshivajogva nyüzsgött körülöttem. Senki sem szabta ki az özönlő zsidóságnak ezt a városrészt. Elmultak már azok az idők, mikor Buda és Pest területén nem hálhatott meg zsidó, nem lehetett saját neve alatt se háza, se üzlete. Ötven év alatt birtokukba vették a várost. De azért csináltak maguknak még egy külön gheztót is. Egész utcákat leptek el, házakat szálltak meg, amelyekben egymás között lehetnek. Az újonnan épített utcák és házak sebesen piszkolódtak. És a kapuk torkából ugyanaz a szag árad, amelyet az amszterdami, a római és a velencei gheztóban is éreztem . . .

Felpillantottam. Mintha egy idegen városban jártam volna, melynek házai hangtalan tanácsot tartottak maguk között a világított boltokon felül a sötétben . . . Amit eddig sohase vettem észre, hirtelen úgy rémlett: valaminő konok ellenséges élet él itt, amely nem közös a mienkkel, amelyből mi ki vagyunk zárva. Köd szakadt és alatta látható lett az utcák arcjátéka. A győzedelmeskedő idegen faj biztonságérzete úgy megnövekedett, hogy szinte már elfeledte beburkolni magát. Pedig sokáig titkolózkodott. És mi itt éltünk és nem haltunk, nem láttunk semmit. Nem kerestük az események eredetét és míg ők fanatikusan fogták egymás kezét, faluvégi pálinkamérőkön, tömeglakásokon, szerkesztőségeken, boltokon, bankházakon, palotákon át,

végig öt világrészen, mi árva magyarok nem tudtuk megfogni egymás kezét még kicsiny országunkban sem.

Csak most eszmél közlünk egyik-másik, pedig már tegnap is történt az, ami ma történik. Akkor titkos homályban, most világos nap alatt. A bevándorló kitérte fajunknak az arcvonását az ürből, kivájta a lelkünket a dolgokból és a saját arcát, a saját lelkét tette a helyébe. Régóta tart már itt a baljóslatú mozgalom. Idegenből jöttek emberek, akik csak nekünk voltak idegenek, de nem a ghettó népének. Ők súgtak egymásnak dolgokat, amelyeket mi nem hallottunk és odébb mentek más városok ghettóiba, ott is súgtak és onnan is odébb mentek. Trockij járt Budapesten. Évek előtt lakott itt. Mások is jöttek, olyanok, akikről csupán a ghettó népei tudták, hogy mit akarnak. Mi csak lárvákat láttunk, melyek összehajoltak, de sohasem hallgattuk ki, amit egymásnak súgtak.

Ebben a percben egyszerre úgy éreztem, mintha az egész városnegyed beszélne, mintha lakóinak ősi könyvéből mondana valamit mi rólunk minden utca és minden ház: „Szemük van és nem látnak, fülük van és nem hallanak“.

Vándorló tekintetem hirtelen megakadt. Hárman voltak. Az egyik négerarcú volt. A másik nehéz, hájas képű. A harmadik egészen kicsi és a szemhéja vörös volt, a pillái fehérek. Összedugták a fejüket. Egy kirkat elé álltam és úgy tettem, mintha azt nézném. Ők hárman elhallgattak. Láttam az üvegben, ahogy oldalt pillantottak, összeintettek és odébb mentek . . . Szemközt két kaftános jött. Prémes kalap volt a fejükön. Piszkos kezük hevesen mozgott a válluk magasságában. Az egyik mondott valamit, a másik a földre nézve

hallgatta. Szurtos ujjával megfogta pájeszét és egyenesre húzta az arca mellett, le az álláig. Egy darabig így állt töprengve és elvétve szavakat mormogott. Ekkor vehette észre, hogy figyelem. Hirtelen elharrapta a szót és eleresztette a pájeszét. A tincs visszagöndörödött a füle mellé. Ezek is odébb mentek.

A Király-utca hemzsegett körülöttem. Fésületlen, kövér asszonyok álltak az egyik kapu aljában. A gyalogjárón selyemruhák suhogtak, a piszok szagával komisz parfüm szaga keveredett. Gyerekek visítottak. A héberbetűs vendéglőkből foghagymabűzös ételszag áradt. A kicsiny boltok ajtaja szüntelenül nyílt és csukódott és a rájuk akasztott holmik himbálóztak. Láncok, órák verődtek az üveghez; harisnyák, szalagok libegtek. Rosszul világított kirakatok, viselt ruhák, cukrászsütemények, koppasztott libák, ékszerek, cipők. Egy asszony gyerekkocsiban szappant tolt. Az utcaszegleten fűgét árult valamiféle kaftános görbelábú kis rém és dülledt szemével felpislogott a tolongó emberekre. Egy vörösszakállú megállt mellette. Sebesen beszéltek és közben úgy mozgatták a szájukat, mintha forró ételt forgatnának benne. Amint közeledtem hozzájuk, a vörösszakállú sarkon fordult és beugrott egy aranyművesboltba. Utána néztem. A kirakatban furcsa öreg óra állt. Vajjon mit kérhetnek érte?

Az ajtóra akasztott láncok csilingelni kezdtek, amikor benyitottam. A füstös mennyezetről ernyős lámpa lógott le mélyen a pult fölé, melyen üveg alatt gyűrűk és függők guggoltak a bársonypárnákon. A lámpa ernyője levette a fényt és árnyékban hagyta az arcokat. A szegletben többen álltak, de ahogy észrevettek, be mentek a bolt mélyébe. Csak egy lompos puhatestű leány maradt ott. Mialatt kérdezte, mit akarok, mind-

untalan borzas fekete hajába kapott és megvakarta a fejét. Közben az ajtót figyelte. Mikor nyílt, sebesen lehajolt a pultra és a nélkül, hogy felpillantott volna, maszatos hüvelykujjával hátrabökött a válla felett, mintha oda mutatna. Költekezőn öltözött prémkabátos férfi ment el mellettem; az arca végtelenül közönséges volt. Hirtelen behúzódott a többi után. Aztán egy tengerész jött, azt is magukhoz hívták. Suttogva sok hang mormogott a homályos szegletben. Kétségbeesett kényszer hajtott. Előrenyujtottam a nyakamat. Hallani akartam valamit, egy mondatot, amit nem szánnak nekünk, amit maguk között beszélnek, de egy szót sem bírtam megérteni . . .

Az üzlethelyiség libazsír-szagú fülledt melege fojtogatni kezdett.

— Nem, ez nem felel meg, — vetettem oda a leánynak és az undor borzadásával kirohantam a boltból.

Sebesen mentem előre, szinte futva iramodtam a tömegén át, mintha egy összeesküvés hálójából menekülnék, amely körülöttem hullámszórt, de amelyet megfogni még sem lehetett, mert ahol hozzáért az ember, szétmállott, mint a nyálka.

Sötét prédalesés volt az egész városnegyed. Utcáiban valaminő büntény járt készülődve. Házaiban vad mohó élet virrasztott, mely sok ezer év óta sohasem húnyta le a szemét.

El, el innen, ki a szabadba ! És közben szinte újra láttam a körúti kis zugszálló szobáját, a tanácskozó zsidókat, az orosz pénzt az asztalon, láttam az aranycvikkeres őrmestert, aki Kun Béla nevét mondta a katonáknak és felötlött Jászi és Kunfi és Hatvany Lajos arca és a kis görbelábú rém az utcaszegleten, a vöröszakállas és a lompos leány . . . Mind egyet akarnak,

ők, akik fogják egymás kezét, mind, valamennyien és mi nem tudunk többé semmit sem akarni

Éjjel felhívást írtam Magyarország asszonyaihoz. Asszonyok! Ne aludjatok, mert a gyermekeiteknek nem lesz hová lehajtaniok a fejüket . . .

November 26.

Délután volt. A Teréz-körút felé mentem.

Gróf Batthyány Lajosné telefonon üzent, hogy beszélni szeretne velem. Sűrű tömegben haladtam át. A várost feszítették a folyton özönlő menekültek és a hazatérő katonák ezrei. A körutakon napról-napra zsúfolódott az ember. Szinte alig fértek már. Áradásuk beleömlött a mellékutcákba is, zshivajgott, tolongott és az újságvállalatok kirakata előtt összehortlódott, mint valami óriási gör cs. Az „Az Est“ üvegablakán belül fényképek lógtak. Az egyik kép alatt írás látszott: a katonatanács tagjai. A tömeg nem engedett közel, csak messziről, elmenőben láthattam egy pillanatig. Dicsőségben kifüggesztett arcok, emberek képei, akiket az októberi lázadás vádjá illet, akiket egyszer talán még számadásra hívnak más idők.

— Mit szól hozzá? — kérdezte az ácsorgók között egy hang. A hadügyminiszter sikkasztás, gyilkosság és rablás miatt elfogatta Heltait. — Azt, aki városparancsnok volt? — Azt . . . és most gépfegyveres vonaton lövöldözve jönnek a tengerészei, hogy kiszabadítsák. Ebből még baj lesz. — Egyszerre szétfutott a hír. — Hallotta? — Nem igaz . . . De igaz! — Riadalom támadt. És a körúti nép lármázva; adta tovább: — Jönnek a tengerészek! Ott hagyták Pozsonyt is, a cseheket is . . .

Zsúfolt villamosok zúgtak el mellettem, belülről szinte szétnyomta a tolongás a kocsikat, köröskörül lógtak rajtuk az emberek. Katonák jöttek szemközt. Egyszerre az egyik furcsán előrelódult, a saját lábában botladozott és hasra esett az utcai nép között. Senki sem törődött vele, bajtársai is odébb mentek. A háborús évek valaminő visszamaradt irgalmas mozdulatával odahajoltam hozzá. Talán múltába van, talán nyavalyatörős? Mikor a karját megfogtam, hogy talpra segítsen, ocsmány öklendés bugyborékkolt ki a száján. Visszarántottam a kezemet. Részeg volt és a bajtársai hátraröhögtek.

Az út hullámváza megint sodort tovább, de a gondolataim közé éles túske akadt. Katonák, magyar katonák... Valamikor, de hányszor is, könnybe lábadt a szemem, ha rájuk néztem. Hálát és tiszteletet éreztem irántuk, büszke voltam rájuk. Szerettem őket, mint az én gögös fajomnak a bátorságát. Mi lett belőlük...

Már kinn jártam az Andrássy-út táján. A Batthyány-palota sötétre szürkült köveivel, mint a firenzei Palazzo Gondi idevetődött tükrözése állt a modern, jellemetlen körúti házak között. A rácsos kapu nyílott és a kapuboltozás mélyében egy földszinti folyosón át néhány lépcsőfokhoz értem. Kis téli szállásuk volt ez gróf Batthyány Lajoséknak. Fenn az emeleten az öreg grófné lakott, Batthyány Lajos anyja, a 48-as idők nagy vértanújának, gróf Batthyány Lajosnak egyik leánya. Az inas bejelentett.

A tágas, földszinti szalonban tompított félhomály szőtt vörhenyes derengést. Régi ünnepélyes bútorok között virágzó azaleák, világos brokátok, selyem lámpaernyők, puha párnák lágyították a sötét vonala-

kat. A kandallóban tűz égett és a világossága hátulról finoman körülrajzolta Batthyány Lajosné alakját. Magasan, nyúlánkan jött felém. Nem találkoztam vele az októberi események óta. Szép volt most is, de a haja, mintha megőszült volna. Keskeny kezének ideges mozgásában elnyomott nyugtalanság látszott. Az események és szereplőik egy része oly közel áll hozzá, hogy mikor a keserűség szavakba forrott bennem, szinte kérdően néztem fel nemesvágású magyar arcába. Andrassy Gyula a testvérbátyja, Károlyi Mihályné a testvére lánya, Károlyi Mihály az unokaöccse... De ő higgadtan, szomorúan látta a valóságokat. Nem tért ki előlük, nem akarta menteni, még önmaga előtt sem, szívének egykor dédelgetett szép kis Katusát, az emóciókra és izgalmakra falánk Károlyi Mihálynét, akinek nincs egyénisége, aki rabszolgamódra felvette a degenerált Károlyi féktelen nagyravágyását és hisztérikus végletességben túlhajszolta őt még önmagán is.

Batthyány Lajosné Károlyi Mihályról beszélt. Elítélte, azzal a kérlelhetetlen igazságossággal és szigorral, amellyel a romlásba hajszott magyar faj kétségbeesése benne megnyilatkozott.

Kérdeztem tőle, tud-e a Diaz-féle fegyverszüneti feltételekről, tudja-e, hogy az a szerződés, ellentétben a belgrádival, csak arra kötelezte hadseregünket, hogy az 1914. évi határok mögé vonuljon vissza?

Mialatt beszéltem, nyílt az ajtó és Batthyány Lajosné fia, régi barátom, a festő Batthyány Gyula jött be a szobába. Egy pillanatig szinte kételkedve hallgattak rám mind a ketten, olyan lehetetlen és örült volt ez a hír.

— Határozottan tudom, a fegyverszüneti bizottság egyik tagja, Julier alezredes mondta a testvéremnek.

Az elképedés hirtelen csapott át lázadó haragba az arcokon.

— Szerezze meg nekem a szöveget, — mondotta Batthyány Gyula — adja ide, kiplakátoztatom egymás mellé a két fegyverszüneti okmányt és huszonnégyszer óra alatt megbukott az egész gaz rendszer.

Szép édesanyja kételkedően tekintett reá:

— De hát azt hiszi, azt hiszi, hogy még van annyi szabadság ebben a városban? Összetépnék a plakátokat, mielőtt a falakra kerülnének.

— Sajtószabadságot, véleményszabadságot ígértek és nincs más, csak hazugság.

— Szervezkednünk kell ellene, csak így törhetjük át a hazugságokat, — mondotta Batthyányné, — azért kérettelek.

— Az asszonyokra gondoltál?

— Igen . . .

— Én is foglalkoztam ezzel a gondolattal. Többen vagyunk, akik ugyanazt érezzük. Valaminő összefoglaló programra lenne szükség, hogy eltakarja az igazi célt: csak az asszonyok révén lehet visszavinni az elveszett hitet.

— Csináld meg azt a programot és állj a mozgalom élére.

— Én csak közkatona akarok lenni, — feleltem, — művész vagyok, nem értek az ilyesmihez.

— Pedig éppen neked kell odaállnod. Téged követni fognak. Én is dolgozni akarok.

Megráztam a fejemet. — Mindent megteszek, de nem vagyok hivatalban az élen járni.

— Dolgozunk mi is, — vetette közbe Batthyány Gyula. — Majd csak elkergetjük ezt a társaságot.

— A mi szervezkedésünkről pedig beszélünk még —

mondotta Batthyány Lajosné sajátságos, szomorú mosolyával.

— Hát ő is? — gondoltam elmenőben. Szétszórtan hányan éreztük már ugyanazt. Mintha a levegőben lenne, mintha csak arra várna, hogy közülünk valaki hangosan kimondja.

Az utca képe megváltozott, mialatt odabenn voltam. A lámpák nem égtek, villamos nem járt és sűrűn hullott a hó. Váratlan strike ütött ki? Szénhiány van? Vagy pedig Heltai tengerészei miatt?

A kis mellékutcák félösen bujtak be a sötétbe. A havazáson át egy lovas, rozoga kocsi ügetett. Mennyiért vinne el a Kőfaragó-utcába?

— Hatvan koronáért! — kiáltotta le a bakról a kocsis.

— Nemrégiben még két korona volt ennek az útnak az ára... A kocsis káromkodva hajtott odébb, én pedig tovább gázoltam a hóban. Furcsa csend volt köröskörül. Kinn a szabadban, az erdők és a rétek hallgatásában valami mindig elpihen; a város hallgatásában pedig úgy rémlik, mindig ugrásra készül valami. Éreztem ezt. Szinte akaratomon kívül állón mindegyre magam mögé néztem és sebesen futottam át a sikátorok torkolása előtt.

Hajdani világos tiszta utcák, rendőrök, védettség, biztosságérzet, — hová lett mindez?

A civilizáció csak épületállvány, amelyet teleakasztottak hirdetésekkel, hogy ne lássák, hogy mögötte nincsen épület. Az állvány egyetlen lökésre összedől. Itt már beomlott és az üres telken kószálnak a farkasok. Hirtelen süllyed a város, feltarthatatlanul hanyatlik visszafelé, olyan időkbe, amelyekben sohase tudta, aki este útra kelt, hogyan ér haza.

A túlsó szegleten kocsi fordult ki a Körútra. Kis biztosságérzet fogott el. Nem sokáig örültem a kocsi látásán. Egy kapualjából két katona szaladt feléje kiabálva. A kocsis intett, hogy utast visz, de azért megállt. Nyilván félt, hogy utána lőnek. A katonák nem tárgyaltak vele. Kinyitották a kocsi ajtaját, kilódították a bennülőt és elfoglalták a helyét. A jármű, mintha fehér fátyolba nyargalna bele, sebesen, feketén távolodott a mély hóban. Megint elhagyatott és csendes lett az utca. Csupán a hó világított és mialatt az arcomat hidegen verte a zimankó, arra gondoltam, hogy mégis csak biztosabb manapság gyalogosan járni . . .

November 27.

Annyi megaláztatás, szégyenben fogant túrés és hallgatás után most egymásután, egész ország-részek tiltakozása hangzik fel a pusztulásban.

Megmozdulnak lenn Erdélyben a székelyek. Kibomlott a székely zászlóalj lobogója. Marosvásárhelyt székely nemzeti tanácsot szervezett Bethlen István gróf. Erdély van a szívében, hű maradt önmagához. Mindíg mindent csak a hazájának akart. Jó most az ő nevét hallani, mikor jóformán mindenki mindent csak magának akar. És a székelyek után megszólal a Felföld, a szepesi városok, Zemplén és a magyar századok hű osztályosai, a tótok, akikkel se arany, se korbács nem fogja elhíttetni, hogy a csehekhez tartoznak. A hazára tesznek esküt a bunyevácok: a katolikus szerbek is és fenn északon meghatóan tiltakozik a ruténség, Rákóczi népe, a *gens fidelissima et carissima*. Ők, akik mostohán élnek a Kárpátok mélyedéseiben, a galiciai zsidóság vándorútján. Ismerem szegény kis falvaikat,

melyekre a kaftános piócahad vérszomjason veti rá magát első éhségével, törtető útján nyugat felé. Ott jöttek be évtizedről-évtizedre a lengyel-orosz zsidók, akik levágják a pajeszt, mire Kassára érnek; levágják a kaftánt, mire Miskolcra érnek és milliomos bárók lesznek Budapesten.

A magyar kormányok védtelenül hagyták a beözönlő kapzsisággal szemben a határmenti ruténséget, a jámbor nép szegénységében azért mindig türelmes és hű volt hozzánk. És most kétségbeesetten áll mellettünk, nem kér autonómiát, nem akar külön jogokat, velünk akar maradni, mert mi sohase bántottuk. Az ukránok propagandája, az orosz imperialisták, a schizmatikus vallási térítés nem vett erőt rajtuk. Magyar iskolákat kérnek most, mikor Budapest nevében egy idegen faj megtagadja a hazát és püspökük, Szabó Endre ezt üzeni ruténjei nevében: „A magyarországi ruténség részéről nincs szükség hűségnyilatkozatokra, mert ez a nép nem botlott meg soha.“

De Jászi nemzetiségi miniszternek ez nem kell. Ő valaminő keleti Svájcot akarna reáerőszakolni a földrajzi egység legtökéletesebb országára és Máramaros, Bereg, Ung, Ugocsa a zúgó erdők zöld vármegyéi összességének, rutén lakta ősi magyar földnek, új nevet talál ki: Ruzska-Krajna.

Egy megmérgezett város közepén ott áll az orosz-lengyel zsidók fia és fájának egész destruktív dühével bomlasztó teóriákat szaval az őstremészettel szemben, elfeledve, hogy Svájcban hegyekbe torlódik három nagy faj találkozása, míg Magyarországon egy medencébe futnak össze a népek árjai, amelynek termékeny medre, lelke és ereje mindörökre a magyar faj marad.

És mialatt ő szaval és hirdeti, hogy: egyetlen szem-

pillantás alatt ezer magyar évet töröl el, — köröskörül kicsap a végekről ezer magyar év rettenetes tiltakozása. Székelyek, tótok, rutének, németek, katolikus szerbek úgy kiáltanak, mintha szenvedő testvérek kiáltanának át egymáshoz egy lenyügözött táj közönye fölött. A fájdalmak hangja lerohan a hegyekről és soha nem hallott végtelen szimfóniában összeörvénylik a rónák felett a novemberi ég alatt. A szelek megszámlálhatatlan szárnyaikon viszik a bús kiáltást tovább és elvetik egy jövő nagy termésre, amelyből egykor még bosszút aratunk.

November 28.

A végek tiltakozása elhangzott és a tragikus fényesség belealudt a sötétségbe. Amíg a nemzetrontók kezében van a hatalom, így is lesz ez mindig! A kormány milliókat adott az erdélyi oláhoknak és adott nekik magyar katonáktól elvett temérdek fegyvert is, míg a székelyeket és a magyarságot verejtékes rémületben fegyvertelenül hagyja az életére törő ellenség között.

Károlyi kormánya mindenkit támogat velünk szemben. Ma, hogy szolgálaton voltam a Keleti pályaudvaron, lázasan különvonatokat állítottak össze. Gyulafehérvárott az izgatók oláh nemzetgyűlést hívnak össze, mely — úgy hírlik — önhatalmúlag ki fogja mondani Erdély és sok magyar vármegye elszakadását. A magyar kormány pedig a gyűlésre utazók kényelmére, különvonatokat ajánl fel...

Olyan az egész, mintha torzan, aljasan vigyorogna valami a haldoklás felett.

A pályaudvaron nagy mozgalom volt ma. A vörös-keresztes üdítő régi barakjában új üdítőállomást léte-

sítettek hazatérő katonák számára. Mi, akik hosszú éveken át teljesítettünk odakinn vöröskeresztes szolgálatot, hiába ajánlottuk fel munkánkat. A garmadába hordott, rég nem látott fehér kenyereket és kolbászokat zsidó asszonyok osztogatták a katonák között. Se kalap, se kendő nem volt a fejükön, borzasak és ápolatlanok voltak. A szociáldemokrata párt küldte ki őket és a katonák ellátása egészen másodrendű szerepet játszott náluk. Agitátorok voltak ezek az asszonyok. Röpcédulákat osztogattak és lázítóan beszéltek a hazatérőkhöz. Vöröskeresztes jelvényünk és igazolványunk dacára, az egyik asszony odajött és felszólított, hogy hagyjuk el a helyiséget, miután ezt a munkát reájuk bízták.

Vera testvéremmel és Tasner Máriával, két hű munkatársammal, átmentünk rendes üdítőhelyiségünkbe. — Kidobtak, — mondtam. — Azután tudtuk meg, hogy a minisztertanács, miután elcsapta azokat, akik a háború alatt helytálltak a Vöröskereszt szolgálatában, gróf Károlyi Mihálynét nevezte ki a Vöröskereszt élére — kormánybiztosnak. Ezt az állást őszhajú nagyurak mindenkor díjtalanul töltötték be, Károlyi Mihályné most nyolcvanezer korona fizetést szavaztatott meg magának, amit haladéktalanul előre, az egész esztendőre fel is vett.

— Egy megbízottja már itt járt, — beszélte valamelyik vöröskeresztes alkalmazott — nagyon kiabált és azt mondtotta, hogy Károlyi grófné ki fogja innen rúgni a régi vöröskeresztes hölgyeket.

— Roppant előkelő mozdulat lesz. Meg fogom várni, — feleltem.

Ebben a pillanatban a vöröskarszalagos őrmester fordult be az ajtón. Feltűzött szuronnyal két katona követte nyomon. Egyenesen felém tartottak: — A per-

ronon gyanús nyomtatványokat találtunk, holmi rojalista szemeteket . . .

— Nincs tudomásom semmiféle nyomtatványról, — feleltem és bensőmben szertelen örömet éreztem, hogy valahára léteznek ilyen nyomtatványok is . . .

— A nyomok ide vezetnek, — kiabálta az őrmester fenyegetően — azt mondják, innen osztogatják.

— Tartson házkutatást — és fehér ápolónői kötényem zsebét kifordítottam feléje. A belső öröm legyőzhetetlenül tört fel az arcomra. Elnevettem magam.

November 29.

A pénztár kis üvegezett ketrece előtt álltam és a márványlap hideg volt a könyököm alatt. A banküzlet nagy helyiségében kevés ember lézengett. A fal melletti lócán néhány cselédleány ült kis betéti könyvével a kezében.

— Úgy látom, a gazdasági élet élénken lüktet, — mondtam a pénztárnoknak, mialatt a tolóablak nyílásában elém tette a kívánt pénzt.

— Így még sohase voltunk. A háború ideje valóságos aranykor volt ehhez képest. — Kissé előrehajolt és elhalkította szavát: — Rettentően kizsarolja ez a zsidó kormány az országot. Azelőtt tizenkétezer korona volt egy miniszter fizetése. A népkormány miniszterei kétszázezer korona fizetést utalnak ki maguknak és előre felszedi valamennyi egész esztendőre. A különórakért, százhatvan korona az óradíjuk . . . És egyre több lesz a miniszter, a kormánybiztos. Már negyven államtitkár szaladgál Budapesten. Minden radikális újságíró legalább is államtitkár akar lenni. Úgy nyomtatják a bankót, mint a plakátokat. Azt mondják, egy

hónap alatt három milliárdot költött a népkormány. A legrosszabb háborús hónap másfél milliárdba került. Drága dolog ez a béke, meg a köztársaság se olcsó. Nyargalunk az államesőd felé. Nagyon sokan viszik ki pénzüket Svájcba . . .

— Az enyém, ami van, itt marad. Ha elpusztul az ország, mi magyarok úgyis vele pusztulunk.

— Jó előrelátással lenni, — mondotta a pénztárnok — az hírlík, hogy ezüstöt meg aranyat is fognak rekvi-rálni.

Mikor hazafelé mentem, ezek az utolsó szavak szüntelenül a fejemben jártak. Régi családi írásaink közt van egy kicsiny cédula 1848-ból, Tormay Károly nagyatyám nevére kiállítva. Annak az ezüstnek a fejében kapta, amelyet a Kossuth-bankók fedezetéül a nemzeti pénzverdének beszolgáltattott.

Atyám mesélte el, hogy egy napon az ebédlőasztalon halomra hordták a ház minden ezüstjét. Kicsi fiú volt akkor még és kérdezte, ha elviszik a kanalakat, mivel fogja ő a kávéjában a cukrot felkeverni? — Fakanállal, — mondotta az anyja. Atyám nem bírt ebbe belenyugodni, addig settenkedett az ezüst körül, míg nagy keserűségében egy kis ezüstkanalat el nem lophatott magának. Mindent beolvasztottak. Az az egy kis kanál maradt meg a régi családi ezüstből.

Ők odaadták, mi is odaadnók, de nem ezeknek. Ezekért nem ennénk fakanállal . . .

November 30.

Sárga köd ereszkedett le a városra. A házak elmerültek benne és a szobák sötétek, amintha kívülről iszapszínű leplek tapadnának az ablakokra. Délelőtt van, a lakásokban mégis égnek a lám-

pák, mintha az egész városban minden ablak mögött halott feküdnék. Soha se láttam hasonló ködöt. Olyan, mintha az életünket utánozná.

... Köd ... ragadós, sűrű köd. Fuldokolva jár az ember egy elátkozott tájon, tapadó, nehéz sárban tántorog és megállni és menekülni nem lehet. Egy megjelölt város a börtönünk. A tűzhelyei hidegek, világossága nincs, a házak kapuja nem áll nyitva sehol. Zsákba végződnek az utcák és a zeg-zugos fordulóknál valami, amit nem látni, hidegen lehel az ember szeme közé. Kitérni sem lehet soha. Menni kell vak ablakok alatt, a ködben, viszhangtalan halálsikátorokon át. A házakból nem néz ki senki és senkisem int. Enyvesen lucskos a levegő, mint förtelmes, nedves kéz odatapad az ember szájára, egyszerre nem bírunk tőle lélekzeni. Olykor úgy rémlik, eliramló testek súrlódnak hozzánk, nem látszanak, csak érezni lehet őket. Félelem és kín borzongat, de ha meg akarunk fogódzni, tapogatódzó kezünk alatt kísértetiesen engednek a falak, mozdulnak a kapuk. Nincsenek bezárva, csak támaszkodnak és halkán befelé nyílnak. Mögöttük áll valaki és vár, nyitott szemmel vár a sötétben és egy iszonyú hírt tud: Magyarországból valami megint elveszett ... A szomszéd utcában pedig, — mindig a szomszéd utcában — puha, hangtalan járással járnak, ugrásra készen vörös fenevadak ...

Ez most az élet. Köd, sárga, tapadó köd, melyben a sáron csúszik a város, csúszik házaival, utcáival mindenestől egy óriási gödör felé.

Nap-nap után több katona sapkájáról tűnik el a nemzetiszínű kokárda és ahogy letépi, mintha seb támadna: egy vérfolt ... vörös gomb látszik a helyén. A Rákóczi-úton egy házra tegnap vörös zászlót tűztek

ki. A külső Váci-úton, kis kocsmákban kommunisták találkoznak és az utcákon csoportba verődött emberek előtt ganajos ládákon, gyalogkocsik tetején idegenarcú férfiak szónokolnak. Széles mozdulatokkal lármázva kiáltják: „Minden a tietek! Vegyetek el mindent!”

Ezek a szavak ott vannak ma az egész városban. És Károlyi kormánya is ezt mondja szüntelen valamennyi nyilatkozatában. „Minden a tietek”, — mondja szocialistáknak, kommunistáknak, radikálisoknak, cseheknek, oláhoknak, szerbeknek... Az oláhok után Jászi most a tótokkal tárgyal. és mialatt a cseh csapatok ellenállás nélkül sétálnak lefelé a Vág völgyén és megszállják Galgócot, Lipótvárt és zúgó topolyái alatt Pöstyén kincses forrásait, Jászi, Diener-Dénes és egy Braun Róbert nevezetű egyén, mint a Károlyi-kormány megbízottai, feladják velük szemben a honfoglalás óta élő ősi jogainkat. Jászi a maga részéről öt magyar vármegyét már odaajándékozott a tót megbízottaknak, tízben pedig impériumot kínál fel nekik. Alkuszik, megalázkodik és rossznak bélyegzi előttük az ezeréves magyar uralmat.

És miután bűnösen mindent feladott és ostobán feltárta Károlyi kormányának teljes tehetetlenségét, kiderül, hogy az ügynevezett „tót közeledés” csak csapda volt. Prága, miután bepillantott az itteni dolgokba, hivatalosan üzeni Budapestre: „A magyar kormánnyal folytatott bárminemű tárgyalásra a Cseh-Szlovák köztársaság kormánya senkinek sem adott megbízást...”

És ezek uralkodnak felettünk! Eladnak bennünket újra és újra mindennap. Amit súgva hallottam, most már kénytelen bevallani a kormány is, mert Vlád, az erdélyi oláh gárdák vezére egy nyilatkozatában elszólta magát. Az oláh Vlád, hogy erejét és hatalmát meglobog-

tassa, odavetette Erdély szerencsétlen magyar népének „a román gárda a magyar kormánytól 10 millió koronát és ötvenezer gyalogsági fegyvert kapott.“ Most már a süketek is hallhatják, hová teszi a kormány a pénzt és a fegyvereket, melyeket a felbomlásában is hazáját védeni akaró frontkatonaság kezéből csalt ki. Oláhoknak adja a magyar katonák fegyverét, mialatt a magyar polgárság fegyverét begyűjti csirkefogók, szökött fegyencek és csavargó katonaszökevények számára.

Az örökös gyötrő kérdés, hogy mi történik itt, már nem marja az agyvelőmet. Biztosan tudom, hogy minden, ami itt történik, szörnyű árulás, amelyhez hasonlót nem találni a népek történetében. Egy titokzatos vörös szerződés betűi kísértének a célokban, eseményekben és törvényei belevegyülnek mindenbe, ami Magyarországot október 31-e óta érte.

December 1.

Valamikor szépet, csillámló hideg fehéret, lobogó meleg tüzet mondott December. Most halál a fehérsége, kín a hidege és a tűz kialszik mindenütt.

Dermesztő fagy járt az éjjel odakinn. Érzik a lehetete a szobákban és a lelkemben tompa rémület van. Ma reggel mondta a szolgáló, hogy nincs több szén a pincében. Nem akartam hinni neki. Gyertyát vettem elő és a hátsó csigalépcsőn lebotorkáltam a sötétbe. A szénpor ropogott a lépésem alatt, a gyertya lángja ide-oda ténfergett a pókhálós falon. A pince tátongott, csak a szegletben hevert még néhány darab fa. Jó ideje elmulhatott már, hogy láttam és tudtam az ürességet. Még sem mozdultam, csak álltam egy helyben és a lehetetem gőzölgött a láng felett.

Nyolc hónap előtt volt, hogy szénszállítási engedélyt kaptunk. A szénközpont egy nagy céghez utalt. Hét mult hét után, a cég nem adott. Írtam, üzentem, aztán odamentem magam. Az épület lépcsőjén a fázás és a nyomor tolongott felfelé. Az irodában szomorú emberek ácsorogtak. Várnom kellett, mint egy miniszter előszobájában. A titkárnő minduntalan kijelölt valakit közülünk. Gyémántfüggős, prémkabátos zsidó-asszonyok álltak mögöttem és nevetgéltek maguk között. Későbben érkeztek, mégis ők mentek be elsőnek. Mellettem egy szegény, kendős asszony szorongott és kopott kabátban egy úr, aki jobb időket láthatott. Az asszony csendesen jajveszékelt: nem tud főzni napok óta, mert nincs tüzelője. Az úr, aki magasrangú bíró volt, azt mondta, hogy a gyerekei nem kelhetnek ki az ágyból, több mint egy hete fekszenek, olyan hideg a lakása.

Vártunk, türelmesen, órákhosszat. Dél elmúlt. A titkárnő az órára nézett és mintha lökte volna a szavakat, odadobta: — Későn van, jöjjenek holnap!

— De hiszen itt van a szénszállítási engedélyem! Áprilisban kaptam. — Valaminő lázadó haragot éreztem. A többiekért is éreztem, valamennyiünkért, akik vártunk, akik magyarok voltunk, akiknek nem volt többé szavunk a terpeszkedő új hatalommal szemben.

A szénkereskedő is zsidó volt, a titkárnő is... Minden helyet elfoglaltak és a mi nekünk járt, azt halogatták, vagy úgy dobták, mint az alamizsnát. Holnap... Ökölbe szoruló kézzel másnap is elmentem és harmadnap is... Türelmes asszonyok, sírdogáló anyókák, dulakodó mérges férfiak várakoztak körülöttem. A cégfőnök átsietett az előszobán. Könyörgő hangok kapkodtak utána. De ő úgy szólt vissza, mintha

kegyelmi kérvények fölött döntene a diktátor. — Tessék várni, míg sorra kerülnek!

Megint csak elmentem és prémesgyöngyös kövér asszonyok jöttek le megelégedetten mellettem a lépcsőn. Hallottam a beszédjüket. Ők megkapták, amit akartak. És így van ez már ma mindenütt. A leigázott faj tehetetlenségével, üres kézzel megyünk el az ajtóktól és nincs hol keresni az igazunkat. A hatalom az övék. A szemünkbe nevetnek.

A szén pedig elfogyott a pincében és a szobák hidegek.

December 2.

Még sötét volt a reggel, mikor álmomba valaminő csengés keveredett bele. A csengés nyugtalanított s úgy keringett felettem, mint egy dongó; aztán elhallgatott, majd tolakodóan újra ott volt. Felébredtem.

A telefon szólt az előszobában.

— A majoros? Odakinnről a Hüvösvölgyből beszél? Igen, ma éjjel. — Hát betörték a villába . . . És a testvéremnél is? Értem . . .

A rendőrségen közömbösen hallgatták meg a feljelentésemet.

— Hiábavaló fáradság, hogy jegyzőkönyvet vegyek fel róla, — mondotta egy irnokforma kis ember. Ma éjjel csak a Svábhegyen tizenhat nyaralóban törtek be. És a város területén, tudja Isten hány lakást meg boltot fosztottak ki. Úgy se nyomozhatunk a tettesek után. Hoi vegyünk annyi detektivet, aztán meg azoknak más dolguk van manapság.

— Ellenforradalmat nyomoznak, — mondotta mellettem egy úr, akinek a lakásába szintén betörték az éjjel. — Szabad lopás van az országban.

A földszintről felküldtek a második emeletre, onnan megint le a földszintre. Rendetlen, tintaszagú irodákon, fülledt folyosókon tévelyegtem, míg végre megígérték, hogy maïd küldenek ki nyomozókat.

Itt is megváltozott minden. A régi magyar arcú hivatalnokok helyett új emberek nyüzsögtek a főkapitányságon. A kezükbe került hát ez is.

Havas szél fújt a hídon. A hideg téli égben, mint a mennyasszonyok, fehérén álltak a budai hegyek. A hűvösvölgyi erdők tar fáï kék ereket vetettek a nap-sütötte havon. Minden csillogott. És a szépség egy pillanatra elfeledtette a szenvedést, a várost és a kifosztott házat is a hegyen. Útközben találkoztam Mária testvéremmel. Ó a pasaréti rendőrszobából jött és két rendőrt hozott magával. Az egyik már letépte a koronát a sapkájáról, a másik még viselte. — Hát maga nem vette le?

— A király gyühet is, mehet is, de a szent korona mindig a helyén marad, — felelte az ember.

— Sok dolguk van? — kérdeztem, hogy másra tereljem a szót.

— Nem jó lenne, ha mindig így maradna.

— Pedig hát a rendőrség csatlakozása döntötte el a dolgot.

A két ember összenézett, de nem szólt semmit. Közben felértünk a házhoz. A fedelén fehér volt a hó a kék égben. Lenn lépések látszottak a havon. A terasz alá vezettek a nyomok. Világos volt, hogy a falra futó glicinián másztak fel a betörők, úgy jutottak be a házba. Majdnem mindegyik szobában egy-egy konyhakés feküdt kikészítve az asztalon. A markolata valamennyinek kijebb állt, mint az asztal lapja. Így könnyű lett volna felkapni, ha valaki megzavarja a gazembe-

reket . . . A halliban egy csomó holmi volt batyuba kötve.

— Ezért még vissza akartak jönni.

A szekrények tárva álltak. Sok mindent elvittek. A válogatás közben boglyákba dobált dolgok a földön heverték. A nemzetiszínű zászló szövetjét letépték a rúdjáról és dühös, sáros csizmák nyomai látszottak rajta. A nagy öreg Bibliát, mintha szíven lőtték volna, egy golyó járta át.

— Elég a bűnjel, — mondtam testvéremnek, — én már megtaláltam a tetteseket: a forradalom vívmányai jártak itt.

A rendőrök megint összenéztek . . .

Mikor hazaértem, elmondtam Anyámnak, mi történt odakinn. Kissé merev arccal, szótlanul hallgatta.

— Elvittek, amit elvihettek. Még a matrácokat is lenyúzták. A falakra ocsmányságokat firkáltak.

— Ezek az idők vámot szednek mindenkitől. Hát akiket kiüldöznek az otthonukból, akiknek felgyújtják a házukat, akiket leölnék? — mondotta Anyám. — Az én gyermekeim élnek és van még otthonuk. Csak beérje ennyivel a sors és ne kívánjon többet. Ha csak ez lesz a mi adónk, akkor **ne** panaszkodjunk.

És többet nem beszélt róla.

Délután egy könyvet vettem elő. Szinte szokatlan volt ez, mostanában jóformán semmit sem olvasok. És ha mégis olvasok, csak a betűt szedi a szemem, az értelem elvész, másra gondolok. Kaffka Margit könyve volt a kezemben. Szegény, nem fog újat írni soha többet. Elmúltak számára a: „Csendes válságok“, a „Színek és évek“.

Szatmárból jött és régi nemesi kúriák levegőjét hozta magával ebbe az idegenlelkű városba. Amíg le

nem törlődött róla, amit onnan hozott, nagy író volt, mert magyar volt. Elmélyült képek, halk, meleg hangok alkotója, finom látnitudó. Egyike azoknak, akik röptükben beleestek a nagy pókhálóba, mely a magyar irodalomnak szabadba vezető ablaka előtt feszül és foglyokká lettek benne. Nem ismertem Kaffka Margitot, de azért szerettem, mert fajomból való művész volt. Ő is asszony volt és tudom, hogyha le is bódították maguk közé a destruktívek, mint annyi nagy, éhező magyar tehetséget, Ő megtért volna hozzánk, ha időt adott volna neki hozzá az élet. Nem volt közöttünk, mégis közülünk ment el. Mi vesztettük el, nem ők. Egy kivételes magyar asszonnyal kevesebb van. Kaffka Margit, Isten veled.

Odakinn már egészen besötétedett és én még mindig olvastam. A szobám hideg volt. A halál gondolata járt a szép élő könyv felett, mely itt maradt, beszélt, mosolygott és sírt, míg a lélek, amelynek ujja vont, elszállt a sötét járvány kapuján.

Behozták az esti lapokat. Az újságokban egy név uralkodott: Gyulafehérvár... Hunyadi János temetkező városában, sírja felett, a térségen a vár tövében, egy rezolúciót mondott ki az oláh irredenta, amely most „Román Nemzeti Tanács“-nak nevezi magát: Erdély, a Bánát és Magyarország összes oláhlakta területei egyesülnek Oláhországgal!... Ez történt Gyulafehérvárott és erre a hazaáruló gyűlésre Károlyi kormánya különvonaton vitte az oláhokat! Testőrséget fegyverzett fel nekik! Milliókat adott.

Megint olyannak rémlik az élet, mintha egy örült álmodná! „Minden a tietek“ — mondja a hatalom, hogy az övé lehessen az, amit nem bírnak elvinni a szomszéd rablók. Osztozkodnak, folyton osztozkodnak

és ebben az osztozkodásban összetörik a szívünk. Erdély magyarsága magára hagyatva, megalázottan, elárulva tűrni kénytelen, hogy ősi földjét odavessék Budapestről az alacsony műveltségű, újkeletű kis balkánállamnak, melynek pásztornépe saját vajdái kegyetlensége elől menekülve, alázatosan jött be néhány évszázad előtt Magyarországra. Ezeröttszáz éve laknak székelyek Erdélyben. És a bocskoros, félbarbár oláh nép most egyszerre az őslakó szemébe röhög és a rablás jogával magáénak nyilvánítja a mienket.

Csendes az utca. Kővé vált szívével hallgat a város. Csak a tetők felett remegnek a csillagok, mintha egy nagy, megrázó zokogás áradna fel hozzájuk a mélyből.

December 3.

Budára indultam, fel a Várba. Öt órára beszéltük meg a találkozást.

A gyéren világított kis Szalag-utca meredeken kanyargott felfelé a Corvin-térről. Csendes volt, senki se járt az utcában. Csak mikor a Jezsuita-lépcsőhöz értem, jött szemközt egy fiatal leány. Sietett, látszott rajta, hogy fél. A lépcső homályosan kapaszkodott a boltozás alatt. A falnyílásokon át egyre magasabbról látszott a hegyoldal. Elvértve lámpák ácsorogtak. A város süllyedt lefelé. És egészen lenn a partok közt, mint nagy, szabad lélekzés, ömlött a Duna.

A Mátyás-templom szegleténél hirtelen fordulóval kanyarodva nyargalt a szél, mintha kergetne valakit a templom körül, aki nem látszik. A tér közepén elgondolkozva állt a vén Szentháromság-szobor és lenézett a talapzatára. Két év előtt Károly király koronásan ott esküdött. A csonka torony alatt a Verbőczy-utcába

értem. Kétoldalt régi paloták hallgattak. Az utca végén becsengettem. A félköríves, bariangos kapun túl, mély boltozás nyílt bele a kertbe. Egy kicsiny kert a vár-fokon, mintha kövek tartották volna a tenyerükben. Az apró gyepezők törpére nyírott örökzöldje mentén, fehér jelek voltak az utak. Barokk talapzaton, a bástyafal fölé, két szobor emelkedett az esti homályban, a csillagok közé. Görög istenek és a testük körül mintha valaminő negédes szél fújta volna ritmikusan kóruhájuk ráncait. Az egyik fáról lecsörgött egy magányos utolsó levél.

A XVIII. század építette ezt a házat, Buda egyik legszebb palotáját. Mária Terézia kora járt erre püderesen és legyezőjével finoman megérintette itt is, ott is a falakat. Kicsiny díszítések: kicsiny mosolyok maradtak az érintés nyomán az ablakok alatt, a lépcső könyöklőjén. A főlépcső szabadon emelkedett bele a felső terembe, melynek megművelt alacsony mennyezetét fehér oszlopok tartották maguk fölé. A fehér falon régi képek arany kerete csillant. Lámpa nem égett. Csak a nagy márványkandallóban lobogott a tűz és alulról világította meg a dolgokat. Beletükrözte magát régi bronzok szépségébe, futkosott a falakon és libegő érintésétől, az ódon porcellánok testén messze kínai tavaszok virágoztak ki és fonnyadtak bele a homályba, hirtelen, ahogy a tűz fénye tovább osont. Alattuk előkelően, nehézkesen álltak a bútorok, mint olyanok, amelyek nem költözködnek soha.

Azután kigyúlt a lámpa és a fénye bevilágított a palota úrnőjének az arcába. Zichy Rafaelné, Pallavicini Edina nagy, olaszosan barna szeme komoly volt, de a szája nevetett. Hirtelen abbahagyta. Valahányszor találkozom vele, mindig meglep ez. Szinte olyan, mint

mikor felnőtt emberek nevetnek gyerekeken. Egyszer azt mondta nekem: „A mi parlamenti harcaink úgy hatnak reám, mintha gyerekek civódnának, akik nem látnak fel az ablakig.“ Akkor értettem meg a nevetését. Magyar oligarchák vérével kevert, régen emlékező latin vére látott át ilyenkor az illúziók felett.

Nyomon követtek a többiek. Ritoók Emma, gróf Vay Gáborné. Fázva jöttek és a kandalló köré húzódtunk, mint az összeesküvők. Ugyanaz volt a fájdalomunk, ugyanegy volt az akaratunk. Tudtuk, hogy eljött az óra, ki kell hívnunk csukott ajtaik mögül az asszonyokat. A magyar történetében olykor hosszú évtizedekre eltűntek az asszonyok, — nem látszottak. A jogaikért nem kellett küzdeniök, mert nincs törvénykönyve a világnak, mely az asszonyok jogát jobban megvédte volna, még a legsötétebb századokban is, mint a mienk. Csendben élhettek és ilyenkor a háttérben csak viziószerűen suhant el egy-egy szép, keskeny-vágású magyar női arc a tűzhely enyhe fényénél. Ezek voltak Magyarország boldog napjai. De ha égett itt a föld és a szerencsétlenség aratott, akkor mindig ott volt legelől a magyar asszony. Nagyobb szenvedés soha sem érte a mi országunkat, mint most, tudtuk hát mindannyian, akik együtt voltunk, hogyha hívni fogjuk hazánk asszonyait, jönni fognak ők és el fogják vetni a nemzeti ellenforradalom csóváját. Nem gyűléseken, nem is a piacon, hanem otthon, a háborútól kimerült férfiak lelkében, akik ma még csüggedtek, de holnapra majd nem merik már meghazudtolni az asszonyokat, akik hisznek a bátorságukban . . .

Lépések jöttek bele a tanácskozásunkba. Hohenlohe Károly Egon herceg szellemes feje bukkant ki a lépcső fehér aknájából. Az ötödik összeesküvő, az

erdélyi végek hontalanná lett fiatal magyar papja.

— Mennyire jutottak?

Felolvastam a programtervezetet, amelyben szociális és politikai reformok közé burkolva az egész keresztény magyar női társadalom létérdekeit kíséreltem meg összefoglalni.

— Mondjuk ki világosabban, amit akarunk, — szólt közbe Zichy Rafaelné. A többiek is hozzájárultak és a tervezet homlokára odaírtuk erősen, láthatóan azt a szentháromságot, melyért mindent tenni akarunk: A keresztény és nemzeti világnézet, az ország oszthatatlansága és a család.

— Biztos eredményük lesz, — mondotta Hohenlohe — sokat foglalkoztam szervezéssel Erdélyben, tudom, mire képesek az asszonyok.

Mikor kifordultunk a kapun és elszéledtünk a csendes budai utcákon, éreztem, hogy új út kezdődik számomra, amely talán a sorsom útja lesz.

Országos Széchényi Könyvtár
December 4—7.

Ujszerű lázas napok következtek ezután. Felrésztem magamat a zsibbadt kétségbeesésből, amelyben csak béna szenvedője voltam az eseményeknek. Eddig, mint a nyomorékok, akiket mozdulatlaná tesz a betegség, hosszasan mindennek utána pillantottam, ami a szemhatáromba került, most egyszerre szereplője lettem a halálos komor tragédiának és nem volt többé időm a részleteket figyelni.

A budai palota délutánjának másnapján leveleket írtam, telefonáltam és összehívtam magamhoz egy-néhány bátor, elszánt asszonyt. Ritoók Emma is eljött. Nem volt vesztegetni való időnk, sietnünk kellett és

abban állapotunk meg, hogy mindenik vendégem külön-külön összehívja magánál megbízható asszonyismerőseit és mi beszélni fogunk nekik, vigyék szét a keresztény magyar asszonyok szervezkedésének a gondolatát. Más megoldás nem maradt számunkra. Nyilvános gyűlésekre alig gondolhattunk. A sajtó már nem volt szabad. A néhány keresztény és polgári lapot, mely talán rendelkezésünkre állt volna, vörös katonák kezdték terrorizálni. Amit mi akartunk, azt halálra ítélte a szociáldemokrácia. Ez a hatalom a nemzeti és keresztény gondolat ellen harcot hirdetett, Magyarország területi épségéről pedig hivatalos lapjában kijelentette, hogy — *semmi köze hozzá . . .*

Vissza kellett tehát térnünk régi idők szegényes eszközeihez. Szájról-szájra vittem a gondolatot. Most már külön váltunk, hogy többet végezhessünk. Ritoók Emma járt a város egyik részén, én a másikon. Mint az első keresztények, hol itt, hol ott összegyűltek az asszonyok. Kicsiny bérlakásokon, palotatermeken, iskolaszobákon vándoroltam át. Sötét utcákon, barátságtalan sikátorok homályában ballagtam egymagamban szélben és hóban nap-nap után. Az asszonyok megértettek. A kimerültségnek és meghunyászkodásnak ebben a szomorú korszakában megható elszánás és bátorság élt az ő lelkükben. Jóformán kivétel nélkül aláírták az íveimet, akik nem írták alá, azoknak a — férjük tiltotta meg. Közöttük nem létezett a: „Végünk van, hiába minden“ szörnyű lemondása. Tiszteletet és hálát éreztem irántuk. Egyszerűek, nagyok és hűségesek voltak. És mialatt egyik kis otthonból a másikba vándorolva rájuk gondoltam és szerencsétlen országunk végzete gyötört, mindig újra felmerült előttem egy kép.

A hó hullott, hideg és sötét volt és én, izzó fehér ég alatt mégis egy napkeleti fehér várost láttam. Egy oszlopos házat: a Pilátus házat és tornácán megkö-
tözve ott állt az Úr. A ház előtt gyűlölettől őrző tömeg ordított: „Feszítsd meg, feszítsd meg!”

Ugyanezt ordítják ma a mi megkötözött országunk felé. És lerántják az országot maguk közé, tövissel koronázzák, ütlegelik és leköpi. Nehéz keresztet tesznek a vállára és felhajszolják a Golgotára. Rászegezik a keresztre, hogy ne mozdulhasson és lássa vérbeborult, haldokló szemével, mikor lábánál elkockázzák a köntösét. Aztán sírba teszik, nehéz követ hengergetnek a teste fölé, lepecsételik és fegyveresekkel őriztetik, hogy halott maradjon és fel ne támadhasson . . .

Mikor elvégeztetett, a Megváltó hívei és tanítványai csüggedve bujdosnak el és magára hagyták a sírját. Nem volt többé reménység. De a harmadik nap reggelén a kék derengésen át asszonyok mentek el a sírhoz. Asszonyok voltak azok, akik meglátták a feltámadást . . . Annak a gyönyörű szent meglátásnak az emléke maradhatott meg a szemükben. Ezredévről-ezredévre, mindig újra asszonyok azok, akik meglátják a földön a feltámadást . . .

Most is látják. Hisznek és velem jönnek.

Nem én akartam, az eszme akarta ; az jelölt ki, hogy hordozója legyek. Ha elfáradtam, ha elcsüggedtem és kétség szállt meg: hivatva vagyok-e a hivatásra, mindig újra eszembe jutott, hogy a szeretet, melyet a végzet hazája és faja iránt egy ember lelkébe tesz, erőmértéke annak, amit cselekedni tud. Sikerülni fog, sikerülni kell és a sok beszéd-től elrongyolódott hangommal új gyülekezet előtt, a város másik végén

megint beszéltem. Az asszonyok pedig, — olyanok, akik már hallottak — futva kerültek eléem az utcán és mire az új körbe értem, ott voltak és vártak és megint meghallgattak.

Későn este, fáradtan vergődtem haza. Ilyenkor Anyámhoz menekülök pihenni. Soká elüldögélünk a kis zöld szobában és ő biztat, ha csüggedt vagyok. Mindég megtalálja a szót, amely meggyógyít. Aztán későn megyünk aludni. Az este hosszú és közben kipihenem magamat. Elmesélgetek vándorlásaimról és — amit fáradságomon át tompán, szinte ködben éreztem, megint követelőbben áll eléem és nem tudok másra gondolni.

Ma új szerencsétlenség érte Magyarországot...

Vix francia alezredes, aki nemrégiben érkezett Budapestre, mint az entente-szövetségesek katonai küldöttségének főnöke, egy jegyzéket közvetített a magyar kormánynál. A csehek árulásának a bére van benne. A győztes hatalmak követelik Magyarországtól, ürítse ki az egész Felföldet, mert: a cseh-szlovák államot elismerték, hadseregét szövetséges hadseregnek tekintik...

Egyszerre észrevettem, marokra fogom a tenyermel az államot, hogy megállítsam a remegését. Valaminő soha nem érzett düh forrott fel bennem. A jog és igazság békéjének hirdetői, az új világmegváltók a saját fegyverszüneti feltételeikkel ellentétben egyszerűen ránk parancsolnak, hogy országunk nagy bástyáját, a Kárpátokat kiszolgáltassuk és tizennyolc szép ősi vármegyénket odaadjuk azoknak, akiké sohase volt, akiket az entente szövetségeseinek nevez, bár hosszú évtizedeken át ők voltak az osztrák hatalom legerősebb támaszai és legkíméletlenebb végrehajtói.

Mesélni tudnánk a csehekről mi magyarok! Szabadságharcunk után, mint az osztrák abszolútizmus titkos rendőrei, besúgói és teljhatalmú pribékjei, ők kínozták meg legkérelhetetlenebbül Magyarország népét. És mesélni tudna róluk Velence és Lombardia is, ahol a cseh császári sanyargatók „le sbirre austriaci“ emléke még ma is kísért. A kiegyezés óta a dinasztia jóvoltából a monarchia közös intézményeiben jóformán minden magas polgári és katonai pozíció a cseheké volt. Ők is felelősek a dolgok fejlődéséért és most mégis, mint az entente „szövetséges haderői“, részesei a fegyverszünet végrehajtásának, amely a régi Osztrák-Magyar Monarchia területének elfoglalásáról rendelkezik...

November elején a frontokról tizenöt érintetlen magyar divízió jött haza. Ha azok még megvolnának...

Hideg rémület fogott el. Felpillantottam Anyámra. Ő is arra gondolt, amire én. És mint mikor egy nagy beteg virrasztói, hogy higgyjenek a beteg életében, azokról az időkről kezdenek beszélni, amikor még egészséges és erős volt, — beszélni kezdtünk mi ketten virrasztók is régi időkről, szép messze felföldi nyarokról. Mikoriban testvéreim meg én még gyerekek voltunk, szüleink azt kívánták, ismerjük meg az országot. És minden szünidőben más-más vármegyében kerestek egy kis nyári fészket nekünk. Kárpáti nyarak, kies fürdőhelyek, erdei fészkek, csendes, elvonult hegyvidéki városkák... Liptóújjvár a Vág mentén és messze a nagy Kriván. És Trencsén, a budetini vár és Oroszlánkő a felhők között. És a királyasszony városa: Pozsony. És a zöld mezők a Mátra alján. És a szepesi városok és Kassa, vén székesegyháza tövében; a magas Tátra az ég

alatt, Bereg zúgó nagy rengetegei és a máramarosi erdők, a Tisza ringató bölcsői.

Elmult régi szép nyarak, elmúló régi szép országunk.

De visszavesszük!... És másnap újra mentem és vittem ezt a szót és vittem a hitemet asszonyok lelkébe.

Mostanában az utcák és terek még sötétebbek, mint valaha. Új rendelet jött. Öt órakor bezárják az üzleteket. A kirakatok világossága is kialszik. Egy mozgósínház előtt haladtam el. Bejárata mellett nagy színes plakát függött. Odabenn Tisza halálát játszották a vásznon. A színész Tisza maszkját viselte, egy színésznő Tisza Istvánné szerepét adta, Almássy Denise-nek is volt megszemélyesítője. A vállalkozó a Hermina-úti villában, a gyilkosság színhelyén játszatta el kinemagép előtt a darabot. Vajjon a gyilkosok maguk adták-e elő a saját szerepüket?...

Mentemben undorodva hallgattam az előadásról kiözlő emberek beszédjét. Pesten most már szél-tében suttognak egy tengerésről, aki mindenütt dicsekszik, hogy ő ölte meg Tiszát. Azt is mesélik, hogy Almássy Denise a Ritz-szálloda éttermében iszonyodva ismerte fel vacsora közben Tisza egyik gyilkosát. Kérdezte, ki az az ember? És valaki azt felelte neki: a katonatanács elnöke, Pogány József. Mese... hiszen Almássy Denise a gyilkosság óta sohase jött a fővárosba. Sok hír kering. Azt is mondják, hogy a hadügyminisztériumban százezreket fizettet ki a kormány gyanús egyéneknek, akik a forradalomnak nagy szolgálatokat tettek. Az első katonatanács tagjai tetemes jutalmakat vettek fel. Senki sem tudja, miért. De Károlyi alighanem tudja és... ha keresni akarná, a katonatanács között talán nyomára akadna Tisza gyilkosainak is.

Mocsárban élünk és körülöttünk bántatlanul, egyre hangosabban szervezkedik a bolsevizmus.

A Duna partján mentem hazafelé. Kis vontatóhajó hosszú uszályt vitt maga mögött lefelé a vizen. A parti lépcsőn egy ember ült és két felhúzott térde közé lógatta a fejét. Egy gyerek ment el mellettem, mezítelen lába régi szőnyegrongyokba volt csavarva és a zsineg vége sárosan húzódott mögötte a földön. A boltok már zárva voltak, az utcák sötétben tátongtak. A járdaszélen egy furcsa kis alak hajlongott. Mikor közelebb értem, láttam, hogy lába előtt szemetes ládák és kosarak állnak a földön. Megviselt capote-kalapban, régi módis gyöngyös mantillában, egy öreg asszony kaptárszott a szemét között. Karján kis kosár lógott és a szemetes ládákból bűzös ételhulladékokat szedegetett a kosárba.

Hangok hallatszanak ebben a városban. Idegen pénz csörög, bankók suhognak és nem látszik, ki adta és ki vette át a vérdíjakat. De aki átvette, az megszolgálja és mond valamit. Mondja elmenőben az utcán. A mantillás asszony a szemetes ládák előtt és az ember a parti lépcsőn és a gyerek, akinek a lába mezítelenül bújik ki a szőnyegrongyokból, ők mind, mind hallják.

Egy csoport ember verődik össze. Nem tudni honnan, katonák és tengerészek jönnek. Egyszerre a gajdos láda tetején ott áll valaki és beszél.

— Az urak az okai mindennek, a grófok, a papok, a burzsujok! Agyon kell ütni, ahány van!

És lassú sötét gyűlölet ömlik szét. A szenvedők nehéz haragja, a kifosztottak, a hajléktalanok bosszúja, az éhezők állati dühe terjed.

A régi műegyetem kertjén vitt át az utam. Fekete volt a tájék az embertől. Fenn a Gólyavár nagytermében székelyek és Erdély magyarjai gyűltek össze. Az utcák ontották a tömeget. Rettenetes zsúfoltság lehetett odafenn. Megálltam a vasrács mellett és néztem az elhaladókat. Izgatott tisztek, székely katonák, szomorú gondtelt emberek vonultak el. Földönfutók valamennyien. Figyeltem az arcukat. Mind magyarok! És ezekről írja a budapesti radikális sajtó, hogy ki kell lakoltatni őket, mert... nagy a lakásínség!

Elképzelhető-e, hogy angolokról, franciákról, vagy olaszokról merné írni a sajtójuk ugyanezt? Elképzelhető-e, hogy bárhol is kiutasítanák saját országuk fővárosából a szerencsétlen embereket, míg idegen fajú menekültek, akik rég hazamehettek volna oda, ahová valók, zavartalanul töltik meg évek óta a lakások ezreit. A háború első esztendejében az orosz invázió elől menekülve futottak át hozzánk a galíciaiak kaftános karavánjai. Osztrák állampolgárok voltak, a magyar főváros mégis befogadta őket. Itt maradtak, meggazdagodtak. És most, mikor földönfutó magyarok jönnek, az úgynevezett magyar kormány budapesti sajtója ajtót mutat nekik.

Nagy csoport ember jött az Esterházy-utcán a Műegyetem kertje felé. Jó külsejű, kopott ruházatú, úri emberek. Hivatalnokok lehettek, akik nem esküdtek fel a betörő oláhoknak vagy csebeknek. A szocialista Kunfi népjóléti miniszternek egy kijelentése jut eszembe. Azt mondta: „miután kisebb ország leszünk, nem leszünk abban a helyzetben, hogy a régi Magyarország nagy tisztviselőosztályát eltartsuk. Ezek-

nek Amerikában kell egzisztenciát keresniök“. — Ide jutottunk! A bevándorlottak radikális sajtója a menekült magyarság kilakoltatását javasolja és e sajtó fajrokon az ő népjóléti miniszterük kivándorlást ajánl az őslakó magyar értelmiségnek . . .

Hát nincs többé helyünk a tulajdon hazánkban?

Ördögi gonosz játék folyik itt. A szavak kulcsok és felnyitják a sötét földalatti folyosókat, melyek aláaknázzák az országunkat. Károlyi kormányának hadügyminisztere azt mondta a mi magyar hadseregünknek: nem akarok katonákat látni. A népjóléti miniszter azt mondja: vándoroljon ki a magyar értelmiség. A nemzetiségi miniszter elvesztegeti testvér nemzetiségeinket és átjátssza őket idegen népek jogara alá. A pénzügyminiszter azt mondja: nem akarok gazdag embert látni, olyan adókat vetek ki Magyarországon, amilyeneket a világhistoria nem ismer. A miniszterelnök pedig azt mondja, hogy bárki is betör Magyarországra, appellálunk a világ művelt népeinek ítéletére, de fegyvert nem szegezünk ellenük . . .

A szavak kulcsok, ki lehet velük nyitni a jövőt.

Ebben a pillanatban erdélyi diákok egy kis kocsit húztak a kert közepébe. A gyalogkocsin egy székely katona állt és kikiáltotta, amit odafenn a teremben beszéltek.

— Fegyvert fogunk! A másfélezer éves székely függetlenségre esküszünk!

Nagy László huszárfőhadnagy, a székely zászlóalj nevében esküszik: — Testünket-lelkünket a székely szabadságért!

— Elég volt a háborúból! — kiáltotta egy pesti pacifista. Dörömbölve dobták ki a teremből. Zúgó harag ömlött le mögötte a lépcsőn, aztán harsogva ki-

áltotta ezernyi hang az átkot: Verje meg az Isten, aki nem segíti a székelyek küzdelmét!

Felemeltem a fejemet. Úgy rémlett, most szólalt meg hosszú idő után újra a magyarok kínban hallgató városa. Székelyek adták a hangját. És a kertből felrivalgó éljen, mint zúgó, nagy eskütevés ömlött szét az utcákon.

December 9—11.

A Keleti-pályaudvar üveges boltozása alatt fekete táblát akasztottak ki. Fehér krétával városok neve volt felírva rá: Ruttká, Kassa, Kőrösmező, Kolozsvár, Arad, Orsova, Szeged-Rókus, Pécs, Eszék . . . A két nagy budapesti pályaudvarról már nem indul e városainkba vonat. Hiába várnak ott. Magyarország fővárosából vonat nem érkezik többé. Az ország idegszálai elszakadnak, elszakadnak az erei, lassan ömlik ki belőlük a vér. Megszűnt az összekötetés. A síneket befűjja a hó. A jelzőlámpák kialusznak. Csend támad a messze kis pályaudvarokon és ebben a csendben borzadás van. Ki tudja, mi történik addig, míg újra összekötődik az, ami elszakadt? Idegen uralom szállja meg városainkat, szivárog előre, egyre beljebb, egyre közelebb a középhez . . .

És mialatt mulnak a napok, idebenn az ország magára maradó szívében mind nyugtalanabbul, elkeseredetten lüktetnek az elszakadt erek. Minden ellentétbe kerül egymással még a hatalom mai birtokosai is. A földbirtokreform javaslata tüzet rakott és megvilágította az ellentéteket. Meghasonlás van magában Károlyi pártjában is. A radikálisok és szocialisták összefogtak és a magyarok, szánalmas szerepük dacára, szembe kerültek velük.

Arról beszélnek, hogy a kormány inog. A munkás- és katonatanácsok révén egyre nő a szocialisták hatalma. Most már maguknak követelik a belügyi és a hadügyi tárcát is. Landler Jenő és Böhm Vilmos a jelöltjük. Batthyány Tivadart reakcióval vádolják, Barthát, a hadügyminisztert támadják, mert ellenszegül a bizalmiférfi-rendszernek, csökkenteni akarja a főváros szocialista helyőrségét és kinn az országban parasztgárdákat toboroz. Vádolják, hogy royalista mozgalmakat támogat, titokban tisztí zászlóaljokat és riadóosztásokat alakít.

Ellenforradalmár!

Ez a szó kezd lábrakapni, amellyel minden becsületes törekvésnek, minden hazaszeretetnek útját akarják szegni. Eljutottunk oda, hogy ma már ellenforradalom, ha az ember feljajdul az idegen megszállások miatt, ha az ország területi integritásáról vagy védelméről beszél, ha azt mondja: dolgozzunk, hogy éhen ne haljunk.

Az úgynevezett munkanélküliek hatalmasabbak, mint a dolgozók. Sokan vannak. Kun Béla a vezérük és pénzük is van bőven. A munkakerülés ma a legjobb kenyérkeresetek egyike, melyet a kormány is hathatósan támogat. Milliókat oszt ki munkanélküli segélyek címén, míg az utcákat senki sem akarja söpörni, a piszok és hó garmadába nő, a szemét a kapuk alatt rothad.

Tegnap történt, hogy hosszú utánjárással, méregdrágán néhány zsák szenet szereztem. A fuvaros, aki hozta, ledobálta a szenet a pince ablaka elé. Kértem, lapátolná be. Nagyot káromkodott, már sötétedett és nem volt kedve hozzám. Otthagyta, hiába ígértem neki jutalmat. Aztán... a kis német szobaleánnyal belapátoltam magam.

E napokban egy katonatisztet láttam, aki zörgő gyalogkocsit húzott és fát szállított magának. Béla testvérem szép angol kézibőröndben burgonyát cipelt haza, mert semmi árért nem akadt ember, aki vitte volna. A fővárosi háziszemetet az elmúlt napokban néhány fővárosi tisztviselő fuvarozta; fuvaros nem vállalkozott és így történt meg, hogy a hivatalnokok tíz-húsz korona napidíjuk helyett aznap százharminc koronát kerestek.

És ezalatt a Nemzeti Lovarda előtt a munkanélküli segélypénztárnál állandó csődület van. Erős fiatal emberek, kószáló cselédleányok hancuroznak tolongva a sorban. Napi tizenöt koronát kapnak, de nincsenek megelégedve: harmincat követelnek. A lázítók pedig még ezzel sem érik be. Ott járnak közöttük és szívósan mondják: — Minden a tietek.

Már csak gyűlölet vagy közöny van itt a lelkekben.

Ma délután temetésen voltam. Egy fiatal asszonyt temettünk. A járvány szólította el. Kocsi nem vállalkozott, hogy kivigyen a temetőbe. Gyalogosan mentünk mind. A pap is késett, ő se kapott kocsit. Már sötétedett a halottak nagy, hideg kertjében, a fekete ciprusok között, mire leeresztették a sírgödörbe a koporsót.

A sírásók soká vártak. Türelmetlenkedni kezdtek, dühösen morogtak. Durva szavakat hallottunk. Az egyik sírásó az órájára nézett.— Későn van,— mondotta nyersen, — majd behantoljuk holnap, — aztán mind a ketten beleszúrták az ásójukat a kihányt földbe, vették a kalapjukat és elmentek. Lenn a nyitott sírban pedig ott feküdt a koporsó és a megdöbbsent csendben halkan kis rögök görögtek le rá a partról. Tanácstalanul néztünk egymásra. Senki se mert szólani.

— Nem hagyom így itt magára, — mondotta a férfi és remegő két kezével megfogta az ásót és maga lökte le a földet a legkedvesebbre, amit az élet neki adott. Dörömbölve zuhogtak a rögök a koporsóra. Egy pillanatilag dermedten álltunk mind, olyan szörnyű volt az, ami történt. Aztán pusztá kezünkkel segíteni kezdtünk, akik ott voltunk.

És a sötétben egy szívszaggató zokogás emberi váddal ostromolta meg az embertelenséget . . .

December 12.

Nagy vörös zászló fordult ki ma reggel a Dunára a szürke füstös ég alatt. Egy vörös zászló haladt a Lác dhíd felé. Kétoldalt utcagyerekek futottak; lihegve rohant a csőcselék, mint mikor a szél repülő szemetet söpör. Az utca népe a házak fala alá szorult és megint látszott a zászló, ahogy inogva közeledett. Katonák jöttek a nyomán. Élükön, kivont karddal egy tiszt lovagolt. A szemembe vágódott a képe, mintha visszacsapódó ág ütött volna meg. Füle kétoldalt elállt a tiszt sapka alatt, az ajka húsosan fodrozódott.

A vezérek arca — népek és seregek arca. A 48-as szabadságharc katonáinak és népének arca Görgei és Kossuth és Petőfi volt. A háborús Magyarország arca Tisza István elszánt szomorú arca volt. Az októberi forradalom arca Károlyi Mihály . . . Ennek a vörös zászlós hadseregnek az arca pedig az a tiszt volt, aki az élén járt.

Mögötte lompos sorokban gyalogság vonult. A menetelő katonák közül sokan cigarettáztak. Nehéz dörömböléssel ágyúk következtek. Az egyik ágyún rázódva

ült két közlegény. Vörös szalag volt a sapkájukon. Ők is cigarettáztak . . . Odébb tolódott a kép. Felvonult egy tábori tüzérezred ütege. Leghátul huszárok lovagoltak. Az egyik huszár integetett a hídfőnél. Egy leányismerőse ment arra gyalogosan. Megállította a lovát, kényelmesen leszólt hozzá a nyeregből, aztán utána ügetett a többinek.

— Az egész helyőrség itt van! — mondotta valaki. — Budára mennek. — Miért? Mi történik? . . . Senki sem tudta. A vörös zászló pedig emelkedett felfelé a budai hegyen, ment a királyi vár felé.

A Belváros és a többi városnegyed nem tudott erről a felvonulásról. Senkise törődött vele. Budapest polgársága egykedvű és közömbös volt, mint maga a híd, amely túrte, hogy ez a menet átgázoljon a hátán. Az emberek éltek tovább bizonytalan életüket és minden olyannak látszott, mint tegnap és azelőtt. Csak délután terjedt el a hír, hogy a helyőrség megbuktatta a hadügyminisztert! Pogány József katonatanácsa és bizalmi férfiai elkergették Bartha Albertet.

Odafenn a Várban történt, a Szent György-téren.

Aki elmondta, saját szemével látta. A gyalogsági legénység sorakozott, mögöttük álltak a gépfegyverek és ágyúk. És mialatt nehéz szitkok röpködtek Bartha ellen, a katonatanács helyiségeinek a térre néző egyik ablakában megjelent Pogány-Schwarz József kárörvendő arca. A tisztek lóhátról észrevették őt és éljenezve kiabálták a nevét. Aztán Károlyit éltették a tüntetők. A helyőrség bizalmi férfiainak küldöttsége közben dr. Mór nevű tartalékos tiszt vezetésével felment a miniszterelnökhöz és átadta a helyőrség írásba foglalt követeléseit.

Károlyi halálos izgalomban fogadta a küldöttséget.

A katonaság lenn a téren, az ágyúk és gépfegyverek csövét a hadügyminisztérium felé fordította . . . Így várták a választ. Tulajdonképpen a legtöbbszörnek mindegy volt, hogy mi történik. A bizalmi férfiak mondták nekik, hogy ide jöjjenek, hogy követeljenek. Ide jöttek hát és követeltek: Mondjon le Bartha és jöjjön helyébe civil hadügyminiszter, aki demokrata hadsereget szervez. A hadügyminisztériumból csapják el a vezérkaritiszteket és hajtsák végre a katonatanácsról és bizalmi férfi-rendszerrel szóló rendeletet, melyet Bartha egyre halogatott. Oszlassák fel a hadügyminiszter titkos külön tiszti csapatait. Végül még azt kívánták, hogy a legénység ezentúl maga választhassa parancsnokait és hogy a legénységi emberekből is lehessen tiszta.

A hadügyminisztérium épületének az erkélyén ebben a pillanatban kilépett egy fiatal vezérkari tiszta. Szembenézett a feléje forduló ágyúkkal. Tiltakozón beszélni kezdett. A katonaságot kísérő galileisták lehurrogták. Ezt a fiatal tisztet Gömbös Gyulának hívják.

Odafenn ezalatt a miniszterelnöki fogadóteremben Károlyi beszédet intézett a küldöttséghez, meghunyászkodott, mindent megígért és . . . kiszolgáltatta Barthát.

— Örömmel látom, — mondotta a sok ezer katonát, mert most saját szememmel is meggyőződtem róla, hogy a magyar kormány nem áll védtelenül, hanem mögötte van egy erős hadsereg.

Ebben a percben ugyan nem egészen mögötte, hanem ellenkezőleg, épp szemben állt vele az az erős hadsereg, amely csak arra volt jó, hogy Budapesten tüntessen, mely csak arra volt elég hős, hogy az ő hadügyminisztériumára szögezzék az ágyúit.

A katonaság ezután sorakozva a katonatanács helyisége elé vonult és Pogány diadalmámorában henegeő beszédet intézett hozzájuk: — Megmutatta ez a tünetés, hogy van katona elég és hogy ez a katonaság a bizalmi férfiak kezében van. Megmutatta, — ordította elragadtatottan, — hogy lehet fegyelmet teremteni, de csak ha maga a katonaság teremti meg . . .

— Éljen Pogány hadügyminiszter! — kiáltották a vörös zászló alatt. Ő pedig vörösre dagadva a kiabálástól, harsogón fenyegetőzni kezdett: — Nem tűrjük, hogy szétkergessék Budapest szociáldemokrata katonaságát, csak azért, mert szocialista! Nem tűrjük, hogy indifferens parasztzászlóaljakat szervezzenek!

— Éljen a szocialista katonaság! Le a parasztzászlóaljakkal! — üvöltötte utána a tér.

Ma délelőtt megint elveszett valami ott fenn a Várban. Csak kétségbeesett erőfeszítés, titkos szervezkedés segíthet még rajtunk . . .

Magyarország fegyverei most már egészen Pogány-Schwarz kezébe kerültek és örömükben részeg katonák lövöldöznek az utcákon.

December 13—15.

Egy kocka perdült tegnap a Várban és a vörös szín maradt felül.

Az ország szerencsétlenségét nem lehet többé kifoltozni. A kormány kifoltozta önmagát. Bartha Albert, a magyar érzésű katona elment és elment a belügyminiszter, gróf Batthyány Tivadar is. A szocialisták a kommunista Landler Jenőnek szánták a belügyi tárcát. Ez nem sikerült. A szocialisták győzelme azért mégis teljes. Megkapták a hadügyi tárcát! Egyelőre Károlyi az ideiglenes hadügyminiszter, de

látni való, hogy mögötte a szociáldemokrata Böhm Vilmos, a kis zsidó villanyszerelő áll, aki nemreg a vezetékeket és az írógépeket javítgatta a minisztériumban.

— Jó, hogy itt van, jöjjön csak, javítsa meg a gépeimet! — mondták neki a gépírókisasszonyok, mikor a minisztérium folyosóján meglátták. — A miniszter vagyok! — felelte Böhm büszkén és elfoglalta Bartha helyét. Ő már Magyarország hadügyminiszterének mondja magát. Károlyi még leplezi. Megszoktuk ezt a játékot. Mikor Károlyi november 1-én megalakította kormányát, öt zsidó miniszterrel indult, de miután félt a közvéleménytől, csak hármat vallott be. Jászit, Garamit és Kunfit, míg a külügyminisztériumban Diener Dénes elé és a pénzügyminisztériumban Szende Pál elé ideig-óraig lárvának maga telepedett oda.

Ijesztő hirtelenséggel törtetnek előre. A destrukció táborá kéréllhetetlen következetességgel valósítja meg, amit Kunfi az Országház kupolatermében a köztársaság kikiáltása napján bejelentett: „Az intézmények után az embereket kell átalakítani, minden helyre ebben az országban olyan embereket kell állítani, kik az új forradalmi gondolatnak a szellemével vannak áthatva“.

Ma már látszik mindenütt, hogy kik azok. A katonai vezetőség és a polgári közigazgatás hivatalaiban javarészt olyanok ülnek, akik azelőtt bankok és boltok pultja mögött, vagy szerkesztőségekben dolgoztak és kicsúfolták az éllhetetlen magyar értelmiséget, mely éhbéren, állami hivatalokban tengődött. Most elfoglalják a helyét, hirtelen fizetésemeléseket eszközölnek ki maguknak és olyan bámulatosan erős faji politikát folytatnak, mint aminőre a magyar faj, szégyenére legyen mondva, nem volt képes sóhá.

„Ezer évet törölünk el!” — mondják szüntelenül. Rossznak találnak mindent, ami itten századokon át történt, míg saját magukkal szemben nem túrnek többé kritikát.

A magyar társadalomban lassú harag emelkedik.

— Tetszik tudni . . . ma már oda jutottunk, — dörögte egy kereskedő a boltjában és óvatosan körül nézett, — hogy ellenforradalom, ha valaki egy galiciait véletlenül meglök az utcán.

Míg mi mindentől visszavonulunk és a régi magyar társadalom a magyar élet gyászában és szegénységében nem látszik többé, szerepelni kezd a hadimilliomos testvértípusa, a forradalom meggazdagodottja. Új fajta közönség lepi el a vendéglőket, a mulatóhelyeket és a színházakat. Telt házak előtt adják az ő íróiknak a darabjait. Kaftánosok ülnek a földszinten. És a páholyokban libazsíron hízott parókás ortodox asszonyok terpeszkednek, akik jiddisch német nyelven beszélnek maguk között és felvonásközökben a királyi Operaház szép, előkelő csarnokában fokhagymás szalámit falatoznak s szétdobálják a zsíros papirosokat. A Hungária-szállodában és a Ritz éttermében jóformán kizárólagosan csak késsel esznek az újfajta vendégek, akiknek a lelkét legjobban jellemzi az, hogy a napokban, mikor az étteremből kifelé indult néhány francia tiszt, megparancsolták a cigánynak, húzza el a Marseillaise-t és hódolatuk jeléül valamennyien felálltak. Az egyik tiszt visszafordult és csak annyit mondott: „Sale nation“ . . .

A hódító elveszi a legyőzött szabadságát, fegyverét, javait. De ez olyan fajta hódító, amely, miután mindent elvettek tőlünk, még a becsületünket is elveszi.

Egyre világosabb lesz előttem, hogy a határon

beözönlő pusztítást csak akkor szoríthatjuk vissza, ha előbb a belső pusztítókat visszaszorítjuk a maguk helyére. És ha — összefogunk valamennyien.

Gróf Bethlen István egy pártba akarja tömöríteni az összes hazafias magyar pártokat.

Mi asszonyok, már sokan vagyunk, akik összetartunk. Tegnap a Tűzoltó-utcában gyült egybe egy kis tábor, holnap a Duna túlsó partján, aztán a Balaton-utcában, össze-vissza mindenütt. És én beszélek az asszonyoknak, elmondom nekik, hogy egy triangulus a mi várunk, melynek három kiugró bástyája: a hazánk, a hitünk, a családjunk. Ezt a három bástyát fenyegeti a zsidó szocialista-kommunizmus. Mire ők rohamra mennek, meg kell erősítenünk a lelkeket, hogy a szörnyű offenzíva összeomoljék. Az emberiség legnagyobb vesztese az asszony lesz, ha elvész a harc és győz a kommunista kiáltvány, mely nőközösséget hirdet a szétrugott családi tűzhely felett és megtagadja az Istent és a hazát.

Nagy Péter végrendelete a szláv világuralom programja. A rabbinusok fiának: Karl Marxnak, eredeti nevén: Mardochajnak kommunista kiáltványa pedig a zsidó világuralom programja. Ha megvalósul, elpusztul Magyarország és utána az emberiség kultúrája.

Mikor mi a boldogtalan, széttépett Magyarország földjén küzdünk, nemcsak magunkért, hanem a világ minden keresztény asszonyáért harcolunk. Ők nem tudják ezt és nem segítenek és engedik, hogy hazájuk hatalmasai tönkre tegyenek. De majd valamikor talán eljön az idő.

Akik a szavaimat hallották, megértettek. És sokan felajánlották munkájukat. Pedig most már veszedelmet

jelent ez a felaiánlás. Nem egyszer észrevettem, hogy kémkedő lépések követnek az utcán. Leselkedve jöttek mögöttem, megálltak, ha megálltam, és újra jöttek. Kísértek felfelé a sötét lépcsőházakban és ha egy-egy ajtón befordulva visszanéztem, valaki állt, mindég lapult a homályban és figyelt.

Ma délután nálam gyültek össze az asszonyok. Perczelné Kozma Flóra is itt volt és megígérte, hogy a protestáns női társadalom vezetőit tájékoztatja a mozgalmról. Kállay Erzsébet, Kállay Magdolna, Szende Anna és Vera testvérem bátran mellém álltak. Gróf Batthyány Lajosné, Szegedy-Maszák Aladárné ekkor már dolgozott. Dr. Czeke Marianne, Latinovics Róza, gróf Csekonics Sándorné, Horváth Gézané, Somló Sári és még sokan, akiket megilletne, hogy a nevüket ide írjam. A legjobbak velünk voltak.

A kormány tud rólunk és — a rendőrség figyeltet. Hiába, az eszme megy és terjed és mikor kimondom, a magáéra ismer benne mindenki. Útját állni többé nem lehet.

Országos Széchényi Könyvtár

December 16.

Réges-régen volt-e?

Gyermekkoromnak valamelyik téli estéjén hallottam-e a meséjét, hogy egyszer fenn, a Kárpátok előtt kitátotta a száját egy óriás és el akarta nyelni a világot. Már a foga alatt voltunk és túl az Óperencián és mindenütt, ahol emberek laknak, azt mondták rólunk, hogy végünk van. Elvész a szegény kis Magyarország, a császári Ausztria és utána el kell vesznie a Németbirodalomnak is. Úgy rémlett, ütött az óra. Lenn az Alpok árnyékában előrántotta köpenye alatt rejtegetett törét és régen leselkedő Itália és a

hátunkba döfte. Oláhország pedig készülődve köszö-
rülte a gyilkot.

A központi hatalmakon már semmi se segít...
Ezt mondták az egész világon és biztos prédának vették.

És ekkor, egy májusi napon, csoda történt. A nagy
tavasz reggelén rohamra indult Gorlicénél három szö-
vetséges. — Mackensen, Mackensen! — rivalgott a
győzelem és a cári Oroszország, a legrettentőbb ellen-
ség, amellyel valaha is népek csatáztak, elbukott a
májusi mezőn.

Régen volt-e? Gyerekkoromban hallottam-e a
mesét, hogy lenn Erdélyben, az oláh határon, mint a
gorlicei visszhang, újra éledt Mackensen neve a győ-
zelemre rohanó magyar és német seregek felett. Aztán
a Duna hömpölygő roppant tükre felett harsant fel
harmadszor a név: — Mackensen! — És ő harmad-
szor állt a seregek élén, amelyek Magyarország kapuját
diadalban megvédték.

Régen volt-e? Olyan régen, hogy a háládatlan idő
elborította az emlékezést? Megfeledkeztek-e róla a
jövő-menő, késő nemzedékek? ...

Tegnap volt! A história véres tegnapján, a világ-
háborúban, mikor még volt reménység és volt be-
csület.

És ma, mikor Mackensen Budapestre ért, hogy had-
seregének hazaszállításáról Károlyival tárgyaljon, a
kormány tudtával Pogány-Schwarz vörös katonái
Gerő-Grosz százados vezetésével, gépfegyvereket von-
szoltak ki a Keleti pályaudvar perronjára, a sínek felé
fordították a gépfegyverek csövét, míg „Az Est“
szerkesztősége egy kinema-fényképezőgépet állíttatott
fel. Így várták Magyarország fővárosában a marsall
berobogó vonatját.

Mackensen szép öreg huszárarca eltorzult a dühtől, mikor a megszállott pályaudvar szégyenletes képét a vonat ablakából meglátta. Egyetlen pillanat alatt megértette: törbe csalták. Gerő százados pedig odament a marsallhoz és közölte vele, hogy fogoly. Aztán tudomására hozta, hogy Károlyi Mihály tárgyalni kíván vele és várja az Országházban. Mackensen tiltakozott. Nem akart menni, azt kívánta, jöjjön Károlyi vagy megbizottja a pályaudvarra. Gerő százados jelezte, hogy vonakodása káros következményekkel fog járni hadseregére . . .

A marsall szörnyű lelkitusa után engedett. De kijelentette, hogy addig nem hagyja el a vagon, míg a fényképezőgépet és a gépfegyvereket el nem pusztították onnan. Megtörtént. Mikor kiszállt, ólomszürke volt az arca a haragtól és a melle úgy zihált, hogy egyenruháján összecsörrentek az érdemkeresztek. Felémelt fejvel, merev tekintettel ment a csukott autóhoz.

A képviselőház miniszterelnöki szobájában folyt le közte és Károlyi között a tárgyalás. Egy német barátom mondta el lefolyását, úgy, amint azt maga a marsall beszélte el neki.

Károlyi a parlamenti találkozáskor állva fogadta Mackensent és néhány lépést tett feléje. Mögötte a szocialista hadügyi államtitkár, a kis zsidó szerelő, Böhm Vilmos lapult. Mackensen bálványá dermedve, hátán összetett kézzel állt szemben a két emberrel. Némán hallgatta meg Károlyit, aki az antant-hatalmakra hivatkozva felszólította, hogy a belgrádi fegyverszüneti feltételeknek megfelelően, rendelje el egész hadseregének lefegyverzését. A marsall elutasította ezt, mondván, hogy reá nézve — Spaaból eredő értesítés alapján — a nyugaton kötött fegyverszüneti feltételek

az irányadók. Azt is kijelentette, hogy nem fogja addig elhagyni Magyarországot, míg hadseregének utolsó katonája át nem kelt a határon.

Károlyi ekkor tudomására hozta, hogy ezt különben sem tehetné, miután fogoly és egész táborkarával együtt Fóthon fogja őt internáltatni.

— Ezt nem vártam! — mondotta Mackensen. És a tárgyalás kemény szavakkal folyt tovább. A magyar kormánynek lehetőségei voltak. Károlyi a hadsereg internálásával fenyegetődött. Végre is így erőszakolta ki a fegyverletételt, amelyet Mackensen csak feltételesen, a német kormány utólagos jóváhagyása mellett fogadott el.

Károlyi a tárgyalás alatt a szokottnál is jobban dadogott és mikor a kínos találkozás befejeződött, zavartan kezét nyújtotta Mackensen felé. A marsall sötét göggel mérte végig: — Sok emberrel volt dolgom életemben, de olyan férfival, akiből annyira hiányzott minden becsületérzet, mint önből, még nem találkoztam. — Aztán kemény, rövid fejmozdulattal hátra fordított. Károlyi Mihály keze pedig, mely felett már a francia Franchet d'Espéray is megvetően nézett el, most ismét szégyenben, üresen maradt a levegőben.

Így történt, hogy Mackensen Magyarország foglya lett . . .

Régen volt-e? Gyerekkorom valamelyik téli estéjén hallottam-e a meséjét, hogy egykor a megmentett Magyarország három kapujánál rivalgott fel a győzelem: Mackensen! Mackensen!

A szégyen sikátorát járjuk, két magas, szűk fal között, melynek kitérői és pihenői nincsenek. A poshadt levegőben minden fordulónál mélyebbre süllyedünk.

Még a megszokottnál is nehezebb volt a tegnapi este. Későn váltam el Anyámtól és éjjel nem tudtam aludni. A nemzetek balsorsukat közösen hordozzák, talán ezért bírják el a legnehezebbet is, de a szégyen, amely most bennünket ért, olyan újszerű, hogy szinte egyéninek rémlik. Külön-külön viseljük mind. Régóta feküdtem mozdulatlanul a sötétben és szüntelenül arra kellett gondolnom, amit Károlyi ellenünk elkövetett. Holnapra tudni fogják az egész világon és megvetnek érte még az ellenségeink is.

Az ellenségeink? . . . Egyszerre mintha a sötétből egy német katona arca nézett volna ki hirtelen. Hogyan jutott eszembe ez az arc? Egy sebesült volt, akinek két lábát elszakította a gránát. Erdélyből hozták fel vagy két évvel ezelőtt. A pályaudvaron beszéltem vele a német barakkban. És ebben a pillanatban hirtelen felrémlett még egy és mint őrült lázálomban, jönni kezdtek a feketeségen át, tódulva, végnélküli menetben, véresen, csonkán, bénán mind, akik a négy és fél éves háborúban valaha is élém kerültek. Egyiknek kemény és megvető volt az arca, a másiké szemrehányó és valamennyien reám néztek és hallatszott a sóhajtásuk.

A háború éveiben, határtalan gögijében, nehézkesen nyersen sokszor megbántott minket a német és bántott azelőtt is a histórián át. Annexiós álmai nem egyszer eltolták tőlünk a béke lehetőségét. Hadviselése módjával, diplomáciájának a munkájával és mindenek-

felett a modorral, mellyel velünk bánt, sokszor nem értett egyet a lelkünk. De elismertük nagyságát, erejét, kitartását és becsületét. Hitem van rá, hogy nincs egyetlen magyar ma Magyarországon, aki kétségbeesett felháborodásában ne utasítaná vissza azt, amit Károlyi Mackensennel nevünkben elkövetni mert . . .

Kín lett a párnám és parázs az ágyam. Szégyen marta a lelkemet. Miért nincs senki közöttünk, aki ezért bosszút állna? Miért nincs valaki, aki letörölje a piszkot, mielőtt ránk szakad? Német katonasapkák alól, megszámlálhatatlan tekintet meredt felém és a sötét csenden átvonuló végnélküli látomást nem bírtam többé elviselni. Világot gyujtottam. Valamit olvasnom kellene, hogy ne gondoljak erre. És egy könyvet vettem elő, magyar könyvet, — nem tudtam volna idegen írást olvasni. Hány, de hány estén, mikor az örülés határán jártam, vigasztalt meg Arany, Vörösmarty, Petőfi. Ők az osztrák zsarnokságot és az elveszett szabadságharcot siratták. Enyhe idők voltak azok a mostani gyalázathoz mérten. De szenvedés volt az is és halhatatlanságukban értettek hozzá, hogy megvigasztalják koruk halandó fájdalmát. Jó sorsa volt annak a kornak, — mi árvábbak vagyunk! Milliós nagy városunkban nincs egyetlen költő sem, akinek a versében kipanaszkodhatnók magunkat, aki hangot adna a kínunknak, hogy könnyebb legyen.

Anatole France szocialista és mégis a revanche egész dühével állt a háborúban a francia nemzeti eszme mellé. Gabriele d'Annunzio a Capitoliumról árulóháborút hirdetett, lecsábította a szerződéses útról nemzetét és mégis volt szépség vad harci kiáltásában, mert hazája és faja lángoló szeretete égett benne. Míg az Anatole France-ok és d'Annunziók harsogva hívták

nemzetük dicsőségét és győzelmét, a budapesti költők nagy része budapesti kávéházakban filozofált a pacifizmusról és közülük nem egy forradalmat csinált az Astoriában. Sőt akadt Krudy Gyula író személyében olyan is, aki a Közmunkák Tanácsának azt a javaslatot tette, hogy a forradalmi idők megörökítésére a Gizellateret Károlyi Mihály-térnek, a lánchídi „csata“ emlékére a Ferenc József-teret Október 29-ike terének, a Városligetet pedig Népszava-ligetnek nevezzék el.

Megtévedtek? Jó, legyen; de hol vannak most, mikor tévedésről többé szó sem lehet, mikor országot és fajukat eltapossa az a tábor, amelyhez csatlakoztak? Ha a magyar államférfiak szánalmas tétlenségbe zsibbadtak, ha nincs egyetlen katonánk, aki kardot rántson, miért nem verik fel a költők az ájult nemzetet? Még mindig alusznak? Még mindig vétkeznek?

Ébredjetek! . . .

Az íróasztalomhoz kuporodtam és írni kezdtem nekik szenvedésben egy levelet. Elmulhatott vagy egy óra is, mikor egyszerre ajtónyílást hallottam a lakásban. Lépések jöttek a szalonon át. Az egyik gyors volt, a másik mintha tétovázott volna. Halkan közeledett a furcsa kedves ritmus és emlékeztetett. Így jött hozzám Anyám gyermekkoromban, ha éjjel ijesztőt álmodtam és oda se ért és már elmúlt, ami rossz volt a sötétben . . .

Kinyitotta az ajtót. Ő sem tudott aludni és odaült a mély karosszékbe az íróasztalom mellé és hallgatott. Én pedig olvasni kezdtem neki, amit írtam:

„A mi harcunk önvédelmi harc volt. Aki még tagadja, nézzen észak, dél és kelet felé, ha ugyan könnybe lábadt szeme oda lát! Önvédelmi harcunk volt a há-

ború, amelyet elvesztettünk. Szörnyűn veszítettük el, szörnyűbben, mint ahogy a sors akarta! És most, olyan égő a fájdalom, olyan mérhetetlen a szenvedés, hogy elzsibbad tőle az emberi agy és kifordul a kezéből, amit markolnia kellene.

Zsibbadtan, a jóra tétlenül áll az ezeréves hősi nép és az idő rohan, elmulnak az utolsó percek, melyek nekünk adattak, mielőtt a végzet lezárja történetünk legrettentőbb fejezetét.

A homok lefut az órában és nincs kéz, amely kikapná belőle nemzetünk számára a jövő szűkös arany-szemeit. Hol van, aki megmarkolja a percet és átkiált cseh, oláh és szerb fegyverek között pusztuló fegyvertelen testvéreinkhez és átkiált a háború emelte fajakon túlra, a világ népeihez? Reményt és szeretetet és hitet kiált ide, — igazságért kiált amoda. Hol van? És ha szava nem hallatszik el a messzibe, szörnyű óránkban, miért zsibbadtak minden magyar lantok húrjai? Harcunkban miért nem volt új Petőfink, legyőzöttségünk sajnó kínjában miért nincs új Aranyunk?

Halk húrok hangja messzebbre hat és tovább rezeg, mint az öblöshangú szónokok beszéde.

A kobzosok dala is elhagyta volna a magyart? Elvéreztek volna az itthon maradt lantok? Pedig most tépni, verni, szaggatni kellene a lankadt húrokat. Títáni halálsikoltással kellene belevájni jajszavunkat öt világrész szívébe, erőt és hitet kellene rivallni az itthon szenvedőkhöz, vad, hörgő énekkel kellene felrázni a vérvesztett nemzetet, amely elhagyni készül önmagát! Dalnokok kellene, akiknek a szava felcsap a magyar égre, amelyet számunkra a kék végtelenben kolduskicsinyre akarnak szabni a győzők; dalnok kell, akinek a szava egygé markolja össze a magyar földet, melyet

vérző darabokra szaggatnak szét a talpunk alatt. Dalnok kell, aki szeretetre tanítja magyar iránt a magyart. Mert a mi népünk, melynek mai vezetői testvéri szeretetet és türelmet ígérnek az egész emberiségnek, az a mi népünk, csak gyűlöletet és türelmetlenséget habzsol idehaza önmaga ellen.

Aki a saját vére testvéreit, aki a tulajdon anyját nem szereti, arról hogyan hinnék el a világon, hogy a szomszéd anyját fogja szeretni?

Jöjjenek, hívom esedező szóval a dalnokokat, akiknek még fájdalom a magyar fájdalom, akiknek még halál a magyar halál. Hisz Pozsony felzokog a Duna felett és Nyitra, Trencsén, Liptó, Turóc, Árva, Sáros, Zemplén magyarjai hontalan földönfutók. A hú Szepes velőtrázón sikolt le a rónára. Kassa felmarkolja a Rákóczi-kardját. Erdély nagyszerű vértanú-sebeire mutat, míg a halhatatlan büszke székely megrázza öklét a bilincs előtt és a Hunyadi-védte ősi föld szíve Belgrád felett meghasad a fájdalomtól. Ilyen halálverejtékes órában ki adjon biztató szót és ki erősítsen egy jobb jövő hitével, ha nem a nemzet költői?

És míg hívom őket és senki se felel, hivatlanul, egyszerre jönni kezdenek az el nem múló, az a fenséges szellemsereg, mely lobogó tudott lenni, mikor lobogó kellett, háromszínű hú lobogó a magyar milliók előtt és útmutató szövétnekláng és pásztortűz és enyhe mécsvilág tudott lenni a nagy csalódás éjjelén.

Míg a maiak nem találják meg a mi fájdalmunk hangját, a téli országutakon Petőfi jár a hazatért rongyos, csonka hősök között:

*Szégyen, szégyen! egykor mi valánk a sorsnak
Számadó-könyvében a legelső szám,*

*S most leghátul állunk, semmit sem jelentve...
Kik lábunk ölelték egykor térdepelve,
Most arcul csapkodnak... szégyen reád hazám!*

*S én ezek dacára sem fogok pihenni,
Érezzek bár százszor több fájdalmakat,
Verjen meg bár engem a nagy Isten érte...
Addig ostromlak, nemzetem, míg végre
Feldobog szived vagy szívem meghasad.*

A tűzhelyüktől elüldözött hontalanokhoz, virrasztó éjszakákon, vigasztalón Eötvös beszél és arrafelé int, amerről jöttek:

*Ha visszatérek boldogulva hon,
Hadd lássam népemet virányidon.*

Odalenn az Alföldön, napszállta után Arany bolyong a téli síkon. Megáll a tornácos házak küszöbén, a tanyák rőzsefényes kicsi ablaka alatt. És a róna lelke szól szavával:

*A nemzet él, a nemzet összeretten,
Átfut szívéen a nemlét iszonya.*

És mindenek felett, egymagában, mint egy óriási zengő kar kiált a Vörösmarty hangja:

*Még jönni kell, még jönni fog
Egy jobb kor, mely után
Buzgó imádság epedez
Százvezrek ajakán...*

Így szól vissza hozzánk a tegnap, mialatt hallgat a jelen lantja és a legyőzött ország járványpusztította, ködbe, sárba süppedt fővárosában, még mindig lobo-
gók szivettépő szörnyű iróniája alatt támolyog meg-
számlálhatatlan hontalan magyar.

Szegény, boldogtalan városom, hát nincs senkid, aki mondaná, hogy ereszd már félárbocra ázott zászlóid szövetét. Hát nincs egyetlen dalnokod sem, aki felkel-
tene? Hiszen földönfutó fél országod népe, idegen seregek tipornak végig megalázott utcáidon, körös-
körül a haza testét tépik szét.

Jöjjenek hát lantjokkal a holtak felkelteni az élőket, szólaljanak be a sírok az elevenek hajlékába, vigasz-
talja meg a mult a jelent. Mert amit a magyar mult dalnoka mond a jelen hallgató néma dalnokai felett, abban van a remény; benne van a magyar jövő.“

...Végére értem az olvasásnak. Így mult el az éjtszaka. Reggel telefonáltam a „Pesti Hírlap“ szer-
kesztőségébe és kérdeztem, kell-e a cikkem? Először történt életemben, hogy helyet kértem magamnak. Eddig mindig tőlem kértek a lapok. A szerkesztő azt felelte, hogy köszönettel veszi. Elküldtem hát neki a kéziratot. Másnap nem jelent meg. Azután sem. Megint telefonáltam. A szerkesztő kissé zavartan felelt, bocsánatot kért és mondta, hogy nem közöl-
hetik a cikket, mert nem fedí a kormány intencióit...

— Hát a kormány intenciói ennyire ellentétben állanak a hazaszeretettel?

— Ne tessék elfeledni, — mondotta a szerkesztő idegesen — hogy rettentően súlyos a helyzet; ez az utolsó polgári kormány és ki tudja, meddig tartja magát.

— Reménylem nem soká. Jobb volna, ha nyiltan

lépne fel a destrukció. Túrhetetlen ez az álarcos lefelécsúszás.

Mialatt beszéltem, sajátságos, idegenszerű kis zör-
gést hallottam a telefonkagylóban. Elromlott volna a
készülék? Egy másik lap szerkesztőségével akartam
beszélni, de a központ nem kapcsolt. Jó ideig vesződ-
tem a telefontal, közben elküldtem a „Pesti Hírlap“
szerkesztőségébe a kéziratomért.

Mire a cikk megérkezett, elvittem az „Az Ujság“
szerkesztőségébe. Ilyesmi is először esett meg velem.
De a fejembe vettem, hogy írásom holnapra meg-
jelenjék és nem tágitottam. Ágai főszerkesztő előzé-
kenyen fogadott. Másnapra beváltotta ígérését. A cikk,
kissé elrejtve ugyan és alig olvasható szedéssel, de
mégis megjelent.

Valamikor csendesebb időkben, bizonyára csodál-
kozni fognak az emberek, hogy olyan uralomnak az
idején, mely a sajtószabadságot hirdette — ilyen világ
volt. És ugyanakkor, mikor a szociáldemokraták lapja
reggelihez nyugodtan megígérhette az olvasóinak,
hogy a „diadalmas forradalom“ el fogja söpörni a
polgári társadalmat és sovinizmussal vádolhatta a
magyarságot, mert országa ezeréves területéről nem
akar lemondani, — a magyar fájdalomnak egy szegény
írása kálváriát járt, míg akadt lap, amely helyet adott
neki. Talán éppen ilyen csodálatosan fog hangzani
az is, hogy a cikkel kapcsolatban halomszámra jöttek
hozzám köszönő levelek és egy barátom, Perczel
György, aki ötvenegy hónapig volt háborúban és a
bátorságról megvannak a maga fogalmai, azt telefo-
nálta: „könnybe lábadt mindnyájunknak a szeme,
mikor elolvastuk a cikkét. Leveszem maga előtt a
kalapot, hogy volt bátorsága ezt kimondani“.

És míg a hazájuk és fajuk szeretetében meggyötört emberek hálásak, hogy kimondtam, amit mindannyian éreztünk, a Nemzeti Színház nagy művésznője, Csillag Teréz, a sok forgatásban elrongyolódott kis újságcikkkel járta a várost és utánozhatatlan szép hangjával beleolvasta a lelkekbe, hogy: ébredjetek!

Sokan vagyunk, csak nem tudunk egymásról.

December 23—24.

Akikkel az elmúlt napokban találkoztam, bármiről is beszéltek minden fájdalomkon felül, egyszerre felcsattant a szavukból annak a szégyennek haragja, mellyel mindannyian Mackensen elfogatására gondoltunk.

Zichy Rafaelné mondta el, hogy véletlenül találkozott Károlyi Mihállyal. Kíméletlenül hangot adott előtte határtalan felháborodásának.

— Hát ez nem lehet másként, — felelte Károlyi cinikusan. — Legfeljebb azt fogják rólam mondani, hogy én voltam Magyarország első lovagiatlan miniszterelnöke.

Ott gyűltünk össze megint a várbeli palotában. Ugyanazok voltunk együtt, akik a multkor. Az asszonyok dolgáról akartunk beszélni, de ki tudja hogyan, egyszerre mégis csak Mackensenről beszéltünk.

— Írni kellene neki az asszonyok nevében! — mondtam ki mindnyájunk gondolatát. A többiek megbíztak bennem. Felszólítottak, írjam meg a levelet. Hohenlohe vállalkozott, hogy lefordítja németre. A többiek megígérték, hogy közben aláírásokat gyűjtenek.

Még azon az éjjelen megírtam a leveleket, nem

került fejtörésembe. Ott volt a lelkemben készen. Megtagadtam minden közösséget Károlyi alávaló tétével. Visszautasítottam és megbélyegeztem azt az asszonyok nevében és kértem a marsallt, bocsássa meg, amit a nemzet ellenére véle cselekedtek. Ma tehetetlenek vagyunk, de eljön az idő, mikor hálából azoknak a Kárpátoknak a gránitján fog neki szobrot emelni a magyarság, amelyeket megvédett.

Anyám volt az első, aki ívemet aláírta. Azután útnak eredtem a városban és estére sok asszony kezevonását hoztam haza magammal. Itthon egy üzenet várt. Gróf Apponyi Albertné Főtra készült és miután nagy női szervezeteivel ő is aláírta levelünket, elvitte karácsonyra a fogoly Mackensenhez a magyar asszonyok üzenetét.

Kevés volt ez, de többet most nem adhattunk. A marsall megértette. Azonnal elolvasta az írást és megilletődötten mondott köszönetet.

Így jött el karácsony szent estéje.

Fekete hóhegyek olvadnak a gyalogjárók mentén. Csatakos fekete sár nyúlik az utcákban. A gázlámpák csak alig pislognak, az üzleteket korán bezárták. Villamосközlekedés nincs. Szegényes és hideg a város.

Mikor Anyámmal, mint minden más esztendőben, a szent estére Mária testvéremhez mentünk, a néptelen utcákban fegyveres, részeg katonák csavarogtak. Köröskörül lövöldözés hallatszott a városban és az ablakok sötétek voltak.

Magyarországon ma másutt is ilyen sötétek az ablakok és így lövöldöznek mindenütt, ahol békés, fegyvertelen emberek élnek. Csak a határok, a vészesen közelgő határok csendesek a téli ég alatt. A havas erdélyi mezőkön négyezer emberével halad egy román

generális Kolozsvár felé. Az előörsei tegnap bevonultak Mátyás király városába. Kicsordul a könny a szememből... Vyx francia alezredes új átíratot kézbesített... Megint előbbre tolt a demarkációs vonalat. Pozsonyon, Kassán, Kolozsváron, sok szép magyar városon innen tolt! A csehek mélyen járnak a Szepességben, a szerbek bevonultak Muraközbe...

Ennél szomorúbb karácsonya nem volt még Magyarországnak! Nem ég világ az ország karácsonyfáján, bitófa lett a fából és hozzákötözve áll a mi nemzedékünk, amelyet minden magyar nemzedéknél jobban megsebzett a végzet.

Karácsony éjtszakája.

Jeges szél fújt, mikor Anyámmal hazafelé jöttünk a barátságtalan utcákon át. A Mária Terézia-kaszárnya irányából sortűzek hangzottak. Fegyverropogásban mentünk és jöttünk és a két út között ott volt testvérem otthonának képe. A megszokott szoba, a kicsire törpült fenyőfa, prüszkölő rossz gyertyáival és a fehér abrosszal letakart asztalon a gyerekek ajándékai. Ők legalább örültek. A kisfiúnak új volt bátyja kitatarozott régi hintalova és gyönyörűnek talált mindent. Szegény gyerekei ennek a szegény kornak. Nem tudják, mik voltak a mi karácsonyaink!

Száz égő gyertyával hatalmas nemes fenyő ért a mennyezetig. Tiszta viaszszag keveredett a Vág-menti fenyvesek szagával és az esztendő minden vágya teljesült a fa alatt. Túl rajta, gondolatomban egy másik fát láttam meg hirtelen és még egyet és sokat... égő gyertyák, zöld fenyőfák hosszú sora vitt át visszafelé az elmúlt éveken. Tündöklő bűvös karácsonyfásor és

a vége olyan távol volt, hogy a távlat mélyén egészen kicsinek láttam magamat. Gyerek voltam ott messze, mint azok, kik ma már engem is az öregekhez számítanak. Akkor még körülöttem voltak mind a régiek, a kedves öregek, kik mikor elindulunk, közöttünk állanak és a halál között. Sokan állnak, sok védő sor, úgy hogy nem látjuk tőlük az út végét és őket éri a kasza, ha suhint. Ahogy megyünk előre, mindegyre eltűnik valaki. Két nagyanyám, szegény atyám... Kidőlt egyik védő sor a másik után, ma már csak Anyám áll előttem és Géza bácsi, — Barkassy Géza. Anyám egyetlen élő testvére. Már elől vagyok én magam is mint hajdan mások előttem, takarom az út végét a felnövekvő gyerekek előtt...

Ha elmúltak a gyerekevek, a visszaemlékezésnek valaminő halk szomorúsága vegyül a karácsonyi ünnepekbe. És ebben az esztendőben nemcsak az egyéni sorsok multja kísért a szentestén, de kísért egész fajunk és országunk multja. Milyen szép is volt régen a mi karácsonyunk... Magyarország karácsonya. Olyan természetesen szép, hogy fel sem tudtuk fogni.

Karácsonyi harangok! Mikor most megszólaltak éjféli misére, gépfegyverek kelepelték a harangzúgásban.

December 24—30.

Hajdanában egyetlen ünnep volt az esztendő utolsó hete. Ez évben csak egy rémlátó darabja lett a kétségbeesett útnak, melyen haladnunk kell. Szájról-szájra járt a hír: Holnap, holnapután, de ha nem, úgy Szilveszterre elkerülhetetlenül nagy gyilkolás lesz a városban. Kegyetlen, durva és gyalázatos minden, ami odakinn látszik és hallatszik.

Elbuitam előle ezekben a napokban és Anyám mellett, az otthon csendjében megint volt időm gondolkozni.

A kormány választásokról beszél és január közepére hirdeti az önmaga törvényes szentesítésének a látszatát, miután az antant így nem áll szóba vele. Közben a szociáldemokrata párt a falvakat akarja a maga számára megnyerni. Ismét napirendre tűzték a földbirtokreform kérdését. Üszkös sebe ez a magyar életnek, józanul, igazságosan régen meg kellett volna oldani. Az előző kormányok lelkiismeretlenül halogatták, a mostani hatalom pedig csak tűzvető csóvának használja. Buza Barna földművelésügyi miniszter annyi földet helyez kilátásba a földnélkülieknek, amennyi akkor sem állna rendelkezésére, ha az összes kötött és magánkézen lévő birtokokat felosztaná és olyan rövid határidőt szab a földosztásnak, hogy végrehajtása technikai lehetetlenség . . .

A célzat világos. Orosz minta szerint forradalmasítani akarják az aránylag még nyugodt földmunkásnépet. Tavaszra földet ígérnek hát mindenkinek. Vésztjósón harapódzik szét a népbolondító ígéret, mellyel elérte a kormány, hogy a városok munkásai után most már beszüntették a munkát a földműves cselédek és napszámosok is. Úgy számítanak, tavasszal majd a saját földjüket művelik, minek dolgozzanak másnak. Az őszi vetést nem végzik. És míg az ország éhezik, milliárdnyi értékű burgonya, kukorica, cukor- és takarmányrépa és zöldség maradt kinn betakarítatlanul. Agitátorok járják a falvakat. Izgatnak a magántulajdon és a birtokosok ellen, uszítják az uradalmak cselédségét és a zselléreket: vegyék el a földet.

Mint ahogy kormánybiztosa révén a budapesti katonatanács uralkodik a hadügyi kormányzás felett,

ugyanúgy uralkodik a szocialista miniszterek révén a budapesti munkástanács a polgári kormányzat felett. A katonatanács és munkástanács vezetősége kizárólagosan az idegen fajból került ki és mindegyre jobban előtérbe tolja a bolsevizmus utopisztikus álmokba burkolt rablási szándékát. A munkástanács egyik legutóbbi gyűlésén, az új Városháza nagytermében a földreformkérdésben döntött és pedig úgy, hogy egyszerűen feldöntötte. A tanács kijelentette, hogy a földet köztulajdonba kell venni: szűnjék meg mint magántulajdon. Azután az adókérdést tárgyalta és pedig úgy, hogy minden jövőbeli tárgyalást feleslegessé tegyen. Javasolta a százpercentes vagyonadót, vagyis — a vagyonek kobzást.

Ezeknek a nyilatkozatoknak és javaslatoknak a híre is nagy hirtelenséggel terjedt a vidéken és előkészíti a lelkeket arra a második forradalomra, amelyet Lenin emisszáriusa, Kunfi Zsigmond hirdet arra az esetre, ha a polgárság ellenállást tanúsítana, szervezkedni merne és esetleg megkísérelné, hogy eleget tegyen az antant-hatalmak óhajának, mely a jelenlegi bolsevista irányzatú kormány helyett polgári kormánnyal kívánna tárgyalni Kunfi és társai nem veszik ezt komolyan és hangosan kiáltják: „Új forradalomra van szükség és az el fog következni!”

A kormány a karácsonyi ünnepekre se rendről, se szénről, se élelemről nem gondoskodott, de ígér helyette új forradalmat. És ezzel az ígérettel fordul ki a szörnyű év a kapun.

Véletlen vitte arra az utamat.

A Mária Terézia-laktanya alatt, a gyalogjárón ma reggelre sétányok odahurcolt padjainból barrikádokat állítottak fel a katonák. Felvont puskájukat a padok támlányára fektették, úgy ültek egymás mellett és célbavettek mindenkit, aki szembe jött. Menjenek innen! — kiáltozták. Időnkint lövések dördültek, de kárt nem tettek senkiben.

Betértem egy boltba. Odabenn sokan voltak és izgatottan beszéltek. Valaki mondta, hogy a kaszárnyában kommunista gyűlés lesz. A Ferenc József-laktanyából jön oda Kun Béla, ahol arra lázította a legénységet, hogy kergesse el tisztjeit de a legénység nem tudta, mit tegyen. A katonák zöme az udvarra néző ablakokból és folyosókról figyelt, aztán valaki az egyik ablakból kilőtt az udvarra. Odalennről visszalöttek. Nagy lövöldözés támadt, Kun Béla pedig a zürzavarban cimboráival odébb állt. A kaszárnya fellázított legénysége bántalmazni kezdte a tiszteket, betört a fegyverraktárakba. Vagy négyezer ember felfegyverkezett. Ezek már útban vannak, meg fogják szállni az utcákat . . .

Négyezer ember! Éppen ennyien voltak azok az oláhok, akik Kolozsvárt megszállták, — de négyezer magyar nem állt szemben velük. Fényes László a kormány megbízásából lefegyvereztette és eltávolította a székely gárdákat. Fényest utóbb kétségbeesésükben hiába verték meg erdélyi öklök, négyezer oláh mégis kitepte Kolozsvárt az ország testéből . . .

Visszarántottam a távolból a gondolataimat. A bolt előtt emberek rohantak, az egyik hangosan kiabálta: — Jönnék a kommunisták! Riadalom támadt. Mindenki

az utcára futott. Mögöttünk hirtelen lehúzták a boltok vasredőnyét. A házakon vörös rongyok bujtak elő, az utca közepe olyan üres lett, mintha kisöpörték volna. Egy fegyveres teherautó dübörgött.

— Az! Az ott jobbról, az Kun Béla! — Kezek emelkedtek a levegőbe és egy közönséges kinézésű, sárgás bőrű, sötét szemű, duzzadt ajkú ember felé mutattak. A kalapját a nyakszirtjére tolva viselte, télikabátja nyitva volt.

Mialatt kerülő úton hazafelé mentem, tépelődve keresgéltem az emlékezetemben. Hol láttam már ezt az arcot? Egyszerre eszembe jutott. Röviddel az októberi forradalom után, a Keleti pályaudvarnál egy szemetes ládán szónokolt valaki, összeverődött rokkant katonák között. Meglepett volt akkoriban, hogy ilyen magyartalan beszédű, kaftánból alig kivetkőzött ghettó-zsidót szóhoz juttatnak. Erre világosan emlékezem. Közönséges húsos arca volt és gonosz szeme furcsán hunyorogott, mialatt a társadalmi rend ellen izgatott. Nyálas szája olyanfélén nyílt és csukódott, mintha csaholt volna. Lelketlen rekedtes reklámhangon ordított. Közben megizzadt. Mialatt beszélt, többször levette a kalapját és tenyerével törölte a verejtéket kopaszodó fejéről. A keze piszkos volt. Arra kellett gondolnom, milyen csunya, idegen embereket hallgat meg manapság a mi népünk. Olyanok uszítanak magyart a magyarra, akik még csak magyarul sem tudnak.

Hirtelen bizonyosság támadt bennem: a szemetes láda szónoka és az az ember, akiről azt mondták, hogy Kun Béla, azonosak voltak.

Később hallottam meg, hogy a Mária Terézia-kaszárnyában mi történt. Kun Béla lázító beszédeket mondott ott is. Előzőleg két zsidó tizedes készítette elő

a legénységet. De a katonák megfenyegették őket. A tizedesek megszöktek, Kun Béla pedig beszélni próbált. A legénység letartóztatta. Pofonok zuhogtak rá, aztán becipelték egy zárkába és ráfordították a kulcsot. Nagy volt az öröm a kaszárnyában. A katonák megéljenezték tisztjeiket. Egy pillanatig szinte úgy tetszett, hogy a Mária Terézia-laktanya legénysége helyt áll és legyőzi az anarchiát. Ekkor érkezett meg kíséretével automobilon Pogány József. Izgatottan tudakozódott a történekről. Lehordta a tiszteket, a legénységet és Kun Bélához rohant. Hosszasan tárgyaltak egymással a zárkában, aztán Pogány ünnepélyesen kieresztette a kommunistát és jobbkézt maga mellé ültette autójába. Közben megérkezett a Ferenc József-laktanya zendülő legénysége. Hamar ment. Mire Pogány autója Kun Bélával elindult, a katonák már tele torokkal üvöltöttek: — Éljen a kommunizmus!

Délután Károlyi Mihályné egy Jeszenszky nevű tisztnek, férje titkárának kíséretében meglátogatta a laktanyákat. Estére azt beszélte a város, hogy: zendülés van a kaszárnyákban, ma éjjel lemészárolják a polgárságot... Időnként robbanások hallatszottak a sötétben. Az a rémhír terjedt el, hogy a kommunisták levegőbe röpítették a csepeli muníciógyárat és az összekötő vasúti hidat is. Nem bizonyult igaznak, csak a katonák mulatoztak. Ágyúkat sütögettek, kézi gránátokat pufogtattak, gépfegyvereket húztak ki az utcákra és szórákosból lövöldöztek.

Fegyverropogás szokatlan zenéje mellett közeledett az éjféli. Mint karácsony estéjén, most is Mária testvéremnél gyűltünk össze. Hosszú vékony üvegekelyhekben már ott állt a szilveszter-éji puncs. És a gyerekek minduntalan nézték az órát.

Egy levelet vettem elő. Kolozsvárról jött a címemre az utolsó magyar postával és mögötte lezuhant az oláh sorompó. És ez olyan volt, mint a háborúban, ha megjött holt híre egy elesett rokonnak és mikor már eltemették, megjött utolsó levele.

Összefacsarodott a szívem, pedig nem ismertem, sohasem láttam azt, akinek a keze írta. Olvasni kezdtem fennhangon a megszólítást, azután tovább:

Kolozsvár, 1918 december 23.

„Most olvastam Az Ujság vasárnapi számában írott „Ébredjetek!” című cikkét. Le nem írhatom, mit éreztem e cikk hatása alatt és mégis úgy érzem, kell most írnom. Minden szó a szívembe vágódott a maga rettentő metsző igazságával. Ez a hang, ez a keserű kemény beszéd kell ma nekünk, úgy kell, mint az éhenhalónak a falat kenyér, mint a vízbefulónak az utolsó szalmaszál. Ez kell: a magyar önérzet, öntudat hirdetése egy olyan világban, amelynek minden nemzete tajtékszik a sovinizmustól csak mi, magyarok hirdetjük a nemzetköziség, a mások előtt való megalázkodás, a mindenbe belenyugvás és mindennel megbékülés elvét, — ó sokkal túl azon a határon, amelyig nyomorult helyzetünk elmenni kényszeríti.

Igaz: a mi vezetőinknek nem fáj eléggé a „magyar halál” és ami szörnyűbb, a költőink is úgy hallgatnak, mintha nekik sem fájna! Én nem tudom eléggé forrón megköszönni Tormay Cécile-nek, hogy e gerinctelen összeomló és öngyilkos magyar világban volt bátorsága ezt a szemünk közé vágni. Vajjon hányan vannak odafenn, az ország elmagyartalanodott szívében, Tormay Cécile-hez hasonló magyarok és rajta kívül hányan érzik magyar írók ott azt, amit mi érzünk itt, mikor most, este ránk

nehezedik a bizonyosság, hogy holnap, Karácsony szombatján, hajnalban Kolozsvár utcáit oláh csapatok tapossák?!

... Engedje meg, hogy érzéseink rokonságára hivatkozva, megküldjem két költeményemet, melyet Kolozsvár kétséges napjaiban írtam. Bizonyára szerények, — vidékiesek talán itt a kifejező eszközeink, de ha a mi érzésünk fűtené azoknak a lantosoknak a lelkét, akik oda-fenn ma hallgatnak: a maguk művészetével s az ő kifejező eszközeikkel csodákat művelhetnének. Rajtunk pedig bizony-bizony már csak a csodák segíthetnek.

Erdély nyomorult földjéről, Kolozsvár megszállásának előestéjén írom e sorokat. És kérem, ne hagyjon el továbbra sem bennünket, szegény magyarokat. Irjon nekünk! — Minden könyvét, minden írását úgy fogadjuk, mint börtön rabja a napvilágot. Mert meglehet, hogy politikailag széthullunk, hogy államilag darabokra tépnek a reánk dühödt farkasnemzetek, de nincs a gyulafehérvári gyűlésnek olyan törvénye és nincs a nagyszebeni kormányzótanácsnak annyi hatalma s az oláh impériumnak annyi szuronya, hogy kitörölhetné, vagy kivakarhatná a lelkünkől a Tormay Cécile tolla nyomát. És amíg a magyar szellem el nem pusztul, addig örök a feltámadás reménye.

Maradok mély tisztelettel az erdélyi magyarok nevében is hálás igaz híve:

Végyvári.

Égymásra néztiünk. Olyan volt ez a levél, mintha nem egyetlen ember írta volna, de maga Kolozsvár, vagy talán az egész fájdalmas, búcsúzó Erdély...

Mindannyiunknak könnybelábadt a szeme.

— Mi lesz egy év múlva? Mi marad meg Magyar-

országból? — töprengve, szenvedőn ment körbe a jövővel. Hogy elbírjuk a jelent, a jövővel biztattuk magunkat. Aztán sógorom, Ritoók Zsigmond mondta: — Nem bírnak úgy szétszedni minket, hogy megint össze ne kerüljünk! — Anyámtól kérdeztem, hát ő mit hisz?

— Ezek már a ti dolgaitok — mondotta Anyám. — Én majd csak felülről nézem.

És ütött az óra.

1919 január 1.

Ez évben nem mernek egymásnak boldog újévet köszönteni az emberek. Mormognak valamit, aztán lefelé néznek, olyan furcsa kifejezéssel néznek, mintha nyitott sírba látna a szemük.

Kassát megszállták a csehek! Székesegyháza öreg tornya alatt, lenn a kriptában ökolbe szorul Rákóczi csontkeze: Hát ezért hoztatok haza? És ugyanakkor otthagytá Pozsonyt a magyar katonaság a pesti katonatanács bizalmiférfiainak a biztatására. A pozsonyi helyi munkástanács mohó sietséggel átvette a hatalmat, míg ma újév napjára, Ricardo Barecca olasz ezredes, egy ezred cseh katonával bevonult a városba. A Duna fölött a koronás fehér márványasszony lova mellett két magyar áll és a: „Moriatur pro rege nostro“ van az ajkukon. Lesütötték-e szemüket, vagy a kövek még mondják Pozsonyban? Mondják, mialatt a magyar kormány pacifista megelégedéssel adja tudtul az országnak, hogy: „a vérontás elkerülése végett a népköztársaság fegyveres ereje mindenütt visszavonul“.

Az utolsó hetek magyar élete olyan volt, mint hogyha egy rothadt vizű kútból akartunk volna fel-

vergődni a napvilágra. Kinlódva húzódtunk felfelé, kétségbeesetten erőlködtünk, hogy kiemeljük magunkat a víz békanyálas undokságai közül, de hasztalan. A kút falazása, mint egy nyirkos kürtő, csak egyre nyúlt a fejünk fölött, a vize utánunk jött és kivergődnünk nem lehetett.

Békanyálas rothadt víz, undokságok, tapodó, lucskos undokságok. Tegnap a főtí kastélyban Mackensen vezértábornagyot körülzárták francia spahik. Azóta őrzik, mint egy gonosztevőt. Úgy hírlik, Károlyi maga kérte ezt.

Régi szokás minálunk, hogy újév napján Magyarország miniszterelnöke beszédet mond, visszapillant és előrenéz. Károlyi Mihály is elmondta ma délelőtt azt a beszédet. A multat vádolta benne és lemondott a jövőről. Minden szerencsétlenségünkért a régi rendszert tette felelőssé. És mint egyetlen mentséget, imbecilis rögeszméjét hirdette újra: „A pacifizmus gondolatában kell Magyarország ügyét keresnünk, mert ennek nevében fogunk győzni... Ha azonban a pacifizmus végleg elbukik, akkor azt mondom: finis Hungariae“.

Pozsony, Kassa, Kolozsvár... a pacifizmus elbukott előttük. És ugyanaz az ember, aki magáról azt merte mondani október 31-én, hogy: „Magyarországot csak én menthetem meg“, — újévre odakiáltja a megcsalt magyar millióknak: „finis Hungariae“.

Ez a gyáva kijelentés felrázott a szomorú ünnepek zsibbadásából. Olyasmit éreztem, hogy abban a percben, melyben Károlyi lemond prédájáról, a mienk, egészen a mienk lesz boldogtalan országunk. Ha számára vége van, akkor számunkra kell újra kezdődnie. Ezentúl még szívósabban és erősebben akarok dolgozni.

Délután összeiövetelünk volt erdélyi barátnőmnél. De mielőtt útnak eredtem volna, innen is, onnan is telefonfigyelmeztetések érkeztek, ne mozduljak el hazulról, mert zavargások lesznek. Lemondások jöttek. Valaki a rendőrségre hivatkozott, onnan kapta a figyelmeztetést, mások Károlyi környezetéből vették a riasztó híreket. Mikor leértem a lépcsőn, alig múlt négy óra, a házkaput mégis zárva találtam. A kihalt utcákban jóformán senki sem járt, csak csukott boltok, csukott kapuk jöttek eléem. A házak zárkózottan, önzően néztek le rám. Éreztem, ha bajba jutnék, nem fogadna be egyikük sem. Az emberi hajlékok ma megtagadtak minden menedéket. A kitzasztottság és kiszolgáltatottság tudata nehezedett rám. Aki nappal nem járt még olyan városban, amelyben kocsi és ember nem mozdul, amelynek minden kapuja, minden boltja csukott, az nem tudja, mi az elhagyatottság.

Erdélyi barátnőm szalonjában csak kevesen gyűlünk össze. Szállingózva jött néhány asszony és politikus. Nehéz és szomorú volt a hangulat. Vita nem támadt semmiből. Elhatároztuk, hogy a magyar női társadalom szervezkedését Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének nevezzük.

Mielőtt szétváltunk volna, erdélyi barátnőm bizalmasan megkérdezte tőlem, milyen anyagi eszközökkel rendelkezünk? Újszerűen hatott rám ez a kérdés. Zavarba jöttem és végtelenül nevetségesnek éreztem magamat. Bevallom, hogy eddig sohasem gondoltam erre. Egy krajcár pénzünk sem volt.

Így indulnak a szervezkedések, melyeket olyan valaki vezet, aki eddig mindent csak az íróasztalánál teremtett. Aki el tudta képzelni, hogy kincsei vannak, mikor a zsebe üres volt. Messze utakon járt,

idegen városokban, rejtélyes tájakon, míg két tenyere közé szorított fejjel otthon üldögélt. Forró nyarat tudott teremteni, mikor kinn hullott a hó és egy szál virágból tavaszt csinált magának. És házat is tudott építeni, meleg aranyló életet aratni, bár telke és téglája, kertje, termőföldje egy tenyérnyi se volt soha.

Erdélyi barátnóm elnevette magát és halkán oda-súgta: — Ne mondd senkinek, de ha szükséged lesz rá, szólj nekem.

Mire hazamentem, a város már olyan volt, mint mindennap. Elmult róla a lidércnyomás, a kapuk tárva álltak, a forgalom megint belefolyt a kiapadt utcákba és senki sem tudta megmondani, hogy tulajdonképpen honnan eredt a sajátságos riadó. A kommunisták akartak-e zendülést csinálni, vagy Bartha szétkergetett tisztii alakulatai terveztek valamit? Úgy látszik, ez rejtély marad.

Január 2—3.

Országos Széchényi Könyvtár

A régi emberek életének és egyéniségének két sajátsága lett mostanában érthető előttem . . .

A mi nemzedékünk már úgy született, hogy ne vigyázzon arra: ki hallja, ki nem. Megszoktuk, hogy mindenről fennhangon beszéljünk. A biztonságérzet, melyben éltünk, szabaddá tette megnyilatkozásainkat, szinte az adta meg korunknak fegyelmezetlen jellegét. Gyakran megfigyeltem: Anyám és kortársai sokkal halkabban beszélnek, mint mi és mértékletesen használják a szavakat. Őket olyan idők nevelték, amelyek leselkedő hallgatódzással voltak tele. Az előttünk járó nemzedékeket az osztrák abszolútizmus kémrendszere tanította meg az óvatosságra.

Hányszor mondta Anyám: Ti mindenről beszéltek mindenki előtt.

Hajdan azt hittem, hogy ez a mérséklet csak egy finomabb kor nevelési principiuma volt. De mióta a jelenlegi törvénytelen uralom, hatalmát féltőn, besúgókkal és spiclikkel szimatoltatja gondolkodásmodunkat, szavainkat és útjainkat, — rájöttem, hogy a régiek előkelő, tompított megnyilatkozása nem csupán egy arisztokratikusabb világ elvonult életlehetőségeiből, hanem végeredményében, önvédelemből eredt.

Ugyanígy érthetővé lett előttem létüknek még egy sajátsága. A régiek másképpen építették meg a házaikat, másként készítették a bútoraikat, mint mi. Gyermekkorom óta szeretem a sokrekeszes ódon bútorok titkos fiókjait, szeretem a furfangosan szerkesztett régi házakat. Emlékezem, ha elmúlt idők hajlékaiban jártam, vén kastélyok, öreg lakások zeg-zugos építkezési módjában különös szépséget találtam. Vonzottak a rejtett falüregek, a láthatatlan faliszekrények, melyek a mi modern házaink síma vonalaival ellentétben, a régi falak között bujkálnak. Nem romantika és nem is véletlen volt ez. Most már tudom, hogy az emberek életében nincs olyan szokás vagy megnyilatkozás, mely mögött vagy támadás, vagy védelem ne rejtőznék. Az elmúlt építészet kecses falüregei, a régi bútorok rejtekei, az elmúlt emberek tompított elővigyázó beszéde, mindez csak védelem volt ólálkodó veszedelmekkel szemben.

Mióta jelenünkben egyre lazább lesz a közbiztonság és egyre komolyabban hallatszik a hír, hogy az óriási összegeket felemésztő kormányzás rá akarja tenni a kezét a magántulajdon aranyára és ezüstjére, sokszor nézek körül, szinte kétségbeesetten lakásunk

síma falai között, amelyek minden segítséget visszautasítanak és nem kínálnak rejtekhelyet sehol. Az erdőn most nincs rá mód, hogy az ember valamit elásson. Régen lehullott a lomb, orvvadász katonák csavarognak odakinn; fát lopnak a városiak mindenütt. Tehát csakis a lakásban lehetne elrejtteni azt, amit az ember menteni akarna.

A multkor a pincében is körülnéztem, de betonos földjét csákánnyal kellene feltörni. Zajt ütne és a nyoma is megmaradna. A padlások sem jöhetnek számításba. Lehozattuk azt is, ami fenn volt. Még a ruhát se lehet odafenn szárítani. Külön padlásspecialisták járnak mostanában a pesti házak tetői alatt.

Álmatlan éjtszakákon sokszor töprengtem ezeken a dolgokon. Mikor majd hazahozom, hová tegyük az ezüstünket? Ha az ablak faburkolatát kibontanók? Törtem a fejemet. Ha a parkettát fölfeszítenők? Kicsi üreg támadna nagyon, alig férne oda valami.

Aztán Anyám talált megoldást és elhatároztuk, hogy hazaszállítatom a bankból az ezüstös ládát. Ez sem volt egyszerű dolog. Egymagamban nem mertem vállalkozni rá. Pár napja történt, hogy testvéremhez gyalogkocsin képeket és függönyöket küldtünk. Katonák egyszerűen leemelték a csomagot és elszaladtak vele. Unokaöcsémet, Eperjessy Adorjánt kértem hát meg, legyen segítségemre. Egyenruhát húzott, revolvert vett magához és harcias fedezete mellett nyargaltam végig a gyalogkocsit követve a városon. Valahányszor katonák és tengerészek jöttek szembe, összeszorult a torkom. Annyi kedves emlék, annyi régi holmi bujt meg a ládában, jóformán minden értékünk ott dőcögött a rázós kis kocsin.

Holtfáradtan érkeztem haza. Aztán elmúlt a nap.

Mikor éjtszaka lett és feltűnés nélkül be lehetett csukni az ablaktáblákat, a személyzet pedig aludni ment, nekifogtunk hárman, hogy a holmikat elrejtsük. Anyám csomagolta be a dolgokat, aztán hosszú zsinegeket kötözött a kannák és tálcák fülére. Közben könyvtáram tetejére kicsi szegeket vertem, rájuk erősítettem a zsinegeket és a bútor háta és a fal közé egymásután leeresztettem a tálcákat. Kitűnő megoldás volt ez, se felülről, se alulról nem látszottak a dolgok. Békésen lógtak a levegőben. Az ezüst bouilloire-ral és a kannákkal több bajunk volt. De Anyám ekkor is segíteni tudott. A szalonban sarokra szegezve függött a kandalló felett egy nagy tükör és üreg volt mögötte. Két kampójára hátul fel lehetett akasztani a zsinegeken függő tárgyakat.

A szoba homályában egyetlen villanykörte világított a csilláron. A kandallón egy szék állt, a széken szinte a mennyezetig érőn, egyenruhában az unokaöcsém. Anyámmal adogattuk fel neki a zsinegeken himbálódzó tárgyakat, a hosszú fiú pedig lehajolt, felnyúlt és egészen úgy mozgott, mintha karácsonyfát díszítene.

Éjfél régen elmúlt, mire elkészültünk. Mikor aludni mentem, eszembe jutott az az este, amelyen a szemközti házban a rekvirálás előtt ruhákat dugdostak a lakók. Ma még élénkebb közösséget éreztem velük, mint akkor és — igazat adtam nekik. Az állam a katonák számára rekvirálta el az emberek ruháit, de akiket illetett volna, alig kaptak valamit belőle. Szociális cégér alatt az is csak rablás volt, mint minden más egyéb, ami most történik: a beszedő és kiosztó közegek a ruhák legjavát megtartották maguknak. Sok házmester és házbizalmi férfi egyszerre angol

esőkabátban és jól szabott bundában sétált. Ki merne szólni ellenük? A protekciós zsbárosok pedig drága pénzen árulják az ellenérték nélkül elkobzott dolgokat.

Ha az ezüst rekvirálására kerülne a sor, az is így végződne. És elalvás közben valaminő csempész-örömmel gondoltam a tükör üregére és a szekrények mögé...

Január 4.

Az utcán még kevés ember járt. Korán indultam otthonról.

Ma reggelre új helyszíni szemlét rendeltek el a hűvösvölgyi betörés ügyében. Hosszas kilincselés után kiderült, hogy a rendőrség megfélemezte róla és sohase nyomozta a tetteseket. Az ügy aktái pedig feljelentéssel együtt elkallódtak. Ez mostanában így szokás. A hivatalokban eltűnnek az akták. Új emberek adminisztrálnak a régiek feje felett és hanyagságuknak nincs határa.

Ma is volt benne részem. A megszabott órában kimentem a villánkba, aztán — visszajöttem. A rendőrség részéről nem jelent meg senki.

Megfélemeztek-e, vagy...? Izgatott hangulat van a városban. A munkásság fenyegetően lép fel a gyárak vezetőségei ellen. A Ganz-gyárat ma reggel fegyveresen körülkerítették. Elcsapták az igazgatóságot, bizalmi férfiaik ellenőrzése mellett újat állítottak a helyére.

Mikor leértem a hegyről, sokáig kellett várnom a villamoskocsira. Kívülem csak még egy ember lézengett a megállónál. Kockás szövetű hentessapka volt a fején. Lompos, pecsétes katonaruhát viselt, gomblyukában a szocialisták jelvénye, a kalapácsos vörös ember virított. Az állomás körül elhagyatott volt a

hűvösvölgyi tájék. Kényelmetlenül éreztem magamat. Az idegen minduntalan felém nézett. Szerettem volna tudni, kivel van dolgom.

— Talán forgalmi akadály van, hogy nem jön kocsi?

— Lehet — mondotta szárazon. Aztán szinte, mintha a jelenlétem ingerelte volna, hirtelen elfutotta a harag. — Most már hozzálátunk egy-kettőre, hogy rendet csináljunk. A Ganz-gyárban már elvégeztük. A villamosokra is rákerül a sor. De előbb az államvasúti gépgyárakat kell szocializálnunk. A csavargyárban, az óbudai hajógyárban, a fegyvergyárban, mindenütt elcsapjuk a vezetőséget. A vidéken is ráncba szedjük az üzemeket. Kun Béla, meg Vágó elvtárs Salgótarjánban már sepert.

— Szomorú seprés volt, — mondtam — tizen-nyolc halott és vagy száz sebesült az eredménye. Tudja-e, hogy alig van ház, amelyiket épségben hagyott a siralmas rombolás?

— A kommunista munkásság önérzetesen viselkedett. A csőcselék fosztotta ki a várost.

— Úgy értesültem, hogy Kun Béla uszította a felfegyverzett munkásságot a fegyvertelen polgárságra. Azt mondják, bányászok robbantottak dinamittal a városban. Ők kerítették hatalmukba a tárnákat, a postát, a vasutat. Ilyesmire kóbor cigányok sem képesek. Jól szervezett lázadás volt az.

Az ember egy ideig a földre nézett és közben egy vesszővel csapkodta a lábaszárát. Mikor felpillantott, gyűlölködő kifejezés volt a szemében.

— Hát értsék meg végre az urak, hogy ezentúl így lesz ez minálunk. Elég ideig volt minden az övék, most legyen minden a népé.

— Nem gondolja, hogy valamikor az urak is nép voltak? Az „úrnak lenni“, olyas valami, mint egy állás, amiért dolgozni kell és dolgozni érdemes. Csakhogy nem egy emberéletre szorítkozik a munka, de sok nemzedék életére, míg végre az egyik nemzedék aztán eléri a célt. Ha ezt a lehetőséget elveszik a nemzedékek elől, az olyan, mintha az egyén elől elvinnék a szorgalom, a munka és a tehetség eredményét. Dolgoznék maga a jobb megélhetés lehetősége nélkül?

— Nem, — mondotta az ember bizonytalan hangon. Aztán mintha dühbe jött volna a saját megingása felett, nyersen odavetette: — A szakszervezetekben másként beszélnek.

— A zsidó vezetők...

— Az már igaz, mind ahány zsidó, — dörmögte rosszkedvűen. — Ennek is az urak az okai, miért nem jöttek közénk? Sohse törődtek velünk, ott-hagytak a zsidóknak.

— Ebben megint magának van igaza. — És az ember köszönt, mikor felszálltam a villamosra.

Átfázva érkeztem haza. A lépcsőn három férfi jött lefelé, két katona és egy polgári ruhás egyén. A szobaleány, aki ajtót nyitott, mindjárt azzal fogadott, hogy lakást rekvirálni jártak nálunk.

— Beeresztették őket? De hát miért nem mondták meg, hogy van már egy lakásigazolványos lakónk?

— Nem használt semmit — mondotta a leány. — Félrelöktek és bementek. Szegény öreg Méltósága, olyan gorombák voltak vele. Benyitottak mindenüvé, mindent megnéztek és azt mondták neki, hogy csak két szobát hagynak meg.

Anyámat kellemetlenül érintette az eset: — Egy

négygyerekes fogorvos jelentett be lakásigényt három szobánkra, közös konyha- és fürdőszobahasználatra. Úgy emlékszem, Polláknak nevezték és eddig a Dobutcában lakott.

Féktelenül dühbe jöttem. Sohasem hallottam eddig, hogy ismerőseimnél erdélyi menekülteknek rekvirált volna a lakáshivatal; azokat kitoloncolják, míg az osztrák honos galíciai menekülteket közénk telepítik. De hát mitől félnek? Mi elől akarnak védekezni, hogy keresztények otthonába furakodnak? Vagy kém-szolgálatra osztják be őket közénk?

— Majd teszünk róla, ne aggódjék, — mondtam Anyámnak. — Ennyire talán mégsem jutottunk...

Január 5.

Anyám maga vette át a meghívót és az ember, aki hozta, a lelkére kötötte, hogy csakis az én kezembe adja, mert fontos és bizalmas.

Tudtam, miről van szó és kora délután útnak eredtem. Előzőleg egy erdélyi hölgygel találkoztam, aki Kolozsvárra indult. Kértem, vigye el az asszonyok szervezkedésének gondolatát szülőföldjére.

Öt óra volt, mikor a Ferenc-rendi szerzetesek bérháza kapuján befordultam. Elöttem urak mentek felfelé a lépcsőn. Az érkezőket dolgozószobája ajtajában Zsembery István volt képviselő fogadta. Régen ismerem, mint a katolikus ifjúság egyik vezérét. Lakásában már sokan gyűltek össze. A forradalom előtti politikai életnek jóformán minden számottevő tagja megjelent. Csak ketten hiányoztak. Andrássy Gyula gróf, mióta lemondott a külügyminiszteri tárcáról, eltűnt. Legtöbben nem tudták, hogy hol van. Apponyi

Albert gróf pedig kijelentette, hogy végleg visszavonul minden politikai tevékenységtől.

Az értekezletet Bethlen István gróf hívta össze és az elnöklést gróf Zichy Jánosra, a volt vallás- és közoktatásügyi miniszterre bízta. Az elnök röviden beszélt. A veszélyre hivatkozott s kérte az egybegyülteket, tekintsenek el minden pártkérdéstől és találják meg az egységet a destrukcióval szemben egy közös nagy pártalakulásban.

Rajtam kívül még csak gróf Zichy Rafaelné volt egyetlen hölgytagja az értekezletnek. Egymás mellett ültünk a díványon: Zichy Rafaelné és én. Mindenki dohányzott, a nagy szivarfüstben jellegzetes fejek rajzolódtak.

Bethlen István gróf idegesen száraz feje középütt látszott. Mintha hegyes tollal karcolták volna oda. Szokatlanul hosszú borostyánkő-szipkán át szítta a cigarettáját anélkül, hogy egyszer is kivette volna a szájából. Klebelsberg Kunó gróf várakozón ült egy karosszékekben, melle felett összetámasztotta két kezét és símára borotvált, feszült arca lehúnyt szemmel hallgatódzott bele a tompított sokhangú beszédbe.

Annyian voltak, hogy nem jutott mindenkinek ülőhely. A falak mentén köröskörül mindenütt urak álltak. Tisza, Apponyi, Andrassy egykori pártjainak képviselői. Amint oldalt fordultam, magam mellett láttam Raffay Sándor, a hatalmas, égő szavú evangélikus püspök okos, keményre vágott arcát. Túl a szombathelyi püspök, Mikes János gróf violaszín baretje látszott. A feje finoman hátrahajlott, fehér kezén megcsillant a püspöki gyűrű smaragdja. Önkénytelenül arra gondoltam, hogy egy velencei bíbornoki

palota barokkterme illenék köré. Szemben az íróasztalnál Szilassy Aladár ült, a magyar jogtudás kiválósága és a tenyerébe támasztotta nemes, ősz fejét, mellette Balogh Jenő állt, Tisza István hűséges igazságügy-minisztere; Perényi, Ráday Gedeon, Ernst prelátus, Bernát István, Hindy Zoltán, Haller István, Huszár Károly köszöntek felém.

Klebensberg Kuno ekkor már olvasta az alakulandó új párt felhívását. Szép és fájdalmas riadó volt! A párt programjáról azt mondta, csak keret a területi épség, a nemzeti gondolat és a keresztény világnézet határain belül. Szóljon mindenki hozzá.

Megindult a vita. Kifogások hangzottak az elnök igyekezett áthidalni az ellentéteket. Bethlen és Klebensberg, a felhívás szerzői elfogadtak minden javaslatot, a régi nagy pártok képviselői közt úgy látszott, mintha már meg is lenne az egység.

Összenéztünk Zichy Rafaelnéval, — amiben reménykedtünk — a hazaszerető politikusok hát mégis egyesülnek. A rettentő pusztulásban legyőzik magukban a régi harcok keserűségeit, az atavikus pártoskodást, amely mint valami szörnyű átok, Magyarországot ma rettenetes katasztrófájába sodorta. Hát mégis! Nagyok és magyarok tudnak lenni...

Bethlen István gondterhelt arca egy kissé felderült. Bethlen kivette a foga közül a hosszú szipkát és Klebensberg a jól végzett munka után pihentetően megint lehúnyta rövidlátó szemét.

Ebben a pillanatban egy alacsony székről hosszan, hosszan emelkedett fel valaki. Gróf Dessewffy Emil volt. Az ajtónyílásban ült, a tulsó szobában. Csak az árnyékát láttam benyúlni mihozzánk. Az alakuló földművespárt nevében beszélt és — a pártok egye-

sülésével szemben aggályainak nem volt határa. Soká tartott. Elmúlhatott vagy egy óra, mire leült.

Szécsen gróf, volt udvarnagy, keskeny, diplomata arca egyre csudálkozóbb lett a szónok beszéde alatt. Arcán végtelen udvarias érdeklődéssel kérdezte: — Voltaképen hova konkludálsz?

Zsibongás hallatszott. De ez alatt a zsibongás alatt már szabadon ömlöttek az ellentétes áramlások az egység átszakított zsilipein.

Klebelsberg egészen halvány lett és Bethlen István végtelen szomorúan nézett körül. Szinte a kétségbeesés meggyőző erejével kísérelték meg újra összekapcsolni azt, ami rettenetes szerencsétlenségben szétszakadt.

Ekkor említette valaki, hogy Heinrich Ferenc, a kereskedelmi és ipari érdekeltségeket szervezi össze egy polgári párttá.

— Ők is hozzánk fognak csatlakozni, — mondotta Bethlen — ha egységet tudunk magunk között teremteni. Különböző foglalkozási ágak, érdekkörök és árnyalatok nem képesek egyetemes összekapcsolásra, a nélkül pedig nem lehet az országot megmenteni. Én csak egyetlen erőt ismerek, amely erre képes és az — a nemzeti gondolat.

— Persze, könnyen beszél, neki nincs pártja . . . — vetette bele egy hang a zsibongásba.

Haller István, a keresztényszocialista párt egyik vezére, a földművespárt szónokának a bomlasztása már megérintett, fe'állt és arról beszélt, nem lesz tanácsos az egységet már most létrehozni. Bizonyos kikötések mellett csak a választások után lehetne erre gondolni. De az urnákhoz menjen minden párt a saját lobogója alatt, nehogy a kerületeiből veszítsen és a párt meggyengüljön.

— Most nem a pártokról van szó, de a hazáról! — kiáltott közbe Zichy Rafaelné. — Hiszen ez az utolsó óra . . .

A szoba egyik része éljenzett, a földművespártiak és a keresztényszocialisták szerették volna eltitkolni, hogy haragusznak.

Pallavicini György jellegzetes sötét feje emelkedett ki ekkor magasan a többi fej közül. Mintha egy örök profilba vésett kis olasz kényúr erőszakos arca fordult volna bele hirtelen egy quattrocento éremről a szivarfüstbe. Ő is az egység lehetőségét dőngette. Úgy látszott, minden szétesik. Az elnök még egy kísérletet tett, a végleges programm megállapításáról beszélt. Az értekezlet elhatározta, hogy legközelebb fog határozni és leverten széteszlott.

Szomorúan mentem haza. Útközben eszembe jutott, hogy írtam valamikor egy történetet: Csárda állt a síkon, a katonák nagy országútján. Seregestől vonult a hadinép. Budát mentek visszavenni a törököktől. Mindenféle szedett-vedett katona verődött össze. Csak két magyar volt a csárdában. De nem fértek egymástól. Összeszólalkoztak, összeverekedtek. Véres testük felett röhögve mondta az ellenségük: Így van ez jól, ha ők agyon nem verik egymást, mi sohase készülünk el velük.

Temérdek neve volt ennek a két magyarnak a századokon át. Egykor hívták őket Ujlakinak és Garának, egykor kuruc és labanc volt a nevük, aztán Görgei és Kossuth, aztán Tisza és Andrássy. És ma mintha ott kísértett volna ismét ezeréves szellemük.

Aeterna Hungaria . . .

Elég volt a kísértetjárásból. Elég volt!...

Mióta a ferencrendiek házában újra láttam azt, ami annyiszor elveszítette a nemzetet, komorabb hang keveredik a beszédembe, ha asszonyokhoz szólok.

Azok, akik veszni hagyták az országot, nem változnak. A gyerekek lelkében kell hát átteremtenünk a jövőt. Túl a mi megpróbált, de javíthatatlan nemzedékünkön egy másik nemzedéket kell nevelni, amely megérti és irtózva gyűlöli fajunk ősi hóhérját: az örök irigységből fakadt pártoskodást. A gyerekeknél kell elkezdeni. Ne mondja többé testvér a testvérnek: Miért neked? És miért nem nekem? Ne mondja többet: Ha az enyém nem lehet, ne legyen a tied se, vigye inkább a szomszéd gyereke...

Az asszonyok megértének. Egyre többen vagyunk, egyre többen.

Hideg eső esett és amint fonálba sodródtak a cseppek a levegőben, a szél féloldalra fújta a sok lengő fonalat. Gyalog mentem át a városon. Dessewffy Emmához igyekeztem. A protestáns női szervezetek vezetői gyűltek nála össze.

Az utcák néptelenebbek voltak a szokottnál. Mikor az Országház elé értem, egyszerre kellemetlen szorongás fogott el. A nagy sötét térre, mint a lesben álló búvóhelyek, világtalanul torkoltak a barátságtalan utcák. Elment a kedvem a gyaloglástól, villamosra szerettem volna szállni. De mint mostanában rendszeren, ha az ember sietett, megakadt a forgalom és csak nem jött kocsí. A megállónál többen várakoztak. Egy karabélyos rendőr is állt a járda szélén. Órámra néztem. Öt

órára vártak és már negyed hat is elmúlt. A rendőr káromkodott egyet: „Éjfélig ácsoroghatunk itt“, — megigazította vállán a karabélyát és útnak eredt.

— Elmehetnék magával? — kérdeztem tőle. Az ember bólintott és kettőt lépve, míg ő egyet lépett, útnak eredtem mellette: — Azt fogják hinni, hogy bekísér.

— Ellenkező irányba megyünk, mint a főkapitányság, — nevetett a rendőr. — Különben jól teszi, ha nem jár erre egyedül. Gyakran megtámadják a járókelőket. De hát már nem tart ez soká. Visszajön a régi rend. Majd elkergetjük a sok galíciai minisztert. — Keservesen kezdett panaszkodni, szidta a kormányt, meg a temérdek tanácsot: — Fel kéne kötni ahány van.

— Mondja csak, hogy történhetett az, hogy maguk a forradalomhoz csatlakoztak?

— Félrevezetett egy pár megvesztegetett gazember. Nem tudtuk mi instálom, hogy mit teszünk.

Mikor elváltam tőle, arra gondoltam, mégis igaz az a hír, hogy a rendőrség átszivárog az ellenforradalomhoz. Nem is lehet ez másként. Csupa vidéki, bátor magyar emberből áll a legénysége.

Dessewffy Emmánál már együtt voltak a hölgyek, Szilassy Aladárné, Raffay Sándorné, Perczelné Kozma Flóra.

— A keresztény felekezetek külön-külön, meddő harcot folytatnának. De ha összefognak, akkor megmenthetik az országot.

És ők mindannyian önzetlenül, bátran menteni akarták, amit még menteni lehetett. Éreztem, hogy az egység, amelyet a politikai pártok maguk között nem bírtak megteremteni, az asszonyok lelkében már megvan.

Örökös tüntetésekben rángatódzik a lázbeteg város. Közben ordít és rombol, éhezik és rabol. Utcáin kommunista menetek vonulnak vörös zászlók alatt. Szemközt nemzetiszínű zászlóival hazafias ifjúság tódul. A menetek egymásba rohannak. Letépi a kokárdákat, beverik egymás fejét. És míg az előtérben lármáznak a tömegek, a háttérben, suttyomban megdöbbentő dolgok történnek.

Mackensent Fóthon bekerítették a spahik. Hajnalban francia tisztek hatoltak be a szobájába, foglyul ejtették és egy órát adtak neki a készülődésre, aztán a sötét virradatban, feltűnés nélkül, kíséretével együtt gépkocsikon Gödöllőre vitték. Úgy mondják, onnan valamerre délre szállítják. Károlyi kormánya, bár állítólag az elfogatás a kormány kívánságára történt, tiltakozást jelentett be a franciáknál. A szabadkőművesek lapja, a „Világ“ pedig lakonikusan jegyzi fel: „Nagy katasztrófák zajába belevesznek a kis egyéni drámák“ . . . Számukra minden dráma egyéni, amely idegen fajokat illet és minden közügy, ami a saját fajuk egyéneit illeti.

Délben egy másik hír terjedt el a városban. Láng Boldizsárt, a hadügyminisztérium egyik értékes tisztjét, régi barátomat elfogták. Sorsa mögött rejtetten sokaknak a sorsa áll.

Régebben volt, hogy Érsekújvárról biztató hírek jöttek. Pozsony, Komárom, Bars, Hont és Nógrád vármegyék szervezkedni kezdtek. Távol a hazaáruló főváros katonatanácsától, honvédelmi bizottmány alakult. A Csallóköz, a kis magyar Alföld, a Zsitva, Garam és az Ipoly mély völgyeinek férfinépe fegyverbe

állt és Vágsellyénél útját szegte az előnyomuló cseheknek. De ütközetre nem került a sor. Mikor a csehek megtudták, hogy fegyveres magyar ellenállás fogadja őket, hirtelen megfutamodtak.

Felderengett a reménység. Olyan egyszerű lett volna a fegyverbe kelt magyar csapatoknak kivenni a minden ellenállás elől gyáván hátráló betörőket. Báró Láng Boldizsár egyik szervezője volt ennek a tervnek. Úgy mondják, a csallóközi honvédelmi bizottmány elnöke, Szmrecsányi György az elutazását megelőző éjszakát Láng lakásán töltötte és autóját — ahogy a hír beszéli, — hagyományos magyar elővigyázatlansággal a kapu előtt várakoztatta hajnalig. Pogány titkos rendőrsége kiszimatolta ezt és sietve besúgta. A katonatanács kormánybiztosa követelődött. Az erőtlen Festetics Sándor gróf pedig, akit néhány nappal előbb sógora, Károlyi Mihály, mint lárvát biggyesztett a hadügyminisztériumba Böhm Vilmos elé, kénytelen volt Lángot elfogatni. Berendelte magához a minisztériumba, aztán egyszerűen letartóztatta.

Egyéni végzet, mely mégis sokat mond a sokak végzetéről . . .

Az érsekújvári ellenállás sorsát, ravasz tevékenységgel már ezt megelőzőleg megpecsételte Pogány és a szocialista párttitkárság, mely aggódva nézte a hazai föld védelmére szervezkedő energiákat. A szociáldemokraták nem akarják megengedni, hogy itt rajtuk kívül, bárkinek is legyen fegyveres ereje, Károlyi és Festetics nem gátolják ezt a törekvést: a hadügyi kormány megvonta a fegyvert és a muníciót az ország védelmére talprakelt nemzeti érzésű csapatoktól. Pogány pedig feltartóztatta az Érsekújvár irányába már elindított élelmező vonatokat. A csapatok egy ideig

saját költségükön élelmezték magukat. A pesti katonatanács ezt sem tűrte meg és kommunista agitátorokkal árasztotta el őket.

A sorkatonaságban hirtelen lazult a fegyelem, a felbujtott legénység elcsapta tisztjeit, kibontotta a vörös zászlót, minden ok nélkül visszahúzódott és mögötte a csehek zavartalanul bevonultak Érsekújvárra. Könnyű sikerüktől vérszemet kaptak. Mialatt Pozsonyban hatezer magyar katona adta meg magát egy cseh ezrednek, kényelmesen átlépték az Ipolyt és csapatokat küldtek a salgótarjáni bányák elfoglalására. Egy negyven főből álló osztag pedig, egyetlen puska-lövés nélkül, kitűzte a bevehetetlen Komárom ormára a cseh lobogót . . .

Ezek a napok átütötték a mi nemzedékünknek a szívét.

És ma már arról beszélnek, hogy a cseh országrablók nem állnak meg Vácott. A világháború gyávái, az örökös árulók Budapest megszállására készülnek. És a magyar katonák szuronya az elvesző földön többé sehol sem mozdul előre. A csapatok rendetlenül szélednek el a szörnyű ígészetben, mely rettenetes keleties szemével rámeredt a mi népünkre és babonás szavait suttogva, gyalázatba bódítja a szerencsétlen nemzetet.

Január 11.

Komor és sötét az ég. Az országutakon, melyek a Kárpátok felől a magyar birodalom szívébe futnak, cseh csapatok szuronya közeleg a főváros felé. Budapest házainak falán pedig most ragasztották ki először a bolsevizmus plakátjait: „A magyarországi kommunista párt nagygyűlést tart a Vigadó

összes termeiben“ . . . Ilyen baljóslatú előjelek közötti bontottuk ki ma délelőtt a Magyar Asszonyok Nemzet Szövetségének a zászlaját.

Egy dunaparti házban, a keresztényszociális párt-nak erre az alkalomra átengedett helyiségében gyűltünk össze előzetes rendőri bejelentés nélkül. Megjelentek a katolikus és protestáns női táborok kiválóságai. Ott volt az eszme egyik leglelkesebb támogatója, Mikes János püspök is, akivel előzőleg többször beszéltem a Szövetség tervéről. És eljött a ragyogó szavú Wolkenberg, a teológiai fakultás retorikatanára. Némi meglepetéssel láttam, hogy az érkező hölgyek között Károlyi legközelebbi rokonsága is megjelent. Ismerőseiktől, érdeklődve tudakolták, hogy tulajdonképpen miről lesz itt szó: mit akarunk, miért gyűltünk össze? . . .

Nyugtalanság támadt.

Zichy Rafaelné, hogy elejét vegye mindenféle hangulatkeltésnek, hirtelen elfoglalta az elnöki széket. Megnyitotta az ülést. Közbeszólást nem engedő rövidséggel előadta a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége szervezetének célját és közölte, hogy a katolikus és protestáns női táborok máris megegyeztek.

Károlyi rokonságán megütközés látszott. Néhány női kebel viharosan emelkedett; mint a szivattyúk szívták magukba a levegőt, hogy aztán megsemmisítő szavak formájában szétrobbantsák a kormányra nézve fenyegető egységet. Ebben a pillanatban az elnök átadta a szót nekem. Éreztem, hogy minden munkánk kockán forog. Egyszerre elfelejtettem, hogy a politika világa számomra idegen, hogy nem készültem, hogy sohase beszéltem nagy nyilvánosság előtt, már csak azt tudtam: az eszmének győzni kell és fajom egész

szeretete és egész kétségbeesése kilobbant a lelkemből:

... Két templomot látok a magyar földön, a katolikus és protestáns templomok nagy egyházait, melyek fölé örök fenségben boltozódik a keresztény magyar ég. A föld, amelyen a templomok állnak, az ég, amely rájuk borul: a haza és a hit. Ez kössön össze minket testvéreim ...

Eddig nem tudtam, hogy a szavaknak milyen rejtélyes szárnyaik vannak. A saját szavaim vittek el magukkal és vitték a többieket is oda, ahol találkozni lehet.

... Nem járhatunk mi külön utakon, akik mindannyian Krisztus jelölte úton járunk! Szeressük egymást és fogjuk meg egymás kezét, keresztény asszonyok!

— Fogjunk kezét ...

Névtelen szeretetet és hálát éreztem ebben a percben és a hangom túlhangzott a hangomon: — Ami sohasem történt a históriánkban, katolikus és protestáns asszonyok, elindulunk ma együtt, mi, akik azt akarjuk, hogy Magyarország magyar és keresztény legyen.

Megint felhangzott az éljen, mintha egyetlen lélekzet mondta volna és vihara könnyön és reménységen át magával sodorta a lelkeket. És ettől kezdve tudtam, hogy győzött az eszme, melyet az idegen faj uralma óráiban, asszonyok mondtak ki először a mi országunkban.

A Károlyi-párti hölgyek kifogásai elvesztek a nagy egyetértésben. Gróf Mikes püspök bejelentette Vas vármegye keresztény női közönségének velünk érzését. És a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége kilépett a küzdelmes hetek homályából és hite, hazája, családja védelmére, mint az asszonyok ellenforradalma, ott állt a napvilágon.

Az asszonyok szervezkedésének híret és felhívásukat a hajdani konzervatív lapok előzékenyen, de jóformán megjegyzés nélkül közölték.

— Mi nem támadni, de védekezni akarunk, — mondtam Vészi Józsefnek, a Pester Lloyd főszerkesztőjének. És ő igazságérzetében azt felelte: — Közölni fogom a felhívásukat és természetesen találom, hogy keresztény és nemzeti alapon szervezkednek, mert Magyarországot — nem azsidók, — de zsidók tették tönkre! Ötszáz zsidó . . . Én mondom ezt, aki magam is zsidó vagyok.

Feljegyeztem ezeket a szavakat, nem azért, hogy tanút hívjak bennök magam mellé, hanem azért, hogy tanúságot tegyenek!

Bizonyára vannak a zsidók között többen is, akik így gondolkoznak. De milyen súlyos hibát követnek el saját fajukkal szemben, hogy nem bélyegzik meg maguk között a bűnösöket és olyan időkben, amikor csak nekik van szavuk, nem tiltakoznak az ország érdekében.

A szocialista sajtó mindent agyonhallgatott. Nem baj, legalább egerutat nyerünk. Majd eljön még az az idő, amikor tudomást vesz rólunk. A radikális lapok gúnyos kicsinyléssel írtak. Jól van ez így! Sértett volna, ha elismer az a sajtó, melynek vezérorganuma, a Világ, amely hasábjain éppen ma, Károlyinak hódol és Bíró Lajos tollával azt írja róla vezércikkben: „Nincs tisztább és nemesebb alakja az egész világtragédiának ő nála. Emberek, szeressétek ezt az embert, ő az egyetlen, aki még megmenthet bennünket . . .“

Téli orkán süvített a tetők felett, mikor útnak eredtem. Bethlen István öt órára újabb gyűlést hívott össze

a Ferenciek házába. A sötét égen, fekete felhők: borzas vad boszorkányok kuszlódtak. A lámpák csak elvétve égtek és mintha a foguk vacogott volna, üvegeik zörögtek a szélben. A város a Vigadóhoz tódult, a kommunisták első nagygyűlésére. Az utcák közén csaholva kapkodtak át az örökös zászlók. Szövetjükön rég bekormozódott a zöld és a fehér, csak a vörös látszott, mintha egy vérfolt lenne.

A tisztátalan utcákban papírrongyok és szemét sodródott, a szél szinte hajszolta az embert. A Ferencesek két utcára nyíló nagy házához értem. A kapuban fegyveres katonák álltak. Vörös gomb volt a sapkájukon és láttam, hogy utánam néznek.

— Én a másik kapunál jöttem be, mondotta valamelyik érkező, mikor Zsembery dolgozószobájába lépett, ott is ácsorgott két katona.

— Már figyelnek . . .

Az urak dideregve egymásután jöttek. Kifújtt arcok fordultak be az ajtón. A telefon szólt. Valakit kerestek, közben a horogról leakasztott kagyló szabadon, nyitva lógott és itta a beszédeket, amelyek elhangzottak.

— A telefonközpont kihallgat, — mondtam Zsembery Istvánnak. — Rossz összeesküvők vagyunk mi magyarok.

A vita egyre hangosabbá lett. Klebelsberg felolvasta a multkori kifogások alapján átdolgozott programot. Bethlen István egész nemes ékesszólásával kérlelte a pártok képviselőit: — Idegen szuronyok közelednek a főváros felé, ne érjen az a szégyen, hogy azoknak az árnyékában teremtsük meg magunk között az egységet.

Kétségbeesett, meddő vajudásban multak az órák. Közben minduntalan arra kellett gondolnom, hogy a szocialisták a munkástanácsban jóformán már össze-

fogtak a kommunistákkal, akik — mialatt itt nem bírtak megegyezni — a Vigadóban valószínűleg egységesen ordítanak halált ezeknek a tétovázó uraknak a házájára, a hitére, a családjára.

Életemben nagyobb csüggedést talán soha sem éreztem. És mint egy kétségbeesett figyelmeztetést bejelentettem, hogy a keresztény magyar asszonyok összefogtak. Mi már egy táborban vagyunk és várjuk, hogy csatlakozhassunk az egyesült keresztény pártokhoz.

— Éljenek az asszonyok! — hangzott a szobában. És megint semmi sem történt, az értekezlet pedig szétoszlott eredmény nélkül, úgy mint a multkor.

Mikor kifordultam a kapun, a katonák már nem ácsorogtak ott. Az utcákban csőcselék özönlött. A falhoz lapultam. Egy ismerősöm köszönt és megszólított:

— Látja ezt a csordát? Rettentő, hogy hová jutotunk. — A Vigadóból jövök és hallottam a kommunisták beszédeit.

Tüntetésnek indult az a gyűlés és zászlóbontás lett. Vyx alezredes követelésére a rendőrség kilenc orosz bolsevista zsidót kiszolgáltattott a franciáknak. Eltoloncolták őket. Ezért a kilenc idegenért tüntetett ma Budapest lakosságának egy része, amely sohase tüntetett azért, mert Károlyi cseheknek, szerbeknek, oláhoknak millió és millió magyart kiszolgáltattott . . . Vörös sapkarózsás zsidó tisztek rendezték a gyűlést. Leszerelt katonák, rokkantak, galileista diákok, munkás-inasok és megvadult asszonyok között ott tolongott a gettó népe. Gyűlölettől fűtött emberáradat töltötte meg a Vigadó összes helyiségeit. A karzatok roskadoztak. A folyosókon kinnrekedt tömeg dühösen ordított. Kun Béla mögött pedig a nagy előadóemelvényen parádés félkörben a kommunista vezérek vörös testőrsége

állt. Ő nyitotta meg az ülést és a világ proletárijainak forradalmáról és a kapitalista rend ellenforradalmáról beszélt, a két irányzatról, amely materialista felfogása szerint ma halálra mérkőzik Európában. Támadta a kormányt, amiért az orosz elvtársakat kiadta a franciáknak és megakadályozza a Szovjet-köztársaság nyugat felé terjedő agitációját. Lelkesedve utalt a német Spartacusok harcaira, amelyeket ő lélekzetfojtva figyel . . .

— Éljenek a Spartacusok! Mi is azok vagyunk! — és a katonák veszettül üvöltöztek: Mind bolsevisták vagyunk!

Kun Béla pedig azt felelte nekik: — Első teendőnk a fegyverkezés! Aztán belebömbölte a terembe: — Lenin felhívást intéz általam hozzátok! Lenin nevének hallatára felállt az egész tömeg. Az asszonyok, mint a fúriák tapsoltak és Kun Béla harsogva köszönte: — Lenin azt üzeni nektek, változtassátok át az imperializmus háborúját a nemzetközi proletárság osztályháborújává !

Valaki elordította magát és a terem utána bögte: Halál a burzsoáziára! — Aztán pofozkodás támadt. A vörös katonák nem akarták szóhoz engedni Garbait, a szocialisták szónokát. Kun Béla kiabálva az asztal tetejéről próbált rendet csinálni : — Ha egy burzsuj jönne ide beszélni, én magam mondanám, hogy hajítsátok ki az ablakon. De Garbai elvtárs a másik munkástáborból jött és vele harcainkban még találkozhatunk !

Aztán Garbai „elvtárs“ is ilyesfélét mondott: A szocialisták és a kommunisták mindenben megegyeznek: a cél és az ellenség: ugyanegy. De nem jött még meg az idő. Vágó rekedten kiabálta: A kommunisták-

nak nem kell szólásszabadság, nem kell demokrácia, fegyverezzék fel azonnal a proletárokat, fegyverezzék le a burzsoáziát, kiáltsák ki a tanácsköztársaságot! . . .

A magyar urak gyűlésére gondoltam.

A szél süvített körülöttem, a zászlók rángatták a rúdjukat, átkapkodtak a sötét utcák közén és a szövetségünk összegabalyodott, vonaglott, mintha kétségbeesett kezek tördelték volna egymást az emberek feje felett.

Január 13.

Egész nap dolgoztam. Újszerű munka volt. A szövetség irodájának a szervezésén törtem a fejemet. Röpcédulákat fogalmaztam és temérdek levelet írtam, pedig nem szeretek levelet írni. Estére egy értekezletre megint a várbeli palotában gyűltünk össze. Elhatároztuk, hogy minden eshetőségre tiltakozó memorandumot készítünk elő az asszonyok nevében, legyen kéznél, ha antant-missziók érkeznek.

Klebelsberg gróf felajánlotta egy kész munkáját, használjuk fel és fordítsuk le idegen nyelvekre . . . Közben mult az idő. Indulni készültünk.

Kocsit mostanában már nem igen lehet kapni és ha mégis vállalkozik valaminő jármű, Miatyánkot mondhat, aki beleül. A multkoriban sötéttel történt meg két hölgygel, hogy útközben egy katona kapaszkodott fel a bérkocsijuk bakjára. Összejátszott a kocsissal. Az ostor egyszerre a lovak közé suhintott és a kocsi örült iramodással vitte a megrémült asszonyokat elhagyatott külvárosi utcákon át a temető irányába. A rohanó kocsiból ugrottak ki. Így menekültek meg, különben ki tudja, hol végezték volna be az éjtszakát.

Zichy Rafaelné saját kocsiján küldött ma este haza. Klebelsberg leszállt lakása előtt a Belvárosban, én tovább hajtottam. Mire a Rákóczi-útra értünk, mint egy parancsszóra kialudtak véges-végig a villanylámpák. A sötét utca kitátotta a száját és elnyelt.

Lövöldözés hallatszott mindenünnen, a lovak ijedeztek. Éreztem, hogy a kocsis is fél a bakon. Félelemmel volt tele az éjtszaka. Nyargalva érkeztünk meg a lakásom elé. Fent nyitva volt Anyám ablaka. A hideg dacára ott várt rám az ablaknál és lekiáltott a kocsisnak: — Zendülés van a Népszínháznál. Ne menjen a Rákóczi-útnak.

Az ember megköszönte a figyelmeztetést és a patkók csattogása ellenkező irányban távolodott olyan hirtelen, mintha az állatok is érezték volna a veszedelmet.

Január 14.

A pesti házak fala mögött titokban suttogva régen készülődött a mi szerencsétlen végzetünk. Meglakoltak érte a házak. Kormos arcukra rásütögette ez a kor minden szégyenének bélyegét. Az idők, amelyek járnak, a tömegek számára formálják a képüket és eszméik, mint a rimák, az utcán kínálják magukat. A csendes elvonultságok kiválóságainak érvényesülése nem létezik többé. Talán ezért termel a mentalitások és a művészetek világában is csak tömegárut az idő. A kiválóságok és a művészetek jellemzik a korokat. A mi korunknak csak — plakátjai vannak! És a mostaniaknál aljasabb, ocsmányabb plakátok sem emberek formájában, sem papiroson, soha se voltak forgalomban.

Amint ma reggel az utcára léptem, ha fájt is, megis

jól esett a temérdek kiragasztott fürtelem után, a Területvédő Liga plakátját látnom, melyen vörös mezőben Magyarország meghasadozott képe körvonalozódott. Öt darabba fűrészelve ott sajjgott a házak falán a Kárpátok övezte ősi egység képe. Csehek, oláhok, jugoszlávok, osztrákok kirajzolt rablási szándékai közt, középuitt a megmaradó életképtelen kis föld, az erdei-től, bányáitól megfosztott róna látszott. És mintha kiáltana a négy millió magyar fiától megfosztott csonka rém, három szó rivallt a tépelt birodalom alatt: Nem, nem, soha!

Ezt mondták ma az utcák, a házak, a falak. És hosszú hetek után először éreztem magamat megint itthon a városban, amely mindent megtagadott, ami az én hitem. Magára eszmél-e Budapest? Feltevésem hirtelen szétszakadt. Az egyik csupasz körúti fa mellett egy jól öltözött fiatal ember lehajolt és az aszfalt kis földszigetjéből sarat kapart a tenyerébe. Aztán . . . nem hittem a szememnek, — a falhoz ment és besározta az ország térképét és a tiltakozó szavakat!

A vér a fejembe szökött: — Hogy meri tenni? — A fiatalember visszanezett. Soha sem fogom elfelejteni az arcát: Palesztinában, kétezer év előtt rajzolták.

— Ostobaság ez. Ország sincs, haza sincs . . .

Önkéntelenül magam mögé pillantottam. Senki se akad, aki ezt az embert torkon ragadja? Az utca népe tolongott és nem látta meg. Szédülni kezdtem és mondtam valamit, hogy mit, arra nem emlékszem. Bizonytalan lépéssel mentem odébb. Ilyen rettentően, világosan soha sem láttam meg azt, amit akarnak. Nincs haza! Nekik nincs. És azt akarják, hogy nekünk se legyen.

Sokszor hallottam ezt a szavukat . . . Jól emlékszem

rá, mikor először hallottam. Egy zsidó családnál voltam és a háziúr ugyanazt mondotta, amit a plakátpiszkító mondott: Nincs haza.

... Mesélnék valamit, — feleltem én és mesélni kezdtem: Történt egyszer, hogy egy régi nagy ugart felszántottak az erdőszélen. Hajdan temető volt. Mindíg temető volt. Most feltörték az ekevassal. Éjtszaka lett, a hold kikelt az erdőből és a fényét elvetette a friss barázdákban. Termés támadt belőle az éjféλι órára. Kísértetiesen nőttek a felhasított földből a temető vetései: csontvázak keltek ki a holdfényen. Magyarok, kunok, bessenyők, buzogányos honfoglalók, hunok, sisakos római legionáriusok. Sorban kikeltek, ahogy rétegenként az évezredek egymás fölé temették őket. Cihelődtek, nyujtózkodtak, lerázták bordáikról a földet és kiültek a barázda dombosára. Csontállukat nagy, rozsdás kardjuk markolatára támasztották, forgatták a koponyájukat és szemük üres gödrével, régi szokásból, egymásra néztek: Miért haltál meg? — kérdezte az egyik. — A hazámért! — felelte a szomszédja. És mint mikor a szél jár a temetőn, suttgova körbejárt a kérdés és a felelet. Az erdőszélről egy árnyék vált ki ekkor az árnyékból. Görnyedt ősz ember jött a szántás felé. Hófehér volt a haja és a szakálla, görcsös botjára támaszkodva lépett. Aztán megállt a kísérteties kör fölött és elgondolkozva hallgatta a beszélőket... Miért haltál meg?... És szólt az aggastyán: Rómaiak, hunok, avarok, kunok, ösmeretek mindannyiatokat és túléltelek, mert nekem nincs hazám és nincs olyan föld, amelyikért meghalnék...

Vége szakadt a mesémnek és a szeme közé néztem annak, akinek elmondtam: Úgy-e megértett?

Ahasverus volt az aggastyán.

Igazat szoltam-e akkor? . . . Túl fognak-e élni minket is, mert nem halnak meg a földért? Fajom életösztone lázadóan tiltakozott. Nem élnek túl. Eljött az idő. Kiélik magukat nem Ahasverusok többé, hazát akarnak, a mi hazánkat.

A fajok élete hasonlít az egyének életéhez. Megvan a gyermekkoruk, az ifjúságuk, férfikoruk és az öregségük. A zsidó fajt az emberiség megfosztotta ifjúsága és férfikora virágzásától. Kielégületlenül öregedett meg, mialatt kortársait, az egyiptomiakat, asszírokat, babiloniakat eltemette és aranykoruk emlékével meghalni látta Athént, Rómát és Bizancot, amelyeknek bölcsőjénél már mint aggastyán állt. Kortársak nélkül, magányosan, idegenszerűen ittmaradt közöttünk, fiatal népek között. Nem tudott meghalni, mert a beteljesülést várta. És most, mikor a história körülményei kedveznek tehetségeinek és tulajdonságainak, sirja szélén, szinte az enyészet feloszlása közben éli ki egy szörnyű haláltáncban az elmulasztott virágzást.

Ahasverus fiatalra festi az arcát, részegen tántorog és haldokolva orgiát ül.

Január 15—24.

Erdélyi barátnőm egy fiatalembert küldött ma hozzám. Eddig a Székely Nemzeti Tanácsban dolgozott. Dunántúli, ismeri a nemzetiségi kérdést és azt mondja, hogy Budapestet csak a magyar vidék erejével lehet visszafoglalni. Kiss Károlynak hívják. Azt hiszem, jó munkatársam lesz. Anyagi érdekeit épp oly jól tudja képviselni, mint én magam . . . Mindenről beszélt, ami az ország és a mások érdeke, csak az egyéni érdekeiről hallgatott. Megegyeztünk, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének a titkára

lesz. Az iroda Kállay Erzsébet vezetése alatt már dolgozik. Én pedig járom a várost és beszélek az asszonyokhoz.

A Lipót-körúton mentem a Duna irányába. Az egyik utca szegletén két alak fordult ki. Egy leány és egy férfi. A leány szőke arca ismerős volt. Haját bolsevik frizurában viselte. Világoskék szemét beszéd közben furcsán meresztgette. Eszembe jutott: hiszen ez Goszthonyi Mária. Elhanyagoltan nézett ki. Félre-taposott cipő volt rajta, a szoknyája lefetyelt, keztyűje a hideg dacára nem volt. Aki vele ment, fekete keztyűt viselt, feketebe volt öltözve. Fekete hajával az egész ember gyászfekete benyomást tett. Szűk válla előre-hajlott és a háta görbültnek látszott. Nem volt ki-mondottan púpos, de arcán a púposok kifejezése ült. Feltűnően sápadt volt, csak nagy szemita orra vörös-lött két fekete szeme kötözt. Hogy kerül ez a leány ebbe a társaságba?

Már elhaladtak mellettem és én még mindig reájuk gondoltam. Közben a tekintetem egészen véletlenül levette a falról a kis utca felírását: Visegrádi-utca. A kommunisták fészke. Itt van a „Vörös Ujság“ szerkesztősége, itt gyülekeznek a tüntető menetekre . . .

Goszthonyi Máriáról az utóbbi időben sokszor hal-lottam beszélni. Az elmúlt években megtanult oroszul, orosz kommunista iratokat fordított és két barátja: Lukács-Löwinger György, a gazdag bankár fia és Bauer Hersch, jelenleg: Balázs Béla nevű író befolyása alatt szindikálista elveket vallott. Somogy megyeiek úgy mondják, hogy a háború alatt azért voltak kelle-metlenségei a kaposvári kórházban, ahol mint önkéntes ápolónő működött, mert kommunista elveket hirde-tett a sebesült katonáknak. Az a mende-monda is

árja, hogy október napjaiban a kenyérmezei fogolytáborban a lázadás kitörése előtt izgató beszédek mondott az orosz foglyoknak. Egy kijelentése, amelyet Ritoók Emma előtt tett, nem hazudtolja meg ezeket a híreket. Rövid idővel a forradalom után történt, hogy a Várhegyen véletlenül találkoztak. Együtt jöttek le a Duna felé. Goszthonyi Mária egyszerre megállt és fanatikus hittel mondotta: Fogunk még ezekben az utcákban barrikádokon harcolni. — De egymás ellen, felelte Ritoók Emma. Goszthonyi Máriát azóta sokan látták Kun Bélával kommunista gyűléseken. Jóformán gyerek volt, mikor utólszor beszéltem vele. Szülei somogyi birtokukon egy barokk kastélyt építettek maguknak. Ott nőtt fel féltve, kényeztetve az eredetileg művészetre hajló, tehetséges fiatal leány. Anyja szereti hazáját és a zenét, a legjobb művészek voltak a vendégei; az atyja mintagazdaságot teremtett. Hogyan juthatott el ez a leány a visegrádiutcai kommunistákig? A világon vannak lelki járványok is! A háború is járvány volt, a bolsevizmus is az.

Berlinben nagy krízise van most ennek a járványnak. Két legvadabb terjesztőjét, Liebknecht Károlyt és Luxemburg Rózát megölték. És mert az asszony tehetségesebb volt és jobban tudott gyűlölni, mint a férfi, vészesebben is tudott hatni destruktív szellemével. Míg Liebknecht a német spartakusokat szervezte meg, Luxemburg Róza volt az összekötő kapocs az orosz és a német forradalmi zsidóság között. Ezek az emberek gonosztevőkkel szövetkeztek, Berlin csőcselékét uszították a lakosságra. Polgárháborút akartak és Németország romjain saját uralmukat. Luxemburg Rózát most a tömeg dühe tépte darabokra. Hír szerint a Landwehr-csatornába dobták a testét, Liebknechtet

pedig, aki másokat a halálba tüzelt, míg maga elbujt és letagadta nevét, mikor sor került reá, hogy bátor legyen, — szökése közben lőtték agyon.

A berlini lapok azt írják róluk: nem ismerték a határt, ahol a politikai harc megszűnik és a bűncselekmény kezdődik. És ugyanekkor a budapesti szabadkőművesek kormánytámogató lapjában: a Világban elképedve olvasom: „Ennek a két embernek a sorsa veszedelmesen hasonlít ama Nazaretiéhez... A kommunizmus történetébe mártír-glóriával a feje körül két szent vonult ma be...”

A kommunizmus léte, alapja és egész tana az osztálygyűlöletre, vagyis a testvérgyilkosságra van felépítve. Krisztus egész tana maga a szeretet. Közte és amazok között nincs híd a szakadékon át. Az ő országa nem e földről való, ezeknek az országuk csakis a földön van és elsöpri, ami nem e földről való. Ezek mindent elvesznek, ő mindent odaadott. A Názareti meghalt érettük is, ők pedig újra megfeszítik őt...

Krisztus tanát csúfolták meg Kun Béla és társai a budapesti kommunisták gyászünnepén is. Tajtékozva mutattak fel Luxemburg Róza és Liebknecht póznákon körülhordozott képére. Bosszúra lázították a csőcseléket és olyan gyűlöletet ordítottak, amilyent még nem hallott ez a város soha. Kun Béla eleinte hatást ért el, aztán egyszerre megfordult a tér hangulata. Azt kiáltotta az emelvényről: „Bennünket is az ő sorsuk fenyeget már itt, de mi fogadalmat teszünk, ha felnégyelnek bennünket, akkor is tovább haladunk az ő útjukon.”

Valaki ekkor elordította magát a tömegben: Felnégyelés után akar tovább járni? Az emberek röhögtek. Kun Béla demagóg-fogással ezután már hiába

kiabálta: Elvtársak, ne sírjatok! — igazán senki sem sírt a téren és a lázításnak szánt beszéd elpattant az emberek feje felett, mint egy piszkos szappanbuborék.

Ma még szétpattant a buborék, ma még nevetnek. De ki tudja, mi lesz holnap? A kormány már szinte leplezetlenül a kommunisták kezére játszik. Mostanában történt, hogy a nyíregyházai katonai ügyészség megkeresésére, gyilkosság büntette miatt a budapesti rendőrség egy Szamuely Tibor nevű kommunista agitátort letartóztatott. Röviddel ezelőtt egy hadifogságból megtért alezredes tanuskodott róla, hogy ez az ember, aki mint hadifogoly Oroszországban Trockij bizalmasa volt, Moszkvában százötven magyar tisztet kivégeztetett, mert nem akartak a vörös gárdához csatlakozni. A kommunista Szamuely most három napot sem töltött a fogházban. Károlyi Mihály közbenjárására beszüntették kihallgatását és szabadon eresztették.

Ez az eset ismét rést vág a láthatatlanon, mely mögött démoni munka folyik.

Erjedés dolgozik mindenütt.

A hadügyminisztériumban is két tábor harcolt és a magyarokat megint legyőzték. Pogány elcsapta Festeticset. Böhm Vilmos lesz a hadügyminiszter. A vallás- és közoktatásügyi minisztériumot különválasztották és Károlyi a magyar jövő kulcsát, a közoktatásügyi tárcát, Lenin ágensének, a szociál-kommunista Kunfinak adta a kezébe, aki azzal kezdte működését, hogy a magyar Tudomány-Egyetem régi autonómiáját félrelökte és ajánlás nélkül önhatalmúlag kinevezett hat szabadkőművest tanárnak.

És az az ember, aki így tiporja a magyar faj élet-

érdekeit, tárgyal most a kormány nevében a mi érdekeinkről az entente-hatalmak megbízásából ideérkezett amerikai misszióval. A missziót Coolidge tanár, Wilson elnök barátja vezeti. Elsősorban a kormány tagjaival lépett érintkezésbe. Tájékozódást szerezni jött. Hogy ezt a tájékoztatást a kormány milyen formában végzi, arról hallottam egy kis történetet. Kunfi Zsigmond a bolsevizmus rémét emlegetve azt panaszolta Mr. Coolidgenak, hogy nincs szén, nincs munkaalkalom és a munkanélküliek segélyezése felemésztí az állam erejét. Mikor a földművelési miniszter, Buza Barna informálta az amerikaiak, szánalmat kérő hangon jajveszékelt, hogy a burgonya, répa elrothad a földben és nincs, aki kiszedje. — Coolidge meglepetve kérdezte: — Hát a miniszter urak nem érintkeznek egymással?...

És nemcsak idebenn, de a külföldön is ilyen emberek képviselik ma Magyarországot. Míg a feminista-bolsevik Bedy-Schwimmer Róza, a Károlyi-kormány nem akkreditált, de kitessékelt svájci követe adósságainak hátrahagyása után már befejezte diplomáciai pályafutását, azalatt, mint a kormány kiküldöttje: Kéri Pál, Vadász Miklós, Ignotus-Veigelsberg Hugó még odakinn tépdésik utolsó foszlányát a magyar állam tekintélyének.

Mintha a magyar lelkek éreznék mindezt és jóvá akarnák tenni, amit a kormány amúgy is nyomorult helyzetünkön ront, szinte kétségbeesetten keresi valamennyi hazafias erő a megnyilvánulást. Tüntetőmenetek vonulnak az amerikai misszió ablakai alá és zúgnak az utcák: „Nem, nem, soha!”

Coolidge felkereste a beteg Apponyi Albert grófot és átvette nagyszerű memorandumát, melyben össze-

foglalta a Magyarország ellen elkövetett igazságtalanságokat. Gróf Teleki Pál, aki október eleje óta lázasan dolgozott geográfusavial és a statisztikusokkal az ország nemzetiségi térképein, ezeket a térképeket adta át a misszióknak, melyek rabló szomszédaink hazug jogcímeivel szemben statisztikai alapon igazolták, hogy a megszállt területeken csehek, szerbek, oláhok az ezeréves Magyarország kétharmadával együtt közel négymillió fajmagyart akarnak elszakítani.

— Teleki beláthatatlan szolgálatokat tett hazájának, — mondták az amerikaiak.

A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége is ott volt a tiltakozók között. Károlyi Mihályné — mint nem egy más tervünkről — előzetesen tudomást szerzett erről is.

A feministákról, a szocialista és radikális asszonyokról, tehát a politikailag szereplő izraelita női táborról saját nyilatkozataik alapján most már köztudomású, hogy pártjaikkal, a szabadkőművesekkel és a galileistákkal együtt, nem kívánják az ország területi épségének fenntartását. Károlyi Mihályné, hogy a destrukció tábora ellen fenyegetően megnyilatkozó nemzeti közvéleményt elaltassa, közeledést keresett a mi küldöttségünk vezetőjéhez: Zichy Rafaelnéhoz. Megbizottjával azt üzentette neki, hogy egy memorandumot készíttetett számunkra és a radikális irányzatú nőkkel együtt csatlakozni fog felvonulásunkhoz.

Zichy Rafaelné önérzetesen felelt: — A memorandum felesleges. A magyar asszonyok memoranduma már készen van. A küldöttségben pedig nincs helyük azoknak, akik az ország területi épsége ellen vétkeztek és vétkeznek még ma is...

És mint mi, ugyanúgy tiltakoztak a többi magyar

alakulatok, a Területvédő Liga, a szervezkedő intranzigens keresztény Ébredő Magyarok és a Magyar Országos Véderő-Egyesület; a Move, amely elnököt cserélt és a nemzeti ügy mellé állt. Hiába vonultak fel gyűléseik ellen a tengerészek, Pogány vörös katonái és a kormány testőrsége: a hírhedt Fabik-különítmény, mely többnyire szökött fegyencekből és rablógyilkosokból rekrutálódott. Most 19-én gyűlésközben hiába vágták el a villamosvezetékeket a zsúfolt teremben, a Move új elnöke, Gömbös Gyula vezérkari százados az Internacionálét bőgő kommunistáknak bátran odakiáltotta: „Az Internacionále a hazátlanok jelszava és jaj annak a nemzetnek, mely ezt a jelszót követi!!!“

Az izgatottság egyre nagyobb lesz. Budapest magyar lakossága lélekszakadva kiáltja ezekben a napokban: Hazát akarunk!

És mindennél kétségbeesettebben kiáltotta ezt vasárnap a székelyek és erdélyi magyarok nagygyűlése. Soha nem látott tömegben volt fel a város magyar érzésű lakossága a Vigadóba. Ellepte az utcákat, a tereket, a Duna partját és tiltakozott az oláhok jogtalan megszállása és vérlázító kegyetlenségei ellen. Tiltakozott, hogy Erdélyt Oláhországhoz csatolják: — „Ezeröttszáz éve a mienk, — kiáltották az őslakó székelyek — sohase volt az övék!“ — Bartha Albert, a volt hadügyminiszter pedig azzal végezte beszédét: „Erős magyar hadsereget kell szerveznünk!“ — Percekig zúgott az éljen és egy nagy zokogó hullámban átcsapott a magyar nép Himnuszába, melyet számúzni akar az Internacionále.

Székely katonák között így vonult a százezernyi tömeg az amerikai bizottság elé. Coolidge tanár a

Ritz-szálloda erkélyéről nézte és öreg szeme könnybe lábadt. Neki is volt hazája...

Egy fiatal székely katona ledobta a zubbonyát és véresre vert mellét odamutatta az amerikainak: Most jöttem Erdélyből, így bánnak az oláhok a magyarokkal a ti védelmetek alatt!

— Budára, menjünk Budára! — hangzott fel egy bosszúra hívó kiáltás. És a tömeg hömpölyögve indult a Lánchíd felé. — Le a zsidókkal! Le a szocialista miniszterekkel, le a katonatanáccsal! Éljen Magyarország területi épsége!

Ekkor már a Szent György-térre ért a menet eleje. Az udvari istálló épületéből kirohant Pogány. Kalap nem volt a fején. Két karját a levegőbe emelte és toporzékolva ordította: — Kegyetlenül beléjük kell löni! — A katonatanács udvarából gépfegyverek gurultak ki és nekiszégeződtek a fegyvertelen székelyeknek. Pogány tengerészei emelt puskával sorakoztak az udvari istállók előtt. Szemben, a miniszterelnökség épületénél ott álltak a székelyek. Egy pillanatig rettenetes feszültség volt a levegőben. Aztán, mintha egy kéz eleresztette volna az embereket, átfutottak a téren és összekeveredett minden. Mire szétvált a gomolygás, vérzettek a fejek és a székelyek elvonultak a fegyveres erő elől.

József főherceg palotájának ablakai a Szent György-térre nyílnak. A főherceg maga mondta el, hogy hallotta az egyik ablakból, mikor Pogány ököllel fenyegetve a székelyeket, odakiáltotta tengerészeihez: — Agyon kell őket ütni... Agyonütjük őket, agyonütjük!

Másnap megfújták a riadót a kormány lapjai. Ellenforradalomról beszéltek. „Vasöklünknek egyet-

len szorításával össze kell roppantani az egész klerikális és sovinizta reakciót... Nem szabad túrnünk egy pillanatig se a sovinizmus és antiszemitizmus fellobbanásait. Az eddig lappangó ellenforradalom most nyílt színpadra lépett.“

Így írnak ma magyarul Magyarországon egy felvonulásról, mely azt merte kiáltani, hogy: „Nem, nem, soha!“

Január 25.

Valaki meglátogatott. Előzőleg azt üzenté, hogy beszélni akar velem. És mikor eljött, nem beszélt, de kérdezett.

Az utca sötétje benézett az ablakon. Csak az íróasztalomon égett a lámpa. A szegletben meghúzódott a homály.

— Mit gondolsz?

Feleltem és ő mindig újra kérdezett.

— Mit szólsz hozzá? Mi a véleményed?

Miért kérdez? És mialatt ezt gondoltam, megakadt a szemem az arcán.

A lámpa csak a homloka fölött és az orra alatt világította meg. Az ernyő fényfogója középuött puha, sötét árnyékot vetett, mintha egy fekete álarc lett volna rajta. Egy fitos kis fekete bársony álarc, a rózsaszín arc felett, melynek két kivágásán fénylőn, figyelmesen nézett rám a szeme.

Megint kérdezett. Mit szólok hozzá, hogy a kormány katonákat akar toborozni? És Károlyi Mihály azt kívánná, vonuljon ő az asszonyok élén, mint amazon, egy feldíszített teherautón, kibontott zászlóval, végig a városon és toborozzon. Közben éreztem, hogy az én közreműködésemet is szívesen vennék.

— Meg vannak örülve? — mondtam. — Az ország katonáit szétkergették és most Pogánynak tobozoznak az asszonyok? Ez valami rossz tréfa lehet.

— Nem tréfa. A minisztertanács egészen komolyan tárgyalta a kérdést, — felelt és az árnyékból megint figyelmesen reámnézett, mintha szavainak hatását kémlelné.

Álarca van! És most már nem tudtam többé szabadulni attól a gondolattól, hogy az álarc mögül Károlyi Mihálynénak egy rokona hallgat ki engem. Megismétli-e majd, amit mondok? Ám ismételje, hadd tudják meg, hogy hogyan érzünk mi többiek.

— Vajjon vállalkoznának-e egy ilyen toborzásra az asszonyok?

— A Schwimmer Rózához forduljon a kormány, a mieink közül nem akadna egy sem.

A bársonyos álarc alatt zavarodott mosoly játszott: — Katus gondolata volt...

—Hát onnan ered!... Különben azt mondják, Károlyi nagyon támogatja Pogányt és legfőbb bizalmasa.

— Bizalmasa? — mondtotta az álarcos asszony — több ennél, a legjobb barátja.

— Mindíg ostobának tartottam Károlyi Mihályt, de akinek ilyen barátai vannak, az gonosztevő.

— Emlékszem rá, hogy ostobának tartottad, — felelte az álarcos asszony — most már én is rájöttem, hogy úgy van. Mi a véleményed a mostani politikájáról?

Megint kérdez, — gondoltam magamban: — Hogy mi a véleményem a politikájáról és a személyéről, azt abban mondom meg, amit kívánok neki. Érje ugyanaz a sors, mint amit az országra hozott.

Mikor elment, utána néztem. És ettől kezdve nem felejtettem el, hogy egy álarcos asszony jár közöttünk. A többiek nem tudtak róla, hogy álarcot visel, talán ő maga se tudta.

De Károlyi mindenről értesült, amit akkornap mondtam.

Január 26.

A búvölő rettenetes szeme, amely lenyügözve tartotta a várost, mintha vesztene az erejéből. A halál fához kötözött ország kiszabadítja kezét a kötélből és nagy fellélekzés rohan át a rónán.

Repülve jönnek a hírek. Székely csapatok elől megfutottak az oláhok. Útjukban rabolnak és halálra kínozzák a magyarokat, de Kis-Sebes és Bánffy-Hunyad megint a mienk és Kolozsvárott is csomagolnak. A magyar csapatok segítséget kértek a hadügyminisztertől, Itt az idő, most könnyen vissza lehet szorítani a betolakodott ellenséget. Erdélyben sztrájkba lépett a magyarság. Beszüntették a munkát az összes állami hivatalnokok, a vasút, a posta, a távíró tisztviselőkara és velük érzőn a nagy nemzeti tüntetésben harminckétezer bányamunkás letette a kalapácsot. Mi tudjuk, hogy így van! Hiába írja a pesti kormány-sajtó, hogy a tüntetés a szociáldemokrácia diadala. Túl a Királyhágón nem az internacionálé harcol, de egy nemzet élni akarása.

Az oláhok helyzete veszedelmessé lett Erdélyben, katonáik szökdösnek haza. A havas földek felett, mintha az újrakezdődés szabad szele fújna és szítaná a lángot, mely felcsap az ország minden táján.

Ha a kormány most segíteni akarna!

De a kormány nem akar segíteni. Elnyomja a tüzet,

elfojtja a szót, kiüti a fegyvert a magyar kezekből. Magukra hagyja Erdély magyarjait és Böhm Vilmos, a villanyszerelő hadügyminiszter lázasan irtja ki utolsó megbízható csapatainkból is a nemzeti becsület-érzetet. Mikor a budapesti vadászezred egy zászlóalja Salgótarjánra ment, a szociálista párt dicső hadseregének nevezte a zászlóaljat és útravalóul azt mondta a katonáknak: „Elmentek megvédelmezni a szenünket, a vizünket, a megélhetésünket.“ Csak a szenünket, a vizünket, a megélhetésünket, — a hazát már nem kell védelmezni.

Akik a mi nevünkben szólnak és cselekesznek, nem magyarok többé. Élethalál harc folyik itt. Egy elvérzett és egy megkímélt, túltenyészett faj elkeseredett tusája, — újfajta országfogalás. Röviddel ezelőtt már biztosnak látszott a vereségünk. A magyar faj elhagyta önmagát, mert kiölték belőle a hitét. De ez a hit feltámadt. Kicsiny mécseseit asszonyok vitték be elsőknek halkán, szinte észrevétlenül az otthonokba. És ma talán már eljött az az idő, amelyben a férfiak bátrak akarnak lenni azok előtt, akik bátorságot várnak tőlük.

Január 27—31.

Nem tudni soha, hogy melyik fordulónál áll és nem tudni, hogy közülünk kire vár. Kaszájára támaszkodva keres és nem bánja, hogy nevetünk, sírunk, hogy koldusok vagyunk vagy gazdagok, hogy üres a lelkünk és kéreget, vagy kincsekkel van tele, amelyeket még adni tudna, választ és suhint.

Ady Endre meghalt. És most már igazán mindegy neki: Ha kék liheg, ha kín hörög. Vér csurran vagy arany csörög.

Lángszavú ébresztő lehetett volna és sírásó lett belőle. Szomorú magyar végzet volt az övé. Csukott kapuk és csukott ablakok alatt vitt el az útja, nem volt, aki hajlékot és kenyeret adjon neki és fiatalságának legszebb dalait elsodorta a szél. Sokan voltunk így, majd mindannyian, akik magyarok és művészek vagyunk. De ő nem tudott várni. Nem akart a szélnek énekelni. Idegen kezek nyujtottak feléje aranyat akkor, mikor a magyar kezek még a kenyeret is megtagadták tőle. És ő sértett és türelmetlen volt és dacosan elfogadta.

Minden úton, mely a magyar írók számára a szabadba visz, ott feszül a nagy pókháló. Ady Endre is beleesett. És lassankint, — ki tudja, észrevette-e ő maga — amazoknak kezdett dalolni, nekik, akik ünnepelték és magasztalták azt, amit ők művészetében: „etikai destruktivitásnak“ neveztek. Adtak tapsot, babért és aranyat és mint egy magyar Sámson, odafogták a szekerek elé. Ő pedig, míg vonszolta a szekeret, nem vette észre, hogy hazája testén rohannak át a kerekek, nem vette észre, hogy egy idegen faj diadalive alatt segíti behurcolni sorsunkat az októberi forradalomba.

Ébresztő lehetett volna Ady Endre és a mi fiatal nemzedékünknek a sírásója lett. Mialatt ásott, dalolt. És dalával csalta áldozatait a veremhez. Az ifjúság, amely csodálta, bódultan látta, hogy a mester, aki fiatalon levette úri süvegét a nagy paraszt, a magyar nyár előtt, egyszerre az internacionálé hazátagadó proletárja előtt emelt süveget. És megtévesztetten utána indult. Hiszen olyan szépen dalolt. Ki hallotta volna meg, hogy olykor elszólta magát: Ebek hazája ma, nem az enyém...

És itt van a magyar Ady tragikus bűne. Életének egyik legutolsó megnyilatkozásában hiába mondta: „Ez a forradalom nem az én forradalmam...” Késő megbánás volt! A bűn, melyet a daloló sírásó elkövetett saját nemzedékén, ki tudja hány nemzedéket temet majd sírba, míg jóvá teszik a nemzet szerencsétlenségét.

Mint ahogy a destrukció hazátlan tábora kisajátította a maga számára az élő Adyt, úgy sajátítja ki most a halottat. A forradalom költőjének, a forradalom halottjának nevezi. A radikális párt, mint egyik megalapítóját és szellemi vezéret búcsúztatja el Ady Endrét. A galileisták gyászjelentést adnak ki róla, melyben vallomást tesznek, hogy az ő forradalmi ifjúságuk útján Ady lelke lobogott előttük. Eszményeikért Ady indította őket harcba. És ünnepélyes ravatala felett, mely a Nemzeti Múzeum előcsarnokában állt, mint egykor Kossuth ravatala, galileisták tartottak őrséget és a szociál-kommunista Kunfi mondott búcsúztatót.

A nagy paraszt, amelyben egykor fiatalon megsüvegelte Ady a magyar életet, messziről nézte a temetést és viszonzásul levette úri süvegét a koporsó előtt.

A magyarság idővel meg fog bocsátani a megtévedtnek, aki költészetünknek már-már kőbe dermedt rímeit szeszélyesen, szertelenül kiszabadította a kövek közül. Most csak a halottat süvegelte meg.

Február 1—3.

A jóslatok kora ez a mi időnk.

Ha a valóság kinná lesz az emberek életében és elviselhetetlen a jelen, a kétségbeesés akkor kap a jövődőlések után és menekül a jövő felé. Egyre új

jósok és jósnők bukkannak fel. Jövendöléseiket közlik az újságok, szájról-szájra adják az emberek. Elringatást keres az iszonyat. „Lehetséges“, mondja valaki; „azt hiszem“, folytatja a másik és a harmadik már azt mondja, hogy „tudom“. De a meggyötörtek ezzel sem elégesznek meg. Jövendöléseik beteljesülésének határidőt szabnak és minduntalan dátumokról beszélnek. Hol a kommunisták készülődő lázadásáról van szó, hol a nemzeti ellenforradalom kitöréséről.

Mára a vörös forradalom felkelését suttogták. Aztán este lett és semmi sem történt. — Elhalasztották... Most február 5-e az újabb dátum. Az emberek egymást biztatják: A környéken állomásozó spahik két óra alatt a városban vannak. Nincs ok aggodalomra... Mások arról tudnak, hogy 6-án vagy 9-én a mieink fogják megindítani régen készülődő rohamukat. Az utcán Pogány agent provocateurjei megszólítják a fiatalembereket: „Február 9-re gondol?“ — Aztán sűgva folytatják: „Ma este a Múzeum mögött találkozunk.“ Gonosz lesvetés ez, aki odamegy, azt a helyszínén azonnal letartóztatják. És míg a felszín így gyűrűzik, a mélyben amazoknál is, a mieinknél is komoly munka folyik.

Mikes János szombathelyi püspök felkeresett és egy megbízást adott. Az elmúlt napok valamelyikén Gömbös Gyula százados is eljött, a Move harcos fiatal elnöke. Feltűnően eszes arca van. Azt hiszem, céljai elérésében olyan merész és kíméletlen tud lenni, mint egy kondottiere. Iróasztalom mellett, a mély karos-székekben ült és szinte még most is látom a kezét, ahogy egymásmellé rakta a cigarettaszelencémet, a pecsétnyomót, a kis kínai bronz-szörnyet, melynek nyerges hátára támasztom írás után a tollamat. És közben sorra

mondotta: itt van az asszonyok szervezete, itt a katonák szervezete, itt az ifjúság szervezete. Mi készen lennénk, csak a negyedik hiányzik: a politikusok. Ők még mindig csak tanácskoznak és nem bírnak egységre jutni.

Az ifjúság részéről Kende István jön el többször. Azok is készen vannak. Készek az Ébredő Magyarok, a székelyek és erdélyi magyarok. A vidékkel is megvannak a kapcsolatok. Fegyver is van és elszántság és féktelen keserűség is. Most már csak az a fontos, hogy ugyanegy pillanatban süsse el a fegyvert a sok különféle szervezkedés. Ne puffogjanak el a töltések elszigetelten, — de sortűz legyen belőlük. Az óráknak egyszerre kell ütniök.

Feszültség van a levegőben. Károlyi táborában érzik a főtott készülődést és Károlyi jobban fél tőle, mint a kommunisták egyre erősödő agitációjától. Az álarcos asszony beszélt: a mi lehetőségeink gyűlölete-szebbek és aggasztóbbak Károlyi előtt, mint Kun Béla munkája. Pedig a kommunisták nem válogatnak az eszközökben. Most már egészen nyíltan lázítanak.

Itt a fővárosban sajtóságos fogással éltek. Január közepétől kezdve az utcák szónokai azzal izgatták a tömegeket, hogy ne fizessenek február elsején házbért a tulajdonosoknak. Hiszen úgyis az övék minden ház! De a lakosság józan többsége megőrizte nyugalmát. Mindössze húsz külvárosi ház tagadta meg a lakbér-fizetést és a felfordulás és véle a kommunisták zendülése egyelőre elmaradt.

— Most elmaradt, — mondta e napokban Hock János, a Nemzeti Tanács elnöke, egyik ismerősömnek — de azért a vörös terror elkerülhetetlen Magyar-

országban! Vagy két esztendőig fog tartani. Aztán majd rendet csinálhatnak megint a régiek, akiket októberben kergettünk el.

Mostani életünk homályos jövődőléseibe, tétovázó bizonytalanságába mint egy kard, férfiasan csörrent bele Balassagyarmat visszavételének a híre. Végre . . . Ezt a kardot Huszár Aladár és Pongrácz György rántotta ki. És sok hősi halálon át bátor vasutasok, iparosok, diákok és kilenc falu népe az Ipolyon túlra kergette a cseheket.

De nem sokáig tartott a reménység. Segítség ürügyével odafutott Pogány és meghiusította az előnyomulást, melyet a csehek nem bírtak megállítani. Ami fellobban, hirtelen kialszik megint. A reménység tegnap Fehérvárott is keservesen megsebesült.

Közgyűlés volt a vármegyeházán és Károlyi Mihály testvéröccsének, gróf Károlyi Józsefnek indítványára, a közgyűlés egyhangúlag bizalmatlanságot szavazott a népkormánynak. A gyűlésen megjelent Prohászka Ottokár, Székesfehérvár megyéspüspöke, az ország keresztény lelkiismeretének egyik lángszavú kifejezője, ott voltak a nagybirtokosság képviselőitében a Batthyányok, Széchenyiek és a többiek, a középirtok urai, a papság, a vármegye tisztviselőikara és egységesen tüntettek valamennyien Károlyi József javaslata mellett, követelve a királyság azonnali visszaállítását, a régi parlament összehívását.

Csupa jószándék, szép kalpaglengetés és buzogánycsörtetés volt ez a gyűlés azok számára, akik jelen voltak. De a destruktív uralommal vívódó ország számára szerencsétlenség lappangott benne. A törvénytelen hatalomhoz kapaszkodó kormány felfigyelt. Holnapra bosszút fog lihegni az egész társaság és

úgy érzem, az ellenforradalom munkája ezentúl még nehezebb lesz.

Az emberek keserűen beszélnek a fehérvári esetről, mely úgy hat, mintha szereplői bandériummal, zászlósan, dobszóval, kürtökkel indultak volna el ellenforradalmat csinálni. Ha az ország még megmaradt minden vármegyéje, a törvények ellenére is titokban, egységesen ugyanegy napra közgyűlést hívott volna össze, egyöntetűen szavazva bizalmatlanságot a jelenlegi kormánynak, akkor nem végződhetett volna Fehérvárott se ilyen siralmasan a fellobbanás.

Szomorú termése máris mutatkozik. A dunántúli gyűlés hatása alatt, Károlyi Mihály megbízta Pogány Józsefet minden ellenforradalmi megmozdulás letörésével! Fejér vármegye kormánybiztosát elcsapták. A magára hagyott tisztviselői kar vagy behódol a felülkerekedett munkás- és katonatanácsnak, vagy pusztul a helyéről. Károlyi József gróf pedig, valószínűleg családi okokból, kénytelen volt a sajtó útján egy nyilatkozatot közzétenni, melyben kijelenti, hogy állásfoglalása csakis politikai természetű volt, de a leghatározottabban visszautasítja azt a hírt, mintha testvérével, Károlyi Mihállyal szemben megvetést vagy szégyent érezne. „Ellenkezőleg, — mondja a nyilatkozat — a testvéri szeretetet bennem nem tudja elhomályosítani semmiféle politikai nézeteltérés. Én tisztelem az ő meggyőződését.“ Károlyi Józsefre nézve ezzel talán le is zárul a kínos ügy, de azokra nézve, akik nagy hálózattal, veszélyes munkával dolgoztak az ellenforradalom egyöntetű kirobbanásán, fájdalmas folytatása van. Újból fel kell építeni, ami összedült. Egy terv volt. Jásznagykunban kikiáltották volna a külön Jász-Kun köztársaságot, amely elszakad

Károlyi Köztársaságától. Ez lett volna a jeladás. A többi vármegye követte volna Jásznagykunt, magára hagyva Budapestet és megtagadva élelmezését. Az éhezõ város azután önszántából kergette volna el lealázó kényurait.

Ennek vége. Más utakat kell építeni. De a munka nehéz lesz, mert ellenségeink figyelnek. És a katonatanács legutóbbi nagygyűlésén Pogány már oda kiáltotta: „A forradalom veszélyben van! Vigyázzanak az ellenforradalom vezetői és cinkosai, vége a forradalmi munkás- és katonatömegek jóindulatú türelmének. Türelem, amíg lehet. Gépfegyver: amikor kell.“

És mielőtt ezt hangosan kimondta, csendben kiadta a rendeletet, hogy a politikai nyomozóosztály kutatassa át a kiszemeltek lakásait.

Tegnap estefelé gróf Batthyány Lajosnál voltam. A fehérvári esetről beszéltünk. Szomorúan rázta a fejét. Aztán testvérbátyjára terelődött a szó, gróf Andrássy Gyulára és felemlítette, hogy épp mielőtt jöttem, írt volt neki. A levelet holnap küldi ki egy megbízható emberrel Svájcba.

Erre a levélre kellett gondolnom ma reggel, mikor hírért vettem, hogy házkutatások történtek a városban. Ha kézre került volna.

Gróf Mikes Árminné telefonált, szokatlanul korai időben: — Látogatóim voltak, valószínűleg téged is felkeresnek. Jó lesz, hogy ha elkészülsz rá, mert nagyon kíváncsiak, még a kályhába is belenéznek.

Megint hallottam a telefonban azt a sajátságos kis neszt, mely az utóbbi időben mindig belezörgött a készülékbe, ha felszólítottak. Én magam hosszú idő óta nem tudtam senkivel kapcsolást kapni. A központ

felelt, de többé nem kapcsolt. Bejelentettem, levelet írtam, kijött egy szerelő, megvizsgálta. Minden rendben van. És mikor beszélni akartam, megint hiábavaló volt a kísérletem.

Gróf Mikes Árminné szava közben kapcsolt szét a központ. Nem soká tétováztam. Előszedtem az írásaimat, az utóbbi idők levelezését és elégettem mindent, ami célunkat, barátaimat vagy magamat kiszolgáltató volna. Sokszor csodálkoztam, hogy egyes koroknak értékes levelezése eltűnt. Széchenyi István gróf számtalan leveléről tudok, mely nem maradt fenn az utókornak. Nyoma veszett Kossuth és Görgei sok írásának is . . . Mialatt a hozzám intézett leveleket egymás után elégettem és a perjéjüket beledöntöttem a takaréktűzhelybe, hogy bűnjelnek ott ne maradjon a kályhám torkában, megértettem, miért tűnt el veszedelmes koroknak annyi politikai levelezése. Általában Magyarország viharos multjának sok megfoghatatlan részlete lesz világossá most előttem. Azt is megértem, miért nincs nekünk se napló-, se mémoire-irodalmunk. Négyszáz éven át osztrák spionok figyelték itt a legnemesebb lelkeket. És míg más országokban számtalan kéz szinte szabadon jegyezte fel a különböző korok életét, minálunk legfeljebb a nagy politikai megnyilvánulásoknak maradt nyomuk. Így volt ez régen és most még rosszabbul van, mert az osztrák kémeknél és besúgóknál százszorta tolaodóbb és gonoszabb besúgók járnak ma közöttünk.

Mire elkészültem szomorú munkámmal, csengetést hallottam az előszoba felől. Ebben a pillanatban eszembe jutottak ezek a feljegyzések. Hirtelen felkaptam őket az íróasztalomról és könyvtáram könyvei mögé dugtam.

Mikes Árminné nyitott be az ajtón. Az utóbbi időkben mindig szomorú arcának újszerű kifejezése volt. Körülnézett a szobámban: — Voltak nálad is? — Aztán nevetni kezdett. A csínytevő gyerekek nevetése volt ez, akik örülnek, hogy nem kapták őket rajta. — Nálam semmit se találtak . . . És megint nevetett. — Korán reggel jöttek katonákkal. Még az ágyban voltam. Be akartak törtetni. Kikiáltottam, hogy öltözködöm és az asztalomon egy revolver van. Közben bedobáltam egy táskába, ami eszembe jutott. A Székely Nemzeti Tanácsnak és a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének névsorait és nyomtatványait is odacsúsztattam és egy őrizetlen ajtón át egy-kettőre eltűnt a táska a szobámból. Most már jöhetett a rendőrség. Felkutatnak mindent. Személyes motozást is folytattak, de persze semmi lényegest nem találtak.

Jókedvűen mentünk át együtt a Magyar Asszonyok Mária-utcai irodájába. Kállay Erzsébet a zöld posztóval letakart hosszú asztalnál ült, asszonyok álltak körülötte. Aznap délelőtt oda futott össze jóformán mindenki, akinél ma reggel házkutatás volt. Külön kis történetet tudtak mesélni valamennyien. Batthyány Lajosnénak a könyvtárát kutatták végig. Valamelyik kötetből kirepült egy névsor. Évekkel azelőtt lezajlott bálnak a Lady patronessei voltak rájegyezve. Nevekre vadásztak. Ezt magukkal vitték.

— És az Andrássy grófnak írt levél?

— Szerencsére tegnap este eljött érte a futár. Nem szerettem volna, ha a kezükbe akad . . .

A nyerő játékosok hangulata terjedt szét a kis irodában. Ekkor még úgy hittük, hogy a házkutatások kudarcot vallottak mindenütt. Megnyugodva mentem haza. Délután váratlanul vendégem

jött. Dessewffy Emil keresett fel. Náluk is volt házkutatás.

— Örülök, hogy szerencsésen túlestek rajta.

— Igen ám, — mondotta Dessewffy és monokliját kivette a szeméből, aztán megint hirtelen visszatette. — De azért egy kis baj mégis történt. Semmi kompromittálót nem találtak a nyomozók. Csak egy levelet vittek el, — a magáét.

Egy pillanatig nem tudtam miféle levélről van szó. Aztán eszembe jutott. Az asszonyok memorandumával kapcsolatban írtam volt gróf Dessewffynak, mikoriban lelöktek a villamosról és betegen feküdtem. Egész keserűségem beleömlött akkor abba a levélbe. Írtam benne a királyságról, a koronáról. Bírálatot mondtam emberek és események felett és felvonultattam jellemezve őket: Károlyit, Jászit, Hock Jánost, Kunfit, Pogányt és a bolsevista viláгурalomért harcoló egész budapesti szociáldemokráciát. Visszagondolásomban eszembe jutott, hogy mikor annak idején elküldtem a levelet, világosan éreztem, ha avatatlan kezekbe kerülne, bosszú járna ki érte. Dessewffy Emil jobban sajnálta a dolgot, mint én magam.

— Ne bánja, — mondtam — legalább megtudják, hogyan vélekedtem róluk.

Február 9.

És csakugyan megtudták.

Hamarább történt, mintsem gondoltam.

Levelem a rendőri nyomozó osztályról a szocialista párttitkárság kezébe került és eljutott Pogány Józsefhez. Biztos értesülést kaptam. Ma délután felkeresett valaki. Megkért, ne említsem a nevét soha és

figyelmeztetett: legyen óvatos, szemmel tartanak, kihallgatják a telefonomat.

A városban egyre új házkutatásokat rendelnek el. Sokakat letartóztatnak. Másokkal együtt elfogták az Ébredő Magyarok egyik vezérét, a hadügyminisztérium néhány emberét, az ország területi épségének védelmére alakult titkos karhatalmak szervezőit és elfogták Sztankay Béláné Ivády Antóniát, az ellenforradalom egyik legbátrabb asszonyát.

A kő, amelyet a fehérvári megyegyűlés elvetett, egyre szélesebb gyűrűket ver. Nem annak szánták, ami lett, de a hazafias megyegyűlés kürtszava öntudatlanul csakugyan riadót fujt a kormány számára. Felnyitotta a szemét. Figyelmét a fővárosi nemzeti szervezkedésére és az ellenforradalom várására, a Dunántúlra és egyik legbátrabb vezérére, gróf Mikes Jánosra terelte. A kormány azzal az ürüggyel, hogy Mikes a szombathelyi püspökség vagyonát ellenforradalmi célokra pocsékolja, suttyomban vizsgálatot indított ellene. Közöltem vele, amit megtudtam, kértem, ne mozduljon el egyházmegyéjéből, mert Budapesten esetleg elfogják.

— Ne aggódjék miattam, nem hagyom én magamat elfogatni.

Elszánt volt és nyugodt.

Egy hazafias szerzetes, Bangha Béla jezsuita atya ellen is új életre kapott ekkor a destrukció gyűlölete, mely őt már az októberi forradalom idején halálra ítélte. Mindíg emlékezni fogok első találkozásunkra. Nem régen történt, egy fontos küldetésben mentem hozzá. Lucskos, szürke januári nap volt. Esteledett és Bangha az Apostol-nyomda épületében, fenn, harmademeleti kis szobájában fogadott. Az alacsony mennye-

zet alatt, hosszú, fekete reverendájában feltűnően magasnak és soványnak látszott. Ezüsttel kevert sötét haja alatt okos és erős volt a homloka, rövidre szabott aszkéta-arcából tiszta, éles szeme fürkészően nézett rám.

Az országrombolók táborában kevés embert gyűlölnék jobban, mint őt: a keresztény magyar sajtó megteremtésén nála céltudatosabban és szívósabban nem dolgozott senki sem. A sajtó, mely valamikor Magyarországon Kossuth Lajos és Deák Ferenc nemes szellemének hordozója volt, az utolsó harminc év alatt jóformán teljesen az idegen faj destruktív kezébe került. Bangha látta ennek a faji monopóliumnak rettentő veszélyeit. Vagy egy évtized előtt felhívta rá a dúsgazdag magyar főpapság és főnemesség figyelmét és javasolta, hogy vagyonuk tíz százalékát áldozzák fel a keresztény magyar sajtó megteremtésére. Ha akkor meghallgatták volna őt, Károlyi tábora a sajtója útján félrevezetett tömegeket sohasem tudta volna az ország érdekei és a nemzeti eszme ellen forradalmasítani.

Bangha nem tartozik azok közé, akik hamar elcsüggednek. Lángoló szóval, konok erővel fordult a meg nem értőktől a nagy közönséghez és közadakozásból milliókat gyűjtött össze eszméje megvalósítására. Ekkor derült ki, hogy mennyire gúzsba vagyunk kötve. Hiába állt készen a nagy keresztény sajtóalap, a titkos sajtómonopólium már egy esztendeje akadályozza, hogy a hatalmas tőke csak egyetlen nemzeti irányú lapot is megindíthasson. És most már ezzel sem elégszik meg. Kiadta a jelszót: „El kell kobozni a tőkét, ártalmatlanná kell tenni a csuhást . . .“

Azt mondják, Bangha tegnap óta eltűnt. Folyik a hajsza a papság és az értelmiség ellen. A szociáldemokrácia lázas gyűlölettel bomlasztja mindazt, amit ma-

gyar nemzedékek építettek. Miután az egyetem új kormánybiztosa, a szabadkőműves Jászi Oszkár elcsapta a dékánokat, a rektort és az autonómiájától megfosztott egyetemre rákényszerítette saját faja szellemét, Kunfi ugyanezt teszi a közép- és népiskolákban. A vallás-oktatást eltörli, a hazaszeretetet száműzi az iskolákból, a nemzeti himnuszt tilos tanítani. Történetünk iskolai könyveiből pedig a kommunista érzelmű Lukács György és Balázs Béla, a közoktatásügyi miniszter útmutatása mellett, kitörli mindazt, amire multjában a magyar nemzet eddig büszke volt. És míg ők ezt cselekszik, Városi, Budapest szabadkőműves közoktatásügyi tanácsnoka, körlevelet intéz az iskolák oktató személyzetéhez: „aki az új idők szellemébe nem tud, vagy nem akar beleilleszkedni, annak le kell vonni a következtetést és félre kell állania.“

Hirtelen megy. Az utolsó napok eseményei dühös sietségre ösztönözték a hatalom törvénytelen bitorlóit. Minden eszközzel biztosítani akarják maguknak a jövőt.

Az élet még nehezebb lett. Egyre többen menekülnek külföldre.

A gazdag zsidóság régen kivitte kincseit és biztonságba helyezte magát. Mulatságos és jellemző, hogy Károlyi Mihályné gyöngyei is kivándoroltak. Ő maga is utánuk akart menni, Polányi-Pollák Laura nevezetű radikális agitátornő útlevelével. Sőt Károlyi Mihályról is többször híre járt, hogy a békekötés érdekében . . . nyugalmasabb tájakra készülődik. Az antant-hatalmak azonban tudtára adták, hogy nem kívánnak vele érintkezni.

Inog itt az aláaknázott föld, — biztosabb másutt.

Január folyamán eltűntek egyes ismerőseim, akikről később hallottam, hogy Bécsben, Ausztriában, Svájc-

ban húzódtak meg. Andrássy Gyula feleségével Svájcba ment. Sigrayék is kimentek. Egy esős januári napon elbúcsúztak tőlem Széchenyi László és felesége is. Ebben a búcsúban éreztem a sorsot, amely elől elmennek és amely velem marad. Nehéz volt a szívem, gróf Széchenyi Lászlóné Vanderbilt Gladys évek óta legkedvesebb barátnőim egyike és a város temérdek lakosával nélküle üresebb lesz számomra. „Mindent meg fogunk tenni odakinn Magyarország érdekében...” mondotta vigasztalóan. Tudtam, hogy így lesz, mert idegen származása dacára is, nehéz óráinkban, nem egyszer magyarabban érzett velünk, mint sok magyar társnője.

Isten áldja Gladys... találkozzunk-e még valaha?

Az Andrássy-út végén kiszálltam a kocsijukból. Az utcán búcsúztunk el. Eső ömlött a lucskos aszfaltra és egyszerre úgy éreztem, mintha hideg fénylő drótszálak fognának körül, melyek között rab maradok, míg az ő kocsijuk feketén, nedvesen belenyargalt a drótok közé, átszakította őket és eltűnt a szemem elől.

Sokan, mások is, elmentek azóta és ma értesültem, hogy a székesfehérvári megyegyűlés vezérszónoka, Károlyi József gróf is külföldre utazott.

Elmentek...

Kinéztem az ablakon. Nagy hópelyhek hullottak szüntelenül. Túl ezeken a pelyheken is hull puhán, végtelenül a hó; mérföldeken át hull és betemeti az utakat, melyek boldogabb tájak felé visznek.

A távol vágya hozzáért a lelkemhez. Utak, szabad utak, szépségek, zenék, nyugalmas éjtszakák, meleg szobák... Csak egy pillanatig tartott. Leráztam magamról. A Duna tulsó partjára kellett mennem. Egy sötét házban, lefüggönyözött ablakok mögött, fűtetlen

lakásban asszonyok vártak reám, akiknek beszélni fogok.

Útnak eredtem. És mögöttem jött, egy lépésnyire mögöttem az új törvény. Mától kezdve tizenöt évi fegyház jár annak, aki a köztársasági államforma megváltoztatására törekszik. A lázadás felbujtóit és vezetőit életfogytiglan tartó fegyházzal büntetik. De jutalom és büntetlenség jár annak, aki a hatóságot idejekorán nyomra vezeti . . .

Fehér fürgeteg nyargalt a Duna jeges medre felett. Még mindig mentem. Hosszú volt az út . . . a törvény pedig követett és nem ért el.

Február 10.

Csendesen kinyílt a szobám ajtaja. A kis német szobaleány ijedten dugta be a fejét.

— Itt vannak már megint. Hiába küldtem őket, nem akarnak elmenni . . .

Így van ez most mindig! Felugrottam az íróasztalomtól és átrohantam a hideg szalonon. Az előszobában nem égett a lámpa. A félhomályban két katona és egy polgári ember rémlett az ajtónál.

— Kit keresnek? Engem? A lakáshivataltól? De hiszen annyiszor megnézték már a lakásunkat.

Az emberek nem akartak elmenni. Anyám szerencsére a garderob-ban volt és nem találkozott velük, ahogy végigvezettem őket a lakáson. Futólagos tekintettel néztek szét. Mikor a szobámba értünk, a polgári ruhás elővette a jegyzőkönyvét és behajlott az íróasztali lámpa fényébe. Egy darabig keresgélt a könyvében, aztán hirtelen fürkészően nézett rám:

— Ez az ön szobája ?

— Igen.

— A rendőrségtől vagyunk. Itt kutatást fogunk tartani.

Kellemetlen kis rezzenést éreztem a gyomrom táján. — Miféle jogcímen? — De aztán mást gondoltam. Eszembe jutott az elrejtett ezüst. Legokosabb lesz, ha nem ellenkezem. — Különben, ha úgy tetszik, — mondtam és odaadtam neki a kulcsaimat. Egyik emerre, a másik amarra ténfergett. Háromfelé néztem egyszerre, néztem a kezüket és a zsebük irányát. Közben hihetetlen gyorsasággal jutott eszembe mindaz, amit elfelejtettem elégetni. Lélekzetvesztő szorongásban eszembe jutottak a feljegyzéseim is, a könyvek mögött. Ha rájuk akadnának? Olyan erősen kellett erre gondolnom, hogy félni kezdtem, meglátják az arcomon. Ha odavezetné őket a gondolatom? . . . Az egyik katona a kályhalyukba nézett. Közben világosan láttam, hogy a másik cigarettákat szed ki egy kis dobozból és a zsebébe tömi. A civil leült az íróasztalomhoz és kihúzta a fiókját.

— Van tudomása az ellenforradalom szervezkedéséről?

— Igen, — feleltem — a „Népszavá“-ból értesültem.

Az ember buta, kerek szemmel rám bámészkodott. Egyszerre veszedelmesen jó kedvem lett. Fellélekzettem és örömben valami szívességet szerettem volna nekik tenni, amiért olyan hasznosan felületesek. Talán odaadhatnám a cigarettáimat, vagy más egyebet? . . . Bolondság lenne. Rendbe szedtem az arcom kifejezését. Megint nyugodtnak látszottam.

Egy csomó levél hevert az asztalomon; az ember egyiket a másik után a kezébe vette. Aztán egy kis könyvet kezdett fölforgatni. Tegnap Anyám lapozott

benne. Albach: „Heilige Anklänge . . .“ Hirtelen irtózat fogott el. Goromba szerettem volna lenni, hogy így hozzá mer nyúlni egy idegen ember az én dolgaimhoz. és lefogdossa róluk kedves kezeknek az érintését. Bejönnek, felnyitják a szekrényeket, turkálnak, kotorásznak és mindez azért történik itt, Magyarországon a népszabadság aranykorában, mert — magyar vagyok.

Mikor a három ember hiábavaló kutatása után elment, végtelenül fáradt voltam. Kinyitottam az ablakot és nyitva hagytam egész este.

Február 11.

Már sokan voltak a teremben, mikor odaértem. Az Országos Katolikus Nőszövetség közgyűlését tartotta ma és előzőleg felszólított, beszéljek az egybegyűlteknél. Gróf Károlyi Gyuláné, Károlyi Mihály mostohaanyja ült az elnöki székben. Csáládjának számos tagja megjelent. Károlyi Mihály egyetlen édestestvére, Pappenheim Siegfriedné is ott volt. Egy asztalnál gyorsíró jegyzett.

Az elnöki megnyitó után kerültem sorra. Szervezetlenségünkről beszéltem. A másik tábor szervezett volt. Így történhetett meg, hogy mialatt mi, mint az alvó járók tántorogtunk, a bűnös és felesleges forradalom elfűrészelte országunk pilléreit . . .

Mialatt beszéltem, idegen férfiak tolakodtak be az ajtón, aztán eltűntek megint. Talán detektívek voltak? Károlyi Mihály testvére tévedt a szemem. Oldalt nézett felfelé, egy falon függő kis képre és közben idegesen harapdálta a szájaszélét.

— A széttépett, a megcsúfolt, a csüggedt hazában mi asszonyok vagyunk a hit, — mondtam ekkor. — Magam csak egy bolyongó láng vagyok, vigyenek eunek

a lángnak a tűzéből, hordják szét a sötétben, világítsanak be vele az otthonokba, hogy derengésénél átvirasszuk az éjtszakát, míg újra magyar és keresztény lesz a reggel. Mert, Istenemre, eljön még a mi reggelünk . . .

Voltak, akik sírtak, voltak, akik tapsoltak. Károlyi Gyuláné szeme könnyes volt, mikor felnézett rám. Pappenheim Siegfriedné beszédem utolsó szavánál felállt és hirtelen eltávozott.

Az asszonyok körülfogtak.

— Burkoltabban kellene dolgoznunk, — mondotta egy hölgy.

— Dolgozzék mindenki úgy, ahogy jónak látja. Csak dolgozzék. Ha pedig baj származnék belőle, tolnak rám mindent. Vállalom.

Valaki a fülemhez hajolt: — Veszedelmet hozasz a fejedre. A mai beszédedért bosszút állnak rajtad.

— Azoknak nem szabad félteniök magukat, akik a rohamot vezetik, mert akkor meginognak a következő sorok és hiába minden . . .

Február 12—13.

Almomban éjjel is gondolatok vergődnek a homlokom mögött. Onnan tudom, hogy így van, mert ha időnként felriadok, terveket, egyre új terveket találok készen a fejemben. Honnan kerülnek elő? Miért nem hagynak nyugodni soha.

Hogy változik mostanában az emberek lelke. Október végén kábult lázadás volt a lelkem. Novemberben sötét kétségbeesés. Decemberben valami, ami a reménységhez hasonlít. Aztán jött a szavak ideje, beszédeket mondtam, széthordtam sajátmagam tűzét. Akkoriban cselekvés volt a szó. Most szükek lettek számomra a

szavak határai. Tenni kellene, hamar, egységesen, mert ha mi nem teszünk, majd tesznek ők. És a magyar politikusok még mindig üléseznek, tanácskoznak, a pártjaikra és sajátmagukra gondolnak. Az egységet pedig még ebben a rettentő viharban se képesek megteremteni. Hát nem érzik, hogy mit vétkeztek a multban a nemzet ellen? Nem érzik, hogy jóvá kellene tenniök valamit?

Bethlen István és barátainak tervét, a nagy nemzeti egyesülés gondolatát sok szenvedő tanácskozás után hajótörés érte. Az egységes zászlóbontás helyett a témérdek kicsi lobogó mellé egy új lobogó fog kerülni és mindössze annyi történik, hogy Bethlen István tábora elszigetelten még egy pártot alakít.

A nemzet három színéből apró zászlócskákat szabad magának a magyarság, míg véle szemben az internacionalisták egyetlen, vérbe mártott zászlót húznak fel az árbocra és köröskörül a határhegyekről egységes zászlókkal ömlenek be a rónára csehek, oláhok, szerbek.

A vigasztalan nagy magyar széttagoltságban, becsületükre legyen mondva, az asszonyok nemcsak a fővárosban, de a vidéken is megteremtették a kapcsolatokat. Pedig a posta nem szállítja felhívásainkat. Kézben viszik bátor asszonyok, derék vasutasok és mozonyvezetők. És a felhívások lelkét viszi Kiss Károly, a szövetség titkára és egy hazáját szerető fiatal újságíró: Hegedüs István, fagyban, hidegben járva az országutakat. Elrejtett falvakban, terrorizált városokban már száz és százezer magyar otthonban ég a kis láng, amelyet felgyújtottunk . . .

És ez az, ami ingerli és nyugtalanítja a hatalom bitorlóit. A nagy keleties szem, amely ránk nem tudott

hatni lenyűgözésével soha, gonoszul figyel most. Követ a tekintete, amerre járunk, leskelődik, zaklat és fenyeget.

A multkor, mialatt Sombory Lajosné lakásában összegyűltünk, fegyveres katonák szállták meg a ház lépcsőjét, őrszemet állítottak az előszobaajtó elé és végül házkutatást rendeztek.

Idehaza minálunk is mindegyre becsengetnek furcsa emberek. Tegnap két katona akart bejönni. A szobaleány, akinek megtiltottam, hogy ezentúl bárki előtt is ajtót nyisson, belülről kérdezte meg, mit akarnak? Az emberek tudakolták, hogy úgy-e iroda van itt és kérdezték, van-e telefon? A leány az ajtón át kiabált ki:

— Ez nem iroda, hanem Tormay Béláné öméltósága lakása.

— Nincs többé méltósága, — rivalltak rá az emberek . . . A leány otthagya őket. Aztán még sokáig csengettek és dörömböltek a bezárt ajtón.

Ma reggel, mikor elindultam, hogy Anyámnak jó reggelt köszöntsek, egyenruhában egy fiatal zsidó állt a szobám ajtaja előtt. Azóta se derült ki, hogyan került a lakásba. — Mit akar? — A lakásrekvirálás miatt jöttem. — Ebben a pillanatban elvesztettem nyugalmaimat : — Elég volt, takarodjék innen! — Meghökkenve nézett rám és dadogni kezdett.

— Nincs nap, hogy ide ne tolakodnának. Csak az otthonunk maradt meg. Azt hagyják békében.

Hirtelen összekapta szétteregetett írásait és odébb állt. Homályosan olyasmit éreztem, hogy ez a kidobott ember kellemetlenséget fog csinálni. Bementem az Anyámhoz és elmondtam neki, ami történt. Nevetni kezdett: — Én is kidobtam a multkor egyet. Ez a megállapítás arra az elhatározásra vitt, hogy elmegyek sze-

mélyesen a lakáshivatalba és ha lehet, valaminő mentesítést szerzek az otthonunk számára.

Nagy vergődéssel kapaszkodtam fel egy villamosra. Most már a Parlamentben, a főrendiház helyiségeiben ütött tanyát a szociáldemokrata Garbai fennhatósága alatt működő lakáshivatal.

Az Országház szép márványlépcsője feltűnően piszkos volt. Falait bemázolták színes ceruzákkal, vörös firkálások látszottak az oszlopokon: Éljen a köztársaság! Éljen a szociáldemokrácia! Minden hivataluk ilyen. A középületek szédületes sebességgel merülnek bele a piszokba. Nem jártam ott, de olyanok mondták, akik látták, hogy a királyi vár: az úgynevezett nemzeti palota oly söpreten és ronda, mint egy balkáni pályaudvar. Mária Terézia selymes kis termeiben cigarettavégek és kolbászbőrök hevernek szanaszét a földön. A szép régi kályhákat majd szétveti a beléjük tömött szén, füstös körülöttük a fal, tintapecsétesek a régi művészi asztalok, amelyeknél ingujjban ülnek a közigazgatás új emberei.

Egy darabig tétovázva álltam az Országház összeköpködött folyosóján. Mellettem emberek rohantak el, de felvilágosítást senki sem tudott adni. Találomra bekopogtattam egy ajtón. Rendetlen hivatalos helyiségbe léptem. Bolyhos fejű, hosszú ember görnyedt az íróasztalnál. Egy pohos állt mellette, mások is voltak ott. Gutturális hangok hallatszottak. Odébb küldtek. A következő szobába jutottam. Ott is bolyhos fejűek ültek. Kellemetlen hangon szóltak rám és küldtek tovább. Folyosók, irodák, előszobák, hivatalok és újra irodák, és mindenütt ugyanazok az arcok, mintha megismétlődtek volna.

Megint mentem, közben lassú szorongás szállt meg.

Sajátságos egyedüllét érzete fogott el, kízó, végtelen magányban voltam, a sok idegen között. Csak most tudtam meg . . . csak most éreztem át igazán, mi történt a magyar hivatalokban. Szorongásom minden átmenet nélkül félelemmé vált. Ekkor már szinte futva haladtam odébb, de nem tudtam kijutni ez újfajta tisztviselők közül, ők voltak mögöttem is, előttem is és én olyasmit kezdtem érezni, mintha hazajáró lélek lennék az ősi házban, amelybe már beköltözködött az új tulajdonos . . . A gondolataim mintha szédültek volna. Aztán ez is elmúlt. Szavakat mondtam, hangtalanul beszélni kezdtem magamban: Korán van, még nem, hiszen még nem haltunk meg, csak ők tesznek úgy, hogy elfoglalhassák az örökséget. Láthatatlan kéz szorította össze a torkomat és kibotlottam a folyosóra. Lépcső nyílt előttem, nyargalva szaladtam lefelé. Egy parlamenti szolga állt a fordulónál. Ez a szolga magyar volt. Az egyetlen magyar, akivel eddig találkoztam.

— Merre van a gazdasági hivatal? — Egy barátom volt abban a hivatalban. Oda akartam jutni.

A szolga meglepetten nézett rám, sajtóságos kifejezése lehetett az arcomnak. — Igen? Arra . . . Köszönöm, — mondtam és rohantam tovább.

Előszobán mentem keresztül. Azután barátok voltak körültem. — Mi történt magával? — kérdezte Szabó Ödön. — Olyan sápadt, mint a halál.

— Eltévedtem a sok új hivatal közt. Egyik szobából a másikba küldtek és ugyanazok az arcok néztek rám mindenütt. Tele van velük a régi főrendiház valahány szobája. Ellepték a parlament egész épületét. A miénk már sehol sincsenek. Úristen, hát már mindenütt csak ők vannak?

— Mindenütt . . . — hangzott a felelet — tompán, szomorúan. És nékem ellenállhatatlanul a két kezembe kellett temetnem az arcomat és sírnom kellett keservesen.

Február 14.

Családi ünnepünk van ma. Mióta emlékszem, ezen a napon mindig összejöttünk, ahányan voltunk, nagyanyám születésnapjára. Régen nincsen többé köztünk, de az emléke azért most is összehív.

Gyerekkoromban tombola és croquenbouche-torta volt nagymamánál ezen a napon. Cserép-jácintot tettek a karom hajlásába és verset kellett mondanom. Az aranyozott falüszterekben temérdek gyertya égett és minden tele volt virággal. Most nincs virág és nem ég gyertya nagyanyám kis kápolnájában az álgyesti hegyen. A hegy alatt pedig lenn az ő kertjében kifosztottnak, üresen áll hajdani háza és küszöbéhez a téli úton csak oláh rablók bocskoros nyoma vezet.

Évek multak, mióta ő elment, a fiatalabbak közül is sokan utána mentek és újak jöttek, gyerekek, akik nem is ismerték, de azért ünnep nekik is a napja. Így élnek tovább még a földön is az áldott emlékű, eltávozott asszonyok . . .

Ez évben más ünnep ez, mint hajdan. Tombolák és torták nincsenek többé. És a kicsi fiú a croquenbouche helyett a fehér kenyérre néz a mi régi, falánk gyerektekintetünkkel: „torta-kenyér“, — mondja és mosolyog. Ide jutottunk a búzatermő róna országában . . . Tortának hívják a városi gyerekek a fehér kenyeret.

Megszámlálhatatlan szál húzódik át a történe-
ken. Némelyik símán, láthatóan fut a felszínen,
némelyik eltűnik, kúszalódik, csomók kötődnek rá.

A csomókat kibontani nem lehet, mert sötétség van felettünk. Az élet pedig halad és kérdései felelet nélkül maradnak. Aztán sok idő múlva váratlanul feloldódik egy-egy csomó, az ember visszanéz a szál messze eredetére és világos és egyszerű lesz, ami olykor hónapokon át érthetetlen és kúsza volt.

Igy történt most is. Gróf Haller Györgynénél találkoztam József főherceggel és Augustta főhercegné asszonnyal. Magányosan jöttek, szárnysegéd, udvarhölgy nem kísérte őket. Változnak az idők, de ők ketten, akik megosztották velünk háborús napjainkat, akik jóban, rosszban mindig velünk voltak, nem változnak.

Udvartartásuk nincs többé. A hajlongók eltűntek. Régi cselédségük ellenük fordult s gyűlésekre jár és megesik, hogy nincs, aki asztaluknál a tányért váltsa. Palotájukban megfizetett kémek környezik őket, ablakaik alatt vörös katonák ólálkodnak. Sohase tudják este, mit hoz a reggel számukra, mégis itt maradnak — szerencsétlen országunkban és egyszerűen, nemesen megosztják velünk a veszedelmes sorsot.

A főherceg kétségbeesetten dolgozik hazánk érdekében. Az utóbbi napokban sokat hallottam róla és most egyszerre kibomlott a csomó is a szálon, melyet november másodikán kötöttek rá az események. Világos lett, amiben sohasem kételkedtem, hogy a főherceg a tragikus novemberi napon, mikor a Nemzeti Tanácsnak felesküdt, megtévesztetten hazájáért hozta meg életének ezt a legnagyobb áldozatát.

Az esküt megelőzőleg Károlyi Mihály, Jászi Oszkár és Kunfi kíséretében ment volt fel a főherceghez és kísérői jelenlétében becsületszóra fogadta, hogy ha a főherceg felesküszik a Nemzeti Tanácsra, az eskü fejében kezébe teszi le a magyar haderők főparancsnokságát. A novemberi napokban az lett volna az egyetlen út a nemzet megmentésére: a fegyveres hatalom József főherceg kezében! A főherceg feláldozta magát és letette az esküt. De azok, akik hazudtak, mint ahogy még emberek nem hazudtak a földön és megcsalták a nemzetet antant-barátságuk meséjével, megcsalták a királyt hűségnyilatkozataikkal, megcsalták a hadsereget és a népet a jó béke ígéretével, — megcsalták József főherceget is. Jóformán ugyanakkor, amikor az esküt a Városházán átvették tőle, az Orszáház-téren Linder szavával szétkergették azt a hasereget, amelyet odaígértek neki.

Hazugság minden . . . De a hazugság olyan híd, amely nem támaszkodik partokra és mindig leszakad.

Országos Széchényi Könyvtár

Február 16—18.

Ma megint eljött hozzám az, aki már egyszer az ólálkodó veszedelmekre figyelmeztetett. Óvatosan nyitott be az ajtón és beszéd közben is többször körül nézett.

— Vigyázzon, — modotta halkított hangon. — Vonuljon vissza mindentől, hagyja abba a szervezkedést, mert nagyon rossz szemmel nézik. Kár lenne magáért. Szeretem a könyveit. Még szép dolgokat írhatna. És nem fog írni, ha így folytatja. Sokan vagyunk, akik a két kezünkkel kaparnók ki még a föld alól is. Pedig

oda juttatják. Pogány József azt mondta: „Majd ellátjuk mi a Tormay Cécile dolgát.“

Megköszöntem az intelmet és tudtam, hogy — nem fogom követni. A végzet akkor méri ki az emberi sorsokat, mikor a hazaszeretetet a lelkükbe teszi. Mentől többet ad belőle, annál súlyosabb a sors, amelyet kimér.

Estefelé saajátságos telefonbeszélgetést hallottam a szobámból. A házvezetőnő telefonált a vőlegényének, akiről többször említette előttem hogy soffőr. A csinos fiatal személy január folyamán túlzott bérigények miatt elhagyta házunkat. Aztán rövid idő múlva megint kérte, hogy egészen jelentéktelen béremeléssel vennők vissza. Akkoriban nem lepett ez meg. Mialatt akaratlanul fültanuja voltam telefonbeszédjének, eszembe ötlött: vajjon miért jött vissza a házunkhoz? Odakint-ről behallatszott a hangja:

— Halló, halló, maga az? Hát visszajöttek? Nem volt baja a gépnek? Igen, Kiskunhalason is . . . sok fegyvert koboztak el, gépfegyvereket is? És elfogták őket? Tisztek voltak?

Megriadva hallgattam. Az ellenforradalom egyik vidéki fegyverraktárára tették rá a kezüket? Vajjon érintetlen-e még a többi? Csak azután gondoltam saját magunkra. Ki ennek a nőnek a vőlegénye? Kinek a soffőrje? Bizalmatlanságot éreztem. De ekkor már nem jártak olyan idők, hogy az ember a személyzetéből valakit elküldhetett, akinek nem volt kedve elmenni. Eszembe jutottak levelek, amelyeket véle küldtem a postára és sohase érkeztek meg. Arra is visszaemlékeztem, hogy ha vendégek jöttek hozzám, véletlenül átment az előszobán. Véletlen lett volna? Vigyázni fogok, gondoltam magamban . . . Ahogy felpillantottam, az ajtóban állt. Egy levelet tartott a kezében. — Nagyon

bizalmas, mondotta és furcsán nézett rám. Csak a saját kezébe akarta adni az ember, aki hozta.

— Bizonyosan valami koldulás lesz . . . De láttam a szemén, hogy nem hiszi. Meghívó volt a borítékban. Holnap délután megalakul végre Bethlen István pártja.

Február 19.

Egymás mögött mentünk, gyorsan, sietve az esőverte utcákon. A házak rongyos ereszből itt-ott vízesések zuhogtak a nyakunkba. Vay Gábor-né jött mellettem. Ritoók Emma és Vera testvérem előttünk nyargaltak. Az Andrassy-út felé tartottunk. Régen nem jártam ezen a tájon. A boltok kirakata üres volt. A házak falára ázott vörös cédulák tapadtak: „Holnap délután legyen mindenki az utcán.“

— Ez azt jelenti, hogy mi ne legyünk ott, — mondtam, mikor az Operával szemben kiértünk Budapest legszebb utcájára. Faburkolatában nagy gödrök mélyedtek, a gödrökben arasznyi víztócsák álltak. Éjjelenként az önérzetes proletárok ebből a burkolatból visznek maguknak gyujtófát.

Sivár és ocsmány minden, ami látszik és azontúl is szomorú az egész ország képe. Pozsonyt anektálták a csehek és a lakosság elkeseredett tiltakozó népgyűléséből vérfürdőt csináltak. Egy kis fiú felmászott egy lámpára és ki akarta tűzni a magyar lobogót. A cseh katonák, mintha verébre céloztak volna, lelőtték. A kis papírzászló lehullott a holt fiúcskával a magyar Pozsony földjére. Az elkeseredett tömeg pusztá kézzel rohanta meg a katonákat, akik erősítést kaptak és utcáról-utcára hajtóvadászatot kezdtek a magyarokra. Mikor pedig Barecca ezredes, a megszálló csehek olasz

parancsnoka a kaszárnyába akarta visszavezényelni a vérengző országrablókat, puskatussal beverték az ő fejét is. És ahogy a csehek garázdálkodnak a Felvidéken, úgy garázdálkodnak a szerbek lenn délen és mindnél kegyetlenebbül az oláhok Erdély földjén. Nyílt utcán botoznak meg magyar úriasszonyokat, papokat és aggastyánokat. Akasztatnak, kínoznak, felvágják a magyarok hátát, sőt tömnek a sebbe, aztán összevarrják a vérző húst és úgy hajtják korbáccsal világgá a szerencsétleneket. Az önkéntes székely és erdélyi magyar zászlóaljak pedig hiába kérnek támogatást a kormánytól véreik megmentésére. Böhm Vilmos és Pogány József nem adnak. Károlyi pacifizmusról szónokol. Kun Béla meg osztályharcot proklamál a budapesti kaszárnyákban.

Dinamit van a föld alatt. Tompa robbanások hallatszanak nap-nap után. Ebben a feszült, viharterhes levegőben mondotta el ma előttünk gróf Bethlen István pártja toborzó beszédét. Mindössze százan lehettünk. Szilassy Aladár elnökölt és okos, bátor szavával megvilágította a ma képét. Utána Bethlen István állt fel. Emlékezetemben egész mondatok csengenek tovább.

„... Úgy látom Magyarország mai helyzetét, — mint ahogy a római író látta Pompejít utolsó óráiban, amikor tüzes láva borította el a polgárok évszázados munkáját... Ezer éven keresztül sok katasztrófát élt át nemzetünk, de talán soha súlyosabbat, mint éppen a mai... Elérkezett az ideje annak, hogy a gyűlölet szava helyett a szeretetet hintsük a nép lelkébe... Gyűlöletből megélhet egy kormány, de a nemzet csak szeretetből élhet. És mi egyéb a szeretet, mint a nemzeti érzés. Ha ezt az érzést a magyarban nem ingatták volna meg, másképp állna a nemzet az egész világ

előtt . . . A Nemzeti Egyesülés pártja a polgári pártokkal együtt kívánja a nemzetet kivezetni abból az útvésztöből, amelybe szerencsétlensége folytán belekerült! . . .“

Éljenzés hangzott. Aztán rám került a sör: „Nem az új jogok, hanem a régi megszentelt kötelességek hívnak minket asszonyokat a politika mezőire. Nem is politika az többé, hanem országmentés. Ahol azelőtt elég volt egy akarat, ott ma kettőre van szükség. Odateszi hát a magyar asszony az ő magyar akaratát a magyar férfi magyar akarata mellé . . .“

A gyűlés folyamán többen észrevettük, hogy az egyik gyorsíró sajtáságosan mosolyog. Ez a fiatalember alighanem izraelita volt és miután az utolsó szót leírta, feljegyzéseivel együtt eltűnt. Csajthay Ferenc, a „Budapesti Hírlap“ hazafias főszerkesztője vállalta, hogy megkeresi őt, de mire ráakadt, a gyorsíró már minden korrektúra nélkül kiszolgáltatta a könyvomatossnak az ülés lefolyását.

Ők mindenütt ott vannak és mi még mindig nem tanultunk.

Február 20—22.

Ha az ember utána pillant a napoknak, egybeolvadva látszanak, mint a sorban járó távolodó emberek. Pedig egyenkint külön-külön mentek el előttünk és mindegyiknek megvolt a maga arca. Régen mosolyogtak a napok és valami szépet és fiatalit mondtak . . . Most más lett minden. Némelyik nap erősen, keményen ránk mered, némelyik félrefordul, de azért érezni, hogy gonosz kifejezése van az arcának, némelyik pedig fenyegetően akkor is visszanez, mikor odébb ment.

Ilyen napok ezek a mostaniak. Mikor elmúltak, még mindig visszanéznek és olyasmit mormognak, hogy ennél is rosszabb, ami mögöttük jön. De az ember nem akarja hinni; józan esze vitatkozik a jövendölésekkel, mert szinte nem bírja többé elviselni a sötétségeket. Az útvesztőknek is van végük és ha nincs, összetépjük bozótos sövényüket, átgázolunk rajtuk, véresen, megsebezve, akárhogyan, csakhogy a szabadba jussunk.

A tömegek kiábrándultak Károlyi köztársaságából. Jobban éheznek és fáznak, mint valaha. A történelem mindig új életformákra kényszerül, ha a kenyér elfogyott és csordulásig van a nyomor. Törvényszerűleg másnak kell jönnie és mi más egyéb jöhetne, mint a nemzeti feltámadás? A reménység, amely most semmivé lett, valósággá kell, hogy legyen márciusban. Ezt mondjuk magunknak, hogy élni és dolgozni bírjunk. Pedig köröskörül mást suttognak az utcák, olykor pedig már ordítják is és csütörtökön bevérezték magukat, hogy bizonyítsanak.

Kun Béla tábora összehívta a munkakerülő csőcseléket. Minket szétvernek, ha összegyűlünk, őket nem bántja senki. Hol a házbérfizetés ellen izgatnak, hol a hadirokkantaknak sugalmaznak tébolyodott követeléseket, most a munkanélkülieken van a sor.

A földekben elrothadt a burgonya és száron maradt a tavalyi tengeri. A városban nincs, ki utcát seperjen, szemetet fuvarozzon, zsákot emeljen. A pályaudvaron éhező tiszték rakodnak ki. Megszállt területek elüldözött hivatalnokai napszámba szegődnek a falvakba. És ezalatt a kommunisták a Vigadó nagytermében beszédekkel udvarolnak a naplopó csőcseléknek: „A hosszú vérfürdő után váltatok munkanélküliekké, ütött az óra, fogjatok fegyvert.“

A csőcselék a Visegrádi-utcába vonult és Kun Béla, Vágó és Szántó nevű egyénekkel és Szamuellyvel lázított és felfegyverezte a népet.

Üvöltve ömlött ki a Visegrádi-utcából a körútra a vad tömeg. Fegyveres asszonyok, kézigránátos suhancok hömpölyögtek a menettel: „Éljen a kommunizmus” — bögték ütemesen, ahogy léptek. Valaki elkiáltotta magát: „A Népszavához, menjünk a Népszavához!”

És az a tömeg, amely a szocialistáktól tanulta meg, hogyan rombolja le a keresztény lapok és a polgári sajtó szerkesztősegeit, most a szociáldemokrácia mindenhatóvá növelt újságja ellen intézett rohamot. A rombolás ösztönei előtt nincsenek kerítések. A megriadt szocialista párttitkárság lélekszakadva mozgósította a rendőrséget és a karhatalmat. De mire a tengerészek és a népőrségek a „Népszava” szerkesztőségét környező utcákba értek, már véres volt a kövezet. A tüntetőket ötven rendőr várta a Népszínház-utcában. A tömegeből a rendőrökre lőttek. Ez volt a jeladás. Őrült lövöldözés támadt a házak ablakából, a padlásokból gépfegyverekkel lőtték a szerencsétlen rendőrséget, kézigránátok zápora hullott a „Népszava” épületére. Előkészített csata volt. Ott akarták a kommunisták kipróbálni az erejüket.

Nem sikerült . . . A kommunista vezérek a háttérben maradtak és a csőcselék vezető nélkül, magára hagyatva olyan véresre verte a fejét, hogy egyelőre elment a kedve az új próbálkozástól. Úgy mondják, nyolc halottja van az utcai csatának és száznál több súlyos sebesültet vittek a kórházba.

Sötét este volt és még mindig hallottuk a Népszínház-utca irányából a vad lövöldözést. Elvétett puska-

lövések behúzódtak még a csütörtökről péntekre virradó éjtszakába is. Aztán a pénteki lapok hozták a hírt, hogy hajnal felé letartóztatták a kommunisták vezéreit. Szamuely Tibor szobája üres volt. Csak egy papírlapot találtak az asztalán: „Édes apám ne keressen, bajok vannak, elutazom.“ A többiek javarészt hurokra kerültek. Kun Bélát a lakásán tartóztatták le. A toloncházban aztán, a bajtársai halála felett elkeseredett rendőrlegénység majd agyonütötte. Csak úgy mentette meg az életét, hogy halottnak tette magát és a rendőrök ott hagyták zárkájában, mielőtt végeztek volna vele.

Tegnap a „Népszava“ elleni tüntetés miatt általános sztrájkot rendezett a szociáldemokrata párt. Betiltotta a munkát. Megállt a főváros vérkeringése, leeresztették a boltok vasredőnyeit, még a vendéglőket és a kávéházakat is becsukták. Olyan volt a főváros, mintha megvakult volna. Szürke csukott szemhéjak takarták el utcahosszat sok üveges szemét. Forgalom nem volt. eltűnt valamennyi jármű. Az aszfalt felett csak a géppuskák csöve meredezett. A körutak torkolatánál gúlába rakott puskák körül katonák ácsorogtak.

Menetek jártak mindenütt. Egy csoporttal én is találkoztam. Vörös zászlók alatt vonultak a Rákóczi-út felé. Sokan voltak, lehetnek talán ezren is. A legtöbbször véres fehér kötényt volt. Hatalmas bárdokat, ökörszarvakat, késeket, taglókat lóbáltak a fejük felett és minden véres volt. Úgy néztek ki, mintha máris legyilkolták volna a fél várost és üvöltve hangzott amerre haladtak: — „Éljen a proletárszociális forradalom! . . .“

— Kik ezek a barátságos emberek? — kérdeztem egy boszorkányképű asszonytól, aki lelkesülten integetett feléjük a járda széléről.

— A bűsiparosok, — mondotta büszkén — szociáldemokraták . . .

A kommunisták sem pihentek ezalatt. Fegyveres csapatokban fenyegetődtek a rendőrségen és a toloncház előtt. Kézigránátokkal indokolták a követelésüket és kívánták: helyezték azonnal szabadlábra vezéreiket és adják ki nekik a rendőröket, akik Kun Bélát elverték.

Közben történnie kellett valaminek, ami nem látszott. Mára megváltozott a szociáldemokraták sajtójának a hangja és — a kormány dühösebben fenyegeti meg az ellenforradalmat, mint tette valaha. Bethlen István zászlóbontását nagyobb bűnül állítja oda, mint a kommunisták gyilkos tüntetését. A „Népszava“ hirtelen pálfordulással most egyszerre azoknak a rendőröknek a szigorú megbüntetését követeli, akik Kun Bélát elverték, míg Bethlen pártjáról és a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségéről fenyegetően írja: „Az egyik oldalon a férfiak, a másikon az asszonyok hallatják ismét a hangjukat, s mert a forradalom nem dolgozott még akasztófával, olyan szemérmetlen és merész akcentust adnak ennek a hangnak, mintha a forradalom védelmének eszközei közül egyáltalán ki volna zárva az akasztófa . . .“

És míg a szociáldemokrácia lapja így ír, az „Az Est“ című lap, mely az utóbbi hónapokban büszkén nevezte magát hasábjain az októberi forradalom egyik előkészítőjének és felidézőjének, most mintha egy második forradalmat készítené elő olvasói lelkében, hangulatot csinál Kun Béla mellett, amennyiben cikkeiben szármalmat ébreszt iránta.

A kormány magatartása is egyre megfoghatatlannabbá lesz. Károlyiról most már hangosan beszélnek a városban, hogy érintkezik a kommunistákkal. Tegnap

telefonon érdeklődött kifogástalan ellátásuk iránt. Aztán üzent nekik bizalmas tanácsadói: Kunfi és Landler Jenő útján és a feleségét is kiküldte hozzájuk. Károlyi Mihályné Jeszenszky titkár kíséretében, akit Károlyi szárnysegédének szoktak nevezni, ma meglátogatta a gyűjtőfogházba átszállított Kun Bélát. Virágokat vitt neki! És maga gondoskodott róla, hogy a letartóztatott kommunisták ruganyos matrácot, tollpárnákat, pokrócokat, jó élelmezést és dohányt kapjanak.

Károlyi, a bűnös nagyravágyó egyre érthetlenebb lesz. Uralkodni akart; hogy uralomra juthasson, tönkre kellett tennie a hazugsággal elbódított Magyarországot és szövetkeznie kellett az ország minden ellenségével. Megtette. Kegyetlen, gyalázatos logika van ebben, de van benne logika. Hogy azonban most a saját hatalma ellenségeivel szövetkezik, ebben mintha már csak sötét gyöngelméjűség lenne. Minden megnyilatkozásában belekeveredik ez a gyöngelméjűség és egyre torzabb jelenségekben nyilvánul úgy nála, mint a feleségénél. Önkénytelenül azokra a kis történetekre gondolok, melyek róluk szélteben keringenek.

Multkoriban Károlyi Mihály és felesége mozgófelvételt csináltattak a királyi várban jövő bevonulásukról, amit megvalósítani azonban nem mernek. Károlyi valóságos színházat rendezett, vörös szőnyegeket vonatott, udvari libériában lakájok álltak sorfalat és feleségével, színészek közreműködése mellett, pompában bevonult a Várba. A felvétel elromlott. Előlről kezdték és mégegyszer eljátszották a komédiát . . . Aztán egy másik eset híre járta be a várost. Károlyi Mihályné jótékonykodni akart. Elszabdalta hát a királyi asztalneműt és a szentkoronás, cimeres

damasztterítőkől használhatatlanul kemény pelenkákat csinált proletárgyermekeknek.

A Szent György-téren katonazene játszott. A Mar-seillaise harsogott a trombitákból. Mint egy varázslat-tól, hirtelen kinyílt a miniszterelnöki palota egyik ab-laka. Károlyi Mihályné mélyen kihajolt és leintegetett a térre. A zenekar ezután a magyar Himnuszt kezdte játszani, Károlyiné azonnal visszavonult és nagy siet-séggel becsukta az ablakot . . .

Estélyeket rendeznek odafönn a várban. Az igazi magyar társadalom, mely visszavonultan, szinte gyász-ban él, már egyáltalán nem érintkezik Károlyi Mihá-lyékkal. Ezen is segítenek ők könnyűszerrel. Az újsá-gokban híreket adatnak le estélyeikről és a megjelentek között nyugodtan közöltetik azoknak a nevét is, akik az utcán már nem köszönnek nekik.

Multkor egy ilyen névsorban legnagyobb megütkö-zésemre a saját nevemmel is találkoztam. Sajtó útján akartam tiltakozni, de nem akadt lap, amely helyet adott volna a tiltakozásomnak.

Károlyi Mihály a napokban két olasz úr tiszteletére, akik mint magánemberek rokonaik látogatására jöttek ide, a királyi várban hivatalos díszebédet rendezett, mely ízléstelenségében minden egyéb ízléstelenséget felülmult.

Az ország gyászol, tüzelő nincs és sok házban nincs mivel világítani az éjszakákat. A vár azonban fényár-ban úszott. A köztársaság miniszterei jelen voltak fele-ségeikkel. Az ebédet abban a teremben szolgálták fel, melynek falán az 1867-i koronázás képe függ. Az asz-talon Ferenc József monogrammjával szőtt abrosz volt, az ezüstön, a tányérokon a királyi korona. A királyi várban, a királyság emlékei között, a király készletei-

vel, így adott ebédet a köztársaság úgynevezett elnöke ámuló idegeneknek, akik előzőleg azt hitték, hogy egy magyar nagyúr vendégei lesznek és csak egy nevetséges parvenüt találtak. Másnap humorosan adták elő a történeteket és hírét nevetve vitték magukkal hazájukba.

Mindentől elszakadtak ők ketten. Károlyit nem tartja többé semmi. Ma már az hírlik róla, hogy a magyar tisztok gyilkosát, Szamuelyt ő rejtette el multkori szökése után a törvény elől. Károlyi Mihály a hazugságon kezdte és a becstelenségeken át most a piszokba süllyed. Ha gátat nem vetnek neki hamar, félős, hogy magával rántja a nemzetet is.

Február 23.

Éjfél elmúlt, Anyámtól elbúcsúztam éjszakára. Csendes az utca, a szobám hideg...

Ennél az íróasztalnál, de hányszor képzeltem el nem létező sorsokat és mialatt szőttem a mesét, valósággá lett számomra egy minden meséknél szörnyűbb iszonyat. Most olyan furcsán megváltozott minden. A képzelt sorsoknál keményebb az élet és nem egyszer saját valóságom tűnik fel mesének és mintha kívülállóan nézném, szinte távolból látszik...

Ma reggel a kormánynak egy új törvényét közölték a lapok, amely szembeszáll minden ellenforradalmi törekvéssel és módot ad a hatalomnak arra, hogy ártalmatlanná tegye azt, aki a törvény szava szerint veszélyes a forradalom vívmányaira és a népköztársaságra. Ez hát annyit jelent, hogy aki közülünk útjukban van, azt rövidesen elfogathatják.

Dél felé járt az idő, mikor megszólalt régen néma telefonom. Magam mentem a készülékhez. Unokatestvérem, Kozma Miklós százados felesége beszélt. A

hangja, bár nyugodt akart volna lenni, feltűnően izgattott volt.

— Knöpfler szeretne veled beszélni. Fontos. Sürgős.

— Hát jöjjön ide.

— Most nem lehet. Figyel az anyós. Gyere te, az utcánkban találkozunk.

Letette a kagylót. Magunk között a rendőrséget hívtuk anyósnak. Figyel? . . . Vajjon mi történhetett? Mit akar velem közölni Gömbös, mert hiszen Knöpfler az ő titkos neve. Bizonyosan a Move-ra vonatkozik . . . Az újságban olvastam, hogy a hadügyminiszter indítványára a tegnapi minisztertanács elrendelte felszólítását.

Sohasem megyek el úgy otthonról, hogy Anyámtól ne búcsúznék. — Csak aztán idejekorán gyere haza — mondotta, mikor köszöntem neki.

Ebédre voltam híva rokonaimhoz. Anyám tudta, hogy oda megyek, nyugtalanságot éreztem benne mégis.

— Ha jobb szereti, hát inkább lemondok.

— Nem, csak eredj, — mondotta és hirtelen megváltozott az arckifejezése. — Tudod, nekünk öregeknek jól esik néha egyedül lenni. Olyankor a magunk kortársaival vagyunk, akik már nincsenek. Te pedig eredj a magad kortársai közé, akik még megvannak.

Olyan kedvesen tudta ezt mondani, hogy végül szinte úgy rémlett, öröm neki a magányos vasárnapi ebéd. Elérte célját, könnyebb szívvel mentem.

Hideg szél fújt végig a Baross-utcán. Unokatestvérem, a férje és Pekár Gyuláné jöttek felém. Kis távolságban Gömbös Gyula követte őket. — Elkísérjük egy darabon. — Gömbös mellém szegődött.

— A tegnapi minisztertanács elhatározta, — mon-

dotta halkan — hogy internálni fognak minket. Bethlent, Barthát, Urmánczyt, Mikest, Wekerlét . . . magát is.

Megint az az érzésem volt, hogy nem rólam van szó és kívülállóan hallgatom ezt.

— Károlyi Debrón van, az elfogatási parancs az íróasztalán fekszik, csak aláírásra vár. — Mit szól hozzá?

— Semmit, — feleltem és szinte elcsodálkoztam, hogy milyen közömbösen veszem — azon gondolkodom, hogy kik fogják folytatni helyettünk.

Egy darabon még kísértek, aztán elváltunk egymástól. Gyalog vágtam át a városon, szerettem, hogy egyedül lehetek, gondolkozni akartam. Tervet kellene csinálnom, intézkednem kellene minden eshetőségre. Ezer kérdést éreztem nyüzsögni a fejemben és mégsem jutott időm semmi elhatározásra, mert egész úton Anyámra gondoltam, egyedül csak reá.

Lilla sógornóm szüleihez, Tschögl Gusztávékhoz mentem, jó, kedves barátaimhoz. Mikor feketekávénál elmondtam a hírt, amelyet Gömböstől hallottam, szinte az ő arcukról riadt felém, ami fenyegetően várakozott reám. Esteledett, mire hazaértem. Mikor befordultam az előszobán, szólt a telefon. Burkoltan, mint ahogy ez most szokás, Barcsay Andorné beszélt.

— Idejött a szabóném, elhozta a divatlapokat, azonnal indul hozzád, kérlek, ne menj el hazulról, míg oda nem ért.

Néhány perc múlva benyitott a szobámba a — férje. Ő a függetlenségi pártkörben hallotta . . .

— Ma éjjel valószínűleg letartóztatják. Mi terve van? Többi társa, úgy tudom, nem szándékozik menekülni.

— Én is maradok, — mondtam és megköszöntem barátságát. Közben jött Géza testvérem. Aztán Kozma Miklós, a felesége és utolsónak Gömbös Gyula érkezett.

Ekkor már tíz óra felé járt az idő. Anyám kihivatott. A vacsorám régen várt az asztalon. Hirtelen ettem, mialatt ő figyelmesen nézett rám: — Mi történik itt? Miért maradnak? Valami baj van? Ne titkolózzatok előttem.

Igyekeztem megnyugtatni, bár láttam, hogy nem hiszi, amit mondok. Felsóhajtott. — Hát akkor credj a vendégeidhez, de ne maradjanak már soká.

Barcsay elment, a testvérem is. Gömbös, miután átadta egy közös barátunknak, gróf Bethlen Istvánnak az üzenetét, leverten mondotta: — A többiek úgy határozták, hogy maguk közül senkisé szökik. Csak engem küldenek... majd onnan dolgozom a kezükre.

Aztán mindent megállapítottunk. Mikor Gömbös felállt, kivette gomblyukából a kis MOVE-jelvényt, egy cserfakoszorúban fehér mezőn három szó: „Becsülettel a hazáért.“ — Őrizze meg emlékül, magánál senkise viselheti több joggal.

— Isten vele. Ha élünk, tudom, hogy még hallani fogunk magáról, — mondtam a küszöbön.

Elmentek. Odalenn nyílt előttük a kapu. Vajjon nem várakoznak-e rájuk kinn a sötétben? Egy darabig az ablaknál hallgatództam, de a lépések zavartalanul távolodtak lefelé az utcán.

Bementem Anyámhoz. Nem emlékezem rá, hogy valaha is ilyen izgatottnak láttam volna:

— De hát mért nem mondd meg? Hiszen érzem, hogy valami történt.

— Gömbös búcsúzni jött, mert külföldre szökik . . .

Másra tereltem a szót. Sokáig elbeszélgettünk és ő lassan-lassan megnyugodott. Vagy csak áztatott, hogy én is megnyugodjam? Aligha, ő soha se mutat mást, mint amit gondol.

Az órák sorra lassan verték el az éjfelet. És most már itt ülök az íróasztalomnál és képzelt sorsok helyett, a saját sorsom kószál a fejemben. Ki tudja, holnap megírhatnám-e még, amit ma elmulasztanék?

Egy kis bőröndbe összecsomagoltam a legszükségesebb dolgaimat. Közben megint ütöttek az órák. Egyet ütöttek. Úgy ütöttek, mintha a holnap kapuján koppantott volna az idő.

Február 24.

Az internálások híre ma már elterjedt a városban. Aggódni kezdtem, hogy Anyám valaki mástól hallhatná meg, mi vár reám és elhatároztam, megmondom neki. Ebédnél ültünk. Ő nem tartozik azok közé, akiket rossz hírekre elő kell készíteni. Amikor mondtam, egy kicsit halvány lett és egy darabig a szokottnál merevebben tartotta a fejét. De azért fegyelmezett nyugalma megmaradt most is és rendelkezett önmaga felett. Nem okolt senkit és rám sem neheztelt, hogy ilyen szomorúságot okoztam neki.

— A kötelességedet teljesítetted; soha sem vártam mást tőled. — És ennél több elismerést kevészer adott életében.

Egész délután otthon maradtam. Anyámnál üldögéltem és azokról az időkről beszélgettünk, mikor minden egészen más volt, mint most. Ha a csengő szólt, ha ajtó nyílt, ha lépések jártak, mindannyiszor megrándult a mellemben valami. Délután autó állt meg a

ház előtt. Egy darabig az ablakaink alatt dorombolt. Értem jöttek-e?

Eljutottunk hát oda, hogy Magyarországon ma már hajtóvadászat folyik mindenütt az ellen, aki még magyar mer lenni. A Felföldön a csehek, Erdélyben az oláhok, a Délvidéken a szerbek, a még fennmaradó területen pedig az úgynevezett magyar kormány üldözi a magyarokat.

Csengettek odakinn . . . Semmi, csak egy levelet hoztak. Aki nem próbálta, nem tudja, mi az, mikor az ember szabadsága már nem egészen az övé és bele akarnak szólni idegenek.

Az estét Anyámmal töltöttem és mint régen, gyerekkoromban, utána indultam, ha a szomszéd szobába ment. Nem mozdultam mellőle. Vacsora után egy csomó levelet vittem be hozzá, szerettem volna, hogy elrejtse saját dolgai között, ne akadjanak rá, ha még egy házkutatásra kerülne a sor. A leveleknek nem volt politikai vonatkozása. Kihűlt, messze levelek voltak, melyeket nem olvas többé az ember és amelyeket mégsem bír elégetni, mert jó róluk tudni, hogy még itt vannak. Elmúlt tavasz holt levelei. Irtóztam volna, hogy idegen, durva kezek érintsék.

— Oda tedd, — mondotta Anyám és a zöld függönyös üveges szekrényére mutatott. Mialatt hátul a legfelső polcon bedugdostam a kis csomagokat, szemem megakadt egy nagy dobozon, melyre egy cédula volt kötve. Az ő szép írása látszott rajta. Régi szalonszekrény-holmi . . .

— Szabad? — kérdeztem, — nézzük meg. — És ő bólintott.

Mintha elmúlt messze gyerekkorom minden vágyát és tiltott játékszerét kaptam volna a kezembe, magam-

hoz szorítottam a dobozt, hogy kár ne essék benne. És aztán az ernyőslámpa világában az asztal felett összedugtuk a fejünket. És egyszerre halkan, csendesen kinyíltak előttem a gyermekévek lakásának magas, fehér szárnyas ajtai a régi házban. Egyik a másik után nyílt és mint egy szelid varázslatban, újra láttam a hajdani szobát, a szalonszekrényt a fehér kandalló mellett, az aranykeretes ódon kép alatt.

Lassan, óvatosan göngyöltük ki a selyempapirosban régen alvó kis holmikát. Anyám csomagolta el őket, mikor a régi házból ide jöttünk lakni és a szekrény nem fért el többé a kisebb szobában. Azóta soha se láttam gyermekkorom kincseit és évről-évre zavartalanul szépültek az emlékezetemben.

A kis Marquis de Saxe kidugta fehérparókás fejét és előkerült dédatyám tubákos szelencéje is, mely egy cincogó régi dalt tudott és a görögös empire füstölő mécses és a hosszúnyakú flacon, melyben még ma is elmúlt parfömök kísértete bujkál. Ott volt a második császárság selymes parádéjában a régi párizsi névjegytárca, a százesztendőös pici gyöngyház-íróasztal és a gyöngyház-dézsza, amelyen kis festett tájkép látszott. Egy külön papirosban bujtak meg Ferenc József korabeli udvari ebédek emlékei. Kővé keményedett cukrok és rájuk ragasztva Erzsébet királyné legyezőjével és fiatalon az öreg király és Rudolf trónörökös, Stefánia szőke feje mellett. Egy kicsi kocsi is volt a holmi között, selyempárnán állt, aranypalackok, szőlőfürtök voltak benne. Az áttört aranypillangót is megtaláltam. Aztán egy búbájos kis porcelláncsoport került elő. Egy porcellán-toiletten a tükör előtt pici majom ült és tükröződött. Mögötte nevetgélő rokokó-dámák álltak és az ő összebúvó fejcskéik is látszottak a tükörben.

Egyszerre öntudatlan mozdulattal a hátam mögött tettem a kezemet. Messze gyerekkor, szép tündérmese . . .

— Emlékszik-e, Mama? Ezt csak hátra tett kézzel volt szabad megnéznünk. — Nevetni kezdtünk mind a ketten és ebben a pillanatban nem létezett semmi, semmi egyéb a világon. És a kinyílt szárnyas, fehér ajtókon túl hirtelen megláttam magamat: egy vásott szőke gyereket, amint áhítatosan ágaskodva nézek föl-felé és látom szép fiatal Anyámat, kezében a majmos porcellántársasággal.

— Emlékezik? . . . És az emlék gyönyörűen vitt vissza bennünket szép csendes időkre. Anyám mesélt: Hatvanegyben hoztam Párizsból, ezt mama adta, ennek a páriját Eugenie császárné vette meg . . . A doboz legalján még egy kis csomag hevert. És ekkor, utolsónak előkerült elfeledett kis szerelmem: a sárgaruhás dáma, kedvenc porcellán figurám.

Csalódást éreztem. Semmiféle jel nem volt rajta, a származásával sehogy se dicsekedhetett. Furcsa, akkoriban sokkal szebbnek és pompásabbnak láttam őt fénylő sárga porcellán-krinolinjában. A krinolin szétterülő szélén állt a pici dáma és ezért nem volt szüksége lábakra. A haja barna volt, a dereka mulatságosan vékony.

Mialatt néztem, egy pillanatig magam se tudtam, hogy mi történt. Kellemetlen érzés fogott el. Aztán ráeszméltem. Az utca csendjéből lépések hangzottak fel. Megálltak a ház előtt. A sötét lázadó városból jöttek és úgy rémlett, most velük várakozik odakinn a város, amelyről megfeledkeztünk. A kapucsengő csilingelt. Ettől a hangtól visszahozhatatlanul szétszakadt körötünk a bűvölet. A gyerekkor képe összedűlt és a régi

ház szárnyas fehér ajtói becsukódtak hirtelen, egyik a másik után . . .

Anyám keze megállt az asztalon. Mozdulatlanul ült a zöld karosszékben és kissé feszes fejtartással félre fordult, mintha maga mögé hallgatódznék. Nem szóltunk egy szót sem, de tudtuk egymásról, hogy egyet gondolunk.

Olyan nagy volt a csend, hogy felhallatszottak a házmester álmos lépései a kapu aljából. A kulcs fordult. Beszéltek odalenn. És a szoba falán áthallatszott az is, amint a lépések felfelé haladtak a lépcsőn. Megállnak-e az első emeleten itt minálunk? Tovább mennek-e? A lélekzet elhalkult, hogy zajt ne üssön.

Továbbmentek.

Anyám feszült fejtartása feloldódott és csendesen hátra ereszkedett a székében. — Vajjon hány óra lehet? — mondotta kis vártatva. Én pedig egymásután bújtattam el a dobozban a régi szalonszekrény kincseit. Ki tudja, látni fogjuk-e még szépségüket valaha? Ha összetörnék, ha elvinnék őket? Szinte búcsúztam tőlük, mindegyiktől külön-külön. Mostanában mindig, mindig búcsúzik az ember . . .

Február 25.

Vajjon mire várnak?

Elmult az éjtszaka és a nap is és még mindig szabadon járok. Eddig senkit sem fogtak el. Azt mondják, Pogány követelte a letartóztatásokat és Böhm Vilmos javasolta a minisztertanácsnak. Egyhangúlag elfogadták. A lecsukott kommunistákról is egyhangúlag határoztak. Már csak a látszat kedvéért tartják őket fogva, nem azért, hogy tőlük óvják meg a vá-

rost, hanem hogy őket óvják meg a bevérezett rendőrség bosszújától.

Mióta a bátor Arco golyója leterítette Eisner Kurtot, Bajorország zsidó kényurát, egyre idegesebb a kormány. Mióta Münchenben a munkások és katonák tanácsa a proletárdiktatúra mellett döntött, egyre merészebb az itteni kommunista párt. Berlinből, Szászországból vörös hírek jönnek és mint távol rengések, megrázzák nálunk is a földet.

A nemzetgyűlési választások időpontját az antant követelése dacára, megint kitolták. Talán márciusban, talán áprilisban... Ha eljutunk odáig, nehéz lesz a harc. A kormányzópártok soha nem látott terrortal dolgoznak. A „forradalom vívmánya“: a sajtószabadság, a gondolat- és vélemény szabadság, az egyesülés és gyülekezés joga, minden csak számukra létezik. A mi világnézetünknek nincs többé sajtója. A polgári irányú „Pesti Hírlap“-ot, mely szóvá merte tenni a munkaerülést és az óriási arányokat öltő munkanélküli segélyeket, összerombolta a kommunisták első szervezett csapata. Röviddel ezután sor került az „Új Nemzedék“-re, a nemzeti eszme harcos hetilapjára, melynek hasábjain a költő Lendvai István bátran és szellemesen foszlányokra tépte és megbélyegezte Hatvany Lajos könyvét, az ő szégyenletes forradalmuk méltó krónikáját. Az „Alkotmány“ és az „Új Lap“ szerkesztőségén és az Apostol-nyomdán is végigsöpört a pusztítás.

Közben ugyanaz a sötét szellem, mely a rombolás kezét irányította, fojtogatóan ránehezedett a lapok lelkére és agyvelejére. Szakszervezetekbe kényszerítette még azokat az újságírókat is, akiknek a nemzeti érzése tiltakozott ellene. A szakszervezet révén a destrukció

típusai: Göndör Ferenc, igazi nevén Krausz Náthán, Molnár-Neumann Ferenc és Gábor-Grün Andor lettek Arany János hazájában az írott szó diktátorai. A jóérezsű sajtót és munkásait hirtelen elnémították és Rákosi Jenővel, a magyar publicisztika mesterével kilökték az újságírók Otthon klubjából a magyar szellemet. Mire hazaszeretetében Pallavicini György örgróf a „Déli Hírlap“ megvételével rést akart vágni a szocialista-kommunista szervezkedés falán, a terror már oly erős volt, hogy Fényes László fegyveres tengerészeivel akadályoztatta meg a lap birtokbavételét. Ezek után nem titok többé, hogy a sajtószabadság lerombolása ugyanannak a kormánynak a támogatásával történik, amely a gyülekezési szabadságot vörös katonákkal, a véleményszabadságot pedig az internálási „néptörvénnyel“ intézte el. Mi nem gyülekezhetünk, — ugyanazok a vörös katonák verik véresre a gyűléseinket, akik a szerkesztőségeket rombolják. A szocialista párt mégsem meri megkérdezni az országot, nem lehet tudni, mit felel.

Azt ígérték: a boldogság hazáját hozzák el, — Magyarország soha sem volt boldogtalanabb, mint most. A vidék hangulata az utóbbi időben egészen ellenük fordult. Tenni akartak hát valamit. A földosztás déli-bábját vetítették a nép közé és Károlyi, aki egy nagy banktól már megelőzőleg sok milliós kölcsönt vett fel debrői birtokára, hangos kísérettel különvonaton kivonult Debrőre és mozgóképfelvételek keretében az adósságokkal túlterhelt földre, mely tulajdonképpen már nem is volt az övé, fölvette a földigénylők nevét. Egy öreg parasztot szemeltek ki, mint első jelentkezőt: a Károlyi-uradalmak egy régi cselédjét. Károlyi hangzatos beszédben ünnepelte magát. Az öreg paraszt fe-

lelt. De nem a magáét mondta, betanították és mint ahogy a hír széthordta, így esett meg, hogy beszédjébe egy kis hiba csúszott: — Én, — szavalta szegény öreg — én már a harmadik Károlyi degenerációt szolgálom . . .

A színpadi földosztáshoz a szociáldemokraták is küldtek képviselőt. Érzik, ha nem sikerül a józan magyar földművesnépet megbolondítaniok, elvesztik a választási csatát. A falvakban sok helyen megverik a szociáldemokrata agitátorokat. Az asszonyok tüzelnek ellenük: Istentagadók, hazátlanok . . .

A szociáldemokrata pártot ilyesmi nem ejti zavarba, lárva-programmot vesz fel a vidék számára. Mióta Budapesten a szétszakadt kispárt egyik vezére, nagyatádi Szabó István bevonult a Károlyi-kormányba, a szocialista agitáció kisajátította vidéki használatra ennek a pártnak vallástisztelő és nemzeti jelszavait. A vörösemberes izraelita agitátorok, mielőtt a néphez beszélnének, letérdelnek a szónoki emelvényen, keresztet vetnek magukra és úgy tesznek, mintha imádkoznának. Aztán azzal kezdik: Dicséertessék az Úr Jézus Krisztus, mi szociáldemokraták is hiszünk a mindenható Istenben . . .

A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségéhez csatlakozott nagy katolikus és protestáns női szervezetek a fenyegető „néptörvény“ dacára folytatják a bátor munkát. Ma délelőtti ülésünk volt. Egybegyűlt az egész intéző bizottság, mind eljöttek, szinte mintha tüntettek volna. Ezek az asszonyok nagyok és nemesek tudnak lenni. Vajjon utolszor vagyok-e velük?

— Ha valami megváltoznék, — mondtam — és nem lehetnék többé köztetek, kérem Kállay Erzsébetet, foglalja el a helyemet. És ha aztán rákerülne a sor és ő

sem lehetne többé itt, álljon a helyére más és mindig más. A láncnak nem szabad elszakadnia.

A Mária-utcai ház kis udvari szobájában komor, de elszánt volt a hangulat.

— Elfogadom a megbízást, — mondotta Kállay Erzsébet egyszerűen. Gróf Vay Gáborné és Vera testvérem jelentkeztek mellé segítőtársakul. Ha kimaradna ő is, majd átveszik a helyét

Zichy Rafaelné rám nézett, mialatt a többihez beszélt: — Van közöttünk valaki, akit el akar fogatni a kormány. Határozzuk el, ha megtörténnék, százezer asszonnal megyünk fel a várba, a Szent György-térre és követeljük, hogy fogjanak el mindnyájunkat, mert mindannyian azt tettük, amit ő.

Most nem nevetett. És a nehéz utakon, amelyeken a téli világot átjártam, ennél szebbet alig adtak nekem.

Február 26.

Ma reggel korán csengettek a lépcsőház ajtaján. Lépések szaladtak odakinn. Kis vártatva bejött a német lány.

— Két katona kereste, kérdezték, Pesten van-e? Sürgős mondanivalójuk volna. Azt feleltem itt van, de elment hazulról.

Mialatt beszélt, arra gondoltam, tudni akarják, nem szöktem-e meg. Mostanában többször becsengetnek így napközben, kérdezősködnek és elmennek. Az utcán is követnek, néha feljönnek utánam még a lépcsőn is.

A bekerített vad kínos érzése ez. Szinte kívánni kezdtem, hogy történjen valami. Ha kell, hát fogjanak el, de ez az ólálkodó kémkedés egyre elviselhetetlenebb. A városban azt beszélik, hogy már letartóztattak. Állan-

dóan szól a telefon. Ismerősök kérdezősködnek, itthon vagyok-e?

Aztán Bethlen Istvánné hozta el a hírt, hogy az internálásokat egyelőre felfüggesztették, miután Szurmay Sándor volt honvédelmi minisztert, Uzsok hősies védőjét és Szerényit, a volt kereskedelmi minisztert le tartóztatták. Éjjel autón mentek értük, elfogták őket a lakásukon és valamerre a Dunántúlra vitték.

Este paszianszoztunk Anyámmal. A régi vakációs napok lidércfénye volt ez az este. Még holnap is itthon maradhatok . . . A holnapután pedig mostanában már olyan messze van, hogy arra nem szabad gondolni, ha az ember élni akar.

Február 27.

Elfogták gróf Mikes János püspököt. És Szombathely hiába várja vissza őt. Volt egyszer egy érsek, ott lenn Kalocsán, a székesegyházban szent misére őt is hiába várták hívei. Kardot kötött, csatába ment és Magyarország hat püspökével együtt Mohácsnál elesett az érsek, Tomory, büszke vezér. De szelleme nem halt meg. Bujdosva járt a magyar histórián át, el-eltűnt, újra jött — úgy látszik, Mikes Jánosnak hívják őt manapság.

Akik összeverődünk a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége irodájában, róla beszélünk ma délelőtt. Mikor egyszerre megjött a hír, hogy a szomszéd utcában kommunista katonák rombolnak és mindjárt ide jönnek szétütni az asszonyok között.

— Menjünk innen, — mondotta valaki.

— Én maradok! És Kállay Erzsébet és Magdolna és Szende Anna velem maradtak, minden eshetőségre, csak a gyűrűiket, az óráikat szerették volna menteni.

Milos Györgyné vállalkozott, hogy elviszi magával. Az utcából kiabálás hallatszott fel. A házban lépések tutkosztak. Aztán elmúlt a délelőtt, de a vörös látogatók ma elmaradtak.

Délután Bethlen István jött értem. Türr Stefánia most érkezett Itáliából. Hozzá mentünk. Gyalogosan indultunk neki a városnak. Az utcán hallottam, hogy többen a nevünket mondták. Az ismerősök utánunk fordultak. Pulszky Garibaldi mentében kérdezte meglepetve: — Hát magukat nem csukták le?

A magyar Türr István Itáliában élő leánya, úgy hiszem, az olasz kormány egyenes megbízásából jött el hozzánk. Bristolbeli szalonjának szüntelenül nyílt az ajtaja. Új vendégek jöttek. Teleki Pál okos fanyar arca fordult be. Baththyány Lajosné jött. A szalonban egy fiatal olasz tiszt is volt, Pentimallinak hívták. Kitüntetések voltak a mellén. Miért kapta? És Doberdo és San Michele magyar halottjaira gondoltam. Aztán hirtelen eszembe jutott, hogy mostanában a csehek olasz puskatussal verik agyon a Felföld védtelen magyarjait.

Mikor a háború alatt az amerikai seregek parancsnoka Franciaországban partra szállt, elkiáltotta magát: „Nous voilà Lafayette! . . .“ Vajjon a védtelen Kárpátokon át a csehek élén Magyarország földjére tipró olasz tábornok mondta-e: Itt vagyunk Tüköry . . . eljöttünk Türr István . . .

Megvonaglott a kezem, mikor Olaszország katonájának odanyujtottam. Pedig az idegen rokonszenves és jószándékú embernek látszott. És Itália egykor második hazám volt, ifjuságom kedves régi barátai élnek a földjén és népeink végzete között a utakon halad. Felejtetni kell, de ma még olyan nehéz.

Mások jöttek. Vay Gáborné, Békássy Elemérné,

Sztankayné Ivády Antónia, aki most szabadult a fogházból . . . Türr Stefániát akartuk informálni. De Károlyi és miniszter társai megelőztek. Saját maguk leplezték le magukat. Türr Stefánia végtelen megvetéssel beszélt róluk és megígérte, hogy kormányát felvilágosítja országunk kétségbeesett helyzetéről: Hiszen itt már jóformán bolsevizmus van . . .

Február 28.

Egészen szokatlanul hatott, hogy megint egyszer társaságban voltam emberek között, komoly ok és cél nélkül. Semmiért, csak úgy mint azelőtt volt szokás. Türr Stefánia tiszteletére teára hívta össze barátait gróf Mikes Árminné.

A kapu mellett figyelő katonák ácsorogtak, mikor bementünk.

Hol vannak az egykori idők? Hová lettek a gondtalan otthonok? Az egykor selyembe borított sok tompa villanyfény, a szép ruhák finom vonalai, párizsi parfümök, egyiptomi cigaretták füstje, s virágok, tenger virág.

Most divatját multa tavalyi ruhák járják, gyér világítás, szűkös fűtés, kapadohány-cigaretták. Parfüm nincs többé és egy bőrtorkú vázában mindössze három szál bús virág. A magyar társadalomban nincs többé társas élet. Akik ma mulatni tudnak, azok nem magyarok. Meghalt a szalon: elkeseredett összeesküvők találkozóhelye lett, ahol úgy beszélnek egymással az emberek, hogy hirtelen, sokszor maguk mögé néznek. Jóformán valamennyi magyar háznak megvan a maga kéme a cselédek között. Bizalmiférfiak, bizalminők . . . Tudjuk és nem tehetünk ellene.

Minden megváltozott itt, még a beszélgetés is. A szalonokban hajdan emberi furcsaságokról, zenéről, színházról, könyvekről, idegen országok messze városairól, ismerősökről folyt a szóbeszéd. Most azt kérdezzük egymástól:

— Hogy volt a fogházban? Volt már házkutatásod? Azt hittem, hogy már letartóztattak. És ha valaki azt mondja: Örülök, hogy látlak! . . . új jelentősége van ennek manapság.

Apponyi Albert gróf mosolyogva köszönt és melegen szorította meg kezemet:

— Hát maga még szabadon jár? . . .

Elutazása előtt még egyszer találkoztam Türr Stefániával. A Bristol-szálloda halljában beszéltem vele. Egy súlyos ígéretet tett. Megkísérli kieszközölni, beváltani, ha visszatér hazájába, hogy Itália saját tábornokainak vezetése mellett hazaeressze rendetcsinálni a hadifogoly magyar katonákat.

Az olasz tisztt, akit személyes védelmére rendelt mellé az olasz kormány, idegesen mondta:

— Signora, figyelik magukat. Detektívek vannak itt. — Aztán olyan halkán igyekezett beszélni, hogy még én se halljam meg: — È pericoloso, — a szeme hirtelen mozdulatával, mintha rám akart volna mutatni. — Vigyázzon, mi elmegyünk, de ezek a szerencsétlenek, akik itt maradnak, a bőrükkel játszanak.

Ebben a pillanatban olyasmit éreztem, hogy már csak két fajta ember van a világon: a boldogok és a boldogtalanok fajtája. És ezek az idegenek úgy néznek ránk, mintha fél szájalommal és fél kíváncsian elmenőben egy siralomház rácsos ablakán néznének be.

Még tél van, de a szelek láthatatlan messzeségekből olykor kezdődést ragadnak a levegőn át. Március . . . lázak és lázadások hónapja. A földön fáradtságok és nyugtalanságok kergetődznek. Áradó vizek nyargalnak. Nem látszik még, de a szemhatáron valahol már ott van a tavasz.

Kié lesz ez a tavasz? A mienk-e, vagy az övék? Baljóslatú jelek jövendölnek ellenünk. Egyre tisztábban rémlik a szörnyeteg, amelyet Károlyi tábora októberben a sötétből előhívott és ma már megszámlálhatatlan karjával fogja át a várost. Karmai belevájódnak Budapest húsába és ahol facsarnak, ott hangot adnak az utcák és mint a vér, kibuggyan a házakon a vörös zászló.

A galileisták legutóbbi gyűlésükön már leplezetlenül elárulták, hogy kommunisták. Goszthonyi Mária és Brandstein Illésné kommunista nők izgatására a szocialista munkásnők a régi képviselőházban a vallásos és nemzeti szellemű iskola ellen tüntettek. Hock János kezdeményezésére szónoklások hangzanak a katolikus papi nőtlenség megszüntetése mellett. A katonatanácsokból és a hadügyminisztériumból lázító rendeletek nyargalnak szét az országban. Pogány utasította a csapattesteket, hogy bizalmiférfiak révén válogassák ki maguknak a legmodernebb gondolkozású tiszteket, a többit elcsapni készül.

Az új Városháza termében a munkástanács most már halált mondott a kisbirtok-rendszerre és a földosztásra. A földosztás még valamennyire birtokban hagyta volna a magyarságot. De ez késleltetné az újfajta országhódítók terveinek a megvalósulását. Ők

tehát szocializálni akarnak. Budapestről kormányzott termelési szövetkezeteket követelnek, amelyeknek élére, az elkergetett magyar földesurak helyett, Kunfi szavai szerint „olyan egyéneket kell állítani, akik ennek az új Magyarországnak a szellemével vannak áthatva . . .“ Tehát úgy akarják megcsinálni a föld forradalmát, mint politikai forradalmukat. A kormánykerék után magát a hajót is birtokba készülnek venni.

A falakon belül, de a falakon kívül is rohamosan terjed a vörös pestis. Emlékezem az első kifüggesztett vörös zászlóra. Egy Rákóczi-úti ház első emeletén bujt elő. Sokáig lógott magányosan, aztán követték mások. Az októberi lázadás zászlódíszit parancsolt a városra. Szereplői, szinte szadisztikusan, örömet rendeltek el a nagy összeomlás órájában és Budapest gyáván viselte a ráparancsolt ünnepi díszit, mialatt körülötte darabokra tépték az országot. És az öröm díszét azután sem merté levetni magáról: zászlósan úgy állt a pusztulásban idegen megszállók tiprása alatt, mint egy kifestett céda és a nemzet színei ellentétbe kerültek a lelkünkkel, sértették és csúfolták a gyászunkat. Amit most mondok, úgy hangzik, mintha egy örült beszélne: meggyűlöltem a színeket, amelyekért azelőtt meghaltam volna.

Most egyszerre rohamosan tűnnek el a piros-fehérvörös lobogók. De a nemzet bepizkolódott színeit a haladóklor ország fővárosa nem fekete zászlókkal cseréli fel. Egyre több lesz a vörös lobogó ennek a jellemtelen városnak az utcáin, mely mindig önmaga felett rohan el és sárba tiporja a multját. Egykor szerettem ezt a várost és megírtam a regényét, hogy a művészetemen át megszeresse benne önmagát. Ma idegen lettem a falai között, nem érzek vele közösséget. Vádolom és megtagadom.

És ez a vád nem az uralomra jutott idegen fajt illeti, amely szívós kitartással, leleményesen, szorgalmasan, merészen tudta elérni céljait, — de illeti az egész magyarságot és az egész nemzetet, amely könnyelműen, tehetetlenül és vakon feladta a tulajdon szívét: — a fővárosát.

Minden előző hatalom és minden kormány felelős ezért. És felelősek azok a magyar politikusok, akik még mindig árnyalatokról vitatkoznak és nem látják, hogy ma már csakis színek vannak és nem érzik, hogy rövid idő múlva nem lesznek többé színek sem, csak egy szín lesz: — a vörös.

Ettől a keserű gondolattól eszembe jut egy vörös katona. Szolgálatom volt odakinn a Keleti pályaudvaron. A Vöröskeresztes terembe fegyveresek jöttek be. Egy szálas magyar legény volt a parancsnokuk. Elémbe állt és azt kérdezte, nem láttam-e kilencvenhat embert erre menni. Désről jöttek, fehérek, fegyverük van, nyomuk veszett.

— Nem láttam őket — és a szemem megakadt a sapkáján. Széles vörös selyemszalag volt köréje varrva. — Hová tették a piros-fehér-zöldet?

— Elvesztettük a Piavénál, — felelte a katona.

— Ott a fekete-sárgát vesztették el. A mi színeinket maguk tépték le. — Mialatt mondtam, erősen a szemem közé néztem. És az ember nem állta a tekintetemet. Lekapta a fejről a sapkát és a háta mögé dugta:

— De hát miért is nem tesznek már végre valamit az urak . . .

Az az érzés, amely elfogott, mikor a katona szavát hallottam, számtalanszor felriadozott azóta bennem. Néhány napja, mikor Lovászy pártja részéről történt közeledés a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségé-

hez, eszembe jutottak a vádak, melyek elszórva hol egy munkás, hol egy katona szavából felcsattantak a vezetésre képtelen értelmiség és a politikusok örökös széthúzása ellen és így azt javasoltam a Szövetségnek hogy ne vágjuk el eleve Lovászy pártja közeledésének útját.

Az idők olyan nehezek, módot kell adni legalább arra, hogy azok, akik ma a destrukció ellen küzdenek, megismerjék egymás útjait. Mikor Lovászy Márton egyik megbízottja azzal az üzenettel jött el hozzám, hogy pártvezére fel akarna keresni, azt feleltem, hogy ma délután várom látogatását.

Lovászy Márton, hajdan Károlyi leghívebb embere volt. Aztán kultuszminiszter lett. Nemrégén kettészakította a Károlyi-pártot és szembe fordult a romboló hatalommal, melynek felelősségében hosszú időn át osztozott. Megjelenése nagy fekete tömeg benyomását teszi. Délszlávnak tartanám, ha nem tudnám, hogy magyar. Sűrű haja mélyen benőtt alacsony homlokába. Beszéd közben, mialatt a hangját hallottam, szüntelen arra kellett gondolnom, hogy ugyanez a hang kiáltotta el a magyar parlamentben: Mi antant-barátok vagyunk! Soha se hittem volna, hogy valaha is úgy fordulhat a sors, hogy őt szobámban fogom látni. Uralkodnom kellett magamon, hogy ezt a belső csodálkozásomat eltitkoljam.

Vay Gáborné és Kállay Erzsébet érkeztek. Leültek. Nem szóltak közbe. Én pedig Bethlen István gróf előző felkérésére a magyar asszonyok nevében azt kérdeztem Lovászytól, hajlandó-e pártjával a választást megelőzőleg a polgári pártokkal blokkba menni?

— Bethlennel és a Nemzeti Egyesülés pártjával nem . . .

Aztán még egy kérdést tettem: — Biztosíthat-e arról, hogy Károlyival a megejtett választások után sem lép politikai összeköttetésbe?

Mialatt felelt, szinte olyasmit éreztem, hogy közben a könyökével ajtókat nyit maga mögött: — Váratlan fordulatok jöhetnek. A politikában nem létezik sem az a szó, hogy soha, sem az a szó, hogy mindig.

— Károlynál, — feleltem én — nem politikáról, de hazaárulásról van szó. Egy emberrel, aki a zsebébe dugta Diaz fegyverszüneti feltételeit . . .

— Tudom, mit akar mondani, vetette közbe Lovászy — Károlynak ténylegesen a zsebében voltak a Diaz-féle feltételek, mikor Belgrádba utazott.

— Egy emberrel, — folytattam én — aki olyan feltételeket sikkasztott el, melyek demarkációs vonalul az országhatárokat jelölték meg és Belgrádban odadobta prédául az egész országot, a nemzeti érzés többé nem mehet együtt.

— Én is miniszter voltam, mikor az történt.

— Talán nem tudott róla?

Lovászy vállat vont, nem reflektált erre a kérdésre és rövidesen eltávozott.

Mi hárman egymásra néztünk.

Március 6.

Egy öreg asszony állt a járda szélén és furcsa vinnyogó hangokat hallatott. Az emberek rá-néztek és odébb mentek. Néhány utcagyerek csúfolódva ugrált körülötte. Mikor közelébe értem, láttam, hogy az asszony vak. Örökös sötétségéből, szívrehatóan kérlelte az elhaladó lépéseket. Át akart volna menni a forgalmas utca közén, de senki se akadt,

aki átvezette volna. Egy darabig figyeltem az embereket. Többnyire szegény nép járt arra. Munkások, munkás-asszonyok. Keményen, részvétlenül mentek el mellette.

A marxizmus proletárközössége jutott az eszembe. Azok a tanok, amelyek megölik az emberi közösséget, egyúttal megölik az osztályközösséget is.

Amely korok letépik a Megváltót a keresztről, mindig az emberiséget szegezik a helyére.

Megfogtam a világtalan asszony karját és átvezettem a villanyosok és kocsik zürzavarán:

— Bizonyosan az úri népek közül vezet most engem valaki, — mendotta az asszony. — A mieink olyan kegyetlenek lettek mostanában még magunk között is ...

Március 7—8.

Napról-napra élek. Nem hallgatnak ki, nem tartóztatnak le, vádjuk érvényben van ellenem, az elfogatási parancsot senki sem tépte szét. Hogy miért tétováznak az elfogatás végrehajtásán, nem tudom, mert sohase kérdezősködném szándékaik felől, sohase fogadnám el, hogy érdekemben közbenjárjanak. Sohase kérnék tőlük semmit.

Szabad vagyok és mégsem vagyok szabad. Az volt a tervem, Kecskemétre és Debrecenbe utazom az asszonyok dolgában. Figyelmeztettek, ha Budapestről el akarnék menni, szökésnek minősítenék és letartóztatnának. Mit tegyek?

A városban választásokra készülnek. Én is dolgozom, de már nem hiszek abban, hogy a választásra sor kerül. Különben aligha is változtatna a helyzeten ha minden terror dacára a nemzeti érzésű tömegeké lenne a többség. A szociáldemokrácia, mely az eszkö-

zökben nem válogatva, az egyenlő és titkos választójog világmegváltó meséjével lázította a munkásságot, most mikor elérte a diadalmat és a tömegek ítélete elé kellene járulnia, magyarországi hivatalos lapjában, a Népszavában szószerint ezt írja: „ha a szocializmus bármi okból elvesztené a választási csatát, később kénytelen lesz fegyveres kézzel föllépni az ellenforradalmárokkal szemben . . .“

A választás már nem segíthet rajtunk. Másnak kell történnie.

És fog is történni valami. A levegőben érzik. Egy roppant húr feszül, ha elpattan, véresre csapja azt, akit ér.

Március 9.

A vörös ököl mindegyre jobban fenyeget és emelkedik. Barátságosan hol akasztófára mutogat, hol pedig börtönnel kecsegtet. Ma reggel megint felém fordult a figyelme. A szociáldemokraták központi közlönye: „A vendéglátó ellenforradalom“ címen kirohan azok ellen, akik a kormány tudta nélkül az antant megbízottaival szóba állnak és többedmagammal ellenforradalmár informátornak nevez engem is.

A református teológia lépcsőházában adta ide valaki a lapot. Az Evangéliumi Diákszövetség tartotta hangversenyét. Felolvasásom dalok közt volt a műsoron. A „Népszava“ fenyegető cikke még a fejemben kószált, mikor a dobogóra léptem és a zsúfolt terem felfigyelt. A protestáns ifjúsághoz intézett szózáttal kezdtem és azzal végeztem, hogy minden hazafias szó, amely célt talál és minden hazaszerető tett, amely a célt szolgálja, egy-egy rögöt szerez vissza széttépett hazánkból. A „Népszava“ ma reggel megtámadott,

hogy ellenforradalmár informátor vagyok. Nem tagadom, igyekszem informálni a külföldet a szavammal is, a tollammal is. Egy cikket fogok felolvasni, melyet derék honfitársaink Leffler Béla és felesége Signe Liljekranz vittek ki Stockholmba a „Svenska Dagbladet” számára. A címe: Kiáltás egy nemzet vérpadáról. Önökre bízom, hogy eldöntsék, ellenforradalom-e ez az írás, vagy hazaszeretet.

Mikor a felolvasásom végére értem, egy hang hatalmasan belekiáltott a terembe: — Százezer ilyen ellenforradalmár kell! És felugrottak az emberek és temérdek hang ismételte: Százezer ilyen ellenforradalmár kell!

Forró hullám lendült át a termen, amely nő, emelkedik szerteszét az országában, míg szembe hömpölyögve jön egy másik hullám, amelynek a színe vörös. Melyik özönlik sebesebben, melyik szakítja át hamarabb a gátat? Csak idő kérdése az egész.

Országos Széchényi Könyvtár *Március 10—11.*

Egész csendes volt az utca.

Lövöldözés nem hallatszott ma éjjel és részeg őrjáratok trágár ordítószása sem. Félkettő felé járhatott az idő, mikor lenn a Kőfaragó-utcán egy kocsi jött zörögve egyre közelebb és megállt az ablakom alatt. Parasztszekéren csak nem jönnek értem? — gondoltam magamban, de azért mégis összekaptam az írásaimat és a könyvszekrényem alá dugtam. Odalenn ezalatt furcsa nesz hallatszott. Mintha valamit feszegettek volna. Aztán nehéz súlyt cipelő lépések topogtak. Hirtelen eszembe jutott, — hátha a pincénket fosztják ki? Eloltottam a lámpát és kinéztem az abla-

kon. Az utca jóformán egészen sötét volt. Egy szekeret és néhány emberi alakot véltem látni.

Ha elvinnék a szenünket! Összeborzadtam a hideg félelmetől. Lerohantam a házmesterhez. Kinyitattam a házkaput és kimentem az utcára. A mellettünk levő ház pincelejárójánál állt a kocsi. Egy asztalos műhelye volt a pincében. Onnan hurcoltak ki bútorokat az éjjeli cserkészek. Az egyik sötét alak elém toppant: Jó estét kívánok.

— Jó estét, — feleltem és korunk önzetlenségével örültem, hogy nem a mi pincénket keresték fel. — Jó éjtszakát, mondtam udvariasan. — Jó éjtszakát — hangzott a válasz.

Csak mikor a kapu becsukódott mögöttem, jutott eszembe, hogy ezek a jószándékú emberek leüthettek volna.

Ilyen téli regék szövődnek most át a budapesti éjtszakákon . . .

Országos Széchényi Könyvtár *Március 12.*

Még egy utolsó kísérletet tettünk a magyar asszonyok nevében. Ma délután lakásomon gyűltünk össze a polgári pártok meghívott vezéreivel. Éreztük mind, hogy az utolsó órák vernek a fejünk felett. Éreztük, ha most sem tudunk egyek lenni, névtelen és szörnyű szerencsétlenségnek nyitunk kaput. Eljött Bethlen István és Ernst Sándor, Pallavicini György, Heinrich Ferenc helyettese, Hohenlohe és később Lovászy.

És mikor hosszú tanácskozás után mi asszonyok magunk között maradtunk, Batthyány Lajosné, Desseffy Emma, Zichy Rafaelné, Kállay Erzsébet és

Vay Gáborné — kétségbeesésünk mindössze három szegény szót talált: Hiába volt megint . . .

Lefekvés előtt, mikor a házvezetőnő behozta Anyámnak a számadási könyvet, két szem fürkésző tekintetét éreztem magamon: — Fáradtnak tetszik lenni? Milyen sokan voltak itt, talán valami gyűlés?

Inkább ösztönből, mint tudatosan feleltem: — Azon tanácskoztunk, meg lehetne-e tartani ez évben a gyermeknapot? . . . És minden átmenet nélkül szinte önvédelemből kérdeztem: — Úgy-e, Pogánynak a sofförje a maga vőlegénye? — Olyan váratlanul érte a kérdés, hogy nem tagadott:

— Néha Pogányt viszi, néha Böhmöt.

Csak ezt akartam tudni.

Március 13.

Sok ember állt az utca szegletén. A falakon megint új plakát vad színei rikoltoztak. Egy óriási munkás látszott rajta, aki a magyar Parlament fölé hajolt. Festékes vödör állott a lábánál és csepegő ecsettel mázolta vörösre az Országház hatalmas gránitköves épületét. A kép felett betűk szaladtak át: Mindenki szavazzon a szociáldemokrata pártra.

Örökéletű gránit és vörös festék . . . Ez mindent elmondott. Többet, mint amennyit akart . . .

A mult napokban egy kis cédulát ragasztottunk ki. Magyarország térképe volt rajta. Fehér mezőben zöld országhatárok és felette pirosbetűs írás: A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége. Ők szabadon tapaszthatják be öles hirdetéseikkel a falakat. A mienk tenyérnyi kis papír volt, kevés helyen megfért és még sem tűrték. Egy gyereket láttam, amint letépte.

— Miért teszed, kis fiam, hiszen nem bánt?

— Húsz koronát kapok napjára, ha ilyen nemzeti színűeket tépek.

Túl, odakinn köröskörül bántatlanul tépik össze idegen rablók az országunk földjét. És a fővárosunkban megfizetett magyar gyerekek tépik le az ország képét.

A jövő tépi össze önmagát.

Március 14.

Minden szenvedésnél jobban sajog ez ... Annak a gyerekek az arca velem van, mióta láttam. Ki tette, hogy ennyire jutottunk?

Új tanító jár a gyermekek között. Egy démoni vörös árnyék ült fel a katedrára. Elveszi az utolsót is, ami vigasztalásul megmaradt. Sok év előtt a gyáron kezdte, aztán a kaszárnnyák udvarán ólálkodott, most már az iskolákba jár el. A kúszón vörös árnyék a tanító fennhatóságával szembe bizalmifiúkat és leányokat állít és odaad nekik mindent, amihez nem nyúlhattak azelőtt. — Hazugság és butítás volt, — súgja szüntelenül, míg odaadja az Isten fogalmát, hogy parittyával célba vegyék a szemét. Odaadja a haza gondolatát, eregessenek sárkányt széttépett térképe foszlányaiból. És odaadja nekik a szüleiket: Ne tiszteljétek őket. Kéjük borzongásából lettetek. Létetekben is csak a maguk gyönyörét keresték, nem tartoztok se hálával, se engedelmességgel nekik.

A démoni vörös árnyék egyre merészebben fenyegeti az erkölcsöt. — „Szabaduljon föl az emberi szellem“ — mondotta Kunfi — és az iskolákban a vallásoktatás helyébe a nemi felvilágosítás tudományát helyezte. Kicsi fiúk és kicsi leányok előtt, zsidó orvos-

növendékek és doktorkisasszonyok tartanak erotikus előadásokat és hogy világosabb legyen a magyarázat, moziképeken szemléltetik, amit a gyerekek nem értenek.

Két kis leányról hallottam, aki az előadások következtében megőrült. Némelyik gyerek undorodva, sírva megy haza és az anya ölébe bújik. De olyan is van, aki nevet és valami szörnyűt mond a szüleinek. Nemcsak országrablás, de lélekrablás is folyik itt. És Jézus hiába hívja a kisdedeket, már nem eresztik őket hozzá.

Egy asszony jött be ma a Mária-utcai irodába. — Ellenem fordult a gyerek, — panaszkolt és elcsuklott a hangja. — Elvették tőlem az iskolában a szívét.

Vigasztalni próbáltam. Az asszony rázta a fejét: — Amit bepiszkoltak a gyerekem lelkében, azt nem lehet többé tisztára mosni.

Nem tudtam, mit feleljek. Hiszen neki volt igaza. Beszéd zsibongott mögöttem. Hangok hallatszottak. Valaki, aki Sopronból jött, beszélte, hogy az osztrákok egész Nyugat-Magyarországot behálózzák agitációjukkal. A csehek pedig azt akarják, hogy szláv folyosó legyen arrafelé, le az Adriáig. Egy másik hang közben az angolokról mondott valamit: — Hát nem tudja? Elrendelték, hogy Bajától Pozsonyig a Duna egész hajózása a csehek kezébe menjen át, minden magyar hajóval együtt . . . Az oláhok megint előbbre jöttek, hangzott ki a suttogásból. — Párizsban nem bírják olyan gyorsan előretologatni a demarkációs vonalat, mint amilyen gyorsan ők átlépik.

Kállay Magdolna hírt hallott Somogyból. A kaposvári munkástanács elkergette a földbirtokosokat, Mosdóst, Mikét, Saárdot, Hetest már szocializálták. A Somssichok, Pallaviciniek nem urai többé a földjük-

nek. Vidéki városokból előkerült zsidó fiatalemberek ellenőrzik és irányítják a becsületes munkában megőszült régi gazdatisztek.

Egy hang riadtan mondta: — A kormány zár alá veszi a bankbetéteket és a safe-eket. Az emberek megrohanták a pénzüintézeteket. Valami szörnyű készülődik ellenünk.

Az asszonyra néztem, annak ellene fordult a gyermeke, könnyes szemét törülgette az ablak előtt. Elvesznek a földek és folyók, öröklött ősi birtokok, szerzett vagyonok, pénz és arany, — mindent visszavehetünk, de amit ez az asszony sirat, az végleg elveszett.

Március 15.

Hetvenegyedszer fordult ma az 1848-ik év nagy márciusi napja. Az osztrák abszolútizmus alatt húsz éven át titokban ünnepelt a nemzet. Aztán lassan-lassan szabadon bomolhattak ki ennek a napnak a virágai: a háromszínű lobogók. Himnuszok, dalok, beszédek, zászlós menetek. A szabadság nagy istentisztelete volt március 15-e egy fél századon át.

Ilyen fakón és némán soha se jött és ment ez a nap, mint most. A zászlók, amelyek szinte lerothadtak a rúdjukról az elmúlt hónapokban, az utóbbi időkben meggyérültek, tünedeztek a házak homlokán és mára nem kerültek elő. Azt mondják, a kommunista párt kívánságára tagadta meg a kormány ezt a napot, amelyre származását szereti visszavinni.

A város, mely napközben hallgatott, korán ment aludni. Hidegen fúj a márciusi szél, önmagát kergeti sötét, üres utcákban. A kiakasztott bolti cégérek feke-

tén himbálódnak, a borbélyműhelyek cintányérja táncol a levegőben.

A mi utcánk is alszik. Álmán elvétve riadoz át egy-egy lépés. Az oszlopos óra lassan üti az éjfelet a szomszéd szobában. Ki jár odakinn ilyen viharos időben?

Egyszerre, mintha látnám. Szálas a növése, régies, furcsa dolmány feszül a mellén. Fehér inge kihajlik a dolmányára, a szél kapkodja körülötte lebegő gallérját. Az arca alig látszik, olyan mélyen a szemére nyomta a sapkáját.

Megy, mendegél, elhagyott, barátságtalan utcákon át. A sarkantyúja csörög, nagy kardja csizmája szárát verdesi. — Autó nyargal át az utca éjtszakáján. Villanykörte ég a belsejében. Egy nehézarcú, kövér ember dül hátra a párnák közé. Őrjárat fordul ki az utca szegletén. — Pogány, — mondja az egyik.

Vörös katonák bakancsa verdesi lomposan az aszfaltot. Elmennek a dolmányos mellett, ránéznek, de nem látják. Csapkodó gallérja hozzájuk ér, nem érzik meg. Ő pedig csak nézi mereven a letépett nemzeti színek vörös sebét a sapkájukon.

Hová tettétek az én rózsáimat?

Az éjféli vándor arca halaványabb lesz a halálnál. És megy tovább. Tekintete az üres zászlótartókon tétováz a vörös zászlók között.

Hová tettétek az én zászlóimat?

Kivilágított ablakok alatt visz el az útja. Egy szerkesztőségben dolgoznak odafenn. Felvont ravaszos pisztollyal vörös katonák állnak a szerkesztő íróasztala előtt. Ők a cenzorok és lenn a pincében zakatolnak a rotációs gépek. Vászonzubbonyos, nyomdafestékes szedők hajolnak a munka fölé.

Hová tettétek az én felszabadított sajtógépemet?
Hová lett a márciusi sajtószabadság?

A szedők keze fölé hajol, elfut a betűk felett a tekintete. Nem hallják, nem látják őt és szedik a sort: „Petőfi szobra alatt Landler Jenő méltatja március jelentőségét. A dalárda elénekli a Marseillaise-t.“

Hová tettétek az én dalaimat?

És az éjféli vándor megint megy sötéten, magányosan. Ismerős utcák, ismerős a kert, az oszlopos nagy csendes ház, a dermedt téli fák között. A Múzeumhoz ért. Keze alatt a kert vasrácsos bezárt ajtaján enged a kilincs. A kapu nyílik. Az őr felriad, kinéz a házikóból. Csak álmodott. A szél fütyül. A vándor gallérja hólyagosan lobog, amint a szabad lépcsőn bolyong és megáll odafenn a lépcső oldalfalán. Lenéz, sokáig mozdulatlanul és a széltől kérdi, miért nem mondja többé senki, hogy talpra magyar?

Hát nem tudják itt, hogy kik az urak a Hargita alatt, a segesvári mezőn?

Elfáradt az éjféli vándor és elnyujtózni vágnék a hosszú szomorú út után.

Kinek adtátok oda az én síromat?

Nincs maradása és nincs többé hova mennie annak, akivel átkísértett ezen a városon a hontalan március 15-ike.

És mégis, menjen, menjen innen hallgatagon, mert ha itt maradna és szólni tudna, holnap reggel a „független és önálló“ Magyarország forradalmi kormánya, legújabb néptörvénye erejével, letartóztatná őt, — az ellenforradalmárt.

Fóthon kellett volna ma beszélnem gróf Károlyi Lászlóné falusi asszonyainak. De a fóthi gyöngök többé nem mentek fölfelé a borban. Terhes, nehéz levegője volt odakinn a tavasznak.

Kállay Erzsébettel és Magdolnával mentünk oda. Túl a városon fehér hócsíkok olvadtak az ébredező fekete földeken. A télvíz halk csörgedezéssel futott az árkok alján.

— Ma nem lehet gyűlést tartanunk a faluban, — mondotta Károlyi Lászlóné, mialatt átmentünk a kastélyon, melynek még nemrégén Mackensen foglya volt. — Majd máskor, a jövő héten, — mondotta Károlyi Lászlóné — a községházán ma népgyűlés van. A temetőben a háború halottainak tartanak emlék-ünnepet. Izgatott a hangulat, féltő, hogy megzavarnák az asszonyok összejövetelét.

A községháza egyik ablakából hallgattuk meg az ünnepi beszédeket. Egészen mások voltak, mint a pesti szónoklatok. A kommunizmus sarjadó jelszavaira otthon a falusi nép számára még nemzetiszínű szalagok és vitézkötések fonódtak. Kinn a temetőben is ugyanígy volt. Aztán váratlanul egy részeg katona állt fel az egyik horpadt sír hantjára. Ennek a katonának már gyűlölet volt a hangjában, sötét fenyegetések bugyborékolnak ki a szájából: Tanulják meg az urak! Majd megmutatjuk mi nekik. Megcsalták, halálba küldték a népet. Most már mienk a hatalom . . .

Esteledett, mire sötét, zsúfolt vonatunk befutott a Nyugati pályaudvarra. Bérkocsi nem volt. Négy nap óta sztrájkolnak a kocsisok. És a villamosra se bírtam felkapaszzkodni. Egy katona törtetett elém. Lerántott

a lépcsőről. Még láttam, hogy tolakszik. Helyet akart magának szorítani. Valaki meglökhette. Kirántotta a revolverét és lövöldözni kezdett. A kocsi megállt, az utasok leugráltak, asszonyok sikoltoztak, hirtelen tolongás támadt.

Gyalog indultam el a Vilmos császár-úton. A követet jóformán mindenütt fel volt szeve, itt-ott apró vörös jelzőlámpák pislogtak a gödrök előtt, de kövezők sehol sem dolgoztak. Egyszerre egy régi francia forradalmi metszett jutott eszembe. A képen keskeny, öreg házak tövén barrikádokon, csíkos szűk pantallóban, cilinderes, ingujjas alakok lövöldöztek roppant hosszú, szuronyos puskákból. Barrikádok... Szinte kínálkoznak itt a feltépett kövek. Mire készül ez a város, amely egyre idegenebbnek rémlik? Mire készül most, hogy jóformán minden elhallgatott benne és már csak a csöcselék lelke beszél? Amint a Bazilika kupolás sötét kötömege alatt elhaladtam, felnéztem a tornyára, melyben minden tetőnél és toronynál magasabban, nagy harang függ a város felett. Eszembe jutott a hangja. Bár szólna már, — de nem: misére, bár hallanám félrevert bronz magányos szavát... És a gondolatom áthallgatódzott a jövő napokba.

Március 17—18.

Az emberek beszélnek hozzám és én felelek. Egészen természetesen hangzik, amit mondok, pedig csak félig vagyok ott, ahol vagyok. Mindig csak félig; önmagam előtt járok és az órákat számlálgatom.

Beszédet mondtam egy gyűlésen. Leveleket írtam a Magyar Asszonyok irodájában. Tárgyaltam Kiss titkárral is. Talán nem veszik észre az emberek, hogy

már csak egyetlen gondolat van a fejemben. Egy vára-
kozó, kétségbeesett gondolat. A titkár vidékről jött
haza. . . Rossz hírek vannak. . . Székesfehérvárott is
járt, beszélt Prohászka püspökkel és a püspök azt
mondta neki: Éles ekevas készül beleszántani a ma-
gyat nép lelkébe. Nagy barázdát fog hasítani. De szük-
ség van erre, hogy azután annál termékenyebb legyen.

— Így lesz, — mondtam, mintha álomban vala-
honnán messziről hallottam volna az assisi lelkű püs-
pök megismételt szavát.

Kiss Károly a körútjáról beszélt: — Kétszáznegy-
venkét vidéki szervezetünk működik. Egész falvak
asszonyai íratkoznak be. Ma már háromszázezernél
több tagunk van.

Gróf Chotek Rudolfné közbeszólt: — Károlyi Mi-
hály azt mondta valakinek, hogy a kormány nem fél
a választásoknál egyetlen ellenzéki párttól sem, csak
a mi szövetségunktől, mert háromszázezer szervezett
asszony sorakozik fel benne.

Megint elcsudálkoztam, hogy örülő várakozásom-
ban olyannak tudok látszani, mint máskor. Pedig szün-
telenül olyasmit éreztem, mintha fátyolok húzódtak
volna köztem és az emberek között. Közelségükben is
messze voltam tőlük és a hangjuk tompán jutott el
hozzám. Ez az érzés nem hagyott el egész nap. Délben
Somssich Andrisnál ebédeltem. Csillag Teréz és Hállay
százados voltak a vendégei és egy fiatal színész, akinek
a nevére nem emlékszem. Ideges és türelmetlen vol-
tam. Azt hiszem, vigyázatlanul beszéltem. Legalább
is az volt az érzésem, mikor hazafelé mentünk. Csillag
Teréz elbúcsúzott az utcán. Hállay is elmaradt.

— Mi történik velünk? — kérdezte Somssich
Andris.

Nem feleltem a kérdésre. Tovább élt bennem az, amiről az ebéd alatt beszéltem. Miért is nem tudtam közömbösnek látszani? Miért mondtam, hogy most már itt az ideje, hogy cselekedjék az ellenforradalom, nem lehet tovább várni, különben megelőz a vörös hullám.

Mind igazat adtak. Csak az idegen színész hallgatott. És mégis, most utólag haragudtam magamra. Jobb lett volna hallgatnom. És nem is fogok többet beszélni ezekről a dolgokról. Somssich András megnyugtató: Nem lesz baj belőle.

Mikor éjjel minden ok nélkül felébredtem álmomból, a fejemben legelől ott volt vigyázatlan szavaimnak az emléke és kényelmetlenül zavart.

*Március 19—20-ra
virradó éjjel*

Akályhában kihűlt az utolsó parázs. Fázni kezdtem és mégsem mozdultam meg. A székembe előrecsúszva ültem az íróasztalom előtt. Kicsiny borzongások futottak végig a hátamon.

Egy kiáltványt kellett volna írnom a Szövetség nevében. Elkezdtem az írást, de az első mondat végén megállt a tollam a papiroson, állva maradt, céltalan vonalakat rajzolt, rajzolt még akkor is, mikor kiszáradt belőle a tinta és nem hagyott nyomot. Azután átbillett a toll és elgurult az asztalon. Találomra egy könyvet vettem elő. Soká tartottam a kezemben és néztem a betűit. Nem tudom, miféle volt, a lapjai összecukódtak és én lehúnytam a szememet. Így jobban hall az ember.

Az órák sorra vertek a lakásban. Vertek tizenkettőt,

egyed, félkettőt, háromnegyedét . . . Eloltottam a lámpát és kinyitottam az ablakot.

Megint visszaültem az íróasztalomhoz. A hideg beüdült a nyitott ablakon, össze-összerázkódtam tőle. A csend bizsergett, azután úgy rémlett, mintha egy nagy ér lüktetett volna át a levegőn.

Az óra kettőt ütött.

Most . . . a fejemben megfeszült minden ideg, az inak kinyúltak a nyakamon, olyan merev lett a testem, hogy nem bírtam volna mozdítani.

Nem tudom, mennyi ideig tartott. Egyre jobban fáztam. Az óra megint ütött. Talán siet? . . . Elmúlhatott megint vagy egy félóra. A tagjaimbán furcsán engedett fel a merevség. szinte úgy, mintha összeomlottak volna bennem a csontok. Lehorgasztottam a fejemet.

Elhalasztották hát megint.

Éjfél után két órára volt kitűzve. Fegyverük is van a mieinknek elég, a csendőrség és rendőrség egyetért. A kaszárnyák pedig felénk ingadoznak. És a nagy jeladás mégis elmaradt. A Bazilika harangja nem szólt meg.

Mi történhetett? Holnap fog-e szólni, vagy holnapután?

Csak késő ne legyen . . .

Március 20.

Az éjjeli óra üres csendje mint félőrült várakozás a fejemben maradt. A folytatódó élet képei és hangja az éjszakai, a csalódott csenden át rezegtek ma le az öntudatomba.

Az ellenforradalom éjszakája olyan sok napon át készülődött és újra és újra annyiszor tolódott el, hogy

szinte belefáradt a reménység. Eljön-e még? Megint összeszedtem magamat. Felbízattam a csüggedésemet és a lelkemben ismét várakozás lett minden.

A város is mintha várt volna valamit. Még az utcák is, mintha vártak volna. Legalább nekem úgy rémlett, Várakozó hallgatás volt a reggelben. Újságok nem jelentek meg. Azt mondják, bérmozgalom miatt sztrájkolnak a szedők. A bankba mentem. A kormány leiltotta a betéteket. Nem adtak ki pénzt sehol. Lehúzták a vasredőnyöket. A megrémült emberek tolongtak, átkozódtak.

Ellenőrizhetetlen hírek terjedtek el. Valaki mondta, hogy a kommunisták hadserege: a leszerelt katonák fenyegetődző gyűléseket tartanak szanaszét a külvárosokban, készülnek valamire. Kun Béla és társai szabadonbocsátását követelik.

Károlyi Mihályról is hírlik, hogy tervel valamit. Gyűlöletében egyszer megesküdött, hogy elpusztítja Tiszát, még ha vele pusztulna a nemzet is. Tisza meghalt, de szelleme Károlyi ellen feltámadt az egész nemzetben. És ma Károlyi új bosszúra készül. Úgy mondják nemcsak a magyarság ellen, amely már kiábrándultan megtagadja őt, de az antant ellen is, amely nem áll szóba vele.

Mi vár reánk?

Délután a Nemzeti Egyesülés pártjának gyűlése volt. Néhány szót váltottam Bethlen Istvánnal. Azt mondta, nagy változások várhatók. Az antant-hatalmak megbizottjuk útján tudtára adták Károlyinak, hogy egy józan polgári kormánnyal szemben előzenységet mutatnának. Hogy súlyt adjanak követelésüknek, Vyx francia alezredes útján új demarkációs vonalakkal fenyegetődznek.

Bethlen István ma kevésbé látta sötéten a helyzetet, mint különben. Pillanatnyilag megnyugodtam.

Ritoók Emmával jöttem haza a feltűnően népes utcákon át. Messze lakik, megkértünk, nálunk maradt hát éjszakára. Este felráztam magamat és együtt dolgoztunk az asszonyok kiáltványán. Éjfél felé járhatott az idő, mikor bejött hozzánk Anyám és mint mindig, ha valamit írtam, most is megkérdeztem a véleményét és felhasználtam a tanácsát. Aztán kergetett, menjünk már aludni. Ritoók Emma elment, magamra maradtam és hogy nyugtalanságomat megvesztegessen, csi-szolgatni kezdtem a kéziratot. Közben múlt az idő. Két óra lett.

Egyszerre, ki tudja miért, megrohant a tegnapi várakozás izgalma. Felkaptam a fejemet. Messze, messze harangzúgást véltem hallani az éjszakában. A torkom kiszáradt. Vadul vert a szívem. Felrántottam az ablakot.

De odakinn végtelen volt a csend. Csak képzelődtem . . . Egy darabig még mozdulatlanul hajoltam ki a hideg fekete utcába. Puskalövés dördült a Népszínház felől. Aztán megint elhallgatott az éjszaka.

Nem bírom tovább . . .

A háború alatt de hányszor mondtuk ezt. Aztán jött az ősz vonagló összeomlása, jött a tél és darabokra tépték az országunkat. Nem bírjuk el . . . És bírtuk. És ki tudja, mit kell még bírunk ezen a tavaszon? Nekidőltem az ablakdeszkának és a sötétségen képek húzódtak előttem, mintha rémálmot álmodnám. Egyszerre megálltak a képek. Egy nagy kietlen házban láttam magam. Csupasz, meredek falaiban szokatlanul magas ablakok nyílnak. És mi az utolsó szobában ülünk és várunk valamire, ami elől nem lehet mene-

külni. A szobából nem vezet ajtó a szabadba. Odalenn tárva áll a kapu. Nincs, aki őrizze. A légvonatos kapualján lépések jönnek befelé és a lépéseket nem tartóztatja fel senki. Jönnek a lépcsőn. Már régóta hallatszik, hogy a házban egyik ajtó nyílik a másik után. Még egy és még egy . . . sorra nyílnak az ajtók, egyre közelebb, közelebb.

Nem bírjuk el tovább . . . Rémlátó végtelenbe nyúlnak a percek és mi még se mozdulhatunk, pedig már elviselhetetlen irtózat lesz a várakozás. Már az utolsó ajtó előtt tétováznak a lépések. Valami készülődik odaát. Még senki se látszik, csak a kilincs mozdul óvatosan, lassan és csikorog. A gyötrelem felhörög a lelkeken:

Nyíljék hát ki az utolsó ajtó! Történjék valami, akármilyen, de történjék végre!

Március 21.

Az eső esik, a lyukas ereszből csurog a víz. Az ablakom bádoggpárkányát verik a cseppek. És ez úgy hangzik, mintha csontvázak ujja kopogtatna, hogy beeresszék őket.

A lépcsőházban csengettek. Gróf Chotek Rudolfné jött, aki mindig bátran és áldozatkészen állt a nemzeti eszme mellett. Nagyobb összeget hozott a szövetség céljaira. Utána Mikes Árminné nyitott be az ajtón. Még kilenc óra se volt. A fülemben súgta: — Nagyon rossz híreim vannak. Beszélnem kell veled.

Magamhoz vettem a pénzt, azután mentünk. A kocsiban elmondta, hogy egy megbízható egyén előtte való nap a kommunisták gyűlésén volt. A munkások nagy tömegei átmentek a kommunista-pártba. A vas-

és fémmunkások is mind átmentek. És elhatározták, hogy most már nyíltan fellépnek a kormányzó pártok ellen és letörik az ellenforradalmat is.

A keleties szemű démoni bűvölő, amelyik öngyilkos letargiába zsibbasztotta a nemzetet, rátenné hát egészen a kezét tehetetlenné vált martalékára?

A Magyar Asszonyok irodájában már ott volt Kállay Erzsébet. Alig hogy odaértünk, Batthyány Lajosné jött be sebesen és intett nekem. Az egyik sarokba húzódtunk. Csak akkor tűnt fel milyen megnyúlt és halálsápadt az arca. Idegesen beszélt: — A kormány lemond. Vyx alezredes egy ultimátumot adott át. Az antant megint előbbre tolja a demarkációs vonalat és semleges zónát is követel. Károlyi pedig — biztos értesülesem van — a kommunistáknak akarja átadni a hatalmat.

Ez hát Károlyi bosszúja . . .

Kállay Erzsébet és huga is odajöttek hozzánk. Aztán elrohantak, József főherceget akarták értesíteni és Bethlen Istvánhoz is mentek, hogy kísérelje meg a lehetetlent az antant megbizottainál. Vyx alezredes az utóbbi napokban eltávolította Budapestről a francia csapatokat. Mindössze háromszáz spáhi lehet valahol a környéken. Ő tudta, hogy mi készül. Szándékosan fosztotta meg a város polgárságát az egyetlen védelemtől?

Batthyány Lajosné felállt. Mielőtt indult volna, a fülemhez hajolt és azt mondta, hogy szökjem meg az éjszaka előtt, mert az első elfogatási listán rajta van a nevem.

Hazamentem. Az eső egész délután zuhogott és verte az ablakomat. Telefonon hívtam a testvéremet. Anyám beteg volt és ágyban feküdt. Úgy beszéltem a testvé-

remmel, hogy Anyám meg ne hallja. Ő még nem tudott semmiről.

Bánó Lászlóné jött és mondta: menjek el, mert ezek felakasztanak. Megint ott volt Chotek Rudofné. Visszaadtam neki a pénzt, amit ma délelőtt a Szövetség céljaira hozott: — Nálam most már úgysem lenne biztonságban. — Ő is ugyanazt mondta, amit Bánóné mondott.

— Nem megyek el, — feleltem — gyávaság lenne megfutamodnom. Ha el akarnak fogni, hát fogjanak. Itt maradok.

— Még szükség lesz rád később, mikor újra dolgozni lehet, — mondotta vendégem és kedvesen rábeszélte. — Magamhoz vinnélek, de ott nem lennél biztonságban. Gidáékat nálam fogják keresni. — Testvéréről, gróf Ráday Gedeonról kezdett beszélni. Aztán megint rám fordította a szót. Figyelmesen hallgattam és közben se félelmet, se izgatottságot nem éreztem, talán azért, mert sajtószerűen megint úgy rémlett előttem, mintha nem rólam, hanem valaki másról lenne szó.

Hét óra felé járt az idő. Cavallier József, egy fiatal újságíró, aki a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége érdekében sokat és önzetlenül dolgozott, halálsápadtan nyitott be hozzánk. Hirtelen behúzta maga mögött az ajtót és úgy nézett hátra, mintha attól félne, hogy valaki utána jön. A szeme egészen merev és üveges volt.

— Károlyi lemondott, — mondotta szakadozott hangon. — A minisztertanács Kunfit küldte Kun Béláért a gyűjtőfogházba. Kunfi aztán automobilon vitte magával Kun Bélát a miniszterelnökségre. A szocialisták és a kommunisták megegyeztek. Direktórium alakult, az a hír jött, hogy Kun Béla, Szamuely Tibor, Kunfi Zsigmond, Pogány József és Vágó Béla a direk-

tórium tagjai. Forradalmi törvényszéket állítanak fel. Ma éjjel sokakat elfognak. Meneküljön. Ne adja oda magát prédául az ő bosszújuknak.

Mialatt beszélt, lövöldözés hallatszott odakinről. Egyszerre felémlett előttem az éjtszakai kép, a mult éjtszaka víziószerű képe. A nagy, kietlen házban vagyunk és az utolsó szoba kilincse fordul és nyílik az utolsó ajtó. Egy borzasztó hang üvöltött végig az utcán:

Éljen a proletárdiktatúra! . . .

(Vége az első kötetnek.)

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

